



ANUL XXXI  
Chişinău

# Limba ROMÂNĂ

Nr. 5-6 (265-266) 2021

Revistă de știință și cultură





REVISTA APARE SUB AUSPICIILE  
ACADEMIEI ROMÂNE

limba  
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 5-6 (265-266), septembrie - decembrie 2021

CHIȘINĂU



# R|O|M|Â|N|Ă

*Apare la Chișinău din 1991*

ISSN 0235-9111

- Fondatori** Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ
- Editor** Echipa redacției
- Redactor-șef** Alexandru BANTOȘ
- Redactor-șef adjunct** Ana BANTOȘ
- Secretar general de redacție** Alex MARCHITAN
- Redactori** Jana CIOLPAN  
Viorica-Ela CARAMAN  
Victoria POPOVICI
- Concepție grafică** Mihai BACINSCHI
- Coperta** Coperta I-a: Elena Chirvasă (Moldova), *Incertitudini*, 2021, 80 x 80 cm, ulei, pânză (fragment)
- Colegiul de redacție** Ștefan AFLOROAEI (Iași), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iurie BOJONCĂ (Veneția), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORGILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Theodor CODREANU (Huși), Mircea COLOȘENCO (București), Mircea A. DIACONU (Suceava), Stelian DUMISTRĂCEL (Iași), Andrei EȘANU, Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Ioan-Aurel POP (București), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Ala SAINENCO (Botoșani), Victor SPINEI (București), Constantin ȘCHIOPU, Victor A. VOICU (București)

*Revista „Limba Română” este editată cu sprijin financiar din Fondul Recurent al Donatorilor – Academia Română*

*Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției*

*Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie*

**Pentru corespondență:**

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 64, Chișinău,  
MD-2001, Republica Moldova. Tel.: (+373) 22 23 44 12, (+373) 22 23 87 03  
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com  
pagina web: www.limbaromana.md**

## SUMAR

### DIMENSIUNI ALE UNITĂȚII NOASTRE

---

- Ioan-Aurel POP  
**Studentii de la Putna, uniți întru credință și limbă** 7

### RECITIREA CLASICILOR

---

- Theodor CODREANU  
**Eminescu: limba ca taină a ființei** 13
- Ioan C. POPA  
**Mihail Sadoveanu despre identitatea românească a Basarabiei  
 (*Drumurile basarabene* ale marelui scriitor)** 25

### CONFESIUNI

---

- Grigore FURTUNĂ  
**Moldovean? Român? Limbă moldovenească? Limbă română?  
 sau Cum și când am redevenit român** 30

### PUNCTE DE VEDERE

---

- Anatol PETRENCU  
**Falsurile și primejdia pseudoteoriei *națiunii civice moldovenești*** 44

### RĂBOJ ANIVERSAR

---

- Nicolae ROIBU  
**Revista „Limba Română” – trei decenii de la fondare** 54

**POESIS**

---

Nicolae MĂTCAȘ

**Zece poeme pentru revista „Limba Română” de la Chișinău, la 30 de ani de ființare** (*Somnul de veghe; Mama lui Ilie Ilașcu; Din ultimul cuvânt al condamnatului la moarte Ilie Ilașcu; De neamul Costineștilor; Prima lecție de citire pentru fiul meu; O călătorie prin Țară cu savantul nipon Minoru Nambora; Dar sunt convins că, dacă s-ar trezi; Îmi iartă, Doamne, vina mea: bășăul; Pe când și cea supremă, coronara?; La fel și țara. Cătu-s de frumoase...*)

59

**MEMENTO**

---

Nicolae MĂTCAȘ

**Valsul de adio al Profesorului Ion Dumeniuk**

75

**FAȘETELE CUVÂNTULUI**

---

Ștefan AFLOROAEI

**Despre posibilitatea – anevoioasă totuși – a înțelegerii**

81

**COȘERIANA**

---

Cristinel MUNTEANU

**Câteva lămuriri privind studiul lui Eugeniu Coșeriu despre „limba lui Ion Barbu”**

94

Eugeniu COȘERIU

**Limba lui Ion Barbu**

*(cu unele considerații despre semantica limbilor „învățate”)*

100

**CUVINTE DEZVELITE**

---

Stelian DUMISTRĂCEL

**Împutinarea istoriei?**

109

**GRAMATICA**

---

Cristina HANȚ

**Prepoziții noi în limba română (1) – „versus”**

113

## PRO DIDACTICA

---

- Constantin ȘCHIOPU  
**Formarea competenței lingvistice a elevilor prin activități și exerciții creative** 117
- Marcela VÎLCU  
**Formarea la elevi a competențelor literară și de comunicare în cadrul lecției-dramatizare** 124

## RECUPERĂRI

---

- Eugen MUNTEANU, Wolfgang DAHMEN  
**Un pastor saxon din secolul al XVIII-lea ca romanist și românist avant la lettre?** 131
- Alexandru Călin BÎRJOVANU  
**Contextul cultural iluminist al primelor traduceri de texte geografice în Moldova** 158

## CRITICĂ. ESEU

---

- Adrian Dinu RACHIERU  
**Ion D. Sîrbu, un Robinson în Isarlik** 165

## ANIVERSĂRI

---

- Oxana GHERMAN  
**Iurie BOJONCĂ, sexagenar** 183
- Iurie BOJONCĂ  
**Rugă pentru neam; Câte ceva despre culori** 194
- Răzvan EMILESCU în dialog cu Iurie BOJONCĂ  
**O veritabilă frescă din viața unui român basarabean surprins la o răscruce aniversară** 203

## CĂRȚI ȘI ATITUDINI

---

- Iulian BOLDEA  
**Leon Volovici. Textul și contextul etic** 212

## REGISTRU ACTUAL

---

Dorin CIMPOEȘU

**Alegerile parlamentare anticipate – o victorie istorică  
a românilor basarabeni**

217

## EX CIVITATE

---

Ion I. IONESCU

**Orașele în care trăim**

232

## LECȚIILE ISTORIEI

---

Vlad MISCHEVCA

**Treptele ruse de ocupație în Principatele Române: 1806-1812**

242

## DIALOGUL ARTELOR

---

Tudor ZBÂRNEA

**Artele vizuale într-un dialog continuu**

256

**Bienala Internațională de Pictură 2021**

I-VIII

## REVERBERAȚII

---

Mihai ADAUGE

**Mihail Stroescu, un mare român al Basarabiei**

260

Mircea COLOȘENCO

**Trecute ambiții boierești**

282

## NECROLOG

---

**A plecat în eternitate istoricul Ion Agrigoroaiei...**

285

Ioan-Aurel POP

## Studentzii de la Putna, uniți întru credință și limbă



I.-A.P. – președintele Academiei Române, profesor și rector al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Autor și coautor a peste 80 de cărți, tratate și manuale și a peste 700 de studii și articole, mai recente fiind *Istoria României moderne* (2019); *De la romani la români. Pledoarie pentru latinitate* (2019); *Istoria ilustrată a românilor pentru tineri* (2018); *Istoria, adevărul și miturile* (2018). Doctor honoris causa al 10 universități din țară și de peste hotare. Membru al unor academii și societăți savante străine, între care Academia Europeană de Știință și Artă de la Salzburg (Austria), Academia Națională Virgiliană din Mantova (Italia), Ateneo Veneto din Veneția (Italia), Academia Europeană de Științe, Arte și Litere din Paris (Franța) ș.a.

La patru secole de la sfințirea Mănăstirii Putna (1469-1869), studenții români – mai ales aceia din provinciile românești înstrăinate – au plănuit o mare serbare națională la Putna, eveniment care, dincolo de voința lor, nu s-a putut ține decât în 1871. Evenimentele de la Putna, din urmă cu 150 de ani, găseau poporul român – cel mai numeros popor din sud-estul Europei – risipit în mai multe țări. Din fericire, nucleul său (dar nu și cea mai mare parte a sa) era concentrat, din anul 1859, în România, formată pe-atunci doar din Oltenia, Muntenia, Moldova dintre Carpați și Prut, plus Bugeacul (trei județe din sudul Basarabiei). Cea mai mare parte a pământului nostru și majoritatea poporului român se aflau sub stăpânirea imperiilor vecine (Dobrogea sub otomani, Transilvania, Banatul Crișana, Maramureșul, Bucovina și alte ținuturi sub austro-ungari, pe lângă românii răspândiți prin Balcani). Tinerii români studiosi din România și din teritoriile românești înstrăinate s-au gândit atunci ca, prin cinstirea memoriei celui mai important domn pe care l-au avut românii în Evul Mediu, Ștefan cel Mare, să stimuleze efortul fundamental al libertății și unității naționale a tuturor românilor. Este important de știut că cele mai avansate idei ale elitelor politice și



intelectuale europene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea erau acelea care susțineau emanciparea națională a popoarelor. Progresiștii epocii și toți aceia care gândeau la viitorul popoarelor europene prevesteau și luptau pentru prăbușirea imperiilor multinaționale și pentru formarea statelor naționale. Imperiile care urmau să cadă după 1871 erau cel Otoman, cel Austro-Ungar, cel Rusesc și chiar proaspăt renăscutul Imperiu German. Pentru popoarele care erau, în întregime sau în parte, captive în aceste formațiuni politice anacronice se preconiza crearea sau întregirea statelor lor naționale. Statul național era văzut atunci ca principala instituție de organizare, de protejare, de asigurare a bunei funcționări a națiunilor. Se spunea metaforic că fiecare popor devenit națiune avea nevoie de o casă a sa, iar această casă se cuvenea să fie statul național, după exemplele pe care le dăduseră, încă de la finele Evului Mediu, primele națiuni formate în apusul Europei. Prin urmare, tinerii români care au organizat serbările de la Putna din 1871 s-au înscris în această mișcare generală europeană de emancipare a națiunilor, adaptând o idee generală la particularitățile românilor. După o sută și cincizeci de ani de la adunarea din 1871, adică în august 2021, alți studenți din ținuturile noastre „de la Nistru pân-la Tisa” și de mai departe s-au strâns la Putna din nou, ca să arate că nu au uitat și că duc mesajul cel bun și vechi mai departe.

Mulți se întrebă cum au putut tinerii de acum un secol și jumătate, prezenți la Mănăstirea Putna, să facă ceremonii așa de frumoase, să ia hotărâri așa de mature și să pregătească un viitor așa de realist pentru România, pentru români. Asta pentru că, mai ales în ultima vreme, vedem adesea tineri imberbi foarte activi, cocoțați în funcții înalte, fără nicio meserie și fără nicio realizare în activitatea lor, care ne dau lecții, care ridică vocea în mod impertinent, care-i jignesc pe oamenii maturi și mai ales pe bătrâni, considerându-i „expirați”. Dar nu a fost întotdeauna așa, în ciuda eternului conflict între generații. Cuvântul „student” vine de la verbul latinesc „studeo, -ere” care înseamnă „a învăța pe altul” (în latină, a învăța tu însuși se zice „disco, -ere”). Prin urmare, în trecut, studentul era acel om atât de învățat încât era capabil să-i învețe și pe alții. Unii profesori, considerați „de modă veche”, de pe vremea mea ni se mai adresau cu formula „Domnule student!” sau, după ce treceam de anul I, „Domnule coleg!”. Studenții veniți la Putna în 1871 erau din aluatul acestor învățați tineri de odinioară, maturizați

repede, modelați bine de familiile lor și de școlile prin care trecuseră, conștienți de curgerea generațiilor, de respectul datorat celorlalți membri ai comunității, de moștenirea trecutului, de forța credinței, de mlădierea limbii române, de puterea exemplor din trecut și din prezent. Haideți să ne amintim cum scria Eminescu, la vârsta de 16 ani, despre profesorul său de la Cernăuți, ardeleanul Aron Pumnul, la moartea căruia întreaga Bucovina ar fi trebuit să se îmbrace în negru. Eminescu și colegii lui știau că – în urma unor mari sacrificii – aveau să se facă și independența, și regatul, și banca națională, și drumurile de fier, și unirea cea mare și câte altele, aducătoare de prosperitate, de energii nebănuite și, mai ales, de demnitate națională.

Această generație de tineri, de studenți a știut să facă un program de țară și să construiască această țară, urmând programul respectiv. De aceea, noi ne aflăm aici în continuarea unui ideal, idealul național, formulat așa de frumos în Moldova, pas cu pas, încă de pe timpul cronicarilor. Exemplul venea de mai devreme, de la Ștefan cel Mare, acela în mintea și în sufletul căruia prima Țară Românească era chiar țara lui, Moldova, din moment ce el numea țara de la sud de Carpați „cealaltă Țară Românească” (*l'altra Valachia*), acela care a stăpânit peste o sută de sate și cetăți în Transilvania, care a făcut episcopie românească lângă Cluj, care era numit „conte al Transilvaniei”, căruia cronicarii Țării Românești îi recunoșteau 17 ani de domnie în chiar țara lor. Cronicarii moldoveni din secolul al XVII-lea – care și-au scris cronicile în limba română – Grigore Ureche și, mai ales, Miron Costin, definesc termenul de român, îl consideră sinonim cu acela de valah și spun că este cel mai general și mai corect nume al întregului nostru popor. Dimitrie Cantemir – primul cărturar român, cu clară conștiință de român, de talie europeană – demonstrează științific romanitatea românilor și vorbește de unitatea istorică a românilor, scoțând la lumină o Țară Românească generică, în stare să ne unească din nou pe toți („Hronicon a toată Țara Româniască [care apoi s-au împărțit în Moldova, Munteniască și Ardealul] din descălecatul ei de la Traian, împăratul Râmului”). Mihail Kogălniceanu – originar prin familie dintr-o provincie înstrăinată, Basarabia – în anul 1843, la deschiderea cursului de istorie națională la Academia Mihăileană din Iași, definea patria ca toată acea întindere de loc unde se vorbește românește. Patria, dacă nu exista încă întregă pe hartă, se afla în sufletele românilor și trăia aievea prin limba română.

Boierul bucovinean de viță nobilă și de stirpe cărturărească Eudoxiu de Hurmuzachi a inițiat, ca mecenat, cea mai mare colecție de „izvoare privitoare la istoria românilor”, culese din arhivele din străinătate, colecție pe care Academia Română o continuă și astăzi. Vasile Alecsandri – prezent în 1871 la Putna – scrisese *Hora Unirii* și *Cântecul gîntei latine*. Prima dintre aceste poezii a însuflețit masele de români la 1859, unindu-i între ei, iar a doua i-a reasezat pe români în contextul continental al popoarelor romanice, reunindu-i cu Europa. Basarabeanul Alexe Mateevici avea să scrie, întru împlinirea programului de la Putna, cea mai frumoasă poezie închinată limbii române, declarată „limbă sfântă”, „limba vechilor cazanii”, demnă de a fi prețuită precum sfinții din icoane. Există, după cum se vede, o anumită înțelepciune a întemeietorilor, chiar a tinerilor întemeietori, care aveau conștiința menirii lor de arhitecți ai națiunii și ai statului național. Moldova are, în această „ecuație” românească greu de rezolvat, un rol fundamental, de promotor al românității noastre. Toate provinciile istorice au avut un asemenea rol, numai că Moldova a fost dintre toate cea mai oropsită de soartă și este și astăzi. Migratorii și neprietenii, când atacau din vechime Țările Române ca să le jefuiască și să ia robi, ajungeau primii în Moldova și plecau ultimii din Moldova spre cele stepe ale Răsăritului. Te miri că oamenii nu s-au hainit și au rămas drepecți prin credință și că bisericile și mănăstirile care împodobesc Țara Moldovei sunt cele mai frumoase și mai multe de pe fața pământului românesc. În Moldova, sărăcia a fost a trupurilor, dar nu a sufletelor și a minții. Dumnezeu, în marea Sa înțelepciune, a compensat sărăcia materială cu cea mai mare bogăție spirituală, fiindcă spiritele tutelare ale culturii românești s-au născut, în cea mai mare parte, între Carpați și Nistru: Mihai Eminescu, Ion Creangă, Dimitrie Cantemir, George Enescu, Ciprian Porumbescu, Nicolae Iorga – ca să nu-i pomenim decât pe cei mari – au fost cei mai importanți dintre români în domeniile lor, dobândind valoare universală.

Prima universitate modernă a țării nu s-a făcut la București, ci la Iași, iar aceasta nu a fost o întâmplare, ci un destin împlinit. Profesorii au venit la Iași de peste tot, mai ales din Transilvania, ca să arate forța intelectuală a românilor. Românilor li s-au împletit sortile lor îndreptate spre idealul național. Cea mai importantă mișcare de modernizare a culturii românești din secolul al XIX-lea a fost „Junimea” de la Iași,

cu acel *spiritus rector* numit Titu Maiorescu. Cu teoria formelor fără fond, Maiorescu a criticat ceea ce era de criticat, dar a oferit soluții și a construit. Cultura română s-a sincronizat treptat cu cea europeană – cum avea să spună peste ani Eugen Lovinescu – dând fondului tradițional forme mobile și ajustând formele închistate după fondul dinamic al modernității. Acești vechi savanți și creatori de spiritualitate ne-au învățat ce este cărturăria, ce sunt poezia, proza, dramaturgia, muzica, arta plastică, ce sunt cultura și educația în general și de ce la baza educației este bine să stea cultura națională. Ei știau bine, ca și iluminiștii, de ce sărăcia spiritului conduce la paupertate și sclavie și cum se poate ajunge prin cultură la libertate. Educația superioară sau studenția a rămas din Evul Mediu încoace fundamentală pentru spiritul liber și neîngrădit. Firește, noi, în aceste locuri de ispititor belșug și de trecere a oștilor, nu am putut avea mult timp școli înalte, capabile să le concureze pe cele ale Apusului. Dar, de la un moment dat, le avem. Nu sunt precum cele de la Sorbona sau Oxford, dar sunt onorabile, ținând cont de soarta grea pe care am avut-o. Azi sunt în lume circa 40 000 de universități luate în seamă de cei care fac clasamente (sau ranking-uri, cum se spune acum pe neromânește!), iar primele 4-5 universități românești se încadrează între primele 600-700, așa cum primele 10-11 de la noi se numără printre primele 1 000-1 200 din lume. Este mult, este puțin, rămâne să stabilească specialiștii. Clasamentele acestea nu le-am făcut noi, ci agențiile internaționale specializate. După căderea comunismului, tinerii români – ca și odinioară – s-au putut duce din nou la cele mai bune universități din Europa și de peste Ocean, câteodată chiar din Japonia și China etc. Dacă vrei să studiezi o disciplină anume care în România nu există ori care este neperformantă, o direcție specială și nouă pe care o afli doar la o universitate germană ori olandeză, este perfect să te duci peste hotare. Dar, din păcate, la noi, bejenia universitară a devenit, în mare măsură, o modă, încât mulți așteaptă să ia repede bacalaureatul (unii fac și liceul prin alte părți) și să plece cât văd cu ochii. Așa le spun părinții de mici, așa le spun profesorii, acesta este trendul. Evident, la asta contribuie și „târgurile de universități” făcute de străini în România, în timpul cărora profesioniștii comunicării știu să ademenească. Goana după studenți este curentă în Occident. Am constatat însă că, cercetând o perioadă de timp relevantă, între două treimi și trei sferturi dintre tinerii ro-

mâni care, cu oarecare sacrificii, merg la studii peste hotare ajung la universități mai slabe decât cele mai bune universități din România. Și atunci mă întreb dacă mai merită toată strădania asta de îndepărtare de matcă. Dintre cele trei cicluri studentești, măcar cel dintâi – adică licența – ar putea să fie făcută, de către aproape oricine, cu folos, în România. Evident, fiecare este liber cu opțiunea sa în această lume globalizată, dar vin și timpuri ca acestea, de blocaj, când te sfâșie dorul, când bunicile și mamele se sting cătinel acasă și când nu ai cui te plânge în limba doinei... Și-apoi este și riscul mare al înstrăinării complete. Cu ce preț? Eu mai sunt dintre aceia naivi care cred că locul românilor este în România, în Republica Moldova sau în alte locuri din preajma României, dar, firește, nu pot sfătui pe nimeni să nu se realizeze acolo unde dorește. Continuitatea unui ideal înseamnă și revenirea la matcă, așa cum au făcut Alecsandri, Eminescu, Xenopol, Slavici, Victor Babeș, Emil Racoviță, Titu Maiorescu și atâția alții. Au fost și din aceia care au rămas printre străini și au devenit neaoși acolo unde i-a așezat soarta, au dus faima României în lume și au cinstit numele de român. Cu toții merită amintirea și prețuirea noastră.

În fond, studenții de la Putna din 1871 ne îndeamnă la înflăcărare tinerească, în numele credinței creștine și al națiunii române, dar ne îndeamnă și la echilibru, la cumpătare, la îmbinarea tradiției cu înnoirea, la căutarea adevărului și a dreptății, întru eterna iubire de oameni. Idealul lor ne însuflețește și astăzi și, cât timp acest ideal există, nimic din lucrarea lor nu este pierdut. Studenții de la Putna din 2021 – urmând exemplul de responsabilitate al celor de la 1871 – au în ei forța să copleșească răul, să îndepărteze blasfemia, să alunge aroganța și necredința, să primenească societatea noastră, conform idealului muncii stăruitoare care învinge orice. La libertatea adevărată se poate ajunge prin muncă și prin cultură, prin educație serioasă și prin virtuți dublate de valori. Din toate acestea va putea renaște încrederea în forța noastră individuală și de grup. Iar grupul cel mai drag nouă este poporul român, vegheat de Dumnezeu, popor care, atât timp cât mai poartă în suflet și pe buze limba română, rămâne de neclintit.

## Theodor CODREANU

### Eminescu: limba ca taină a ființei



Th.C. – prof. dr., critic și istoric literar, prozator și eseist. Autor al mai multor volume, dintre care *Dubla sacrificare a lui Eminescu* (a cunoscut trei ediții), *Complexul Bacovia*, (2003), *Basarabia sau drama sfâșierii* (2003), *Duminica mare a lui Grigore Vieru* (2004), *Transmodernismul* (2005), *A doua schimbare la față* (2008), *Istoria „canonică” a literaturii române* (2009), *Eminescu în captivitatea „nebulii”* (2011), *În oglinzile lui Victor Teleucă* (2012), *Literatura română acasă* (2014), *Dialogurile unui provincial* (2015) ș. a. Laureat al mai multor premii acordate de Uniunile Scriitorilor din România și din Republica Moldova.

*Văd poeți ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere.* Așa își începe Eminescu portretizarea scriitorilor din *Epigonii*, la 20 de ani, sub comparația euharistică a *fagurelui de miere*, limba română constituind, pentru el, degustare și împărtășanie deopotrivă, de unde deducem că poetul ridică limba română pe aceeași treaptă cu Duhul Bisericii lui Hristos, știindu-se bine că numea Biserica Ortodoxă Română *Maica neamului românesc*. Mierea este hrana primordială alături de lapte. În Isaia, se profetizează nașterea lui Iisus/Emanuel astfel: *Pentru aceasta, Domnul Însuși va da un semn: Iată, fecioara va purta în pântece/ și va naște fiu/ și-L vor chema cu numele Emanuel./ Unt și miere va mânca,/ înainte de a ști: fie să osebească răul, fie să aleagă binele* (Isaia, 7, 14-15)<sup>1</sup>. Miere, așadar, este și limba română care hrănește spiritul, inițiindu-l în cunoașterea Adevărului, a iubirii. Symbolismul mierii vine din adâncuri de milenii. Tradiția mitologică, bunăoară, spune că Pitagora s-ar fi hrănit întreaga viață numai cu miere. Inițierea în Misterele Eleusine nu era posibilă fără miere. Sfântul Pseudo-Dionisie Areopagitul asocia învățăturile divine cu mierea, aceasta având *darul de a curăța și de a păstra*. Jean Chevalier și Alain Gheerbrant aduc numeroase argumente, în același sens, din întreaga cultură și mitologie a lumii<sup>2</sup>.

Când Iacob Negruzzi și Titu Maiorescu nu prea au înțeles despre ce este vorba în *Epigonii*, Eminescu le-a replicat chiar în sensul subliniat aici, chintesențializat prin comparația-metaforă a limbii române cu fagurele de miere. Prin scriitorii elogiați în poem, poetul aducea cel mai înalt elogiu geniului limbii române, opunând-o răcelii epigonice, adică limbii inerte, golite de mierea iubirii, cum zice în extraordinarele versuri:

*Noi cârpim cerul cu stele, noi mânjim marea cu valuri,  
Căci al nostru-i sur și rece – marea noastră-i de îngheț,  
Voi urmați cu răpejune cugetările regine,  
Când, plutind pe aripi sante printre stelele senine,  
Pe-a lor urme luminoase voi asemenea mergéți.*

Și motivația, în lumina sfințeniei limbii:

*Și de-aceea spusa voastră era sântă și frumoasă,  
Căci de minți era gândită, căci din inimi era scoasă...*

Și mai dură va fi poziția poetului față de atitudinea iresponsabilă a tinerilor, a junilor corupți, trecuți pe la Paris și reîntorși în țară ca să ferească norodul cu „chipul lor isteț de oaie creață”: „Vorbesc pe nas, ca saltimbanci se strâmbă” (*Ai noștri tineri...*). Și-acest dramatic final din *Junii corupți*, poem datat cu un an mai înainte de *Epigonii*:

*Dar cel puțin nu spuneți că aveți simțiminte,  
Că-n veci nu se îmbracă în veștede vestminte  
Misteriul cel sânt;  
Căci vorba voastră sună ca plâns la cununie,  
Ca cobeia ce îngână un cânt de veselie,  
Ca râsul la mormânt.*

Mă întreb dacă nu cumva semnalul de alarmă tras de Eminescu nu este valabil și astăzi, văzând cât de săracă este limba română vorbită nu numai de mulți tineri, ci și de cei mai mulți oameni politici, care, culmea, pretind a avea stil, ca să parafrazez o emisiune TV, abuzând de barbarisme precum parazitărul *ca și*, folosit cu o ignoranță grobiană, care l-ar fi oripilat pe Eminescu, poetul preferând cacofonia, nu scâlâmbăiala snoabă: *Ca cercei din el să facă cariul, care-i meșter faur*. Ceea ce reproșa Eminescu celor posedați de *beția de cuvinte*, cum o

va numi Titu Maiorescu, scoțând efecte precum *râsul la mormânt*, era că se socotesc *stăpânii limbii*, ajungând, aidoma viitorului Vasile Stati<sup>3</sup>, să scornească un „dicționar moldoveano-român”, pierzând pe drum *adevărul*: „Nu noi suntem stăpânii limbei, ci limba e stăpâna noastră. Precum într-un sanctuar reconstituim piatră pe piatră tot ce-a fost înainte – nu după fantezia sau inspirația noastră momentană – ci după ideea în genere și în amănunte – care a predominat la zidirea sanctuarului – astfel trebuie să ne purtăm cu limba noastră românească. Nu orice inspirațiune întâmplătoare e un cuvânt de-a ne atinge de această gingașă și frumoasă zidire, în care poate că unele cuvinte aparțin unei arhitecturi vechi dar în ideea ei generală, este însăși floarea sufletului etnic al românimii”<sup>4</sup>.

Nu întâmplător poetul asociază din nou arhitectura limbii române cu aceea a unui *sanctuar*, creație divină a unui popor străvechi și tânăr totodată. După cum nu noi suntem stăpânii limbii, la fel nu suntem nici stăpânii adevărului: „În sfârșit, adevărul e stăpânul nostru, nu noi stăpânii adevărului”<sup>5</sup>. O limbă care nu mai rostește adevărul, de aceea, este în primejdie de pierzanie, de descalificare în fața istoriei și a lui Dumnezeu. Eminescu face distincție între *adevărul divin* și *adevărurile relative* ale oamenilor, adevăruri vecine cu minciuna: „ce-i azi drept mâne-i minciună” (*Epigonii*). Românii au făcut istorie atunci când *au vorbit cu teimei*, iată o taină a tainelor decriptată de jurnalistul de la „Timpul”: „Vorbind cu teimei, românii sunt un popor cuminte și așezat. Românul nostru are acea doză de scepticism, atât de străină popoarelor moderne, atât de familiară vechiului popor roman, care a fost corectivul tuturor mișcărilor noastre din trecut, care s-a cristalizat la romani în principiul «Nil admirari» sau adâncă întrebare a lui Pilat din Pont: «Ce este adevărul?» Vine acum interesanta întrebare: Cum de acest simțământ al relativității adevărului și binelui nu au rezistat înnoiturilor importate la noi? Cum de fiecare șarlatan, care și-a făcut educația în cafenelele Parizului poate să impuie așa nitam nizam toate chițibușurile necoptului său creier, unor țări, cari au o istorie proprie de aproape o mie de ani? Cum de limba vrednică a lui Nistor și Grigorie Urechi e pusă pe fugă de jargonul franco-bulgaresc a[1] lui Vasile Alexandrescu<sup>6</sup> (care spre ironia nevredniciei noastre au uzurpat asemenea numele Vornicului Țării de Sus)? Cum de obiceiul pământului și «pravila împărătească» au făcut loc cu atâta



uşurinţă tuturor gogomăniilor, clocite pe malurile Seinei, cari şezând în al 7-lea cat al unei cazarme de chirigii, îşi sug degetul cel mic şi fericesc Universul cu teorii ieftine? Răspunsul îl dăm cu toată răceala sa crudă. Clasa noastră cultă în cea mai mare parte nu este *românească*. Grecii şi bulgarii aşezaţi în târgurile noastre şi-au trimis feciorii la Paris şi aceştia s-au întors – ca tineri *români*. Neavând nicidecum priceperea ţării, vorbind un jargon francezo-bulgăresc, necunoscând istoria şi legile ţării, neştiind întrucât aceste două pot fi puse drept temelie dezvoltării noastre, aceşti tineri sunt lipsiţi cu totul de *simţul istoric*<sup>77</sup>.

Fenomenul degradării limbii observat de Eminescu se va numi *limbă de lemn* în anii comunismului şi *limbă de plastic* în anii capitalismului haotic de după 1989. Şi asta, în secolul al XIX-lea, din pricină că „jargonul” demagogiei din vremea poetului, oglindă caricaturală a lipsei de *simţ istoric*, se depărtase de geniul limbii strămoşeşti, o limbă deja maturizată de 200 de ani prin folclor şi prin scrierile bisericeşti, în aprecierea poetului, dovadă stând *Septuaginta* tradusă de Nicolae Milescu Spătarul (între 1661-1668, după textul grecesc tipărit la Frankfurt în 1597), versiunea Spătarului stând la baza traducerii Bibliei de la Bucureşti din 1688. Ceea ce este cu totul remarcabil e faptul că Eminescu simte şi exprimă solidaritatea dintre supunerea faţă de frumuseţea şi profunzimea limbii naţionale şi geniul politic înzestrat cu simţ istoric. Altfel spus, agramăţii flecari nu au nicio şansă de a fi şi mari oameni politici, mari oameni de ştiinţă, mari filosofi ş.a.m.d. Acestora zadarnic vrea să le aducă aminte: „Limba română e la sine acasă o împărăteasă bogată căreia multe popoare i-au plătit dare în metal aur, pe când ea pare a nu fi dat nimănui nimic. Dar metalul aur ea l-a tipărit în tipariul ei propriu şi e azi al ei pentru că tot poartă efigia ei neschimbată, neschimbabilă chiar. A o dezbrăca de averile, pe care economică şi chibzuită le-a adunat în mii de ani, însemnează a o face din îm[părăteasă] cerşitoare<sup>78</sup>. Iar ţara cade şi ea din demnitatea independenţei şi suveranităţii la stadiul de *cerşetoare*, sau de *colonie*, în termeni mai noi şi mai vechi. Cei slabi de minte vorbesc totdeauna snob, în jargon salonard sau politic, ajungând, cel mult, la partea traductibilă a unei limbi, nicidecum la partea ei intraductibilă, cea a nuanţelor şi a logicii fine: „Această parte netraductibilă a unei limbi formează adevărata ei zestre de la moşi-strămoşi,

pe când partea traductibilă este comună gândirii omenești în genere. Precum într-un stat ne bucurăm toți de oarecari bunuri, care sunt a[le] tuturor și a[le] nimănui, ulițe, grădini, piețe, tot astfel și în republica limbelor sunt drumuri bătute cari sunt a tuturor – adevărata avere proprie o are însă cineva acasă la sine: iar acasă la dânsa limba românească este o bună gospodină și are multe de toate<sup>9</sup>. Inclusiv comoara filosofării și a fineții logice: „Va să zică nu curățenia or sporietatea materialului unei limbe – ci organismul cel fin al logicei sale, acesta e lucrul principal”<sup>10</sup>.

Concepând limba ca pe o ființă vie, Eminescu e departe de a respinge îmbogățirea cu neologisme, cum deja s-a exprimat vorbind de condiția de *împărăteasă* care primește „metale” din toate limbile transformându-le în *aur*. Poetul nu face decât să sublinieze extraordinara putere de asimilare a limbii române, respingând, în schimb, tot ce nu se potrivește *sanctuarului/matricii* acestei limbi: franțuzisme, nemțisme, bulgărisme, grecisme etc. Astăzi, se vorbește despre *romgleză*. Eminescu asocia păzirea limbii cu ceea ce Lucian Blaga va numi *matrice stilistică*, de ordin ontologic, încât fiecare limbă își are specificul inconfundabil, de neîntinat prin alți arhei etnolingvistici: „Toate limbile câte se vorbesc păstrează o seamă de însușiri filologice cari nefiind nici de origine *greacă*, nici *romană*, nici *slavă* nu pot să fi ieșit din senin, ci trebuie să fi fost proprie unui popor care a dispărut acum, trebuie să corespundă c-o realitate etnică care-a existat în trecut, c-un corelat etnic. Numai în *limba albaneză* ele par a fi cu totul originare, și fiindcă această limbă este totodată cea mai veche din peninsula, putem trage concluziunea îndreptățită, ca acele proprietăți indicate mai sus s-au născut fără îndoială dintr-un element înrudit cu limba albaneză. Așadar dintr-o limbă străveche, dispărută azi, din limba *traco-ilirică*. Așadar limba traco-ilirică este temelia și substratul, peste cari s-au superpus deosebite pături lingvistice, dar aceste din urmă, cu toată suprapunerea, sunt în chiar esența lor modificate prin acel substrat”<sup>11</sup>.

Eminescu urmează aici avangarda lingvisticii românești și europene, de la Hasdeu până la Franz von Miklosich (1813-1891), cu operele ultimului întâlnindu-se în vremea studiilor la Viena (*Die slavischen Elemente im rumunischen*, 1862). Poetul nostru urma, în același timp,

propria filosofie a *arheului*, considerând că arheul limbii române este cel de substrat traco-dacic care a *asimilat* toate superstraturile primite de-a lungul istoriei, de la cel roman (și cel mai important) și grec până la albaneză, paleoslavă, constituindu-se, de la începuturi, în limbă română: *Suntem români și punctum*. Este cel mai elocvent răspuns, peste ani, dat de Eminescu rudimentarei teorii politice a moldovenismului, ajunsă, acum, pe turnanta dodonică! „Cum albanezii și românii – conchide poetul – sunt unul și același popor, unii au păstrat limba tracă, iar cei din urmă și-au apropiat dialectul latin vulgar, nu mai e azi nici o îndoială”<sup>12</sup>. Eminescu distinge substratul tracic la toate popoarele din Balcani, la sârbi, muntenegreni, dalmațieni, bosniaci, croați, care, așadar, nu sunt cu adevărat slavi decât prin suprastrat/adstrat. De aceea, nici nu vedea un antagonism etnic între românii sud-dunăreni și „slavi”, polemizând, în acest sens, cu publicația germană „Neue freie Presse”, chiar și prin intermediul formulelor matematice: „Astfel  $N[eue] fr[eie] Presse$  se înșeală când admite un antagonism real între slavii de sud și români. Avem cu toții sânge tracic în vinele noastre”.

Eminescu nu pune semnul de raport invers între limba latină și cea dacoromână, cum o fac adepții actuali ai teoriei că latina are ca substrat dacoromâna (îi contrazice Ovidiu, care mărturisește că a scris versuri getice în structura ritmică a celor latine, care versuri, din păcate, s-au pierdut!), ci explică depărtarea românei de latină prin lipsa exersării în scris: „Limba română de aceea s-a depărtat și s-a înstrăinat așa de latină pentru că așa de lungă vreme nu a fost scrisă. Consistența unei limbe începe cu scrierea ei. Elementele primite în această scriere nouă fiind chiar<sup>13</sup>, devin consistente și rămân în limbă, dacă nu contrazic cu direcțiunea spirituală a poporului. Ele nu trebuie să coincidă cu natura limbei, ci numai să nu o contrazică”<sup>14</sup>. Eminescu se arată uimit de faptul că, deși limba română a fost lipsită atâta vreme de forma scrisă, omogenitatea ei în toate provinciile românești este un adevărat miracol. Bogăția diferențelor dialectale și de grai, de aceea, trebuie să urmeze tendința centripetă naturală a limbii noastre și în forma scrisă, în contra etimologismului, a ciunismului, a tendințelor puriste, slavizante etc.: „Celor cari vor o purificare absolută a limbei, li vom răspunde că acele vorbe pe cari vor *ei* să le alunge sunt așa de concrete, așa [de] încrescute în țesătura limbei române, încât

trebuie să rupă țesătura toată ca să le scoți – și cum limba se deșiră alungând vorbe de-o iluzorie origine slavă, e dovadă în latiniștii noștri”<sup>15</sup>.

Numai cei care se cred stăpâni peste limbă pot ajunge la aberația că limba poate fi „curățită” artificial. Eminescu afirmă că limba se curăță și s-a curățit singură de orice balast, în sutele de ani și că procesul va continua fără intervenția cuiva: „Am fi cam temerari de-a susține cum că limba noastră și-a sfârșit deja curățirea sa, că e organizată, că a ajuns stadiul ultim al dezvoltării sale, și că acum n-ar trebui decât constatarea formală a acelei dezvoltări prin etimologie și sintaxă. Limba noastră, placă-ne-o a crede – are un trai lung și de aceea-i și trebuie o dezvoltare lungă. Purizarea ei merge-nainte deși e mai bine ca să meargă prea încet decât prea iute. Noi – generațiunea de față, nu împlinim decât șanțurile – noi avem să dăm *noțiuni* poporului nostru, ca să cugete, limba clasică e sarcina generațiilor viitoare.” Iar exemplul cel mai strălucit de dăruire de *noțiuni* pentru cugetare l-a adus poetul însuși prin traducerea *Criticii rațiunii pure*, dificila capodoperă a lui Kant, ca să mă rezum doar la acest exemplu. A remarcat-o, în comentariile sale, la traducerea eminesciană, și Constantin Noica. Asemenea, Maiorescu încă, în studiul *Eminescu și poeziile lui* (1889), anticipa că nu doar limbajul poetic, ci și întreaga cugetare românească va sta, în secolul următor, *sub auspiciile geniului lui*. Eminescu privește viitorul limbii române nu numai cu ochi de poet, ci și de om de cultură și de lingvist. Observă, mai întâi, că nu există o legătură directă între stadiul de evoluție a limbii și dezvoltarea literaturii și culturii, că se poate produce un decalaj între cultura claselor privilegiate și popor: „Cultura claselor privilegiate cel puțin e cu mult deasupra literaturii țării lor, dar e străină; literatura e națională, dar e în urma culturai. Popor de contraste – e o frază”<sup>16</sup>. Introducerea de neologisme, mai ales latinizante, deși contribuie la accentuarea contrastelor dintre popor și clasa cultă, sunt necesare în măsura în care sinonimia nu este perfectă: „A primi în locul unei vorbe românești bune una latină care să însemneze tot aceeași, înseamnă totuși altceva, o altă nuanță a înțelesului, asta înseamnă a-și înavuți, a-și înnobila limba. O expresiune pentru *mai multe* înțelesuri e mizerie, *mai multe* expresiuni pentru *un* înțeles e copilărie, mai multe expresiuni însă pentru mai multe înțelesuri, deși sinonime, e adevărată avuție a limbei. Și această avuție o recomand cu deosebire inovatorilor noștri”<sup>17</sup>. Eminescu vine

cu exemple, ca un adevărat specialist. El subliniază nevoia stringentă și a unei reforme unificatoare a ortografiei și ortoepiei: „Dați un premiu pentru rezolvarea problemului ortografic? Rezolvarea problemului ortografic”. Apelează la exemplul filologului Giovanni Frolo, profesor de limbi neolatine de la Universitatea din București, autor al lucrării *O nouă încercare de soluțiune a problemului ortografic* (1875).

Un interes special acordă Eminescu ortoepiei, tot din năzuința unificatoare a limbii române. El pornește de la modul defectuos de pronunție al fonșilor și flecarilor, vorbind *pe nas*, contaminați mimetic prin cafenelele Parisului, dar nu se oprește la aceștia. De asemenea, face observații asupra particularităților de pronunție ale muntenilor, moldovenilor și ardelenilor, particularități de care nu se pot debarasa nici actorii pe scenă: „Toate astea le-am spus din punctul meu de vedere – adică din punctul de vedere al artei dramatice. Oricât de diferite [ar fi] pronunțiile în viață și în faptă, oricari ar fi proiectele filologiei de-a schimba pronunția cu desăvârșire prin principiu: «*Si consuetudo vixeret, vetus lex sermonis adolabatur*» – totuși pronunția pe scenă trebuie să fie pretutindeni una și aceeași – cea națională, căreia ardelenii îi zic «frumoasă» («Vorbește frumos românește»). / Dacă această pronunție va avea puterea să schimbe filologia sau dacă filologia va avea puterea să schimbe pronunția, de-asta îmi pasă *mie* prea puțin – eu am constatat numai o trebuință esențială a teatrului, aceea a unei pronunții, pe [care] chiar publicului [î]I convine de-a [o] numi frumoasă, care va să zică îi place”<sup>18</sup>. Și mai departe: „Fiecărui din noi i-ar fi rușine să pronunțe rău nemțește, românește ba. Bărbații noștri din Transilvania – cei de litere chiar – nu pronunță adeseori mai bine decât oamenii din satul lor natal. Silescu-se oare profesorii de prin gimnaziile românești ca să-nvețe junimea a-și pronunța bine limba lor natală? Poate... dar nu credem; căci dovada vie e junimea din Universități, care adeseori își face o mândrie din aceea că pronunță cum în provincia lor respectivă. Cum am mai spus – nu facem nimărui o crimă din străinismi, cum nu-i facem din pronunția rea, însă pe cât avem încă vreme, să ne silim prin școli, de nu în casă și-n viața publică, de-a introduce o *pronunție generală*”<sup>19</sup>. Eliminarea ortografiei etimologice era o condiție *sine qua non*: „– Teama etimologiștilor cum că fonetiștii vor consacra prin uz pronunția provincială și vor face dialecte, e iluzorie. Astăzi *mai* toate zierele românești au

aceeași limbă scrisă; va să zică în niciunul nu s-a consacrat prin vicii provinciale. Din contra, cu toată unitatea limbei literare pronunția diferă în fiecare provincie, ba încă, ce e mai mult, – ortografia etimologiștilor li lasă deplină largitudine de acțiune”<sup>20</sup>. Dovadă impresionantă de ce, despărțiți atâtea veacuri în state diferite, unitatea limbii române n-a avut niciodată de suferit: „Cum să ne explicăm atunci unitatea de limbă a poporului nostru, de vom permite cum că el a fost adus din diferite colțuri ale lumii romane? Abaterile de la unitatea limbei noastre se găsesc numai pe locuri pe unde se pot dovedi urmele unor elemente cvasi străine”<sup>21</sup>.

Observațiile de aici, care dovedesc izbânda lui Eminescu în bătălia pentru limba română, din cumpăna veacului al XIX-lea, ar putea continua, fiindcă însemnările poetului referitoare la chestiune sunt cu mult mai extinse și mai bogate. Toate acestea ar trebui coroborate cu textele publicistice și cu cele literare având ca numitor comun *ontologia arheității*<sup>22</sup>. Numai aceasta dă splendoare viziunii eminesciene asupra limbii, în genere, și asupra limbii române, în particular. Și aici se vede profunzimea creștinismului eminescian, care n-a fost niciodată de suprafață, încât Lucian Blaga avea perfectă dreptate comparându-l cu românismul lui Coșbuc, bunăoară: „Eminescu e de un românism sublimat, complex, creator. El e mai aproape de ideea românească; Coșbuc e mai aproape de fenomenele românești. Coșbuc ar reprezenta poporul românesc printr-un fel de consimțământ plebiscitar, Eminescu îl reprezintă printr-un fel de legitimism de ordin divin”<sup>23</sup>. Legitimismul de ordin divin vine, în primul rând, pe calea logosului: *La început a fost cuvântul...* Este surprinzător să aflăm că, spre deosebire de Heidegger, dar, paradoxal, în imediata lui apropiere, Eminescu echivalează *arheul* cu Logosul, cu *informația* primordială. Căci ce altceva este limba unui popor decât pogorâre a Duhului Sfânt sub formă de limbi de foc asupra oamenilor? Când Eminescu își pune întrebarea dramatică (nicicum una facilă, de adevare a cuvântului la adevărul cotidian, cum s-a crezut de către critica leneșă):

*Ah! atuncea ți se pare  
Că pe cap îți cade cerul:  
Unde vei găsi cuvântul  
Ce exprimă adevărul?,*

*căderea cerului* pe cap nu-i altceva decât a Sfântului Duh, simțit ca supremă responsabilitate hristică: *Eu sunt Calea, Adevărul și Viața*. Limba, zice Eminescu, este textul original al lumii, Archaeus. El încearcă să explice enigmaticul concept de *arheu* dând exemplul unui text străvechi descoperit de un regizor și pus în scenă, reînviind o lume ce părea dispărută. Filosofia cuantică modernă o numește *informație*, pentru ca acad. Mihai Drăgănescu, creatorul *ortofizicii* să-i spună *informaterie*. El s-a arătat uimit să descopere această *sămânță informațională* în arheul eminescian: „Pentru Eminescu, Archaeus se găsește în sâmburele lumii, în existența cea mai profundă, dar și în structura lucrurilor. Chiar și pe hârtia scrisă. Cum de a putut gândi astfel în secolul trecut? *Archaeus*-ul eminescian este informația recunoscută astăzi de știință, dar și informația fenomenologică informatorială. Toată gândirea sa filosofică originală este consistentă, fragmentele scrise fac parte dintr-o viziune care este bine conturată, Eminescu premerge filosofile care au apărut și apar în ultima parte a secolului al XX-lea și vor continua în secolul următor”<sup>24</sup>. Mihai Drăgănescu nu înțelegea cum de a putut Eminescu să gândească *cuantic* într-o vreme când o asemenea gândire nu era posibilă. De altfel, în manuscrisele poetului nostru se găsește prima referință românească și europeană la *cuantă*<sup>25</sup> (Max Planck va vorbi despre *cuantă* la 1900).

Dar Archaeus trăiește nu doar în textele scrise, ci și în cele nescrise, cum sunt povestea și mitul: „S-ascultăm poveștile, căci ele cel puțin ne fac să trăim și-n viața altor oameni, să ne amestecăm visurile noastre cu ale lor... În ele trăiește Archaeus... // Poate că povestea este partea cea mai frumoasă a vieții omenești. Cu povești ne legănă lumea, cu povești ne adoarme. Ne trezim și murim cu ele...”<sup>26</sup> Desigur, ne trezim și murim cu limba maternă, cea care ne leagă și ne adoarme prin harul mamei. De aici și până la a spune, ca Heidegger, că limba este *lăcașul ființei*, nu este decât un pas: „Ceea ce însă, înainte de orice «este», e ființa. Gândirea aduce la împlinire raportul ființei cu esența omului. (...) Această oferire constă în faptul că în gândire ființa vine înspre limbă. Limba este locul de adăpost al ființei. În adăpostul ei locuiește omul”<sup>27</sup>. Aidoma lui Eminescu, Heidegger atrage atenția asupra nefastei atitudini de *stăpâni* asupra limbii, cale a degradării deopotrivă a limbajului și a ființei, oamenii moderni ajungând în postura de a fi refuzați de limbă, goliți de ființă: „Omul nu este

stăpânul ființării. Omul este păstorul ființei”<sup>28</sup>. Deosebirea de Heidegger vine de acolo că Eminescu abordează chestiunea din perspectiva Logosului creștin, pe când Heidegger s-a vrut un nietzschean, lăsându-se modelat însă de Platon și de poezia lui Hölderlin, cu acel *în chip poetic locuiește omul*. Pe urmele neștiute ale lui Eminescu, Heidegger<sup>29</sup> trebuia să ajungă la convingerea că *nu noi suntem stăpânii limbii/ființei-Adevăr, ci limba/ființa e stăpâna noastră*, convingere și a lingvistului de geniu care a fost Eugeniu Coșeriu<sup>30</sup>.

Noi, oamenii, nu avem dreptul decât să le păstorim, după cum Iisus ne păstorește din veac.

### Note și referințe

<sup>1</sup> După versiunea jubiliară a Sfântului Sinod a lui Bartolomeu Valeriu Anania, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.

<sup>2</sup> Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, II, E-O, București, Editura ARTEMIS, 1995, p. 301-303.

<sup>3</sup> Vasile Stati, *Dicționar moldovenesc-românesc*, Chișinău, 2003, revăzut și completat în 2011.

<sup>4</sup> Mihai Eminescu, *Fragmentarium*, ediție după manuscrise, cu variante, note, addenda și indici, de Magdalena D. Vatamaniuc, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 241.

<sup>5</sup> *Ibidem*, p. 87.

<sup>6</sup> Eminescu îl vizează pe Vasile Alexandrescu Urechia (1834-1901, „celebrul VAU-VAU!”), istoric și om politic, considerat de poet „uzurpator” al numelui Grigore Ureche, pretinzând chiar că este un descendent al familiei cronicarului. Astăzi, biblioteca județeană din Galați îi poartă numele, opera de mai târziu a lui V.A. Urechia nedându-i dreptate lui Eminescu.

<sup>7</sup> Mihai Eminescu, *op. cit.*, p. 73-74.

<sup>8</sup> *Ibidem*, p. 241.

<sup>9</sup> *Ibidem*, p. 241-242.

<sup>10</sup> *Ibidem*, p. 242.

<sup>11</sup> *Ibidem*, p. 243-244.

<sup>12</sup> *Ibidem*, p. 245.

<sup>13</sup> *Clare*, formă învechită.

<sup>14</sup> *Ibidem*, p. 246.

<sup>15</sup> *Ibidem*, p. 247-248.

<sup>16</sup> *Ibidem*, p. 248.

<sup>17</sup> *Ibidem*, p. 249.



<sup>18</sup> *Ibidem*, p. 252.

<sup>19</sup> *Ibidem*.

<sup>20</sup> *Ibidem*, p. 253.

<sup>21</sup> *Ibidem*.

<sup>22</sup> A se vedea Theodor Codreanu, *Modelul ontologic eminescian*, Galați, Editura Porto-Franco, 1992.

<sup>23</sup> Lucian Blaga, *Spațiul mioritic*, 1936, în *Trilogia culturii*, Fundația pentru Literatură și Artă „Carol II”, București, 1944.

<sup>24</sup> Mihai Drăgănescu, în Mihai Cimpoi, *Dialoguri cu eminescologi din toată lumea*, Chișinău, București, Editura Litera-David, 1999.

<sup>25</sup> „Electricitatea. Este același cuant de putere, care c-o repejune incalculabilă se preface într-un cuant egal în celălalt loc, fără a avea necesitate de-un substrat material suficient și proporțional pentru a se comunica. Curios lucru.” (Mss. 2267).

<sup>26</sup> M. Eminescu, *Opere*, VII, *Proza literară*, București, Editura Academiei Române, 1977, p. 282.

<sup>27</sup> Martin Heidegger, *Repere pe drumul gândirii*, traducere și note introductive, de Thomas Kleininger și Gabriel Liiceanu, București, Editura Politică, 1988, p. 297.

<sup>28</sup> *Ibidem*, p. 322.

<sup>29</sup> Solidaritatea dintre concepția despre limbă la Eminescu și Heidegger a fost consemnată și de alți eminescologi: Constantin Noica, Svetlana Paleologu-Matta, Mihai Cimpoi, Constantin Barbu, Dumitru Tiutiuca.

<sup>30</sup> Eugeniu Coșeriu, *Despre esența limbajului poetic*, în „Convorbiri literare”, serie nouă, nr. 4 (208), aprilie 2013, p. 30-31, trad. de Eugen Munteanu și Anamaria Prisăcaru.

Ioan C. POPA

## Mihail Sadoveanu despre identitatea românească a Basarabiei

(*Drumurile basarabene* ale marelui scriitor)



I.C.P. – sociolog, publicist și diplomat; doctor în sociologie (relații internaționale); cercetător asociat la Institutul de Sociologie al Academiei Române. Cărți publicate: *Românii, Basarabia și Transnistria*, două ediții în limba română (București, 2009, 2012) și o ediție în limba rusă (Chișinău, 2010); *Mecanisme de putere ale regimului totalitar comunist în perioada bolșevismului. Impactul în Basarabia și Transnistria* (București, 2011); *Destine frânte. Pagini despre românii din Est (1917-1954)* (București, 2014); *Trei ani în preajma președintelui (1997-1999). Note și consemnări* (București, 2014); *Fața nevăzută a agresorului. Pactul Ribbentrop-Molotov și urmările lui pentru România* (București, 2017). Membru al Uniunii Ziaristilor Profesioniști din România.

După Eminescu, Mihail Sadoveanu a fost cel mai mare scriitor român care s-a ocupat sistematic de Basarabia. Așa cum s-a întâmplat și în cazul altor scriitori din perioada interbelică (Duiliu Zamfirescu – primul comisar general numit de guvernul român în Basarabia, 1918; Liviu Rebreanu, autor a două broșuri de popularizare a provinciei în 1919; Gib I. Mihăescu, autorul romanului *Rusoaica*, o capodoperă în epocă ș.a.), Sadoveanu s-a numărat printre intelectualii de marcă ai României care, imediat după Marea Unire de la 1918, au făcut cunoștință cu românii basarabeni direct la fața locului, prin mai multe călătorii în provincia din stânga Prutului. Prima dintre ele s-a efectuat la invitația lui Onisifor Ghibu, marele luptător ardelean pentru drepturile istorice ale Basarabiei. Mihail Sadoveanu, aflat atunci la Iași în funcția de director al Teatrului Național din capitala Moldovei, s-a deplasat cu o trupă de teatru la Chișinău la 23 ianuarie 1918, unde au fost prezentate două piese: *Fântâna Blanduziei* (V. Alecsandri) și *Răzvan și Vidra* (B.P. Hașdeu), spectacole care, după cum își amintea Ghibu mai târziu, au umplut sala până la refuz, iar sufletele moldovenilor basarabeni „au vibrat într-o măsură cum nu se crezuse că poate fi nici măcar visată vreodată”<sup>71</sup>.

Au mai fost și alte vizite, iar în urma acestor contacte Sadoveanu publica la Chișinău, succesiv, volumele *Povestiri pentru Moldoveni și Priveghiuri* (1920), apoi *Orhei și Soroca. Note de drum* (1921), acesta din urmă, la care ne vom referi în continuare, fiind tipărit și la București în 1922 cu titlul *Drumuri basarabene* (volum reeditat în 1994)<sup>2</sup>.

Într-una din povestiri (*Vechea și frumoasa Moldovă...*), Sadoveanu ne oferă o imagine eminesciană asupra Moldovei medievale din epoca de glorie a lui Ștefan cel Mare, inspirat de lucrarea *Descriptio Moldaviae* a voievodului și cărturarului Dimitrie Cantemir:

„Văd Moldova cea veche din munți până-n Nistru și până-n limanurile mării, cu cetățile ei de piatră și satele albe presărate în lungul apelor. Lanuri, turme și prisăci – o țară ca o grădină, înspre care râvnesc neconținut, limbile prădalnice. Toate semințiile spâne și urâte au băntuit-o. Din zorii veacurilor pământeni au avut de suferit neconținute izbiri.

Crai și împărați au întemeiat la hotarele ei vremelnice stăpâniri: ungurii și leșii, turcii și tătarii... N-a fost neam mai lovit, care să se apere cu o mai cumplită îndârjire (...)

Țara aceasta rar s-a bucurat deplin de bunurile ei. Pe pământul ei a curs atâta sânge și lacrimi, a fost atâta încălcare și atâta silă, încât privirile și cântecele urmașilor au rămas triste”<sup>3</sup>.

Sadoveanu revine la aceeași epocă în povestirea *Lacrimile ieromonahului Veniamin*, în care slujitorul bisericii rememorează vremuri de altădată:

„Pe orice drumuri ai umbla, în Țara Moldovei, dai de vechile ctitorii ale lui Ștefan Vodă; cetăți a ridicat la hotare pentru apărarea țării. Și cetățile vechi le-a întărit și le-a sporit. Și la toate avea pârçalabi și oaste: la Ismail, la Cetatea Albă și la Chilia, la Soroca, la Hotin și la Crăciuna. Și avea și în inima țării cetăți: la Roman, la Neamț, la Orhei și la Suceava (...) Și așa s-au așezat de la Ștefan Vodă oștenii lui pe moșiile țării. Și urmașii acelor oșteni sunt răzeșii și mazălii din zilele noastre”.

Despre urgiile care s-au abătut mai apoi și despre sfârtecarea vechii Moldove, scriitorul apelează la memoria aceluiași ieromonah:

„Și, din ce am fost noi, neamul românesc, rupt și împărțit în trei din vechi, acuma și mai tare ne-au sfârtecat și ne-au stricat dușmanii”. Mai

întâi a fost anul 1775, când austrieicii „au pus graniță nouă și-au cuprins pământul din miază-noapte al Moldovei, cu mormintele voievozilor de demult și cu scaunul vechi al Moldovei, Suceava, și cu mormântul lui Ștefan-Voievod-cel-Sfânt de la Putna.

Și-acuma, la 1812, au cuprins și muscalii jumătate din Moldova, de la Nistru până la Prut. Și zadarnic au plâns și-atuncea moldovenii și plâng și-acuma cu mare glas...”<sup>4</sup>.

Într-o altă povestire memorabilă, *Doina*, scrisă în iulie 1919 și inclusă în volumul *Drumuri basarabene*, scriitorul revine asupra tristeții care răzbate din cântecele românilor basarabeni după „domnia unei limbi străine... de o sută și mai bine de ani”. Din convorbirea cu un mazâl moldovean de pe malul Nistrului, Sadoveanu reține următoarea mărturie: „Rușii cântă foarte armonios...; dar doina îi sfredeleşte până-n fundul sufletului, căci moldovanul și pe dracul l-a înduioșat cu amărăciunea lui prefăcută-n cântec”<sup>5</sup>.

Autorul nu trece cu vederea pericolul bolșevizării Basarabiei la finele Primului Război Mondial și rolul ostașilor români în prevenirea acestei amenințări, episod relatat de maica Evghenia, egumena mănăstirii Răciula: „Atunci am tras mare spaimă. Auzeam de prădăciuni în alte părți, de moarte de om, da nu credeam. Și iaca, într-o zi vin la noi bolșevici. Erau amestecături de moscali cu norod din sate... Vin, țipă, răcnesc... Ce vreți, creștini buni? Ei dădeau din mâni și strigau rusește. Eu nu pricep, zic: nieznaiu pa ruschi... eu moldoveancă! Atuncea s-a aflat unul care ne-a spus în limba noastră că lor nu le trebuie nici mănăstire, nici maici... Să ne ducem unde-om ști! Ne strângem în sfânta biserică, îngenunchiem la Maica Domnului și ne rugăm... Întru ajutorul ei am crezut și ne-a scăpat de primejdie, cum s-a auzit că vin soldații de peste Prut, s-au împrăștiat oamenii, n-am mai auzit de ei”<sup>6</sup>.

Mihail Sadoveanu, ca atâția mari intelectuali și oameni politici români de atunci, privea cu uimire la miracolul pe care l-a reprezentat *regăsirea fraților cu frații* prin unirea de la 1918:

„Sfânt pământ al Moldovei, din munte la Nistru, oricât au încercat cei vicleni să te sfârtece, cei răi să-ți strice rânduielile, cei întunecați să ridice dușmăni, tu ești unul și nedespărțit, ca un uriaș mormânt, în care dorm părinții noștri...

Așa stau de multe ori și visez pe paginile voievodului Cantemir. Sufletul meu, din trecut se înalță în viitor, vede poporul cel cinstit slobozit din cătușe, ridicându-se în depline drepturi, cu fruntea iarăși în lumină, ca strămoșii cei tari.

Dacă după atâta zbucliu, după atâtea jertfe, am răzbit la limanul unde ne aflăm și ne-am înfrățit cei despărțiți și ne-am găsit iarăși în bătrâna noastră ocină moldovenească, apoi soarta a avut asta scris în cărțile ei tainice”<sup>7</sup>.

În perioada care a urmat, Sadoveanu și-a scris marile sale romane istorice în care reînvie sub ochii cititorilor trecutul de luptă și de glorie al vechilor voievozi moldoveni și al vitejilor slujitori ai acestora, într-o provincie întregă, care se întindea „de la munte la Nistru”. Scriitorul a trăit cu durere drama noii ocupații, de această dată sovietice, din 1940, iar în anii războiului îl găsim în grupul de inițiativă al Academiei Române care, sub coordonarea savantului Dimitrie Gusti, a pus în aplicare planuri de cunoaștere aprofundată a soartei românilor din Răsărit, intrați sub administrația străine.

După război, a urmat o lungă tăcere a scriitorului. Nu a renunțat însă niciodată la marile sale opere, scrise cu mintea și cu sufletul, despre moldoveni. Detractorii săi de azi, nu puțini la număr, „uită” că Sadoveanu reînvie, în romanele sale istorice, viața vechii Moldove când era întregă, până la Nistru și la Ceremuș. Chiar și în 1952, când deținea și funcții politice în noul regim, Sadoveanu publica romanul *Nicoară Potcoavă*, dedicat luptei moldovenilor pentru libertate, temă despre care scrisese încă din 1902 și 1904<sup>8</sup>, dar reluată cu mult talent la maturitate. Tot la începutul anilor 1950, după cum relatează marele lingvist basarabean Eugeniu Coșeriu, când oficialii instalați de sovietici la Chișinău au propus traducerea în „moldovenește” a unor opere ale sale, Mihail Sadoveanu a izbucnit: „Auzi, mișăii, sî mă traducî pi mini în limba me!”<sup>9</sup>.

Opera lui Sadoveanu, publicistică și scriitoricească, rămâne permanent o poartă deschisă spre o mai bună înțelegere a istoriei Moldovei din stânga Prutului și a locuitorilor ei.

**Note  
și referințe  
bibliografice**

<sup>1</sup> Onisifor Ghibu, *Oameni între oameni. Amintiri*, selecție și introducere de Ion Bulei, București, Editura Eminescu, 1990, p. 161.

<sup>2</sup> Mihail Sadoveanu, *Drumuri basarabene*, prefață de Fănuș Băileșteanu, ediție îngrijită de Șerban Velescu, București, Editura Antares, 1994.

<sup>3</sup> *Drumuri basarabene*, 1994, p. 10-11.

<sup>4</sup> *Ibidem*, p. 7-8.

<sup>5</sup> *Ibidem*, p. 13-15.

<sup>6</sup> *Ibidem*, p. 87-88.

<sup>7</sup> *Ibidem*, p. 11-12.

<sup>8</sup> M. Sadoveanu a scris mai multe versiuni ale romanului despre acest erou: prima publicată în 1902 (*Frații Potcoavă*), reluată sub titlul *Șoimii* (1904) și finalizată la maturitate, în 1952 (*Nicoară Potcoavă*).

<sup>9</sup> Revista „Limba Română” (Chișinău), nr. 10, 2002. Ediție specială dedicată savantului Eugeniu Coșeriu.

Grigore FURTUNĂ

## Moldovean? Român? Limbă moldovenească? Limbă română? sau Cum și când am redevenit român



G.F. – absolvent al Facultății de Economie a Universității de Stat din Moldova, 1960.

Activitate în domeniul bancar – 41 ani, inclusiv la BC „Moldova-Agroindbank”

SA – 22 ani: președinte, vicepreședinte executiv și membru al Consiliului băncii. Economist emerit al Republicii Moldova.

Un blestem a lovit acum 210 ani populația de etnie majoritară din Moldova de la Est de Prut. Politica de rusificare, camuflată oarecum la începuturile colonizării rusești, a continuat cu o perioadă de tatonare a problemei, de căutare a instrumentelor eficiente de de-naționalizare. Cu timpul însă, adevărata strategie de asimilare a românilor basarabeni s-a dezvoltat în cel mai cumplit mod.

Iată o elocventă mărturisire asupra situației din ținut privind necesitatea „corectării” politicii țarismului (apropo, asemănătoare cu cea din toate teritoriile anexate de Rusia în deceniile precedente) privind dezbinarea și, totodată, anihilarea identitară a românilor din Basarabia. Zamfir C. Arbore, în cartea sa *Basarabia în secolul XIX*, publicată în 1898, citat dintr-un studiu al lui P. N. Batiușcoff, însărcinat de țarul Alexandru al II-lea să examineze cauzele pentru care rusificarea în provincie progresa încet. După cercetările întreprinse, Batiușcoff a ajuns la următoarele concluzii: „Chiar după anexarea Basarabiei la 1812, cu toată ocârmuirea guvernamentală, s-au menținut aici mai multe *obiceiuri favorabile rumânizării țării, și poporațiunea rusă nu se folosește*

*până acum de prerogativele unei națiuni dominatoare. Aceste obiceiuri trebuiesc stărpite, Basarabia odată devenită o simplă gubernie. Până la 1871, când pe scaunul episcopului veni Î. P. Pavel, în unele mănăstiri și biserici serviciul divin se oficia în limba română. Î. P. Pavel... orându-i ca în acele mănăstiri în care încă... se oficia în limba română să se officieze eventual în două limbi: cea slavă și moldovenească; asemenea hotărâri să se deschidă școle mănăstirești în care să se învețe limba rusă și călugării români din cei neîmbetrâniți... în multe mănăstiri serviciul divin urmează a se oficia în limba moldovenească și că în rusesce nu se cântă decât: Gospodî pomilii...*

... Noi afirmăm că nu numai în fundul depărtat al Basarabiei, unde populațiunea a ramas compact românească, dar chiar în Chișinău am întâlnit țerani Moldoveni cari nu știau un cuvânt rusesc... Dacă vroim ca populațiunea rusă să nu se romîniseze, dacă vroim ca Basarabia să nu devie obiectul dorințelor și agitațiunilor româno-file, ci din contră să se unescă organicesce cu Rusia, atunci trebuie, prin mijlocul școlilor, să ne grăbim a face ca măcar jumătate din țeranii Moldoveni să devină Ruși... Spre această țintă tocmai tinde sistemul de învățămînt public, adoptat acum de ocârmuire”.

Notăm că este evidentă manipularea denumirii limbii și a derivatelor acesteia, autorul trecând pe neobservate, hoțeste, de la român la moldovean, de la numele corect al limbii (română) la cel inoculat de ruși (moldovenească).

Deznaționalizarea moldovenilor declanșată de autoritățile țariste a luat amploare în fosta URSS, prin fondarea RASS Moldovenești în 1924, prin permanenta și agresiva propagandă antiromânească, intensiv promovată prin folosirea în scopuri distructive a Komintern-ului în România interbelică, precum și prin încurajarea neînteruptă a influenței în teritoriu a Bisericii Ortodoxe Ruse. Procesul de rusificare a fost menținut și în următorii 45 ani de ocupație sovietică, Moscova aplicând neîncetat politică imorală de anihilare a identității românilor basarabeni.

Acest blestem, chiar și după dispariția URSS, mai continuă să-și păstreze efectele sale devastatoare asupra spațiului care pe mapamond e cunoscut acum cu numele de Republica Moldova. Această formațiune statală – trebuie să subliniem acest adevăr – a fost creată în august



1940, la indicația lui Stalin, prin alipirea la minuscula RASS Moldovenească. Întrucât blestemul dăinuie cu o fermitate fantastică, inevitabil apare nedumerirea: „De ce, cum se întâmplă că răul, minciuna, falsul privind identitatea noastră, inclusiv numele corect al limbii și al neamului, sunt menținute și tirajate?”

Încercarea de a găsi un răspuns, o explicație unică și plauzibilă a fenomenului este sortită eșecului, deoarece mai persistă un conglomerat de factori istorici vechi și mai noi, interni și externi, laici și bisericești, politici și civici, cu rădăcini și ramificații adânci, dar și cu vlăstari mai tineri etc. Subiectul este amplu și a fost tratat în numeroase studii, articole, prelegeri, conferințe etc. și s-ar părea că lucrurile s-au limpezit de mult timp. Dar nu pentru toată lumea. Fiecare trăitor al acestui spațiu, indiferent de proveniență etnică, ar fi bine să conștientizeze că fenomenul la care ne referim – falsificarea identității noastre etnolingvistice – este o construcție politică artificială, având scopul viclean și interesul camuflat al Moscovei de a menține pe Prut granița dintre români.

În cele ce urmează nu îmi propun să abordez problema anunțată în toată plinătatea ei, ci voi încerca să oglindesc/descriu câteva aspecte ale drumului parcurs de către unul din marea mulțime de basarabeni spre înțelegerea și conștientizarea adevărului istoric și științific, așa cum l-am descoperit și perceput eu personal. Cred că viața trăită – am pășit în cel de-al nouălea deceniu –, căutările de durată îmi dau dreptul să fac public acest itinerar „inițiativ”. Căci cheia răspunsului numai aparent se află la suprafață. În realitate, lucrurile au fost și rămân complicate. Numai pătrunzându-le esența, aspectul practic, și nu teoretic, dogmatic, apelând nu doar la „analele istorice”, dar, ceea ce e foarte necesar, și la circumstanțele concrete, mediul real în care crește și se conturează, se realizează o personalitate, un om, poți înțelege natura „rătăcirilor” unor consângeni ai mei.

Pentru mine, ceața incertitudinilor a început a se destrăma odată cu deprinderea de a citi. De a citi mai mult decât prevedeau, de exemplu, manualele și crestomațiile școlare, pasiune ce datează de prin clasele a treia - a patra. Dar, trebuie să recunosc, am ajuns anevoios la „liman”, deoarece vreme îndelungată în ținut au lipsit izvoarele/cărțile care spun adevărul și abia în ultimul deceniu al secolului al XX-lea acestea au devenit accesibile publicului larg.

Mărturisesc din start că sunt român din naștere, deși restabilirea oficială a cetățeniei am așteptat-o îndelung, până Domnul Traian Băsescu a venit la Președinția României, când procesul de obținere a documentelor a fost oarecum simplificat și impulsionat.

Am văzut lumina zilei, în 1938, în Pelinia, județul Bălți, sat mare, situat în preajma Bălțiului. Având formal o componență polietnică, de când am cunoscut-o și până azi, Pelinia mea natală întotdeauna a fost o comunitate românească, etnia română constituind circa 99% din locuitorii satului.

Alte etnii alcătuiau doar câteva zeci de locuitori: evrei, ucraineni, ruși, polonezi. În anii copilăriei, comunitatea evreiască era poate cea mai numeroasă (în sat funcționa și o sinagogă).

Dar nu țin minte ca, în anii juneții mele, cineva dintre cei ce se auto-identificau de alte etnii să fi vorbit în public altfel decât în română.

În perioada interbelică, statul român, în componența căruia și-au trăit copilăria, adolescența și tinerețea deja câteva generații de basarabeni de după 1918 (din care au făcut parte și părinții mei), asigura condițiile de educație, cel puțin în limitele școlii primare. Dar nu obliga. Deși, corpul didactic, din ceea ce am înțeles de la tatăl meu și de la frații mamei, nu era indiferent față de reușita la învățătură a copiilor, dar, oricât de apreciat era cuvântul învățătorului pe acele timpuri, era extrem de greu să înfrunți tradiția și realitățile vieții țărănești, care stăvileau oarecum tendința de emancipare prin carte.

Tatăl meu, fiind insistent sau, cum se exprima în sat, încăpăținat în atingerea scopului ce-l interesa, a însușit gramatica și scrisul cu grafie latină și cu chirilică (după 1944). Deja după demobilizarea din Armata Roșie, fiind credincios de convingere (nu formal), citea Biblia sistematic și o talmăcea fără probleme în exprimarea gândurilor. Apela la un vocabular diversificat și posedea o anumită dexteritate în expunerea clară, fără poticneli, a mesajului. Dar toate acestea n-aveau tangență cu tema perceperii denumirii etniei și a limbii.

Mama n-a frecventat școala nici o zi. Toți anii, de până și de după 1944, până la plecarea în lumea celor drepți, vorbea numai în română, în orice împrejurări (în sat, la oraș, în magazin, în instituții publice etc., cu

oricine i-ar fi fost vizavi, inclusiv dacă interlocutorul nu posedă româna). Asta nu înseamnă că ea nu înțelegea rusa, în limitele necesare ei, desigur, dar, spre deosebire de tata, în vorbă n-o întrebuința niciodată.

Dacă e să mă refer la viața mea de până la 1944, îmi amintesc de un singur lucru: cei maturi constatau că „românii grăiesc mai altfel”, în sensul că unele cuvinte erau pronunțate diferit decât se obișnuia la Pelinia. Câteva exemple: *ce spui*, nu *ci spui*; *grăiești*, nu *vorbești*; *picior*, nu *chicior*; *bine*, nu *ghini*; *la privit*, nu *la prăjit*; *vrabie*, nu *vraghie*; *doctor*, nu *doftor*; *vițel*, nu *jițal*; *jos*, nu *jios*; *vin*, nu *jin*; *viță de vie*, nu *jiț di jii*; *viscol*, nu *jicol* etc.

Însă niciodată n-am auzit să afirme cineva că în dreapta Prutului se vorbește **altă** limbă decât în stânga lui, în particular, în Pelinia. Drept că, fără a atribui sens de apartenență etnică, ei se identificau moldoveni; în sens de trăitori ai Moldovei. Precum pelenieni, sofieni, strâmbeni – trăitori ai, respectiv, Peliniei, Sofiei, Strâmbei (azi – Corlăteni). După cum le spuneau ruși tuturor celor veniți din alte părți ale URSS, această identificare o atribuiău oricărei persoane (indiferent de origini) sosite în Pelinia, care vorbea rusește și nu posedă româna. În graiul părinților existau expresiile: „la români”, „la ruși”, prin care exprimau apartenența statală și nimic altceva).

În timpurile sovietice, se întâmpla ca autoritățile ierarhice superioare să repartizeze frecvent în Pelinia, ca și prin alte sate, persoane slab ori deloc cunoscătoare de română (ruși, ucraineni, tătari, evrei), ele fiind angajate în calitate de agronomi, zootehnicieni, medici, pedagogi, ingineri, mecanizatori. Sub influența puternică a mediului lingvistic local, aceștia în scurt timp însușeau limba română (de coloratură locală), chiar dacă, uneori, cu defecte în pronunțare, conjugare, declinare. Copiii lor însă nu mai cunoșteau astfel de obstacole lingvistice și vorbeau ca și ceilalți consăteni. Altfel spus, Pelinia mea, de când o știu, s-a manifestat ca focar puternic de utilizare și păstrare a limbii moștenite de la străbuni. Chiar și în îndepărtatele timpuri când numărul cărturarilor era extrem de mic.

Despre atribuirea denumirii „moldovenească” limbii care se vorbea în sat, în familie, la școală am aflat odată cu frecventarea lecțiilor de limbă rusă, din expresia: „cum se traduce în/din limba moldoveneas-

că”. Mai mult s-a impus „noua” denumire a limbii atunci când *Cartea de citire* a fost înlocuită cu alta, pe coperta căreia era indicat *Лимба молдовенеаскэ* (*Limba moldovenească*), dar atunci nimeni nu atribuia o anume interpretare acestei denumiri. Ca orice alt copil, o percepeam și eu ca pe o abstracție. Și o deosebeam de „română” doar prin denumire, scris și pronunțare, dar nicidecum prin vocabular ori ca o altă limbă. Mult mai târziu am înțeles că există diferență parțială prin vocabular (ca o consecință a conservării limbii basarabenilor, circumstanță impusă volitiv de către autoritățile ocupante și a frânării dezvoltării, îmbogățirii ei conform cu necesitățile timpurilor noi).

Prin clasele a patra – a cincea am însușit citirea și scrisul în grafie latină, urmare, pe de o parte, a începerii studierii limbii engleze, după programul școlar, și pe de alta, dintr-o curiozitate personală: doream să citesc Biblia tipărită cu alfabet românesc, pe care o percepeam ca o culegere de istorioare povăuitoare și pline de înțelepciune. Atunci, de altfel, mi-au dat târcoale primele nedumeriri: cum se întâmplă, care-i explicația fenomenului editării diferitor cărți în *una și aceeași limbă*, dar cu folosirea diferitor grafii? Era o întrebare neîmpărtășită, dar care s-a cuibărit în adâncul sufletului meu. Ca și alți semeni, nu bănuiam influența politicii viclene a autorităților sovietice de a ne îndepărta de rădăcina neamului. Credeam cu naivitate *că așa trebuie să fie* și nu mă încumetam să pun ceva la îndoială.

Acum, când au trecut atâtea decenii, amintirile poartă contururi cețoase, dar contradicțiile, ce frământau mintea unui adolescent ies totuși la suprafață, restaurând cumva realitățile acelor ani. O nouă rundă în căutarea răspunsurilor, practic la aceleași întrebări, a reînceput în clasa a opta, ele fiind provocate de informația ce se conținea în *Crestomația Литература веке молдовеняскэ* (*Crestomația Literatura veche moldovenească*). Firește, frământările de atunci erau departe de cele apărute în anii studenției și ulterior, îndeosebi, după 1988. Erau mai primitive, mai simpliste.

În acea creștomație prima enigmă pentru mine a fost faptul că toate personalitățile (mitropoliții, domnitorii, cronicarii despre care se vorbea/scria, precum și majoritatea evenimentelor descrise) locuiau/se întâmplau ÎN ALTĂ MOLDOVĂ, cu ALTĂ CAPITALĂ (Suceava, Iași). Încă nu ni se povestise (dar nici manualele școlare nu relatau des-

pre aceasta) cum spațiul dintre Prut și Nistru încetase a mai face parte din componența Țării Moldovei, devenită ulterior parte a României. Apropos, nici căutările prin biblioteci nu prea ofereau o claritate a motivelor ce au condiționat schimbarea denumirii ținutului nostru după 1812. Mai târziu, mă interesau și alte aspecte: bunăoară, nu înțelegeam de ce cu referință la trecutul revoluționar al moldovenilor sunt invocate evenimentele de la Tatar-Bunar și Hotin, localități care nu fac parte componentă a RSS Moldovenești.

Sincer vorbind, în acei ani (dar, într-o anumită măsură, și mai târziu) mi se părea dificilă limba în care scriau vechii cronicari, mă intriga însă originea moldovenilor și a denumirii limbii vorbite de ei în sec. XVI-XVII. Această curiozitate mă stimula să parcurg textele respective în căutarea unor argumente. Și am „descoperit” un lucru ce m-a determinat să mă liniștesc pentru un timp. Chiar la începutul fragmentelor publicate în Crestomație din *Поема деспре домний Молдовеи* (*Poeta despre domni Moldovei*) de Mitropolitul Moldovei Dosoftei am citit: „Дисэликат-ау цара домнул Драгош Водэ / Феричитэ, буюкэ, ку тот фель де роадэ / Кынд ау адус ынтр-ынса **молдовеняска лимбэ** / Де бун неам ши феритэ де ла каля стрымбэ” (*Discălecat-au țara domnul Dragoș vodă, / Fericită, buiacă, cu tot felii de rodă, / Când au adus într-ânsa **moldoveneasca limbă**, / De bun neam și ferită de la calea strămbă.*)

Ei, gândea naivul de mine, dacă Întâistătorul Bisericii Țării Moldovei din acele timpuri scria așa, înseamnă că denumirea limbii – moldovenească – are rădăcini istorice. Mîntea de copil nu era capabilă să pună întrebări care necesitau experiență de viață, cunoștințe și deprinderi analitice. Apoi, de unde puteam eu bănuî că în poem cronicarul a scris „româneasca limbă” sintagmă fiind înlocuită cu „moldoveneasca limbă”. Puteam eu oare la acei ani să admit că s-a comis o gravă mistificare? Apropos, abia câteva decenii mai târziu, pe la finele anilor '70 ai sec. al XX-lea, întâmplător am aflat despre „substituirea” din Crestomația editată în 1952: Mitropolitul Dosoftei scrisese realmente „românească”, nu „moldovenească”.

Prin clasa a noua (dar poate a zecea) am avut o lecție despre dialectele limbii noastre. De la profesoara de *limbă și literatură moldovenească* am aflat că pe teritoriul RSSM există trei dialecte: unul – în spațiul transnistrean Râbnîța–Camenca; drept exemplu numise cuvintele *ceaun*,

*ceapă* care se pronunțau pe acele locuri, respectiv, *siaun*, *siapă*; al doilea – priprutean, la sud de Cahul, exemple cuvintele *vițel*, *viță* care se pronunță *ghițel*, *ghiță*; și cel de al treilea – din părțile Soroca-Bălți (exemple – vezi descrierea vorbirii din Pelinia). În dialog cu profesoara am ajuns și la dihotomia: limba română-limba moldovenească, care deja ne preocupa.

Discuția s-a soldat cu afirmația (riscantă din partea ei) că limba moldovenească este un dialect al românei. Riscantă, căci exemplele invocate nu întrunesc elemente de dialect, ci sunt, cum se știe, doar regionalisme. Dar primejdia cea mare decurgea din faptul că profesoara atribuia limbii moldovenești calitatea de dialect al celei române, considerată ca temelie, ca mamă a limbii moldovenești, ceea ce egala cu o „trădare politică”. Spre norocul profesoarei, în clasă nu s-au aflat turnători. Concluzia trasă atunci de mine a fost că cele „două limbi” sunt, cel puțin, „înrudite”. Cam cu această convingere am rămas decenii în șir. Apropos, profesoara Ala Mihailovna Cogan era de origine evreiască, făcuse, probabil, studiile în școala românească și nu i se întorcea limba să afirme că-s două limbi diferite, conform politicii oficiale. Și, pentru a nu-și păta numele în fața noastră, a găsit refugiu, adăpost în noțiunea dialect.

O succintă, dar, în opinia mea, necesară abatere. După 1944 au existat o seamă de intelectuali care, punându-și în joc cariera și viața, au depus un inimaginabil efort pentru iluminarea celor care făceau în acea vreme primii pași în viață. Au fost insistenți, perseverenți, având un scop nobil și demnitate profesională: să facă posibilă familiarizarea tinerilor basarabeni, inclusiv prin intermediul manualelor școlare, cu moștenirea literară moldoveană (de cea muntenească, ardeleană nici nu putea fi vorba atunci!) și cu istoria neamului.

Cine cunoaște realitățile social-politice din URSS, inclusiv din RSSM, înțelege că autorii manualelor de atunci nu pot fi învinuiți de substituire/falsificare. Or se știe că în textele de literatură publicate atunci cuvântul **român** și derivatele lui erau eliminate sau înlocuite cu trei puncte. Ei aveau de rezolvat o complicată dilemă: să publice sau nu textul respectiv. Pot exista, și cu siguranță există, diverse, diametral opuse opinii asupra acelor substituiri, cu atât mai mult că nici nu se știe dacă ele au fost făcute cu mâna autorilor cărților ori că li s-a dictat „în altă parte” cum să procedeze.

Grație autorilor de manuale, inimoși și competenți cărturari, am aflat de *Cazania* Mitropolitului Varlaam – prima carte tipărită în Țara Moldovei (în grafie slavonă) și că ea a ieșit de sub tiparul obținut de la Kiev (Kiu, se zicea în Pelinia) cu sprijinul Mitropolitului Petru Movilă (de fapt, în Crestomație se scria Могила). Pe de altă parte, generația mea încă pentru patru decenii nu a știut că autorul *Cazaniei*, îndată după titlu, scria (apropo, tot cu caractere slavonești): „CARTE ROMÂNEASCĂ DE ÎNVĂȚĂTURĂ DUMENECELE preste an și la praznice împărătești. Și la svânți Mari. Cu zisa și cu toată cheltuiala Lui Vasile Voivodul și Domnul țărâi Moldovei. Di în multe scripturi tălmăcită. Din limba slove-niască pre limba romeniască. De Varlaam Mitropolitul de Țara Moldovei. În tiparul domnesc. În mănăstirea a trei S(feti)telî în Iași de la Hs. 1643”.

Autorul accentua noțiunea „românească/romenească” nu din considerente polemice cu adepții altei denumiri a limbii moderne din Țara Moldovei ori din alte părți („promotorii” altei denumiri a limbii noastre, după cum se știe, nici nu existau și au apărut doar după 1812 încoace și, cu regret, constatăm că nu au dispărut nici până azi din ținutul nostru), ci din dorința sinceră, din necesitatea de a face Serviciul Divin și educația cărturărească într-o limbă aleasă, accesibilă și înțeleasă de enoriași, și, respectiv, de ucenici.

De o valoare inestimabilă erau atunci, dar sunt și în zilele noastre, afirmațiile Domnitorului Țării Moldovei Vasile Lupu din „Cuvânt împreună” (în sens în comun: a domnitorului și a Mitropolitului) care deschide *Cazania*: „CĂTRĂ TOATĂ SEMENȚIA ROMENEASCĂ... Io Vasile Voevod cu darul lui Dumnezău Țiitoriu și Biruitoriu și Domn a toată Țara Moldovei, dar și milă și pace și spăsenie a **toată semenția românească pretutinde-re** ce să află pravoslavnici într-aciasta liâmbă cu toată inima cearem dela Domnul Dumnezău și Izbăvitoriul nostru Iisus Hristos.

*Dintru cât s-au îndurat Dumnezău diintru Mila Sa de ne-au dăruit dăruim și noi acest dar **limbii românești**, carte pre **limba românească**, în-tăiu de laudă lui Dumnezău, după acea de învățatură și de folos sufletelor pravoslavnici. Să iaste și de puțin preț, iară voi să o priimiți nu ca un lucru pementesc ce ca un odor ceresc...”*

După cum lesne se poate conchide, era o viziune/percepție unică a dregătoriei statului medieval și a conducerii bisericești de atunci asupra denumirii și funcției sociale a limbii române (nu moldovenești!).

Scrierile fundamentale de mai târziu, între care *De neamul moldovenilor* a lui Miron Costin, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* a lui Dimitrie Cantemir erau doar menționate în Crestomația din 1952, fără a reproduce sau a comenta textele. Evident, nu puteau vedea lumina zilei în acea carte pasaje după cum urmează: „Începutul țărâlor acestora și neamului moldovenesc și muntenesc și câți sunt și în Țările Ungurești cu acest nume, **români și până astăzi**, de unde sunt și de ce seminție, de când și cum au descălecat, aceste părți de pământ, a scrie, multă vreme la cumpănă au stătut sufletul nostru”. Ori „Și acestea nu toate numerile, numai unile dintr-însile și le-am însemnat, pentru înțelesul numerilor mai lesne neamului și acestor țări, Moldovei și Țării Muntenesti și românilor din Ardeal. Așa și neamul acesta, de carele scriem, al țărâlor acestora, **numele vechiu și mai drept este rumân**, adecă râmlean, de la Roma. Acest nume de la discălicatul lor de Traian, și cât au trăit până la pustiirea lor di pre aceste locuri și cât au trăit în munți, în Maramoroș și pe Olt, tot acest nume au ținut și țin până astăzi și încă mai bine munténii decât moldovénii, că ei și acum zic și scriu țara sa rumânească, ca și românii cei din Ardeal.” Ori “...acest nume, **moldovan**, ieste de pre apa Moldovei, după al doilea discălicatul acestii țări de Dragoșu-vodă. Și munténilor, ori de pe munte, **muntean**, ori de pe Olt, **olteani**, că léșii așa le zic, molteani. Măcară dară că și la istorii și la graiul și streinilor și înde sine cu vreme, cu vacuri, cu primenéle au și dobândesc și alte numere, **iară acela carile ieste vechiu nume stă întemeiat și înrădăcinat: rumân...** Și așa ieste acestor țări și țărâi noastre, Moldovei și Țărâi Muntenesti **numele cel drept de moșie, ieste rumân...** măcară că ne răspundem acum moldovéni, iară nu întrebăm: **știi moldovenéște?, ce știi românéște...** Stă dară numele cel vechiu ca un teméi neclătit, deși adaog ori vrémile îndelungate, ori streini adaog și alte numere, iară **cela din rădăcină nu să mută**. Și așa ieste acestor țări și țărâi noastre, Moldovei și Țărâi Muntenesti **numele cel drept de moșie, ieste rumân**, cum să răspund și acum toți acéia din Țările Ungurești lăcuitori și munténii țara lor și scriu și răspund cu graiul: Țara Românească”.

(<https://www.biblioteca-pemobil.ro/content/scoala/pdf/Miron%20Costin%20-%20De%20neamul%20moldovenilor.pdf>)

Aducătoare de lumină în problema identitară, precum mai târziu am descoperit, a fost și viziunea lui Dimitrie Cantemir: *Hronicul vechimei a*



romano-moldo-vlahilor. „Întăi pre limba latinească izvodit, iară acmu **pre limba românească** scos cu truda și osteneala lui DIMITRIE CANTEMIR Voievodul și de moșie domn a Moldovei și a svintei rossiești împărății cneadz. La Sanct-Peterburg anul (7225)1717.” În această lucrare aflăm următoarele precizări: „Cartea a zecea. Cartea arată statul **țărilor românești**, de după prada lui Batâie hanul, până la înturnarea lui Dragoș Vodă în Moldova, și a Radului Vodă în Țara Muntenească. Așijderea arată, vreme, pricina, chipul și alte tîmplări pentru carile **o samă de români** s-au tras spre **țara Ardealului**, iară **o samă** au rămas tot **pre locurile și moșiile sale**, neclățiți”.

De altfel, Crestomația editată la Chișinău în 1952 m-a determinat să meditez și la alte întrebări (tacite, evident, cui puteam să i le adresez în acele vremuri?). Constatam un inexplicabil fenomen: codicele Voronețean și Psaltirea Șcheiană, clericii-cărturari Varlaam și Dosoftei, cronicarii Grigore Ureche, Miron și Neculai Costin, Ion Neculce, domnitorii Vasile Lupu și Dimitrie Cantemir, precum și clasicii literaturii românești cu rădăcini moldovene, studierea cărora a fost admisă, Vasile Alecsandri, Ion Creangă, Mihai Eminescu nu aveau nicio legătură cu spațiul dintre Prut și Nistru. Acest ținut, oamenii lui nu erau de găsit în opera lor. Nimeni, cu excepția lui Negruzzi, Costache Stamati și Bogdan Petriceicu Hasdeu, nu au fost în Basarabia. La Suceava – da, la Putna – da, la Iași, la Bistrița, la Lvov, la București, la Kiev – da, în Europa, oriunde – da, doar la Chișinău – ba...

Cu noi semne de întrebare m-am pomenit în clasele a noua - a zecea: din altă Crestomație (operele cronicarilor și scriitorilor clasici nu erau încă tipărite), am aflat și unele fragmente din scrierile autorilor pomeniți ceva mai sus. Ne-au cucerit în special poeziile lui Alecsandri și Eminescu: eram adolescenți, prizonieri ai romantismului creației lor. Volens-nolens, m-am surprins gândind asupra „enigmei”: toți clasicii au scris într-o limbă, deopotrivă înțeleasă în dreapta și în stânga Prutului, doar că la vest de râu – cu caractere latine/romane, iar la Est de fluviu – cu chirilice/ruse; în România se zicea – limba română, pe când la noi – moldovenească. Erau dileme care zdruncinau construcția denumirii limbii, îmbrăcată în haine rusești, deși dedesubturile chestiunii rămâneau în întuneric...

Dar să revin la cronologia rătăcirilor mele în căutarea adevărului. Poate rămâneam încă pentru multă vreme profan, și nu eram singurul – ca

mine erau atâția tineri –, dacă nu făceam parte din tagma curioșilor. M-a determinat să revin la problema obârșiei noastre presa chișinăuiană în perioada când erau „dezvăluite/demascate” uneltirile inamice, ale dușmanului de clasă, inclusiv, bineînțeles, cu participarea „naționaliștilor” locali, privind „falsificarea” trecutului și prezentului „istoriei Moldovei și a poporului moldovenesc”.

Au urmat anii de studenție, când limba română („moldovenească”) era utilizată la orele extrauniversitare și aproape deloc în procesul de învățământ. Primul an de studii a fost benefic, pentru că am avut norocul să locuiesc în căminul studentesc cu băieții de la anul doi, filologie, toți copiii de țărani moldoveni (apropro, de pe ambele maluri ale Nistrului). Prin intermediul lor am aflat informații importante despre literatura națională și europeană din secolele XIV-XVIII, dar, după cum îmi amintesc, tema denumirii etniei și a limbii nu era abordată. Probabil, din frică și suspiciune.

Doar cu mult mai târziu, după 1988 înapoi, au început a apărea publicații care urmăreau scopul să răstoarne definitiv falsul și minciuna. Rămâneam însă, recunosc sincer, deocamdată reținut la aceste provocări îndrăznețe, având o atitudine suspicioasă: mă mai aflam sub influența minciunilor tirajate de presa sovietică, dar și pentru că în unele cazuri, articolele „revoluționare”, „de iluminare” erau semnate de persoane care, mai ieri-alaltăieri, erau activiști de partid ce predicau/scriau contrariul ori aproape contrariul.

În anii ce au urmat după aprobarea legislației lingvistice, în presa de la Chișinău au fost publicate numeroase și foarte consistente articole privind identitatea etnolingvistică a populației majoritare din Republica Moldova și unitatea indisolubilă cu românii din întregul spațiu de formare al poporului nostru. Lectura lor m-a îndemnat să caut izvoarele la care se făcea referință pentru a-mi spulbera definitiv îndoielile și neclaritățile care mai persistau.

O adevărată metamorfoză în mintea mea a produs volumul *Dimitrie Cantemir „Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor. Texte comentate”*, descoperit într-o librărie la Chișinău, editată încă în 1981, în România și care a avut forța coplesitoare de a mă edifica definitiv. „CARTEA A DOA... Capul XII. Arată-să pre scurt precum **niamul moldovenilor**,

*muntenilor, ardelenilor (carii cu toții cu un nume de obște români să chiamă) să fie din rodul său hiriși romani...".* Se știe că pentru Cantemir a fost o lucrare polemică, dar care varsă lumină asupra denumirii etniei și limbii vorbite până la vremea scrierii acestei opere (denumirea era de *valah*), precum și după – în Moldova, Muntenia, Transilvania.

Când am citit lista autorilor și mărturisirile documentare, studiate de Cantemir în procesul elaborării cărții – circa 150 –, am înțeles definitiv cum se autoidentificau străbunii noștri și că aveam tot temeiul să le respectăm convingerile, argumentele conținute în lucrare. Ulterior am identificat suficiente dovezi în acest sens și în capodopera lui Miron Costin *De neamul moldovenilor*, care vorbește despre „Începutul țărâlor acestora și neamului moldovenescu și muntenescu și câți sunt și în Țările Ungurești cu acest nume, români și până astăzi...”.

Povățuitoare, actuale și oarecum dojenitoare pentru generația noastră mi s-au părut „meditațiile” scrise de bătrânul Gheorghe Asachi în 1866, din care aș vrea să reproduc un fragment: „Sfezile și controversese asupra formelor limbei sînt intempestive și însorb timpul prețios a acelor autori carii, cu însărcinarea traducerii din limbi streine, să par îndatorîți a aduce pe românie străine idiotizme și construcții, încît din asemenea fabrici au început a naște bastarduri, pre carii totimea nații necunoscând, nu le va putea primi de ai săi fii adevărați. Fondosul limbei noastre, **ce pe aiure se caută**, să află în sfînta Scriptură, **ce este de toți românii înțăleasă**; aceasta să se păstreze curată și întreagă, ca **singura legătură ce unește pe românii dispărțiți în staturi deosăbite**, și cătră aceasta adaogă-să îmbunătățirele cerute, după un metod simplu și care s-ar cuveni a să legiui de un giudeț amfiction ce se poate închega **din gramaticii români a Transilvaniei, a Țării Românești și a Moldovei**. Doritori de a vedea cultura neamului românesc pe trainice temeiuri, noi împărtășim aice portretul și însușirile omului literat, pe care să aibă totdeauna tinerii noștri de model întru a lor țintire.”

Un ultim acord în „investigațiile mele identitare” l-a avut „descoperirea” articolului *Basarabia*, scris de marele Eminescu. Publicat în revista „Nistru”, articolul (de existența căruia nici nu bănuiam și pe care, spre regret, l-am citit mult târziu după apariție) profund argumentat, sincer și plin de disperare pentru nedreptatea istorică, m-a edificat deplin nu numai în chestiunea denumirilor etniei și a limbii, dar și asupra desti-

nului acelei părți a Țării Moldovei, care a fost ruptă abuziv din trupul ei, alipită Rusiei și botezată cu numele de Basarabia.

Vorbind laconic despre labirintul extrem de complicat pe care l-am traversat spre înțelegerea adevărului despre originea limbii și a popoului nostru, sunt onorat să invoc încă un factor hotărâtor în înțelegerea fenomenelor noastre identitare. E vorba de relația mea de colaborare intelectuală cu părintele filologiei române din Basarabia Nicolae Corlăteanu. Viața și opera înțeleptului cărturar mi-au oferit energia și măsura gândului spre a înțelege și conștientiza esența problemei identitare. Consider că am avut marele noroc să-l cunosc pe acest nobil reprezentant al românilor basarabeni care a apărut cu demnitate limba română și în anii când acest lucru era aproape imposibil să-l faci. Nicolae Corlăteanu a cunoscut vremuri extrem de dificile, dar nu și-a trădat consângenii, lăsând moștenire importante lucrări științifice, inclusiv un tulburător testament, apărut inițial în revista „Limba Română”, nr. 4, 2005, din care voi cita următorul fragment:

*„Țineți minte! – v-o spun în calitatea de încercat drumeț pe întortocheatele căi ale basarabenilor – **limba română** este numele corect și adevărat al limbii noastre și ea trebuie să ne unească, să devină un izvor de bucurii pentru contemporani și pentru cei ce vor veni după noi.*

*Eu cred, cred sincer în izbânda limbii române și a neamului românesc”.*

Aidoma predecesorilor noștri, oameni învățați și luminați, avem nobila datorie să susținem, cu toată convingerea, că limba română este numele adevărat al limbii moșilor și strămoșilor noștri. De asemenea, fiind etnici români, ne putem considera, ca trăitori ai Republicii Moldova, și moldoveni. Alt adevăr nu există.

Anatol PETRENCU

## Falsurile și primejdia pseudoteoriei națiunii civice moldovenești



A.P. – doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar. În 2010 a făcut parte din Comisia pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova. Din octombrie 2010 este directorul Institutului de Istorie Socială și redactor-șef al revistei „ProMemoria”. Cărți publicate: *România și Basarabia în anii celui de-al Doilea Război Mondial* (1999), *Polonezii în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Istoria politică* (2005), *Basarabia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial: 1939-1945* (2006), *Varșovia văzută de un istoric basarabean* (2006), *Istoria contemporană: studii, materiale, atitudini* (2011).

Deși are sorginte mai veche, criza identitară în Republica Moldova (RM) s-a declanșat odată cu proclamarea Independenței de Stat a acesteia față de fosta URSS, nerevenirea ei la Patria istorică, România, și preluarea sau inventarea unor concepte false despre originea românilor basarabeni, limba și istoria acestora.

RM (ex-RSS Moldovenească) a fost constituită pe teritoriul românesc al Basarabiei, răpite de Rusia țaristă în 1812, apoi de URSS, în iunie 1940, reocupată în 1944.

Conducerea RM a realizat pași concreți în vederea despărțirii de „imperium răului”, așa cum a fost numită URSS. La 31 august 1989 a fost aprobată Legea privind decretarea Limbii române (numită impropriu „moldovenească”) drept limbă de stat, expusă în grafia latină, a fost proclamată Suveranitatea RSS Moldova (iunie 1990), iar în august 1991 – Independența de Stat a RM. A fost aprobat Tricolorul Drapel de Stat, introdus Imnul de Stat „Deșteaptă-te, Române!”, identic celui din România etc., altfel spus, RM făcea pași concreți pentru revenirea sa la matcă, adică pentru unirea cu Patriamamă, România, deși ar fi fost firească proclamarea Unirii RM cu România.

Dar procesul firesc de revenire la Patria-mamă România a fost oprit cu brutalitate de Federația Rusă, care a susținut deschis regimul separatist anticonstituțional de la Tiraspol și a declanșat un război agresiv împotriva tânărului stat RM. Mai mult decât atât: Kremlinul a amenințat Chișinăul că dacă va continua procesul de reîntregire națională, atunci ne vom pomeni cu alte câteva „republici” separatiste. Kremlinul a susținut și Coloana a 5-a, care ba deschis, ba ascuns discredita eforturile de revenire la normalitate.

În așa context a început constituirea celui de-al doilea stat românesc în Europa. Dar în loc de progres pe plan național, RM a înregistrat un regres sistematic. A fost înlocuit Imnul tuturor românilor (*Deșteaptă-te, Române!*) cu alt Imn – *Limba noastră*, care a rămas a fi tot „moldovenească” și introdusă cu această denumire în Constituția RM (1994).

La 5 februarie 1994 președintele RM Mircea Snegur a convocat congresul „Casa noastră Republica Moldova”, la care a pus bazele ideologice ale statului ne-românesc (antiromânesc) RM. Între altele, primul președinte al RM a spus cum că „moldovenii posedă aspirații firești de a fi stăpâni în propria țară”, că acestea sunt „aspirații eterne”, exprimate de „aproape șapte secole” (1994 – 700 = 1294, adică din secolul al XIII-lea), năzuințe „luminate de candela mereu aprinsă a icoanei marelui Ștefan” și că, în cele din urmă, aceste aspirații „ne sunt caracteristice și nouă, urmașilor voievodului, celor ce vom purta cu demnitate și mândrie numele recâștigat al țării, vom apăra cu dragoste și credință în Dumnezeu Patria noastră, Republica Moldova”. Ceva mai devreme am obiectat: „numele recâștigat al țării”, „recâștigat” de la cine? De la URSS? Dar în cadrul URSS, din iunie 1990, numele oficial al republicii era RSS Moldova. Este clar: făcând excurs în secolul al XIII-lea, vorbind de „recâștigarea” Moldovei, M. Snegur a avut în vedere România; doar cealaltă parte a Voievodatului Moldova, după Unirea din 1859, și-a pierdut denumirea oficială „Moldova”<sup>1</sup>. Tot atunci președintele RM Mircea Snegur a menționat că „Republica Moldova este fermă în hotărârea sa de a înainta pe calea afirmării în lume ca țară, al cărei popor îi poartă legitim numele”, iar recunoașterea internațională a RM, considera M. Snegur, „confirmă cu prisosință și viabilitatea tradiției multiseculare a statalității noastre, a sacrei credințe a poporului în dreptul său inalienabil de a trăi liber în vatra strămoșească”<sup>2</sup>. Astfel,

primul președinte al RM Mircea Snegur a îmbrățișat tezele staliniste ale moldovenismului primitiv, considerând că țara pe care o conduce provizoriu este o formațiune statală cu totul deosebită de România.

Pe acest fundal românofob guvernarea agrariană a încercat să scoată din învățământ cursul de Istoria Românilor și să introducă altul, numit Istoria Moldovei. Decizia agrarienilor a fost anihilată de Greva generală a studenților, profesorilor, liceenilor, intelectualilor, altor categorii sociale. Nimeni altul decât însuși Mircea Snegur a intervenit cu un Decret prin care a instituit un Moratoriu privind obiectul de studiu Istoria Românilor în instituțiile de învățământ.

În 2001 la putere a venit Partidul Comuniștilor din RM. Ceva mai devreme, în 1997, comuniștii autohtoni, conduși de Vladimir Voronin, au adoptat Programul partidului, document interesant din multe puncte de vedere. Comuniștii lui Voronin considerau cum că „continuă criza generală a capitalismului”, cum că Apusul a contribuit la „fărâmițarea URSS” în state separate etc. În plan național PCRМ s-a pronunțat pentru „respectul față de limba și cultura moldovenească, de cea rusă și alte limbi vorbite în Republica Moldova...”, pentru „neadmiterea falsificării istoriei Statului Moldovenesc, întemeiat încă în anul 1359, a etnofobiei de orice natură”<sup>3</sup>. Altfel spus, conducerea comunistă a îmbrățișat concepția falsă cum că RM își trage statalitatea din Principatul medieval, cum că există un popor „moldovenesc”, ce vorbește o limbă identică cu cea română (V. Voronin a recunoscut acest fapt), dar care (limbă) are dreptul să se numească „moldovenească”. Comuniștii au depus eforturi să formeze o comunitate a „moldovenilor” în România<sup>4</sup>. Românofob notoriu, V. Voronin a promovat politica de înlocuire a Istoriei Românilor ca obiect de predare în instituțiile de învățământ din RM cu numita Istorie „integrată”, care, în timp, s-a dovedit un eșec total.

Un efort deosebit în promovarea moldovenismului primitiv l-a depus un alt președinte al RM, socialistul și simpatizantul lui V. Putin – Igor Dodon. Fiind în funcția de președinte al RM, la 24-25 martie 2017, I. Dodon a organizat o Conferință internațională cu tema „Statalitatea Moldovei: continuitatea istorică și perspectiva dezvoltării”, materialele fiind publicate în volum (pot fi accesate și pe Internet<sup>5</sup>). În deschiderea Conferinței, Igor Dodon a spus cum că „identitatea și istoria moldovenească sunt în mod sistematic subminate”, că este

nevoie de o mobilizare „nu doar socială, ci și intelectuală, pentru a apăra valorile unui popor care vrea să-și trăiască propriul destin, în mod independent și cu demnitate”<sup>6</sup>. Președintele RM I. Dodon a asigurat asistența că în persoana lui ea va „găsi mereu un susținător al identității și statalității moldovenești”, iar prima lui datorie politică și constituțională ca șef de stat este „să garanteze și să consolideze statalitatea Republicii Moldova”. Apoi I. Dodon a trecut în revistă „mărețele” lui fapte privind întărirea statalității moldovenești și a moldovenismului primitiv, între care: a organizat conferințe, numite de el „științifice” (de fapt, de falsificare a istoriei și de promovare a ideologiei moldovenismului), a inițiat diverse proiecte patriotice, cum ar fi, de ex., „Iubesc Moldova”, a sponsorizat publicarea celor trei volume de *Istoria Moldovei* etc. Amintind ascultătorilor că ocupă o funcție înaltă în stat, I. Dodon a promis să facă tot ce este în puterile lui ca să protejeze și să consolideze statalitatea moldovenească, iar ca dovezi că nu aruncă vorbele pe vânt, președintele putinist al RM a menționat că pe site-ul Președinției a înlocuit limba română cu limba numită de el „moldovenească”, iar lângă Drapelul de Stat al RM tot el a ridicat drapelul Moldovei medievale (bineînțeles, a fost o încălcare a Constituției și un abuz din partea acestui demnitar de stat). I. Dodon a mai decretat data de 2 februarie ca zi de eliberare a Moldovei de sub ocupația maghiară (1365), zi a constituirii statalității moldovenești cu înmânarea ordinului „Bogdan Întemeietorul” etc. Președintele socialist a dat indicații Guvernului ca acesta să înlocuiască obiectul de predare în instituțiile de învățământ *Istoria Românilor* cu *Istoria Moldovei*. Președintele RM Igor Dodon a declarat: „Mai bine de douăzeci de ani de la obținerea independenței, noi, în loc să învățăm în mod firesc *Istoria Moldovei*, am învățat o *Istorie a românilor*, raportându-ne la miturile, viziunile și doctrina țării vecine...” Bineînțeles, I. Dodon a mințit cu nerușinare. Asta pentru că *Istoria Moldovei* se încadrează în *Istoria românilor*, ca o istorie regională. Poporul nostru este nevoit să locuiască în două state – România și RM –, și nu noi am ales acest destin; Rusia țaristă, apoi URSS au cucerit pe cale militară Basarabia, nordul Bucovinei, Ținutul Herța și au croit pe aceste teritorii românești numita RSS Moldovenească. Și I. Dodon cunoaște acest lucru. Igor Dodon consideră că *Istoria Românilor* seamănă confuzie și disensiuni în RM, că istoria „din lanternă călăuzitoare spre viitor” a



devenit un măr al discordiei, un veșnic teren al polemicilor și certurilor, „care în loc să ne propulseze înainte ne ține pe loc, în stagnare și dezbinare...”<sup>7</sup>. Ca să nu mai repetăm toate sofismele celui de-al cincilea președinte al RM, vom spune doar atât: pentru ca Istoria noastră să devină „lanternă călăuzitoare pentru viitor” ea, această istorie, trebuie prezentată corect, prezentată așa cum a fost în realitate: cotropirile trebuie numite cotropiri, și nu „eliberări”, agresiunea Federației Ruse împotriva RM (1992) trebuie numită agresiune, și nu „conflict intern” etc.

În noiembrie 2020, liderul socialiștilor pro-moscoviți Igor Dodon a pierdut postul de președinte al RM, fiind devansat de dna Maia Sandu. Iar în iulie anul curent (2021), în rezultatul alegerilor parlamentare, Partidul Socialiștilor în bloc cu Partidul Comuniștilor au acumulat 27% din voturi, comparativ cu 52,8% obținute de Partidul Acțiune și Solidaritate. Altfel spus, Igor Dodon a pierdut susținerea electoratului din RM, iar odată ca aceasta s-au dus pe apa sâmbetei și „mărețele” lui planuri de formare a unui „stat moldovenesc”. Totul ce se bazează pe minciună nu este veșnic.

În RM personajele politice, promotoare fervente ale moldovenismului prorusec, apărătoare ale „statalității” moldovenești, pleacă în istorie, însă tentativele de a găsi argumente ce ar justifica necesitatea păstrării statului RM ca formațiune distinctă de românism rămân. Este vorba de promovarea conceptului de „națiune civică moldovenească”, expusă în anul 2012 în studiul intitulat *Integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice în Republica Moldova*, publicat de Institutul de Politici Publice din Chișinău cu susținerea financiară a Ambasadei Olandei, coordonatorii studiului fiind Arcadie Barbăroșie și Oazu Nantoi, iar autorii semnatori sunt Andrei Iovu, Igor Boțan, Vasile Cantarji, Veaceslav Reabcinschi și Anatol Gremalschi, fost ministru al Educației. Ideea constituirii și consolidării „națiunii civice moldovenești” a fost dezvoltată în lucrarea colectivă *Consolidarea coeziunii sociale și a unei identități comune în Republica Moldova. Probleme-cheie și recomandări practice*, apărute de sub tipar în decembrie 2017. Autorii semnatori ai studiului sunt Iulian Groza, prof. dr. Mathias Jopp (Germania), deputatul Vadim Pistrimciuc, Andrei Popov, Vladislav Kulminski, Adrian Popescu și Iulian Rusu<sup>8</sup>. Aceste lucrări pseudoștiințifice, cu un pronunțat scop

politic (a crea o „națiune civică moldovenească”) au fost analizate detaliat de către ziaristii George Damian și Alecu Reniță, de istoricul dr. Octavian Țăcu și alții.

Ne vom opri doar la câteva teze, expuse în lucrarea din decembrie 2017. Autorii textului prezintă o istorie ciudată a Basarabiei, o istorie neancorată în realități concrete. Astfel, autorii scriu ca după Revoluția rusă din 1917, Basarabia s-a unit cu Patria-mamă România, iar Transnistria „a rămas sub controlul sovietic după Revoluția din 1917 (fiind separată de restul Moldovei prin râul Nistru). În 1924 acolo a fost creată Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, mai cu seamă pentru a atrage Basarabia în sfera sovietică de influență. În 1940 Basarabia a devenit parte a Uniunii Sovietice”<sup>9</sup>, apoi devine parte a României, din 1944 – din nou a URSS (până în 1991). Cronologic și formal este corect, însă lipsește esența lucrurilor de parcă ar fi vorba de teritorii fără populație băștinașă. În martie 1918, prin votul majoritar al Parlamentului de atunci, Sfatul Țării, provincia s-a unit cu Patria-mamă România, act salutat de majoritatea absolută a populației. Dincolo de Nistru era Ucraina, iar râul Nistru despărțea nu „Transnistria” de Moldova, ci Ucraina (iar din 1922 URSS) de ROMÂNIA! Autorii nu pot să nu știe că URSS dorea să extindă revoluția proletară (comunistă) în lume. A încercat și în România, prin trimiterea unui comando militar sovietic la Tatar-Bunar, dar expediția a eșuat. Atunci, în pofida protestelor conducerii comuniste a Ucrainei și fără a întreba populația din regiunea respectivă dacă dorește să-și întemeieze o „autonomie” sovieticii, au creat o formațiune statală – cap de pod pentru cucerirea Basarabiei, comunizarea României și a Balcanilor. Așa a făcut cu Belarus împotriva Poloniei și Karelia împotriva Finlandei.

În România nu a existat un partid politic, o mișcare, un grup cât de mic de persoane care ar fi dorit să creeze o republică sovietică socialistă moldovenească cu cedarea sudului și nordului Basarabiei și cu alipirea a șase raioane din stânga Nistrului. Toate acestea s-au întâmplat în iunie 1940, în urma cotropirii de către URSS a Basarabiei, nordului Bucovinei și Ținutului Herța (teritorii românești) de către URSS, împotriva voinței populație băștinașe. Istoria necesită explicare, altfel textele scrise devin sterile și lipsite de conținut. Așa cum este exemplul de mai sus.

Referindu-se la componența etnică a RM, autorii remarcă faptul că „aici, moldovenii, rușii, ucrainenii, găgăuzii, bulgarii, evreii, romii și reprezentanții altor grupuri etnice au conviețuit în mod pașnic”.

Observați că în percepția autorilor, în RM nu locuiesc ROMÂNII, asta în situația în care, conform datelor oficiale, diminuate, bineînțeles, ROMÂNII alcătuiesc 7% (192 800 persoane), iar moldovenii, care de asemenea sunt români, alcătuiesc 75,07%, ceea ce în sumă înseamnă 82,07%<sup>10</sup>, altfel spus – RM este un stat NAȚIONAL. Ca număr de populație, pe locul doi se plasează grupul etnic al ucrainenilor (6,57%), după care urmează găgăuzii (4,57%) și apoi rușii cu 4,06% (datele pentru 2014).

Urmează fraza: „Drept rezultat, Moldova a fost caracterizată la nivelul local de pace și înțelegere interetnică. (...) Totuși, tensiunile inter-etnice latente au erupt la instigarea elitelor (care elite?), cum a fost cazul pogromului din 1903 și războiul din regiunea Transnistriei în 1992”<sup>11</sup>.

Acesta este nivelul de cunoaștere a istoriei și interpretarea ei! Autorii se prefac că nu cunosc că pogromul anti-evreiesc din 1903 a fost declanșat de „Sutele negre” – grupări ale ultranaționaliştilor ruși. Admitem că acele evenimente tragice au avut loc demult. Dar războiul agresiv al Federației Ruse împotriva RM din 1992 este încă proaspăt în memoria oamenilor. Trăiesc veteranii aceluși război, veterani care au apărat integritatea teritorială a RM. Este decizia CEDO Ilașcu versus Federația Rusă, în care este clar stabilit care a fost „elita” (cuvântul aparține autorilor acestui „studiu”) care a declanșat războiul agresiv împotriva RM. Și așa pagină după pagină. Dar să zăbovim un pic asupra următorului alineat. Autorii scriu: „În Republica Moldova de azi există o interpătrundere puternică a două limbi – limba de stat (română/moldovenească) și rusa. Aproape toți cetățenii a căror limbă maternă este română/moldovenească de asemenea vorbesc fluent sau cel puțin înțeleg limba rusă și sunt familiarizați cu cultura rusă. Deși proporția vorbitorilor de limbă rusă și minorităților etnice care vorbesc româna este mai mică decât numărul de români/moldoveni care vorbesc rusa, există o deschidere vastă față de învățarea limbii și culturii”<sup>12</sup>. Este clară pledoaria autorilor acestui studiu românofob, plătit de Oficiul Federal German pentru Afaceri Externe: limba și cultura cotropitorilor ruși și sovietici să rămână în continuare una

de comunicare în RM (a doua limbă de stat, de ce nu?). Este clar: autorii materialului pledează pentru ca RM să rămână în continuare o gubernie rusească. Autorii se prefac că nu știu că pentru actuala conducere a Federației Ruse limba rusă este un instrument de expansiune teritorială. În 2014, sub pretextul fals cum că rușii sunt persecutați în Crimeea, Federația Rusă a anexat peninsula. Sub pretextul apărării „Lumii Ruse” (sau autorii studiului tocmai asta doresc să demonstreze, cum că RM este populată de oameni vorbitori de limba rusă) trupele militare ruse luptă în Donbass, aducând zilnic moarte ucrainenilor care-și apăra Patria.

Autorii consideră că „societatea Moldovei (care Moldovă? de ce nu Republica Moldova? – A.P.) este pregătită pentru un concept al identității civice”, că „toate comunitățile etnice partajează idei similare de bază despre ceea ce ar putea defini o identitate civică comună a Republicii Moldova – cultura și tradițiile, drepturile și libertățile civile...”<sup>13</sup>

Autorii își fac iluzii dacă cred că rușii, susținuți masiv, de multe ori, ilegal, de Federația Rusă tocmai pentru că să se mențină ca ruși; că bulgarii din RM care primesc ajutoare multiple de la Patria lor istorică Bulgaria tocmai că să nu se dezică de naționalitatea lor, că ucrainenii, că mândrii găgăuzi, că evreii etc., încântați că limba rusă este limba vorbită oficial în RM, aburiți de melodramele rusești și propaganda rusă etc., se vor dezice de naționalitățile lor și vor îmbrățișa un alt sentiment, legat de dragostea față de RM. Nimic mai fals!

Nu am fi abordat aceste subiecte dacă nu am observa că actuala conducerea a RM acceptă tacit această pseudoteorie, care pare a fi ademenitoare și care ne duce direct în brațele Federației Ruse. Numirea dlui Vladislav Kulminski în funcția de viceprim ministru pentru reintegrarea RM este o dovadă în acest sens. Raioanele RM din stânga Nistrului sunt ocupate de Kremlin; a reintegra RM înseamnă a transnistriza RM, înseamnă a trăda memoria bravilor noștri ostași care și-au dat viața pentru integritatea teritorială a RM. Dl V. Kulminski crede oare că va putea convinge Rusia să-și retragă contingentul armat din raioanele de est ale RM, că la Tiraspol va fâlfâi Tricolorul, că Krasnoselski se va dezice de rubla lor și va accepta Leul moldovenesc?

Nici „știința” moldovenismului primitiv nu bate pasul pe loc. Adepții moldovenismului camuflat consideră în mod greșit că societatea moldovenească ar fi „multietnică” și că ea ar trebui să se identifice cu Statul Moldovenesc. Într-un studiu în curs de apariție, unul din promotorii „națiunii civice moldovenești” ne propune să examinăm experiența Federației Ruse, în care se folosesc două noțiuni *rossieane* (cetățenii Federației Ruse, indiferent de etnie) și *russkie* – etnicii ruși. Prin analogie, autorul propune să acceptăm noțiunea *moldavi* (pentru toți locuitorii RM, indiferent de etnie) și *moldoveni/români* – cei care sunt etnici români. În limba rusă, scrie autorul citat, ne vom numi *moldovfi* (de ex., ca *litovfi*), respectiv – *moldavane / rumâni*.

Curios, nu vi se pare?

În concluzie: pseudoteoria „națiunii civice moldovenești” este o momeală rusească, menită să îndepărteze și mai mult RM de România și Uniunea Europeană, spre care tinde majoritatea absolută a populației. Pseudoteoria moldovenismului europenizat nu poate fi trecută cu vederea, pentru că este susținută de actuală guvernare prin plasarea în posturi-cheie a „ideologilor” „națiunii civice moldovenești”.

Așa cum am arătat, românii (o parte din ei continuă să se numească „moldoveni”) constituie peste 82% din populație. RM este un stat nu doar național, dar și independent de Lumea rusă. Indiferent de etnie, cetățenii RM sunt obligați să cunoască limba oficială a acestui stat – Limba Română –, așa cum în Germania cetățenii ei vorbesc Limba Germană, iar comunitățile turcă sau arabă nu pretind ca limbile lor să devină limbi de stat, alături de germană. Noi, românii basarabeni, avem obligațiunea sfântă să ne păstrăm limba noastră, română, tradițiile și obiceiurile noastre; noi suntem la noi acasă, iar atunci când mergem în turism sau vizite în Rusia, vorbim limba rusă.

Criza identitară va dura atât timp cât conducerea RM nu va promova o politică națională românească. Ar fi bine ca și România – Patria noastră mamă –, să susțină deschis și concret cauza românismului în RM.

15 octombrie 2021

**Note**

<sup>1</sup> Mai detaliat vezi: Anatol Petrencu, *Cele mai proaste 25 decizii ale Republicii Moldova (RM). Decizia nr. 4: Convocarea Congresului „Casa noastră – Republica Moldova”*, în <http://anatolpetrencu.promemoria.md/?p=1945> (accesat 14 oct. 2021).

<sup>2</sup> *Ibidem*.

<sup>3</sup> *Programul Partidului comunistilor din Republica Moldova*, în *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000). Documente și materiale*, vol. II, Chișinău, USM, 2000, p. 144.

<sup>4</sup> Voronin: „În România sunt 10 milioane de moldoveni”, în [https://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2007/02/070224\\_voronin\\_moldoveni.shtml](https://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2007/02/070224_voronin_moldoveni.shtml) (accesat 15 octombrie 2021)

<sup>5</sup> *Statalitatea Moldovei: continuitatea istorică și perspectiva dezvoltării. Materialele Conferinței științifice internaționale, 24-25 martie 2017, organizată sub patronajul Președintelui Republicii Moldova, Igor Dodon*, Chișinău, IRIM, 2017, 851 p., în [https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag\\_file/Conferinta-st\\_pract-intern\\_2017.pdf](https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Conferinta-st_pract-intern_2017.pdf) (accesat 14 octombrie 2021).

<sup>6</sup> *Ibidem*, p. 27.

<sup>7</sup> *Ibidem*.

<sup>8</sup> *Consolidarea coeziunii sociale și a unei identități comune în Republica Moldova. Probleme-cheie și recomandări practice*, în <http://iep-berlin.de/wp-content/uploads/2018/02/Social-Cohesion-and-Common-Identity-RO.pdf> (accesat 15 octombrie 2021)

<sup>9</sup> *Ibidem*, p. 9-10.

<sup>10</sup> *Republica Moldova* în [https://ro.wikipedia.org/wiki/Republica\\_Moldova#Structura\\_etnolingvistic%C4%83](https://ro.wikipedia.org/wiki/Republica_Moldova#Structura_etnolingvistic%C4%83) (accesat 15 octombrie 2021)

<sup>11</sup> *Ibidem*.

<sup>12</sup> *Consolidarea coeziunii sociale și a unei identități comune în Republica Moldova...*, p. 14.

<sup>13</sup> *Ibidem*, p. 49.

Nicolae ROIBU

## Revista „Limba Română” – trei decenii de la fondare


Cu acest generic, la Biblioteca Națională a Republicii Moldova a fost inaugurată o expoziție a prestigioasei publicații de știință și cultură.

Solicitată de agenția MOLDPRES, Elena Pintilei, directorul instituției, a menționat că expoziția cuprinde circa 130 de numere ale revistei din diferiți ani de apariție.

Potrivit sursei citate, fondată în anul 1991, la Chișinău, revista de știință și cultură „Limba Română” și-a asumat sarcina de a contribui la revigorarea limbii oficiale a statului Republica Moldova, la repunerea în circuit a valorilor culturale naționale interzise în Basarabia timp de o jumătate de secol. Publicația a abordat în mod constant diverse aspecte privind identitatea etnică și lingvistică a românilor basarabeni,



Dedicăm  
acest număr de revistă  
memoriei  
lui Ion DUMENIUK,  
fondatorul  
publicației noastre,  
primul ei redactor șef,  
care la 5 mai,  
anul acesta,  
az și împlinți  
vârsta de 60 de ani



ION DUMENIUK  
5.05.1936—3.11.1992

**La Roma**

In acest număr de revistă...

**Rezoluția**  
COMITETUL ȘTIINȚIFIC ALINIAȚII  
DREPTĂȚII LA LIMBA ROMÂNĂ

Congresul al III-lea...

1. A fost înălțat...

2. A fost...

3. A fost...

4. A fost...

5. A fost...

6. A fost...

7. A fost...

8. A fost...

9. A fost...

10. A fost...







contribuind la promovarea normelor limbii române standard, la evaluarea patrimoniului spiritual național ca premisă necesară în procesul de integrare europeană, la stimularea dialogului intercultural etc.

„Destinată unui cerc larg de cititori, și în primul rând profesorilor de română, studenților de la facultățile de litere, liceenilor și elevilor, «Limba Română» a fost concepută ca o publicație de sinteză (limbă, literatură, folclor, estetică, istorie, artă etc.), având rolul de a-i aduna împreună pe toți cei care, sfidând captivitatea vechilor dogme imperial-bolșevice, doreau să-și exercite nestingherit și cu demnitate dreptul de a-și afirma autentică lor identitate națională”, a precizat Elena Pintilei.

Pe parcursul a trei decenii, revista „Limba Română” a reușit să devină, prin ținuta științifică și stilul elevat, un indispensabil instrument de lucru pentru cercetători, pentru cadrele didactice din Republica Moldova, un ajutor eficient pentru toți cei interesați de cunoașterea temeinică a limbii materne, de trecutul, prezentul și dinamica dezvoltării limbii, literaturii și culturii române. Timp de 30 de ani, au fost editate peste 260 de numere de revistă, precum și 40 de cărți, semnate de cunoscuți savanți lingviști (Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Anatol Ciobanu, Nicolae Mătcaș ș.a.), în cadrul colecției „Biblioteca revistei «Limba Română»”.





Revista „Limba Română” a fost fondată de Nicolae Mățaș, Ion Dumeniuk și Alexandru Bantș.

Expoziția a fost pusă la dispoziția vizitatorilor în perioada 15 octombrie – 1 noiembrie curent.

**Nota redacției:** *Adresăm sincere mulțumiri Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova pentru organizarea expoziției dedicate împlinirii a trei decenii de la fondarea revistei „Limba Română”. Apreciem că spațiul rezervat publicației a prezentat succint, dar concludent, itinerariul acestui proiect național, la a cărui elaborare au contribuit de-a lungul anilor figuri eminente ale științei și culturii române de pe ambele maluri ale Prutului. Între copertile celor peste 260 de numere de revistă, ale antologiilor reflectând realitățile lingvistice din Republica Moldova, se află și munca asiduă a redactorilor, operatorilor, tipografilor, care, în condiții alteori complicate, au avut curajul și răbdarea să creadă în izbânda „Limbii Române”. Cu acest prilej, exprimăm sentimente de grațitudine tuturor celor care, alături de echipa redacțională, au sprijinit apariția neîntreruptă a revistei, asigurându-i un loc inconfundabil în publicistica românească.*

Binevenită în acest context este inițiativa doamnei director Elena Pintilei de a consemna aniversarea „Limbii Române” la cea mai prestigioasă instituție de profil de la noi. Apreciem și promptitudinea domnului Nicolae Roibu, harnic promotor al culturii, de a face evenimentul cunoscut publicului larg.

Nicolae MĂTCAȘ

## Zece poeme pentru revista „Limba Română” de la Chișinău, la 30 de ani de ființare



N.M. – filolog, lingvist, prof. univ., publicist, traducător, om de stat. Ministru al Științei și Învățământului din Republica Moldova (1990-1994). Fondator al revistei „Limba Română”. Membru al Uniunii Scriitorilor din România și din Republica Moldova și al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova. Autor și coautor, redactor și corector a peste 30 de manuale, elaborări metodice și alte ediții didactice și a peste 250 de articole și studii. Semnează în 2010 volumul *Calvarul limbii române din Basarabia*, 552 p., editat de Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”. Publică mai multe volume de versuri, între care 4 volume din colecția Opera Omnia, apărute la Iași în 2016.

### *Somnul de veghe*

În inima mea  
s-au cuibărit  
toate durerile lumii.  
Mă doare  
răstignirea lui Iisus,  
trădarea lui Brutus,  
inima arsă pe rug a lui Giordano Bruno,  
umilirea lui Galilei,  
nebulia regelui Lear,  
schrâșnetul roții-implântându-se-n pieptul lui  
Horia,  
săgeata trimisă la cumpăn de secole spre  
Eminescu cel fără de moarte,  
icnetul înfundat al torturaților de la Sighet,  
Suceava, Aiud, Pitești,  
răsuflarea întreruptă brutal a eroilor  
Revoluției,  
glonțul din pieptul lui Danny Huvé,  
plânsul neplâns pân-la capăt al copilului ars  
din Cecenia,  
frigul din reavănul hleiului temniței de la  
Hlinaia  
rozându-i oasele fratelui nostru Ilie Ilașcu,  
dangătul de clopot al lui Ion Dumeniuk din  
nemoarte

despre mancurtizarea  
 ce rămă și rămă la temelia ființei noastre,  
 aripa frântă a cântului lui Ion și al Doinei,  
 nepovedita poveste de dragoste a cuvioasei măicuțe de la Râmăt...  
 În miez de noapte,  
 când liniștea însăși, se pare, pe-o clipă-ațipește,  
 durerea mă sfâșie  
 ca fúria fiarei-n arenele Romei.  
 Strigătul meu de durere ieșită năvalnic din valuri  
 ar sparge  
 porțile cerului,  
 axul pământului.  
 Dar nu strig:  
 să nu le stric somnul de veghe al celor  
 ce-și află sălașul  
 în inima mea.

### *Mama lui Ilie Ilașcu*

Mama lu Ilie Ilașcu  
 pogoară direct din tragódiile ántice.

„Doamne,  
 parc-aud cum trosnesc în urechi-mi,  
 zdrobite, la Alba, de roata călăului,  
 oasele Horii;  
 parc-aud sfârâind la dogoarea batjocurii din Timișoara  
 carnea lui Doja;  
 parc-aud cum și-ndeamnă, în fața sultanului,  
 voievodul  
 feciorii:  
 „Creștinul nu plânge în fața păgânului!  
 Doar un cap retezat este-n stare să spele ponosul  
 unui cap aplecat.  
 Fruntea sus, Brâncoveni!”;  
 parc-aud plumbul greu cum se-nfige hain  
 în chiar inima Mareșalului.

Doamne,  
 că ești mare și milostiv,  
 ocrotește-mi copilul de fúria zbirilor,  
 bărbătează-i ortacii din cușca satanei;  
 'nțelepțește-mi-l, Doamne, în clipe de cumpănă;  
 dă-i, Doamne, putere în ceas de izbândă!"

Mama lui Ilie Ilașcu  
 e soră cu mama lui Horia,  
 cu mama lui Doja,  
 cu mama lui Brâncoveanu,  
 cu mama Mareșalului.

„Ilie, băiete,  
 nu carecumva, maicăi, să cazi în genunchi  
 în fața păgânilor!  
 În spatele tău stau o Țară și-un neam.  
 Să nu uiți, măicuței, că suntem români,  
 că numai o Țară ne-a dat Dumnezeu  
 cu nume din rai și preasfânt: România.  
 Cu Dumnezeu, înainte!"

Mama lui Ilie Ilașcu din Taxobenii Orheiului  
 pășește în  
 nemurire.

### *Din ultimul cuvânt al condamnatului la moarte Ilie Ilașcu*

Satrapi din fașă, furi păgâni,  
 Ne-ați pus în lanțuri ca pe câini  
 Și-acum – și-un glonte-n spate,  
 De-aceea că suntem români  
 Și cerem libertate.

Eu milă de la voi nu cer.  
 Românul nu cerșește.

Sloboda nu se dă din cer,  
Ci ea se cucerește.  
Părinții mei udați de ploi  
În casa de sub cruce,  
Cât timp e Dumnezeu cu noi,  
Satán n-o să ne-njuge.

Voi, frații mei, faimos pluton,  
Vă țineți calmul rece,  
Să știe hoarda de pe Don:  
Pe-aceia nu se trece!

Soția mea cu dor nesaț,  
Te rog să ții la nume,  
Să-mi crești fetițele bărbați,  
Ca – mari – să mă răzbune.

Copile dragi, eu vă sărut.  
De-i cea din urmă oară,  
Să știți: un tată ați avut,  
Dar mai aveți o Țară!

Ajuns în cel din urmă ceas,  
Le cer la frați iertare,  
Că n-am adus-o, pas cu pas,  
Unirea noastră mare.

Dar iat-o vine, fraților!  
Nu-i auzirăți pașii?  
O-aduc în marș sub tricolor  
Nepoții mei – urmașii.

Jos jugul neamului păgân!  
Jos frica și sclavia!  
Eu vă iubesc, popor român!  
Trăiască România!

## *De neamul Costineștilor*

Cu sânge și jertfă ni-i scrisă istoria.  
Să citim pe răboj  
cine-au fost Costineștii.

Preafrumoasa Voichița, ne spune legenda, se-aruncă  
în bulboanele Dunării iuți:  
„Mai bine hrană la pești decât roabă la turci!”  
Prealuminatul Miron Costin,  
cel ce probă unei lumi îndoielnice  
că fiii Moldovei  
sunt de-o sămânță  
cu cei din Muntenia  
și cei din Ardeal,  
că cele trei spițe  
se trag de la Râm și vorbesc românește,  
dar care luminat  
cârtise-mpotriva lui Vodă,  
trezitu-s-a, cică,  
cu nasul crestat.  
Un alt domnitor, prins de patima suptului,  
îi reteză săvâi ócoșa devlă  
pentru prepusul  
că prea îl luase  
în bășcălie.  
Primarul Costin  
de pe Bâc-Chișinău  
în scurtul răgaz  
dintre două războaie:  
numele lui  
radiat pe vecie  
din sacra memorie-a  
compatrioților  
la strungul mamónic de  
mancurtizare.  
În veac douăzeci și în prag de mileniu



un proaspăt primar: Nicolae Costin,  
ce-avuse curaju-a le spune curbeților  
că súntem români pe pământ românesc,  
fu iradiat  
și cancerizat,  
cu zile împins în imensa genune  
de unde n-a fost și nici nu e vreodată  
cale de-ntoarcere.

În miez de răpciune, veleat douăzeci,  
într-un mízer cătun din olatul Bugeacului,  
în timpul botezului,  
când preotul satului  
spuse *urbi et orbi*  
că se botează  
cu apă sfințită  
și neîncepută  
al robului domn  
Nicolae Costin,  
un tiz de-al primarului  
de Chișinău,  
urându-i s-ajungă  
om vrednic și mare,  
preafericitul  
băbac al acestuia  
ar fi exclamat:  
„Tot primar  
și tot român!”

Nasc și la Moldova oameni.  
Nu pierе în veci  
vrednic neamul român  
al Costineștilor.

## *Prima lecție de citire pentru fiul meu*

Fiule,  
 privește *Oul* acesta:  
 oval,  
 fragil,  
 neted,  
 perfect,  
 ca o sferă celestă,  
 ca un gând al omului creator,  
 ca o lucrare a lui Dumnezeu.

*Oul*  
 e întruchiparea numărului rațional ideal,  
 începutul tuturor începuturilor,  
 firul vieții fără de moarte,  
 al universului fără de sfârșit.

*Cumințenia pământului* –  
 mamele noastre în vreme de pace și în timp de război,  
 la candelă și la plug,  
 la leagănul vostru și la priveghiul bunicilor noștri,  
 la capul bolnavului,  
 la epuizarea durerii,  
 la conversația cu ființele dragi de pe celălalt tărâm.

*Rugăciunea* este fiica întruchipată a *Cumințeniei pământului*,  
 sfâșietoarea durere sublimată,  
 sărutul suav de fecioară neîmpărțășit cu logodnicul ei  
 dispărut prematur,  
 îndoliată mireasă.

*Măiastra*  
 e gândul omului înaripat,  
 visul de aur de zbor al lui Leonardo da Vinci,  
 zborul-săgeată spre cer al lui Aurel Vlaicu,  
 traseul prin cosmos al lui Coandă și Einstein,  
 deplasarea în spațiu și timp al *Oului* primordial al lui Brâncuși,

zborul lumii terestre spre Soare, spre Lună, spre stele,  
 spre necunoscut  
 și spre infinit.

La *Poarta sărutului* își dau întâlnire  
 dragul cu draga,  
 mirele cu mireasa,  
 viața cu viața,  
 viața cu moartea  
 și merg, fericiți și resemnați, pe *Drumul vieții*,  
 pe urmele pașilor celor plecați dintre noi,  
 la *Sfatul bătrânilor*,  
 spre jerba de umbre la cina de taină de la *Masa tăcerii*.  
 Privește-le, umbrele:  
 umbra lui Mircea la Cozia,  
 a lui Mihai pe Câmpia Turzii,  
 a lui Ștefan la Putna,  
 umbrele eroilor noștri de la Plevna,  
 de la Oituz, Mărăști, Mărășești,  
 ale martirilor de la Sighet, Jilava, Canal,  
 din siberiile de gheață,  
 din Piața Revoluției din București,  
 din Piața Catedralei din Timișoara...

*Coloana fără sfârșit*  
 este o uvertură cosmică,  
 înălțarea sufletelor spre cer,  
 setea de cunoaștere și perfecțiunea geniului uman,  
 statura de granit a țaranului român,  
 istoria noastră milenară zbuciumată,  
 demnitatea noastră neîntinată,  
 dragostea noastră de viață,  
 visul nostru de zbor,  
 nostalgia de înalt  
 și aspirația către infinit,  
 cutezanța gândurilor noastre,  
 Decebal și Traian,

Mircea, Mihai și Ștefán,  
 Horia, Cloșca și Crișan,  
 Doja, Iancu, Tudor, Ilie Ilașcu,  
 Sarmizegetusa Regia, Columna, Carpații, Dunărea și Marea,  
 Alunelul și Hora,  
 Miorița, Meșterul Manole,  
 Ciocârlia, Balada, Rapsodia română,  
 Schitul lui Daniil Sihastrul,  
 Tipăriturile lui Coresi,  
 Învățăturile lui Neagoie Basarab,  
 Cartea românească de învățătură,  
 Voronețul și Putna,  
 Curtea de Argeș și Tismana,  
 Luceafărul și Basmele românilor,  
 Istoriile lui Iorga,  
 Cloșca de aur cu pui și Tezaurul,  
 Maria Cebotari și Maria Lătărețu,  
 Maria Tănase și Nicolae Furdui Iancu,  
 Maria Bieșu și Sofia Vicoveanca.  
 Într-un cuvânt,  
 veșnicia  
 țării noastre de glorie și dor:  
 ROMÂNIA.

*O călătorie prin Țară  
 cu savantul nipon Minoru Nambora*

Nu, nu era vorba de Holocaust!  
 Pur și simplu două orașe nipone cu toată suflarea lor  
 fuseseră rase din cartea pământului.  
 Într-un muzeu în aer liber din Hiroshima  
 de după cel de-al doilea război mondial,  
 unde nu se afla decât praf și cenușă,  
 un supraviețuitor din Țara Soarelui-răsare  
 se confesa unui excursionist din Țara Soarelui-apune:  
 „Nu sunt convins dacă România e capitala Bucureștilor

sau dacă Bucureștii sunt capitala României,  
 însă știu sigur că aveți un munte de istoric  
 și-o comoară de povestitor:  
 Iorga și Creangă”.

(Dar și confratele meu mioritic le credea  
 două cuiburi de barză,  
 cele două orașe nipone).

Turistul de pe continent putea fi subsemnatul,  
 ghidul de pe insulă –  
 savantul nipon Minoru Nambora.

A sosit timpul să ne schimbăm cu rolurile.

Amice Minoru,  
 ce bine c-ai prins acel tren-mocăniță  
 pe care-l numim drăgăstos România!  
 Măine s-ar putea să fie târziu.

Privește: aici e pragul intrării în viață:

*Poarta sărutului.*

Ai văzut cum, la naștere, mama-și pupă pe frunte  
 pruncul fragil

și-i urează drum bun de la prag pân-la stele?

Ai văzut cum iubitele-și pupă iubiții  
 când aceștia-s chemați de trompetă la arme?

Penelopele lor mai scrutează și azi cu orbitele seci  
 depărtarea,

Cumințenii ale pământului, stane de piatră.

Să-l pășim și să mergem desculți,  
 mai mult prin aer decât pe pământ,

să rămână intacte,

imprimare pe soclul de humă al *Drumului vieții*,

amprente pașilor celor plecați.

Mulți s-au dus, puțini s-au întors.

Să stăm resemnați, cu mulțimea de umbre, la *Masa tăcerii*,

să ascultăm, în tăcere de criptă,

odată cu spiritul preaișteptilor,

múrmurul *Râului sfânt*.

Să poposim la *Biserica* ce ne dă dezlegarea  
 pentru ultimul drum către ceruri.

Să admirăm, în aceeași tăcere,  
*Coloana fără sfârșit* a demnității noastre,  
 puntea care unește cerul de taină  
 cu de păcate preaplinul pământ.  
 Prea poate să o vedem pentru ultima oară:  
 o roade la os rugina globalizării,  
 lama de gheață a nepăsării,  
 umiliința mersului nostru de rămă  
 pe sârmă,  
 o sapă la rădăcină  
 mistreții noștri autohtoni cu colți de argint (nu de lână).  
 Să mergem, prietene, -n satul primordial  
 din Maramureș,  
 poate că mai reușim să mai prindem niște țărani cu chipuri de sfinți,  
 coborâți pe pământ nu din icoane, ci de-a dreptul din cer.  
 Parcă-i văd cum scrutează, senin, orizontul,  
 cum își fac – vii cadrane solare – sfânta cruce bombată  
 și-o pornesc spre Klondike-ul modern  
 la cules de căpșuni, portocale, banane,  
 ca să lege un ghioc de bănuț în basma  
 pentru zilele negre ascunse-ale lor  
 și un alt gologan, cât un munte de mare, -n hazná  
 pentru zilele albe-ale-aleșilor țării.  
 Să intrăm în incinta sacră  
 de la Sarmizegetusa Regia,  
 unde hoții de aur mai rămă comori în  
 osuarul semeților daci,  
 unde buldozerul și agresivitatea  
 radiază sub ochii UNESCO de pe harta pământului  
 Panteonul strămoșilor noștri.  
 Să trecem prin Roșia zisă Montană,  
 s-auzi cântul de lebedă al munților noștri spătoși  
 și zvonul lugubru-al unei Mări Moarte –  
 un nou avorton al lui Gold Corporation,  
 apoi – pe la Zlatna de aur cântată de Opitz,  
 să vezi nepăsarea de cancer a grofilor noștri-actuali  
 cum roade plămâinii străvechiului burg.

Frate Minoru,  
noi știm că niponii nu vor ceda nici o urmă de morsă  
pe țarm de Kurile,  
nici o pană de pasăre pe-o clipă trăgându-și suflarea pe acolo  
în zboru-i spre țările calde.

Românii, bonomi (nu fără concursul mai-marilor lumii),  
au dat la pământuri în stânga și-n dreapta cu hapca:  
unuia – Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria, Herța,  
altuia – Cadrilaterul,  
celui de-al treilea – o halcă din Banat,  
celui de-al patrulea – o halcă din Maramureșul istoric,  
celui de-al *n*-ulea – ce-a mai dat Domnul...

Aceste cadouri sunt azi  
„străvechi pământuri rusești”,  
„străvechi olaturi rutene”,  
„străvechi țarate bulgare”,  
„străvechi meleaguri sârbești”...

Străvechi – de când?

De la Burebista,  
de la Decebal,  
de la Traian,  
de la Atilla, Baiazid, Ginghis-han?

De la Winston Churchill,  
de la Roosevelt Delano Franclin  
sau de la tovarișci Iosif Stalin?

Românii-s din fașă cu harul ce-  
datului,  
vecinii – cu harul  
luatului.

Niponii nu cedează niște drepturi istorice.

Românii fac azi „sacrificii istorice”!

„Singura țară din lume înconjurată de români”  
a lui Iorga

nu-și mai regăsește românii din jur:  
unul e vlah,  
unu-i cuțovlah,  
unu-i grec romanizat,

unui roman ienicerizat,  
 unu-i macedonean,  
 unu-i croat,  
 unu-i meglenit,  
 unu-i istriot,  
 unu-i moldovean,  
 unu-i transnistrian,  
 unu-i bucovinean,  
 unu-i voivodinean...

Să mergem, amice, la fratele meu român  
 din secuime,  
 din ungurime,  
 din rusărime,  
 din rutenime,  
 din bulgărime,  
 găgăuzime,  
 din oricare altă *-ime*,  
 să-l întrebăm  
 ce hram mai ține,  
 ce obicei al pământului mai împărtășește,  
 ce nume mai poartă,  
 ce limbă mai vorbește  
 și dacă, în genere, mai trăiește.  
 De se va întâmpla  
 ca fratele meu român din Târgu-Mureș sau Cluj,  
 din Sfântu-Gheorghe sau Odorhei,  
 din Cernăuți, Ismail, Ceadâr-Lunga, Comrat,  
 de la Gyula, Salonta, Silistra, Belgrad,  
 din Tatarbunar sau Alibunar,  
 din Apșa, Biserica Albă, Hotin, Adâncata sau Herța et cetera  
 să nu mai știe de țara sa,  
 de legea sa,  
 de credința sa,  
 de limba sa  
 și dacă moșii mei din Apuseni  
 se vor pomeni într-o zi – precum pieile-roșii din prării sau alte



meleaguri –  
într-un țarc natural,  
și dacă întreg neamul meu  
s-ar lăsa, cum spunea Cantemir, pe tânjală,  
atunci neamul acesta neapărat s-ar trezi  
într-o sinistră zi  
numai bun de integrat – fără nume și țară –  
într-o lume globală,  
într-un manual alternativ de istorie universală  
sau într-un muzeu de antichități  
de cea mai recentă croială.

### *Dar sunt convins că, dacă s-ar trezi*

Nu graiul doar au prins a-l corchezi  
Ori scrisu-a-l urgisi ca papistașii.  
Prinzând la cheag și bicepsii, papuașii  
Ne-au pus, captivi, la pat a zălezi.

Nu știu ce simt în cer înaintașii,  
Dar sunt convins că, dacă s-ar trezi  
Din somnul lor de moarte într-o zi,  
Văzând, la cârma trebilor, urmașii

Cum fac, la ei, negoț cu sănătate,  
Cum se plodesc, la școala vieții, hoții,  
Moravurile-n hău cum se strămută,

Sperjuri taxá-ne-ar însuși Hippocráte,  
S-ar răsuci în tombă Pestalózzi,  
Socrate-ar bea iar cupa cu cucută.

### *Îmi iartă, Doamne, vina mea: bășăul*

Să fii un vierme-n sfoara lui – burlăul,  
Cimotiei, la refeneá, valăul,  
La carul lui de gală – tâlpălăul,  
Să îi adori, de pómină, bulăul?

Să-ți dea la ráșpel coastele gealăul,  
Ți le fărâme-n cioburi vii ilăul,  
Te-ntindă sub picioare ca zăblăul,  
Ca fratele să ți-l iubești, pujlăul?

Te mélițe-n pacișe cu ceatlăul,  
Să-ți tragă brazde roșii răzălăul,  
Să-nfigă dinții-n carne ca dulăul  
Și tu – deloc de price, cât îi hăul?!

Îmi iartă, Doamne, vina mea: bășăul  
Că nu pot face pace cu călăul.

### *Pe când și cea supremă, coronara?*

*În fața statuii lui Ștefan cel Mare și Sfânt din Chișinău  
la 92 de ani de oțelire în timp*

Atleți creștinătății, ne-am zidit  
În solul țării. Jurământ, nescrisul:  
Mai bine creste-n nori decât abisul  
Umilei înjosiri. Și-am biruit.

Și tot Măria Ta ne-a-nțeleptit,  
Luptând ca-n burta chitului proscrisul,  
De ne-am salvat străbunul grai și scrisul,  
Și numele, de hoarde pângărit.

La Lipnic, Sauca, Cruglic, Vad, Orhei,  
Greceni, Saharna, Leova, Sângeréi

Îți nalță Tricolorul imn și slavă,  
Împurpurat de Roșia Dumbravă.

Pe când și cea supremă, coronara:  
Pe veci de veci să ne unim cu Țara?

### *La fel și țara. Cătu-s de frumoase...*

O mamă adoptivă, prin contracte,  
Îți dă cu dramu-alint, sorbeală, pită.  
Doar mama dreaptă, cât de decrepită,  
Din start respinge orice artefacte.

Iar de cumva ți-adoarme pe-o clipită  
Din mers firesc motoru-n patru tacte,  
În pieptul tău, la semn de autfacte,  
A mamei tale inimă palpită.

La fel și țara. Cătu-s de frumoase,  
Bogate, tandre, scumpe alte țări,  
În țara ta și glia amiroase  
A dor și doină, -a treier pe fățari.

Priveliști nu-s în lume mai duioase  
Decât plecarea spicelor sub coase!

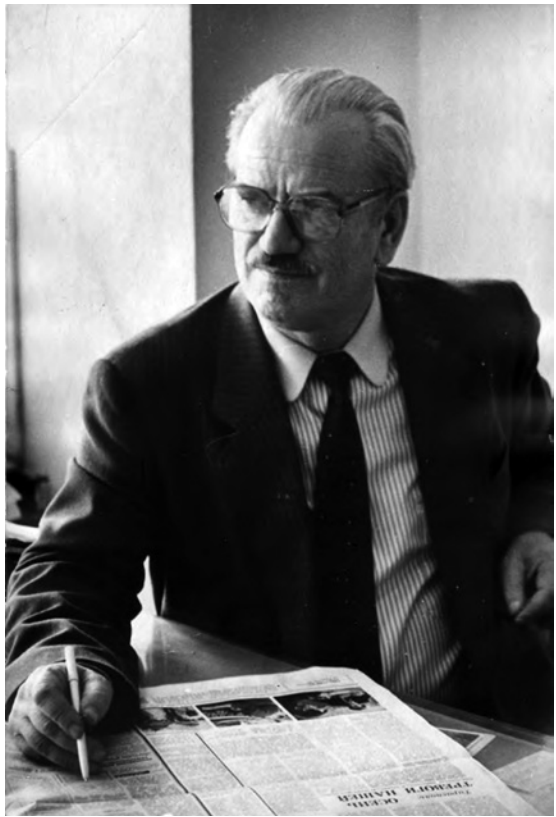
12.09.2020.

Nicolae MĂTCAȘ

## Valsul de adio al Profesorului Ion Dumeniuk

Fraților, să nu-mi spuneți că îmbătrâniți, că acușica vă trec la vârsta a treia!

În vara lui 1992, pe 4 iulie, într-o zi de sâmbătă, de Ziua Independenței SUA, la recepția dată de ambasada Americii în Sala mare a restaurantului de pe lângă fostul hotel „Internațional” din Chișinău, se adunase lume de peste lume. Fuseserăm invitați și noi cu soții Dumeniuk, subsemnatul în calitate de ministru al științei și învățământului



din RM, Ion Dumeniuk – ca director al Departamentului de Stat al Limbilor, cu rang de ministru-secretar de stat.

Imediat ce pornește muzica, numai ce-l văd pe ursu(zu)l de Ion cum se înclină nițel, îi pupă mâna galant, ca un veritabil cavaler medieval, soției sale, doamna Elena, și o invită la dans. Credeam c-o s-o pornească și el cătinel, precum kaiserul, să nu-i strice, vorba ceea,

numărătoarea lui Adrian Năstase. Ei, ași! Ion și Elena se avântară vertiginos în iureșul valsului de parcă pluteau, doi îndrăgostiți „tineri și neliniștiți”, pe aripile vântului! Volens-nolens, am băgat și noi piciorul în dorne (consoarta mea era o dansatoare strălucită, deținând toate primele seratelor dansante din urbe), dar parcă alde Dumenik, totuși, de data aceasta erau mai aprinși decât noi, dansau mai amețitor, mai-mai să ne dea chișca! Se roteau ca într-o bulboană, avizi, de parcă ar fi fost ultimul – fatalul – lor vals din viață. Nu cred în premoniții, însă valsul acela înălțător, iureșul de nestăvilit, setea cu care cei doi sorbeau grandoarea clipei îți provoca involuntar impresia că își trăiesc pentru ultima oară valsul fericirii întruchipate. Ceea ce, cu părere de rău, avea să se adeverească peste numai trei luni și ceva de la evenimentul relatat aici...

Când gândeam, peste ani, versurile la valsul *Mi-e dor* (melodia mi-a venit aproape de la sine, ca o străfulgerare), în față îmi apărea, neestompată de trecerea timpului, mereia imagine a celor doi zburători pe fundalul mulțimii dansânde, Ion și Elena Dumeniuk, pe care se părea că nici moartea nu-i va putea despărți.

Versurile fiind scrise, le fredonam întruna, ca să nu uit melodia. Deja în exilul bucureștean, cu necazurile inerente unui trai neașezat, întâmplarea face s-o întâlnesc pe o doctorandă basarabeană, Larisa Coropceanu, care, spre surprinderea mea, mai exersa (amatoricește) și cântecul. I l-am cântat și eu pe al meu, l-a acceptat pe dată, ba chiar în curând l-a interpretat cu brio, cum îmi declara, la un tradițional și arhicunoscut festival de cântece de la Brașov. Mi l-a imprimat și mie pe un disc, ca amintire. Nu mă săturam să-l ascult, să-l cânt cu voce tare, să valsez de unul singur sau în doi cu soția, de se ițeau vecinii de vis-à-vis peste geam să ne admire.

Cu vremea, am mai pierdut din elan, m-au podidit grijile, soția cu copiii rămăseseră la Chișinău, eu câștigându-mi o bucată de pâine la Ministerul Educației și Cercetării din „micul Paris” de altădată, iar naveta du-te-vino București-Chișinău numai de vals nu-mi amintea. Acum câțiva ani descopăr discul uitat și rătăcit printre mormanul de cărți în dezordine, unele necitite, altele răscitite de li s-a deteriorat cotorul, mă reped să (re)audiez melodia: ceva lipsește! Interpretului, în înțelegerea mea de astă dată, nu-i mai ajunge cel puțin un catren

(care se cerea neapărat), melodiei îi lipsesc niște variații ca să-l facă, valsul, așa cum aveam ambiția, mai straussian cumva. Introduc modificările imperioase, îl interpretez în gând, pare bunișor, dar constat cu amărăciune că nu mai găsesc adresa tinerei mediciniste basarabene, pierdută în neant ca și relațiile mele din ultima vreme cu lumea. Într-o conversație pe skype cu fost mea studentă de la Institutul Pedagogic (azi Universitatea) „Ion Creangă” Maria Ciorbă (acum renumită interpretă și originala poetă giurgiuleşteană Maria Mocanu de la Chișinău) îndrăznesc să îi spun de necaz și bucurie. Maria, întristată, mă încunoștințează că și acolo e anevoios cu acompaniamentul, imprimarea, aranjamentul muzical etc., dar promite că va face rost măcar de un dictafon elementar ca să înregistreze melodia și să poată accede, când va fi ocazia, la ea. A revenit peste un răstimp, am cântat-o la telefon cu vocea mea de privighibufniță, Maria a înregistrat-o și a lăsat-o (melodia) să se mureze în voie. Să mai aștepte! A zăcut ea uitată atâta amar de vreme, de ce n-ar mai sta, la o adică, să se pritocească de-a binelea?! În ascensiunea mea vertiginoasă către „octonar”(!), aproape că uitasem de melodie, în pandemia de SARS-CoV-2, care se abătuse asupra noastră și a întregii lumi, nici Maria nu prea avea acces la studioul de la Radio Chișinău, la muzicanți instrumentiști, la imprimări, mai ales că toată bucătăria asta nici acolo nu se face pe daiboj. În ajun de 27 aprilie 2020, Maria îmi face o surpriză de neimaginat: îmi trimite valsul rescris al meu în propria interpretare! Și ce interpretare: superbă, înălțătoare, care te ridică din pat de-ai fi și cu coastele rupte! Nici nu mai importă că acum nu mai am cu cine valsa, consoarta fiind țintuită la pat de ani de zile de o boală cruntă a secolului. Valsez, cum s-ar spune, cu mătura! Iar în memorie îmi apare perechea vie a soților Ion și Elena Dumeniuk, care se înalță spre ceruri pe melodia valsului amețitor! Să fie, dar, *Mi-e dor* eternul vals al eternului cuplu de îndrăgostiți Ion și Elena Dumeniuk!

P.S. Dintr-un sentiment de (exagerată) jenă, trebuie să recunosc smerit: „caisul” din mine (supranume pe care mi-l dăduseră cu duioșie niște confrăți de la redacția revistei „Limba Română” pe când salahoream acolo provizoriu ca redactor stilizator, aluzie la o poezie mai veche de-a mea despre un imaginar cais din Cișmigiu, care înflorise în

toamnă târzie, și doi îndrăgostiți până peste urechi – un bărbat bine, dar deja în etate, care ar fi semănat ca elan cu autorul versurilor, și o puștoaică de vreo 18-19 ani ținându-se de mână) nu se încumeta să vi-l reproducă și domniilor voastre, dragi cititori ai revistei „Limba Română”. Dar nemuritoarea melodie *Drumurile noastre* a freneticului Dan Spătaru, pe care mi-au atașat-o la mesajul de deunăzi două ființe scumpe din Chișinăul tinereților mele, mi-a dat curaj să vă dezvălui și eu *Poloneza* despărțirii mele de acum 28 de ani de luminosul chip al neuitatului prieten Ion Dumeniuk dansând cu soția sa, doamna Elena, valsul eternei așteptări, tristeți și iubiri și al eternului, răscolitorului, intraductibilului dor românesc: *Mi-e dor*.

Așadar, valsul *Mi-e dor* (ca poezie în plachetele autorului apare cu titlul *De tăcerile tale!*) apare pe GOOGLE în interpretarea inconfundabilei voci folk de la Chișinău Maria Mocanu.

Reproduc, mai jos, cuvintele cântecului, iar melodia o puteți accesa simplu de tot, la calculatorul dvs. scriind: **YOUTUBE, Maria Mocanu, Mi-e dor**, găsiți imaginea cu interpreta, apăsați pe săgeată și... audiție și valsare plăcută!

### ***Mi-e dor***

(melodie și text – Nicolae Mățaș,  
interpretare – Maria Mocanu)

Mi-e dor. De-ale teilor șoapte mi-e dor.

Mi-e dor de mirifica lor fulguire.

Mi-e dor de fatidicul tril de cocor.

Eu de dor am să mor, de-așteptare-am să mor,  
de tristețe-am să mor, de iubire (ultimul vers – bis).

*Refren:*

Revino  
din stolul de gânduri senine,  
Revino  
din visele de peruzea,  
Revino,

ca-n clipele noastre sublime.

Tu ești zâmbetul meu,

tu ești cântecul meu,

tu ești lacrima mea,

o, divino!

Tu ești zâmbetul meu,

tu ești cântecul meu,

tu ești lacrima mea,

o, revino!

Mi-e dor. De tăcerile tale mi-e dor.

Mi-e dor de vocalele-ți bleu din privire.

Mi-e dor de-al tău cuget orbit de amor.

Eu de dor am să mor, de-așteptare-am să mor,

de tristețe-am să mor, de iubire (ultimul vers – bis).

*Refren:*

Revino

din stolul de gânduri senine,

Revino

din visele de peruzea,

Revino,

ca-n clipele noastre sublime.

Tu ești zâmbetul meu,

tu ești cântecul meu,

tu ești lacrima mea,

o, divino!

Tu ești zâmbetul meu,

tu ești cântecul meu,

tu ești lacrima mea,

o, revino!

Mi-e dor. De visările noastre mi-e dor.

Mi-e dor de-o speranță și-o bună veste.

Mi-e dor de-așteptări care-alină și dor.

Eu de dor am să mor, de-așteptare-am să mor,

de tristețe-am să mor, de iubire (ultimul vers – bis).



*Refren:*

Revino  
din stolul de gânduri senine,  
Revino  
din visele de peruzea,  
Revino,  
ca-n clipele noastre sublime.  
Tu ești zâmbetul meu,  
tu ești cântecul meu,  
tu ești lacrima mea,  
o, divino!  
Tu ești zâmbetul meu,  
tu ești cântecul meu,  
tu ești lacrima mea,  
o, revino!

12.09.2020.

Ștefan AFLOROAEI

## Despre posibilitatea – anevoioasă totuși – a înțelegerii



Ș.A. – profesor la  
Universitatea „Alexandru  
Ioan Cuza” din Iași,  
Departamentul de Filosofie.

Susține prelegeri de  
Hermeneutică filosofică,  
Metafizică, Ideea europeană  
și Teorii ale interpretării.  
Membriu corespondent al  
Academiei Române. Cărți  
publicate: *Ipostaze ale rațiunii  
negative* (1991); *Întâmplare  
și destin* (1993); *Lumea ca  
reprezentare a celui alt* (1994);  
*Cum este posibilă filosofia în  
estul Europei* (1997); *Locul  
metafizic al străinului* (2003);  
*Metafizica noastră de toate  
zilele* (2008); *Privind altfel  
lumea celor absurde* (2013);  
*Fabula existențială* (2018);  
*Despre simțul vieții* (2021).

1. Dorința de a reveni asupra acestei chestiuni am resimțit-o de fiecare dată când am constatat unele lucruri oarecum ciudate în ceea ce ne privește. Bunăoară, cât de ușor ne lăsăm în voia unor informații oarecare sau a unor simple păreri. Ca și cum acestea – până și atunci când survin într-o formă brută, primară – ar avea deja un înțeles. Nu e de mirare că, uneori, în viața obișnuită, ne vedem confiscați de lumea zgomotoasă a tot felul de păreri și de relatarea lor „senzațională”. La fel de frecvent ni se întâmplă și un alt lucru. Anume, să credem că, dacă ceva ne apare accesibil în primă instanță, comportă deja un înțeles. De exemplu, o spusă pe care o auzim prima oară, un fapt petrecut pe neașteptate, chiar și atunci când ne sunt cu totul străine motivațiile acestora. Întrucât le vedem sau le auzim, ne apar inteligibile într-o privință și, fără să mai stăm pe gânduri, socotim că am înțeles deja despre ce este vorba.

De ce totuși se întâmplă astfel? E greu de spus, însă fuga permanentă după tot felul de păreri sau opinii, cât mai diverse și cuceritoare, e simptomatică astăzi. Pare să devină deja un scop în sine. Ca și cum viața omului și-ar afla salvarea în măsura în care s-ar regăsi, la un moment dat, într-un ocean imens și gra-

tuit de informații. Cred că e mai veche o asemenea iluzie. E posibil să se explice, în parte, prin acel privilegiu singular pe care îl capătă, în modernitate, relația dintre cunoaștere și putere. Alte idealuri, precum cel al grijii de sine sau al edificării în ordine morală, de exemplu, trec adesea în plan secund. Confuzia dintre a exprima o opinie și a înțelege e resuscitată acum, cred, de noua importanță pe care o capătă faptul comunicării publice. Sfera comunicării se vrea deja imediată și deplin satisfăcătoare. Nu mai importă aproape deloc dacă un lucru există ca atare, eventual dacă e înțeles în mod propriu, ci, pur și simplu, dacă se vorbește sau nu despre ceva, dacă se comunică sau nu ceva.

În consecință, noi ignorăm de obicei că nu înțelegem ceea ce auzim sau vedem. Nu ne mai punem problema dacă am înțeles ceva sau nu. Iar ceea ce auzim sau vedem pare oricând la îndemâna minții noastre. De fapt, avem acces pentru început la un sens primar al lor, care, desigur, poate fi sărac sau aparent, însă nu ne dăm seama imediat de așa ceva. Ne mulțumim cu acest sens de primă instanță și îl preluăm ca și cum ar fi vorba de un înțeles. Exact ca atunci când, întrevăzând pentru o clipă și întâmplător o lumină slabă pe bolta cerească, avem imediat credința că am văzut un nou astru. Deși ne este accesibil doar ceva de primă instanță, credem că avem acces la înțelesul ca atare al celor petrecute. Tocmai aici se află un motiv al amânării faptului de înțelegere, o amânare de regulă neconștientizată ca atare, căci vine odată cu ignorarea împăcată în sine a stării de neînțelegere.

Are loc, așa cum vedem, o confuzie aparent inocentă. Sensul de primă instanță al celor spuse ori văzute e luat ca și cum ar fi înțelesul lor. Doar că distanța dintre ele este uneori uriașă. De pildă, putem recunoaște expresiile rostite de cineva în limba pe care o vorbim, chiar fraze întregi, fără a înțelege totuși despre ce este vorba. Putem sesiza în primă instanță un sens al celor spuse și, cu toate acestea, să ne rămână de neînțeles<sup>1</sup>. Am întâlnit asemenea situații în dese rânduri, mai ales cu prilejul unor discuții avute în orele de seminar. Citeam împreună cu studenții, bunăoară, anumite pasaje din paginile unor autori moderni sau contemporani și constatam cu toții că, deși în primă instanță ne erau inteligibile destule propoziții, nu reușeam să înțelegem aproape nimic. Cele spuse acolo ne apăreau oarecum clare la nivelul limbii uzuale, căci cuvintele nu erau lipsite de orice semnificație și nu se încălcau

regulile elementare de gramatică. Reușeam să ne dăm seama despre ce se discută, de exemplu, despre problema timpului sau despre condiția umană. În același timp, spusele respective ne apăreau cu totul obscure în privința chestiunilor discutate, de neînțeles ca atare, ca și cum ar fi fost vorba despre ceva fantomatic. Deși regăsite cu sensul lor primar, acele propoziții nu se legau logic de cele anterioare și nici de cele care veneau după ele; dimpotrivă, fie apăreau complet accidentale, fie erau contrazise de ceea ce aflam în alte fraze. Un lucru ne era clar, deși reușeam să percepem sensul de primă instanță al unor spuse, nu ajungeam la înțelesul lor. Și, în destule cazuri, nu aveam deloc motive să punem faptul ca atare pe seama limbajului „obscur” sau „enigmatic” al autorului din care citeam.

Așadar, unele spuse cu sens – în primă instanță – nu reușesc să aibă pentru noi și un înțeles. Unele fapte inteligibile – sub o primă evidență – nu sunt inteligibile și într-un mod propriu<sup>2</sup>. Explicarea a ceva într-un limbaj ce pare cunoscut nu înseamnă neapărat și înțelegerea celor exprimate.

Această chestiune avea să-mi aducă în atenție, mai târziu, un fapt destul de grav întâlnit în zilele noastre, forma nouă de analfabetism care se tot extinde. Cu o sintagmă pe care o cred nepotrivită e numit „analfabetism funcțional”. E prezent atunci când cineva, deși știe într-o măsură să citească, nu înțelege cele citite. Mai bine spus, nu înțelege într-un mod propriu cele citite și, mai grav, nu știe că nu înțelege<sup>3</sup>. Diferă totuși de acel om în preajma căruia, altădată, se afla excentricul Socrate. Acela, deși cel mai adesea nu știa că nu știe, credea totuși că modul său de a fi ca om se află sub anumite limite. Prin urmare, căuta să vadă ce înseamnă cutare cuvânt sau cutare lucru, cutare eveniment imprevizibil pentru mintea sa. Acest lucru nu prea se mai întâmplă acum. Căci, astăzi, cel care nu știe că nu știe (mai bine spus, nu înțelege că nu înțelege) este deja sigur de sine. Nu mai are îndoieli cu privire la sine, nici sentimentul unor limite. Nu crede că poate fi discutabil ceea ce spune și ceea ce face, nu-și mai rezervă timp pentru a reflecta asupra acestora. Suficiența de sine a acestui om e mult mai densă, încât arareori i se poate trezi nevoia de a înțelege totuși ce anume se petrece cu sine în această lume a vieții.

Aceste lucruri ciudate nu privesc doar cele spuse ori scrise, ci deopotrivă unele fapte sau evenimente din lumea vieții. Căci la fel de frecvent se

întâmplă ca noi să recunoaștem, de exemplu, direcția de evoluție a unui fenomen, un anumit sens așadar, și, cu toate acestea, să nu înțelegem semnificația lui. Putem vedea, bunăoară, cum fenomenul migrației unor mari comunități de oameni se tot amplifică, ajunge să cuprindă întregul continent, devine un fenomen cotidian și cumva inevitabil, cu efecte sociale neașteptate și de durată, și, cu toate acestea, nu reușim să înțelegem ce se petrece în ordine mentală sau în lumea istorică. Sensul de evoluție al fenomenului, cel puțin geografic și social, nu ne este străin, însă înțelesul său propriu, așa cum poate fi regăsit la nivelul vieții mentale și istorice, ne scapă aproape complet.

**2.** Prin urmare, aș spune că evidența unui sens, mai ales a unuia de primă instanță, nu e suficientă pentru înțelegerea celor auzite sau întâmpate. Nu e suficientă pentru constituirea unui înțeles propriu al acestora. Sensul nu coincide decât arareori cu înțelesul celor auzite sau văzute. Uneori, sensul de primă instanță ocultează înțelesul propriu, ca atunci când perceperea lui induce amânarea efortului de înțelegere. Am văzut cu alte prilejuri cât de vastă și eteroclită e lumea sensului<sup>4</sup>. Te pot întâmpina pe neașteptate sensuri aparente sau fictive, neutre sau indiferente, ambigue sau indecise. Dar și sensuri agresive, ca și voința care le instituie și le întreține. Eventual abnorme, disolutive prin efectele lor. Prin urmare, nu orice apariție a sensului înseamnă posibilitatea unui act de înțelegere. Sensul nu reprezintă prin sine un înțeles, decât, poate, arareori. Cel mai adesea urmează a fi el însuși clarificat și înțeles, spre a putea vedea, bunăoară, dacă e aparent sau real, indiferent ca atare sau deschis unei posibile înțelegeri.

Sigur, cineva ar putea spune că e vorba mereu de niveluri distincte ale sensului, de la cel elementar, sărac sau aparent, până la cele care pot fi socotite proprii. Și că fiecare nivel oferă un mod de înțelegere. Așadar, câte sensuri posibile, atâtea moduri de înțelegere<sup>5</sup>. Cu alt prilej am discutat acest lucru, acceptând ideea că prealabilă este de fiecare dată o anumită comprehensiune cu privire la sine și la cele existente. Fenomenologia clasică, de la Martin Heidegger și Maurice Merleau-Ponty până la Hans-Georg Gadamer, de exemplu, a susținut cu destule argumente acest lucru. Cu orice act omenesc e deja la lucru un înțeles cu privire la cele percepute, chiar dacă acesta poate fi uneori

impropriu sau obscur. De fiecare dată e prezentă o anumită înțelegere / comprehensiune, chiar și atunci când cineva se raportează inadecvat la stările de lucruri. Sau când pur și simplu nu înțelege. În fond, faptul de a nu înțelege constituie el însuși un mod – deficitar sau privativ – al înțelegerii. Doar că, vorbind astfel, este în atenție o accepțiune generică a înțelegerii sau, mai bine spus, a comprehensiunii. Aceasta poate fi socotită prealabilă față de cele mediate reflexiv și constitutivă ca atare ființei omenești.

Însă, acum, am în vedere un alt nivel al înțelegerii, conștient de sine și de propriile sale limite. Așadar, reflexiv, apt să-și revadă de fiecare dată propria condiție. De exemplu, când e vorba de buna clarificare a unei spuse ori a unui fapt omenesc. Sau când e în joc înțelegerea de sine și înțelegerea celuilalt, a unei comunități de viață. În asemenea situații, apare firească nevoia de a depăși starea de primă instanță sau ceea ce e luat ca de la sine înțeles, spre a se ajunge la unele distincții sau argumente, la o anume justificare a celor date. Chiar și atunci când ceva nu poate fi înțeles, acest lucru se poate clarifica într-o privință, spre a se putea admite că e vorba de ceva de neînțeles.

Cred că e bine să ne oprim o clipă la câteva exemple. Bunăoară, enunțuri de felul: „Unele specii vii au dispărut”, „Limbile vorbite evoluează continuu”. Pentru cineva care vorbește limba română, aceste propoziții pot fi inteligibile. Va recunoaște o anumită semnificație a expresiilor care le compun și faptul că sunt adecvat compuse. Așadar, va recunoaște un sens al lor. Însă, oare, le și înțelege? Nu oricând, sau, mai bine spus, nu oricând în chip propriu. De pildă, când cuiva nu-i este cunoscută decât semnificația obișnuită a noțiunilor respective, ele vor fi inteligibile la un nivel elementar, sărac. La fel și atunci când nu e deloc preocupat de asemenea probleme. Le recunoaște ca propoziții, însă nu înțelege conținutul lor și fenomenul la care se referă. Le recunoaște un sens, dar nu și înțelesul lor<sup>6</sup>. Ele pot avea un înțeles pentru cineva care, bunăoară, reflectând asupra lor și recunoscând problemele pe care le exprimă, contextul în care au fost formulate, regăsește o anumită justificare a celor afirmate. Însă pentru acela căruia îi este indiferent conținutul lor, ele vor rămâne doar simple spuse. De exemplu, dacă cineva nu e deloc preocupat de ceea ce se petrece cu limba vorbită, încât nu-și pune nicio întrebare în legătură cu aceasta, nefiind interesat dacă o limbă istorică

se modifică sau nu, dacă evoluează sau nu, enunțul referitor la starea ei constituie o simplă spusă. Sigur, îi apare ca o spusă cu sens, însă fără un anumit înțeles. Ca să dețină un înțeles, ar trebui să o întâmpine, de exemplu, cu anumite întrebări și cu nevoia unei clarificări, spre a distinge cum are loc un asemenea fenomen și cu ce efecte în viața unor comunități. Doar astfel ar putea înțelege, de pildă, că limba este un fenomen viu și că, odată cu ea, se poate modifica însăși identitatea culturală sau istorică a unor comunități de oameni.

La fel și în cazul celuilalt exemplu, „Unele specii vii au dispărut”. Acest enunț are sens din punct de vedere gramatical. Are sens și din punct de vedere logic, mintea noastră acceptă ideea că tot ce este viu poate să dispară. Însă enunțul respectiv nu te asigură imediat de înțelesul celor afirmate. Ca să dobândească un înțeles, ar trebui, bunăoară, să fie adus în relație cu anumite întrebări, situat într-un context și supus unei reflecții personale. Bunăoară, cel care aude enunțul respectiv s-ar putea întreba despre ce specii e vorba, unde au trăit și până când anume, cu ce însemnătate pentru locurile respective și pentru un întreg ecosistem, dacă nu cumva și alte specii se află în situația de a dispărea cu timpul. Ar putea ajunge astfel la ideea că, uneori, se petrece un grav dezechilibru în lumea vieții, idee ce ar valora ca înțeles al afirmației inițiale.

Iată și un exemplu banal, spusa „Afară plouă”. Ea are sens pentru orice vorbitor de română. E formulată corect din punct de vedere gramatical, poate fi inteligibilă. Are cumva și un înțeles? Nu în primă instanță, căci nu știm, de pildă, cine o spune și din ce motive, cui anume o adresează, dacă e vorba de un vers sau de o simplă constatare. Doar prin accesul la asemenea date am putea recunoaște un înțeles al spusei respective.

A sesiza sensul de primă instanță al unei spuse nu înseamnă neapărat a înțelege acea spusă. Inteligibilitatea ei elementară – ca și cea formală – nu e suficientă. La fel, a sesiza sensul evolutiv al unui eveniment – precum extinderea unei epidemii, de exemplu – nu înseamnă încă înțelegerea acelu fenomen. Unele cunoștințe, cu privire la anumite cauze sau succesiuni, efecte sau regularități, nu oferă prin ele însele înțelesul unor evenimente. Nu asigură acel gen de inteligibilitate – să-i spunem elaborat, de secundă instanță – care să facă posibilă înțelegerea lor<sup>7</sup>. Noi ne aflăm adesea în fața unor spuse sau a unor evenimente care, deși fac vizibil un sens, nu au încă un înțeles pentru noi.

Ce anume doresc să spun? Actul de înțelegere ar trebui regăsit, cel puțin uneori, în accețiunea sa proprie, exigentă. La fel și alte acte omenești importante, cel de gândire sau cel de cunoaștere, cel de credință, cel de contemplare sau cel de creație. Fiecare dintre ele comportă o accețiune proprie, cultivată cu grijă. Altfel, rămân văzute într-o manieră obișnuită, trivială sau cu totul laxă, confundându-se ușor cu ceea ce de fapt nu sunt.

Într-o accețiune proprie, actul de înțelegere vine întotdeauna cu anumite cerințe, unele bine cunoscute. Bunăoară, în cazul unui enunț, nevoia de a recunoaște contextul acestuia și valoarea conceptuală a unor expresii. Deopotrivă, nevoia de a sesiza relația dintre cele enunțate și unele credințe sau supoziții, recunoașterea unei forme de viață din care fac parte: cine le spune și cui le adresează, cu ce intenții posibile, când anume sau în ce situație, cu ce așteptări sau efecte. Nu e vorba de-a amâna la nesfârșit actul de înțelegere, socotit cumva „prea complicat” sau „greu realizabil”. E suficient uneori a fi conștient de ceea ce s-ar cuveni gândit cu atenție, eventual de unele limite în privința exprimării și a modului de gândire, ca faptul de înțelegere să survină ca atare. A-ți da seama că, la un moment dat, ceva a rămas neînțeles ca atare, eventual că este prin sine de neînțeles, înseamnă a fi deja pe drumul înțelegerii. Asemenea cerințe survin și atunci când cineva caută să înțeleagă un anumit eveniment, să întrevadă o semnificație a acestuia pentru mintea omenească sau pentru viața unor oameni<sup>8</sup>. Atât cât poate fi cunoscut, acesta va fi pus în relație cu faptul omenesc de viață. Altfel spus, va fi scos din regimul unui fenomen neutru sau indiferent, „exterior” intenționalității umane. Și i se va căuta o anume relevanță în viața unor oameni și a unor comunități. Aceasta înseamnă că evenimentul respectiv va fi evaluat, pus în relație cu unele valori sau repere de viață. Astfel se explică faptul că, spre a înțelege un anumit eveniment, acesta e privit pe cât posibil ca un întreg. Și, desigur, prin acele categorii care sunt proprii vieții omenești, precum valoarea și semnificația, scopul sau finalitatea. De fapt, înțelegerea presupune o dublă orientare a conștiinței, atât către evenimentul în cauză, cât și către sine. Cum bine s-a spus, înțelegerea a ceva este de fiecare dată și o înțelegere de sine, ea este întotdeauna pe măsura înțelegerii de sine<sup>9</sup>. Mai mult chiar, are un caracter dialogal: solicită de fiecare dată dialogul cu sine și cu celălalt, inclusiv cu datele de fond ale vieții omenești. În definitiv, înțelegerea



unui fenomen înseamnă regăsirea semnificației lui în experiența orientării de sine, a situării de sine în lumea vieții.

3. Ar trebui să revin aici asupra distincției deja menționate. De obicei, oamenii socotesc drept sinonimi termenii „sens” și „înțeles”. Nu e neapărat greșit acest lucru, există situații ce pot să justifice această sinonimie. De exemplu, în cazul unor enunțuri care, întrucât fac posibilă o anumită evidență prin ele însele, ne apar de la sine înțelese (de exemplu, „ $A = A$ ”, „Ziua e lumină”). Sinonimia celor doi termeni poate fi acceptată și când sensul ne apare suficient în primă instanță. Nu știm dacă este suficient, satisfăcător, dar *apare* astfel. Bunăoară, în cazul unor spuse uzuale („Acest drum duce dincolo de pădure”). Sau în cazul unor sensuri convenționale (precum cel al culorii de la semafor, dar și cel al plecării cocorilor spre sud, pentru oamenii unui ținut). Dacă cineva se mulțumește să știe că plecarea cocorilor anunță apropierea timpului friguros, sensul elementar al acestui fapt constituie înțelesul lui. Însă dacă se va întreba, să zicem, de ce doar unele păsări pleacă spre sud, cum se orientează ele și cum resimt timpul întoarcerii, sensul convențional nu mai reprezintă prin sine un înțeles<sup>10</sup>. Așadar, sinonimia termenilor „sens” și „înțeles” poate fi acceptată când sensul ne apare fie de la sine înțeles, fie satisfăcător într-o primă instanță. Probabil și în alte situații asemănătoare. Însă nu și atunci când, dovedindu-se insuficient sau echivoc, trezește nevoia unui efort conștient de înțelegere.

Sigur, cineva ar putea să reia argumentul scepticului econom<sup>11</sup>. Ar putea spune că, de fapt, noi avem de-a face tot timpul doar cu sensuri; mintea noastră caută mereu sensuri și, treptat, trece de la unele sensuri primare, fruste, la sensuri mai rafinate. Acestea din urmă ar putea fi numite de secundă instanță sau elevate. Într-adevăr, am putea gândi și astfel. Doar că, din moment ce a sesiza un sens nu înseamnă neapărat și a dobândi un înțeles, termenii „sens” și „înțeles” își conservă diferența conceptuală. Avem totuși la îndemână termenul „înțeles”, ne putem folosi de accepțiunea lui distinctă. Nu e vorba de o șansă pe care ne-o acordă, cumva întâmplător, limba maternă. Știm bine că în destule limbi europene se poate distinge, uneori chiar prin termeni diferiți, între sens și înțeles. De exemplu, *sensus* și *comprehensio* („idee”, „concepție”, „concluzie”), *sens* și *compréhension* (fr.), *Sinn* și *Verstehen* (germ.), *sentido*

și *compresión* (span.), *sens* și *meaning / understanding* (engl.). În unele cazuri, unul și același termen poate avea atât semnificația de „sens”, cât și cea de „înțeles”, contextul și intenționalitatea în joc ajutându-ne să vedem despre care dintre ele este vorba.

Am văzut însă că există și alte motive pentru a distinge între cele două concepte. Unele privesc tocmai cerințele pe care le presupune actul de înțelegere și care aduc în față diferențe ușor sesizabile. Voi avea în vedere acum câteva dintre acestea.

Bunăoară, sensul poate fi uneori „de la sine înțeles”, precum în cazul unor spuse evidente prin ele însele („Ziua e lumină”). Însă un înțeles ce ar fi „de la sine înțeles”, evident ca atare fără niciun efort de înțelegere, ar fi de neînțeles. Ca și cum ar fi posibilă muzica pentru o ureche nemuzicală. Sigur, despre unele înțelesuri s-a spus că sunt de fapt pre-înțelesuri. Apar astfel fie întrucât sunt prelabile față de altele, ca supoziții comune, fie întrucât nu au fost supuse unei reflecții atente, fiind luate ca atare în virtutea unor reflexe obișnuite.

Sensul poate fi formal, chiar vid în privința comprehensiunii, ca atunci când spunem: „ $A = A$ ”. Or, înțelesul înseamnă comprehensiune, relevare a unui conținut. Sintagma „înțeles formal” îmi apare ca o *contradictio in adjecto*. Excepția ar asigura-o acele cazuri în care sensul apare „de la sine înțeles”. În rest, diferența e ușor de recunoscut. De exemplu, unele spuse („Substantivele albastre aleargă prin pădure”), deși au sens, nu au și un înțeles. Ar putea avea un înțeles, poetic, să zicem, numai dacă ar fi percepute asemeni unor versuri, așadar prin transfigurarea poetică a celor exprimate<sup>12</sup>. Este posibil însă și cazul opus. Bunăoară, spusele unui om, deși lipsite de sens, pot avea un înțeles distinct pentru cineva străin, așa cum se întâmplă când un psihiatru constată, în fața vorbirii fără sens a unui pacient, că acesta suferă de o anumită maladie.

Sensul poate fi neutru, indiferent pentru acela care îl exprimă, ca atunci când un geometru precizează relația dintre ipotenuză și catete. Or, un înțeles nu poate fi indiferent celui în cauză câtă vreme acesta dorește și caută el însuși să înțeleagă, mai mult chiar, știe bine că înțelesul unei stări de lucruri îl privește într-o măsură și pe el însuși.

Sensul poate fi impus, ca atunci când e fixat ideologic sau insinuat prin manipulare. Or, înțelesul – ca și efortul personal de înțelegere – nu poa-

te fi impus ca atare. Desigur, omul acceptă multe sub presiunea fricii sau când îi este amenințată viața, poate să consimtă formal la cerințele unor precepte și ideologii. Însă, câtă vreme mintea sa află o formă de libertate, va căuta să înțeleagă singur ceea ce se petrece. E adevărat că ar trebui văzut, cu fiecare caz în parte, când e vorba de o înțelegere proprie și când anume de seducție sau de simplă manipulare.

Cum vedem, sensul și înțelesul presupun intenționalități diferite ale conștiinței și niveluri diferite de comprehensiune. Iar a distinge între ele nu înseamnă deloc a le separa. Putem vedea uneori cum, pe de o parte, sensul devine el însuși un înțeles, sau, pe de altă parte, cum înțelesul ajunge cu timpul să aibă valoarea obișnuită a unui sens. În fond, nu e vorba de înțelesuri prefixate sau invariabile, ci de reconstituirea lor continuă în actul de comunicare.

În cazul analizei unor evenimente apar și unele cerințe distincte. Înțelegerea nu înseamnă doar delimitare a unui sens de manifestare sau a unei direcții de evoluție. Nici doar recunoașterea unor cauze și efecte, a unei regularități posibile. Ea presupune, odată cu analiza evenimentului respectiv, reflecția cu privire la sine, adică recunoașterea unei semnificații de viață în cazul aceluși eveniment. Multe fapte și evenimente au pentru noi cauze relativ cunoscute, însă puține apar și cu o anumită semnificație. Ca să revin la un anumit exemplu, noi știm într-o privință de ce migrează mari comunități de oameni din Asia sau din Africa, ce anume le atrage continuu pe continentul european, cu ce motivații explicite străbat drumuri extrem de lungi, cei în cauză riscându-și uneori viața. Însă nu știm încă semnificația istorică sau cea religioasă a acestui fenomen. Va modifica el în chip decisiv cultura și demografia pe continentul european? Va insufla alte direcții morale și religioase omului din acest spațiu? Se va schimba profund configurația culturală și politică a Europei? Sigur, unele semnificații ale acestui eveniment, precum cele sociale, le putem întrevedea, însă o bună înțelegere a fenomenului solicită mai mult decât atât. Cum am văzut deja, înțelegerea presupune configurarea unui eveniment pe cât posibil ca un întreg, adică revederea lui ca un întreg parcurs, sub întrebări ce privesc atât cele trecute sau prezente, cât și cele viitoare („de unde?”, „cum anume acum?” și „încotro?”). Pare o pretenție greu de satisfăcut, însă percepția se conjugă mereu cu gândirea conceptuală și cu imaginația, fiind adesea în joc modele alternative de înțelegere. Faptul

ca atare solicită raportarea unui eveniment la o lume distinctă a vieții și, astfel, evaluarea lui, prin raportare la unele valori și criterii de viață. Cu aceasta, înțelegerea unui eveniment înseamnă de fiecare dată și o anumită înțelegere de sine. Aș îndrăzni să spun că măsura înțelegerii unui eveniment stă în dependență de măsura înțelegerii de sine, și invers. În definitiv, înțelegerea unui eveniment are loc odată cu orientarea de sine a omului și în cuprinsul acestei experiențe. Efortul de înțelegere face parte din experiență fundamentală numită *orientatio*, pe care, așa cum știm, Mircea Eliade a căutat să o descrie în datele ei de fond.

Când astfel de cerințe se realizează incomplet, înțelegerea devine deficitară, săracă. Iar a nu le realiza înseamnă a rămâne doar la unele informații în legătură cu un fapt sau altul, fără ca acestea să poată fi înțelese.

Aș încheia spunând că diferența dintre sens și înțeles – dintre a sesiza ceva și a înțelege – contează mai mult decât am fi dispuși să credem. Bunăoară, înțelegerea aduce în față însăși semnificația unor fenomene, relevanța lor pentru modul omenesc de viață. Înseamnă deopotrivă înțelegere de sine, conștientizare atentă a propriei condiții. Ne spune când anume unele atitudini – îndeosebi tehnice, atrăgătoare prin eficiența lor – sunt realmente justificate sau nu, rezonabile sau nu. În același timp, oferă o cale în efortul de educație, mai ales când avem în față, așa cum știm, noua formă de analfabetism; ceea ce apare realmente deficitar acum este tocmai exercițiul personal de înțelegere, nevoia reală de înțelegere și conștiința prezenței sau absenței unui înțeles al celor petrecute. Nu ar trebui să ne mire, așadar, când unii gânditori, mai vechi sau mai noi, văd în faptul înțelegerii o diferență esențială omului, ceva propriu modului omenesc de a fi și nu doar o simplă posibilitate a minții printre altele.

### Note și referințe

<sup>1</sup> Auzim adesea spunându-se că, de exemplu, cutare „a înțeles în cele din urmă”, „a priceput despre ce este vorba”. Chiar dacă acea persoană accede de la început la un anumit sens al celor petrecute, înțelegerea se petrece mai târziu și anevoios. Uneori, prea târziu; să ne amintim în această privință o veche spusă: „Dă-i omului, Doamne, mintea de pe urmă!”.

<sup>2</sup> Ar merita readusă în discuție ideea de inteligibilitate, însă nu e locul aici. Ceva devine inteligibil atunci când

poate fi distins în cel puțin o privință, chiar dacă nu e distins în mod clar sau într-o măsură suficientă. O anume inteligibilitate e presupusă cu orice act de percepție, inteliecție sau imaginație. Nu ar trebui gândită prin opoziția dintre sensibil și inteligibil, nici prin simpla conformitate cu anumite operații logice. De exemplu, până și ceea ce apare lipsit de sens comportă o anume inteligibilitate, prin chiar faptul că se arată într-un anume fel minții noastre.

<sup>3</sup> Am vorbit despre asemenea situații în două texte recente, *Sensibilitate și sens* (publicat în „Limba Română”, nr. 1, 2017) și *Cunoștință și înțeles. Despre noul analfabetism din perspectivă hermeneutică* (în „Communicatio”, nr. 1, 2021). Unele idei vor fi reluate aici într-o nouă formă și, sper, cu o mai bună clarificare a chestiunilor în atenție.

<sup>4</sup> Cf., de exemplu, *Privind altfel lumea celor absurde*, Humanitas, 2013, §13-18; *Despre simțul vieții. Întrebări, perplexități, credințe*, Polirom, 2021, secțiunea a treia.

<sup>5</sup> Acesta ar fi argumentul celui sceptic. Eventual, argumentul celui care, în spiritul lui William Ockham (cărui i s-a atribuit sentința: *entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem*), consideră că nu e nevoie să „complicăm” lucrurile. L-aș numi argumentul scepticului econom (uneori până la avariție), întrucât caută să reducă cele două entități, sensul și înțelesul, la una singură.

<sup>6</sup> De această dată, sensul survine prin faptul că sunt urmate – de obicei, neconștient – anumite reguli de gândire și exprimare. Înțelesul, însă, solicită de fiecare dată o atitudine conștientă și reflexivă din partea celui care se exprimă. Când ceva ne apare totuși „deja înțeles”, „de la sine înțeles”, înseamnă că la mijloc se află o neînțelegere.

Revăzând o întreagă tradiție în această chestiune, de la Gotlob Fregé încoace, Eugeniu Coșeriu consideră că sensul presupune norme de coerență sau adecvare (între gândire și expresia ei, sub aspect gramatical, și între gândire și obiectul ei, sub aspect logic). Există deopotrivă norme de corectitudine (cu privire la semnificația unor expresii) și norme de congruență (cu privire la actul de desemnare). Sigur, unele norme pot fi suspendate cu bună știință, de exemplu, prin folosirea metaforică a limbajului, prin folosirea lui extravagantă sau prin situarea în metalimbaj. Cf. Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2009, p. 119, 273-275.

<sup>7</sup> Este motivul pentru care se poate distinge – uneori e absolut necesar acest lucru – între cunoștință și înțeles. Sau, cum am căutat să spun de la bun început, între informație (păreră, opinie) și înțeles. Aș spune, simplificând puțin, că nu orice act de cunoaștere înseamnă înțelegerea celor cunoscute; înțelegerea presupune, de exemplu, sesizarea unor semnificații de viață. Sunt în joc atitudini diferite ale minții omenești, precum cea comunicativă, cea cognitivă și cea comprehensivă (sau de înțelegere). Chiar dacă acestea interferează și se presupun uneori reciproc, ele rămân distincte. Așadar, distincte, nu separate.

<sup>8</sup> Când se află în joc nevoia de înțelegere, categoria decisivă pentru gândirea omenească devine, cum s-a spus, cea a semnificației (Wilhelm Dilthey). Nu cea de cauzalitate, de pildă, nici cea de legitate sau de ordine, ci cea de semnificație. Vin atunci în față întrebări de felul: ce semnifică acest fenomen pentru viața unui om sau a unei comunități? ce relevanță are în relația omului cu sine și cu ceilalți? ce înseamnă cunoașterea sa în experiența orientării de sine?

<sup>9</sup> A se vedea, de exemplu, Hans-Georg Gadamer, *Despre problematica autoînțelegerii*, în *Adevăr și metodă*, vol. II, traducere de Gabriel Cercel, Teora, București, 2001, p. 457.

<sup>10</sup> Nici atunci când, de pildă, își amintește câteva versuri din *Stelele-n cer*: „Stol de cocori/  
Apucă-ntinsele/ Și necuprinsele/ Drumuri de nori. // Zboară ce pot/ Și-a lor întrecere/  
Vecinică trecere –/ Asta e tot...”

<sup>11</sup> Argumentul a fost amintit deja mai sus, la nota 4.

<sup>12</sup> Sunt elocvente în acest sens cuvintele pe care Goethe i le atribuie la un moment dat lui Mefistofel: „*Grau, teurer Freund, ist alle Theorie, / Und grün des Lebens goldner Baum*“ („Gri, dragă prietene, e orice teorie, / Și verde pomul auriu al vieții“) (*Faust*, I, vers. 2038–2039). Comentând acest exemplu, Eugeniu Coșeriu observă că, din dorința exprimării poetice, sunt transgresate normele obișnuite ale exprimării. Asemenea norme pot fi transgresate și în virtutea altor motivații, ludice, estetice sau religioase.

Cristinel MUNTEANU

## Câteva lămuriri privind studiul lui Eugeniu Coșeriu despre „limba lui Ion Barbu”



Cr.M. – prof. univ. dr. habil. (doctor în filologie și în filosofie); predă la Universitatea „Danubius” din Galați discipline din sfera științelor limbajului și din domeniul filosofiei. A publicat ca autor: *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană* (2012), *Frazeologie românească* (2013); *Tradition and Innovation in Language and Linguistics* (2017); *Problema sensului la John Dewey* (2019), iar ca editor: Tobias Peucer, *Despre relatările jurnalistice* (2008), B.P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013), E. Coșeriu, H. Geckeler, *Orientări în semantica structurală* (2016; trad. de Cr.M.) etc. Este, de asemenea, autorul a peste 150 de articole și comunicări. Domenii de interes: filosofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, hermeneutică, lingvistica textului.

Întru amintirea Profesorului  
Ioan S. Cârâc (1941-2021)

1. Pentru specialiștii preocupați de opera literară a lui Ion Barbu, articolul de tinerețe al lui Eugeniu Coșeriu, *La lingua di Ion Barbu* (din 1949)<sup>1</sup>, este neîndoiește unul notabil, întrucât pune în evidență anumite trăsături ale limbajului poetic barbian, îndeosebi unele aspecte ce țin de creativitatea lingvistică a marelui scriitor<sup>2</sup>. Altfel spus, înfățișând și analizând numeroase exemple, Coșeriu dovedește convingător că și Barbu (la fel ca Eminescu, Coșbuc, Arghezi *et alii*) este un „creator de limbă”.

2. În schimb, pentru exegeții operei științifice a lui Eugeniu Coșeriu, articolul în cauză are, în primul rând, o valoare istorică, fiindcă este studiul în care autorul prezintă o intuiție teoretică excelentă, o intuiție din care se va dezvolta în anii următori concepția sa lingvistică. Altminteri, privind retrospectiv, Coșeriu se arăta întrucâtva nemulțumit de această lucrare timpurie, subliniindu-i și neajunsurile, nu doar meritele. Redau în continuare câteva dintre caracterizările făcute de Coșeriu însuși.

**2.1.** O primă (auto)evaluare este cea din celebrul studiu *Sistem, normă și vorbire* (*Sistema, norma y habla*) din 1952: „Studiind, cu câțiva ani în urmă, limba unui poet român, observam deja, într-o comunicare prezentată în decembrie 1948 la «Sodalizio glottologico milanese», că inovațiile, mai ales cele sintactice și semantice, constatate în exprimarea poetului amintit, deși absolut inedite, îndrăznețe și surprinzătoare și, într-un anumit fel, «anormale», nu sunt aberante din punctul de vedere al sistemului, nu se percep ca «erori», nu șochează «simțul lingvistic» al cititorilor de aceeași limbă. [...] Adică făceam, deși în termeni oarecum imprecisi (mai ales în ceea ce privește așa-numitul «simț lingvistic», pe care îl consideram de natură cauzală, și nu ca efect al sistemului), distincția între sistem funcțional și convenție (realizare) normală”<sup>3</sup>. Tot în perioada uruguyană, în cea mai importantă carte a sa, *Sincronie, diacronie și istorie* (*Sincronía, diacronía e historia*), publicată în 1958, Coșeriu face trimitere (într-o notă de subsol) la același articol, considerându-l „o primă abordare – chiar dacă insuficientă – a problemei limbilor «învățate»”<sup>4</sup>.

**2.2.** Mai târziu, astfel de referiri coșeriene la faptele și contribuțiile teoretice din articolul publicat în Italia se găsesc destul de frecvent (în special în conferințe și interviuri), dar nu-mi propun să alcătuiască aici un inventar al acestora. Mai reproduc doar un fragment relevant din amplul interviu acordat lui Nicolae Saramandu: „Așa că, de exemplu, ideea mea de la început, să împac creativitatea limbajului cu «tradițiile» fixate și cu normele sociale ale limbajului, se vedește deja în *Limba lui Ion Barbu*, unde încerc să arăt că tot felul de creații ale lui Barbu sunt posibilități ale limbii române, ceea ce mai târziu devine sistemul de virtualități, de posibilități, deși nu există în norma limbii române, deci în dicționar nu se află, însă nu sunt devieri. Adică tipurile de construcții din limba română, pe care el pare că le forțează, le duce la mai multe posibilități, sunt date ca posibilități în limba română. Și am dat o mulțime de exemple din limba vorbită. E o creativitate care corespunde, în același timp, virtualităților limbii române”<sup>5</sup>.

**3.** Într-adevăr, studiul *La lingua di Ion Barbu* surprinde (oarecum neclar) distincția dintre cele două concepte, «normă»<sup>6</sup> și «sistem»<sup>7</sup>, pe care Coșeriu le va justifica și teoretiza magistral ulterior. Mai mult de-



cât atât, tot aici se găsește implicit ideea că, învățând o limbă, se învață nu doar *ce s-a spus* în acea limbă, ci și *ceea ce se poate spune* în limba respectivă – o intuiție pe care lingvistul român o va găsi confirmată apoi la gânditori ca Wilhelm von Humboldt și Benedetto Croce. Totodată, în același articol, descoperim observații interesante legate nu numai de învățarea limbii materne și a limbilor străine, ci și de politicile lingvistice, de problema terminologiilor etc. (ca dovadă că aceste teme îl preocupau încă de atunci), deci diverse chestiuni de care Coșeriu se va ocupa în detaliu mai târziu<sup>8</sup>.

4. După aproape două decenii, demonstrând o extraordinară capacitate de abstractizare și de sintetizare, Eugeniu Coșeriu va determina un concept și mai general, și anume «tipul lingvistic»<sup>9</sup>, într-un text concis, *Sincronía, diacronía y tipología* (publicat în 1968, dar bazându-se pe o comunicare din 1965). Existența acestei noțiuni a fost dovedită de Coșeriu de mai multe ori, cu foarte multe exemple aduse din limba română și din alte limbi romanice. În privința limbii noastre, unul dintre argumentele invocate de savantul român este cel referitor la „reducerea flexiunii adjectivului (sau a participiului adjectival)”<sup>10</sup>. În acest caz, este semnificativ că exemplul preferat, amintit și cu alte ocazii (*întrucât aparține poetului său predilect*), este constituit de aceste versuri: „Din ceas dedus adâncul acestei calme creste / Intrată prin oglindă în mântuit azur” (Ion Barbu)<sup>11</sup>.

5. Cum se explică pasiunea lui Coșeriu pentru poezia lui Ion Barbu (pe care nu-l studiasse în școală)? În diverse împrejurări, savantul român a mărturisit cum, licean fiind, în timpul unei călătorii la Iași, și-a procurat dintr-o librărie volumul *Joc secund* (din 1930) al lui Ion Barbu, volum pe care l-a învățat integral pe de rost<sup>12</sup>. Următoarea mărturisire ne lămurește încă și mai mult cu privire la „dependența” sa de poezia barbiană: „Când înotam, de exemplu, în Italia, și voiam să fac doi sau trei kilometri ce-i aveam ca măsură, neavând ceasul, recitam poemul *Domnișoara Hus* de Ion Barbu. Și dacă nu ajungeam încă la mal, începeam poemul din nou”<sup>13</sup>. Iată, așadar, cum o pasiune (aparent dezinteresată) ajunge să aibă consecințe atât de benefice și de însemnate în planul teoriei lingvistice!

6. În loc de concluzii, câteva precizări: scrierea acestor note și comentarii a fost prilejuită de traducerea în românește a studiului coșerian

*La lingua di Ion Barbu* și publicarea sa în paginile acestui număr din revista „Limba română”. Traducerea a fost efectuată în mod competent de către Emanuel Grosu, căruia îi mulțumesc și pe această cale pentru că a dat curs invitației mele. De asemenea, îi sunt recunoscător lui Johannes Kabatek pentru acordarea permisiunii de a publica aici prezenta versiune românească<sup>14</sup>.

### Note

<sup>1</sup> Vezi E. Coseriu, *La lingua di Ion Barbu (con alcune considerazioni sulla semantica delle lingue “imparate”)* [1948], în „Atti del Sodalizio Glottologico Milanese”, I, 2, 1949, p. 47-53.

<sup>2</sup> Vezi, de pildă, Toma Pavel, *O cercetare lingvistică a poeziei lui Ion Barbu*, în „Studii și cercetări lingvistice”, 1967, an XVIII, nr. 1, p. 79-89, unde articolul lui Coșeriu este discutat în detaliu, ca într-o recenzie propriu-zisă. Printre altele, autorul face această precizare într-o notă de subsol: „Articolul ne-a fost semnalat de acad. prof. Al. Rosetti. Tot de la Domnia-Sa am primit și binevoitorul îndemn de a întreprinde încercarea de față.” (*ibid.*, p. 79). Cf. și Mirela Pustiu, *Poezia lui Ion Barbu – o concretizare a perspectivei coșeriene asupra limbajului poetic*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Tom LI (2011), Editura Academiei Române, București, 2012, p. 335-345.

<sup>3</sup> Eugeniu Coșeriu, *Sistem, normă și vorbire* [1952], în E. Coșeriu, *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, Ediție în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 64-65. În același studiu, mai există și alte referiri la articolul italian și chiar exemple preluate din acesta (*ibid.*, p. 89).

<sup>4</sup> Eugeniu Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, Versiune în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 72.

<sup>5</sup> Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica integrală*, Interviu realizat de Nicolae Saramandu, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 13.

<sup>6</sup> «Norma» cuprinde tot ceea ce în vorbirea unei comunități este tehnică istoric realizată, adică ceea ce este realizare comună și tradițională, fără să fie în mod necesar funcțională (de pildă, cum este cazul [r]-ului uvular / „graseiat” din franceza parisiană, de care francezii s-ar putea lipsi, deoarece această absență nu ar crea nicio dificultate de ordin funcțional).

<sup>7</sup> «Sistemul» reprezintă ansamblul trăsăturilor funcționale (distinctive) ce pot fi constatate în aceeași vorbire, așadar regulile distinctive în baza cărora această vorbire se realizează și, ca atare, limitele funcționale ale variabilității sale. De pildă, din punctul de vedere al sistemului limbii române, nu ne împiedică nimic să spunem \**tăurel* (în loc de *tăuraș*) sau \**degetaș* (în loc de *degețel*); restricțiile ne sunt impuse însă de normă.

<sup>8</sup> Pentru mai multe amănunte, vezi Cristinel Munteanu, *Cum se învață o limbă (după Eugeniu Coșeriu)*, în „Limba română” (Chișinău), anul XXI, nr. 3-6, 2011, p. 180-190.

<sup>9</sup> «Tipul lingvistic» cuprinde principiile funcționale, adică tipurile de procedee și categoriile de opoziții ale sistemului, reprezentând prin aceasta coerența funcțională ce poate fi constatată între diferite secțiuni ale sistemului însuși. Prin urmare, cu tipul lingvistic ne aflăm la un nivel superior de structurare lingvistică (vezi Eugeniu Coseriu, *Sincronia, diacronia y tipología*, în E. Coseriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Segunda edición, revisada, Editorial Gredos, Madrid, 1991, p. 194-195). De exemplu, în cazul limbilor romanice (cu excepția francezei moderne și, într-o mai mică măsură, a occitanei), coerența funcțională de la nivelul tipului este dată de următorul principiu general: „determinări materiale «interne» (paradigmatiche), pentru funcțiuni «interne», designative, adică nerelaționale (ca genul și numărul) și determinări materiale «externe» (sintagmatiche), relaționale (ca în funcțiile cazurilor, comparația adjectivelor etc.)” (*ibid.*, p. 195). Felul în care sunt antrenate aceste elemente în dinamica limbilor (care sunt sisteme deschise, supuse unei permanente deveniri) este surprins de Coșeriu în formularea următoare: „mișcarea normei fără mișcarea sistemului (sau *diacronia normei în sincronia sistemului*); mișcarea sistemului fără mișcarea tipului (sau *diacronia sistemului în sincronia tipului*)” (*ibid.*, p. 197).

<sup>10</sup> *Ibid.*, p. 188. Pentru detalii suplimentare (inclusiv pentru notele de mai sus), vezi Cristinel Munteanu, „Dezacordul” în caz al atributului adjectival în limba română. O explicație dintr-o perspectivă tipologică, în „Analele Universității «Dunărea de Jos» din Galați”, Fascicula XXIV, anul VI, nr. 1-2 (9-10), *Lexic comun / Lexic specializat*, 2013, p. 142-148.

<sup>11</sup> Pentru citarea aceluiași exemplu barbian, vezi și E. Coșeriu, *Lingvistica integrală...*, p. 78.

<sup>12</sup> Vezi Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, „A spune lucrurile așa cum sunt...”. *Conversații cu Eugeniu Coșeriu*, Traducere, indici și completări bio-bibliografice de Adrian Turculeț și Cristina Bleorțu, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2017, p. 25. Pentru alte mențiuni referitoare la Ion Barbu și la studiul despre limbajul poetic al acestuia, vezi *op. cit.*, p. 59, 117, 120 și 136.

<sup>13</sup> Eugeniu Coșeriu, *Universul din scoică*, Interviu realizate de Gheorghe Popa, Maria Șleahțișchi și Nicolae Leahu, Editura Știința, Chișinău, 2004, p. 49.

<sup>14</sup> După trimiterea spre publicare a traducerii efectuate de Emanuel Grosu (și cu puțin timp înainte de încheierea acestor rânduri), am descoperit întâmplător (pe un site online) următorul material fragmentar: Eugen Coșeriu, *Lexic și creație stilistică*, în „Mozaiicul” (Craiova), anul XVII, nr. 9, 2014, p. 8. Textul în cauză nu este însoțit de vreo explicație privind titlul complet și locul publicării inițiale, numele traducătorului etc. Apare o singură precizare în colțul paginii: „Fragmentele de la pag. 7-8 au fost reproduse cu acordul acad. Basarab Nicolescu, coordonatorul volumului *Ion Barbu, în timp și dincolo de timp*, Ed. Curtea Veche, 2013”. A urmat o rapidă investigație și, cu ajutorul prompt și binevoitor al colegului Ioan Milică (directorul Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai

Eminescu” din Iași), am aflat că fragmentul cu pricina fusese extras din Eugen Coșeriu, *Limba lui Ion Barbu (cu câteva considerații asupra semanticii limbilor „învățate”)*, ce s-a publicat în Basarab Nicolescu (coord.), *Ion Barbu. În timp și dincolo de timp*, Editura Curtea Veche, București, 2013, p. 335-344, unde se precizează că traducerea din italiană a fost realizată de Anamaria Colceriu. Nu am avut timp să evaluez această versiune românească anterioară (nesemnalată, cum ar fi meritat, în bibliografia de specialitate). Remarc în trecut doar o deosebire privitoare la echivalarea terminologică: pentru pluralul italian *significati*, am preferat (împreună cu Emanuel Grosu) pluralul românesc *semnificate*, și nu *semnificați* (cum apare în versiunea doamnei Colceriu). În felul acesta, am căutat să respectăm și opțiunea lui Eugeniu Coșeriu (declarată într-o prelegere ținută în limba română în anii '90): „Eu aș spune *un semnificat – două semnificate*, pe când nepoată-mea aicea zice că ea a auzit *un semnificat – doi semnificați...*” (*In memoriam Eugeniu Coșeriu* [Extras din „Fonetică și Dialectologie”, XX-XXI, 2001-2002], Editura Academiei Române, București, 2004, p. 129).

Eugeniu COȘERIU

## Limba lui Ion Barbu (cu unele considerații despre semantica limbilor „învățate”)\*

Opera poetică a lui Ion Barbu<sup>1</sup> prezintă un remarcabil interes lingvistic atât sub aspect „stilistic” (limbaj afectiv), cât și sub aspect „logic”, deoarece, într-adevăr, numeroasele inovații ale poetului sunt în primul rând de natură „logică”, adică se referă în special la inteligibilitate. Pe de altă parte, limba lui Ion Barbu – chiar dacă e vorba de o „limbă literară” – mi se pare aptă să ne ajute să descoperim unele caracteristici funcționale ale sistemului lingvistic român și să lămurească anumite chestiuni de lingvistică generală. Aceasta deoarece inovațiile lui Barbu – mai ales sintactice și lexicale – sunt de regulă extensiuni ale uzurilor normale în sistemul lingvistic român și nu sunt, în general, aberante, adică nu constituie „erori” în raport cu convenția logică comună considerată ca „regulă”<sup>3</sup>.

Le vom înșirui pe cele mai caracteristice.

### SINTAXĂ:

(1) Deplasarea articolului hotărât de la primul la al doilea termen în perechile adj. + subst. sau subst. + adj., prin extensia cazului normal în care adjectivul antepus are valoare predicativă și reprezintă o întreagă propoziție dependentă (ex. [în ital.]: *bianca, la casa non è più la stessa* ‘albă, casa nu mai e aceeași’): *stinsă liniștirea noastră; nestinși cartofii roșii; cald aplecatul tău scut; dorită harta orii* etc.

\* Prezentul text este o traducere din italiană a următorului articol: E. Coseriu, *La lingua di Ion Barbu (con alcune considerazioni sulla semantica delle lingue “imparate”)*, în „Atti del Sodalizio Glottologico Milanese”, I, 2, 1949, p. 47-53. La bază, textul a fost o comunicare ținută de autor în decembrie 1948 la una dintre ședințele respectivei asociații de lingvistică din Milano [nota trad. E.G.].

(2) Larga utilizare a dativului în locul construcției prepoziționale și al genitivului: *stelelor la fel pentru la fel cu stelele; numisem nunții noastre un burg pentru numisem pentru nunta noastră un burg; cuvânt adormiților; adevărate zile* etc. O astfel de utilizare corespunde unei tendințe generale a limbii române literare și comune, care s-a accentuat în special în ultimii douăzeci de ani.

(3) Utilizarea genitivelor și a construcțiilor prepoziționale cu funcție adjectivală: *glas de unsoare pentru glas unsuros; lucru al tainei pentru lucru tainic* (dar și *orașul pietrei pentru orașul de piatră*), după modele ca: *de aur, de argint, de fier, de război* (războinic), *de după război* (post-belic), adică prin extensia unei utilizări normale în cazurile în care lipsește adjectivul corespondent.

(4) Larga utilizare a expresiilor eliptice: *grădină îmi sta cerul pentru cerul îmi sta în față ca o grădină; cu treptele pentru cu suirea treptelor* etc., adesea potrivit unor modele normale precum *îi umblă gura moară 'i se învârte gura ca fusul morii'*. Astfel de elipse conduc, cel puțin în aparență, la construcții neobișnuite (de exemplu, la utilizarea adverbului *cum, precum* în locul relativei prepoziției *ca*), la utilizări noi ale unor verbe, la noi semnificate ale unor termeni. Cu toate acestea, ele sunt în mod logic „legitime” și nu afectează înțelegerea. Nu la fel sunt altele, precum: *ceasuri verticale* (pentru ‘ore în care soarele se află pe verticala locului’); *dimensiunea, două* (pentru ‘dimensiunile reduse la două’) și alte construcții care, sub aspect logic, constituie licențe sau „erori” și care pot fi înțelese numai în limitele convenției stilistice: adică sunt imagini sau figuri stilistice.

(5) Deplasarea epitetului atributului la subiect: *șes veșted cu tutun pentru șes cu tutun veșted; cerul lăcrămat și sfânt ca mirul pentru cerul ca mirul lăcrămat și sfânt*.

(6) Utilizarea neobișnuită a diverselor prepoziții: *din bici ud și din țăpoi pentru cu bici ud și cu țăpoi; beată într-un singur vin pentru beată de un singur vin; scris în zid pentru scris pe zid* etc., prin extensiunea unor utilizări normale precum *a cânta din vioară, a pocni din bici* etc., ceea ce duce la apariția de noi semnificate ale unor adjective și verbe; astfel, în expresia *scris în zid, scris* semnifică altceva decât de obicei, și anume *încrustat*.

(7) Utilizarea unor adverbe cu funcție adjectivală: *steaua aproape pentru steaua apropiată*, după modele normale precum *un oraș departe*.

(8) Utilizarea adverbială a tuturor adjectivelor: *se ploconea răsăritean* ‘se înclina în manieră orientală’; *sălciumuia* ‘muia în mod sălcium’ (adică ‘în apă sălcie’). O astfel de utilizare se întâlnește în limba română, dar nu este generală: în cazurile citate, în mod normal s-ar utiliza perifraze.

(9) Noi forme de superlativ absolut: *milos de lin* ‘în mod sensibil de ușor’; *pendular de încet* ‘în mod lent ca un pendul’, după modele normale precum *grozav de lin* ‘teribil de lin’, ‘foarte lin’.

(10) Extinderea utilizării finale a conjunctivului fără conjuncția *ca* (‘pentru a, ca să’): *mălai din mâna ta să ciugulească* (pentru... *ca să ciugulească*); *să nu prelingă, să nu pice* (pentru *ca să nu prelingă*), după modele precum *mă duc să iau* ‘mă duc ca să iau’.

Din exemplele citate rezultă clar că, în ultimă analiză, procedeul lui Barbu e întotdeauna același: extinderea utilizărilor particulare la alte cazuri, asemănătoare din perspectivă logică, dar în care convenția normală e diferită.

#### LEXIC:

Am examinat lexicul lui Barbu din două puncte de vedere – (I) cel al apartenenței cuvintelor la diferite limbaje și (II) cel al inovațiilor –, constatând:

I. (1) Larga utilizare în poeziile conceptuale a cuvintelor docte preluate din limbajele matematic și științific și din ceea ce românii numesc „neologisme” (împrumuturi occidentale, în special franțuzești). Astfel de elemente lipsesc cu totul sau aproape cu totul în poeziile non-conceptuale sau de intonație populară (*Riga Crypto, Nastratin Hogeala Isarlík* etc.). Acest fapt confirmă o importantă caracteristică a limbii române comune actuale, și anume că „neologismele” introduse în ultimii o sută de ani din limbile occidentale, chiar dacă au dobândit o formă românească (indispensabilă pentru utilizarea articolului enclitic), se găsesc și acum mai degrabă în stadiul de *Fremdwörter* decât de *Lehnwörter*, adică încă în stadiul de ceea ce Bally numește *langage acquis*: ele sunt încă simțite ca neromânești și rămân „la periferia limbii”, putând fi oricând eliminate, substituite, utilizate mai limitat. Mai mult, în unele cazuri nu au încă o formă definitivă (Barbu utilizează

*aphelic, danț* pentru *afelic, dans*). Observ chiar că Barbu folosește *astră aurită* în loc de *astru aurit*, cum s-ar spune îndeobște, fără ca totuși să ofenseze „spiritul” limbii române: asta fiindcă, în realitate, genul gramatical al [acestor] *Lehnwörter* nu este încă fixat definitiv. În plus, trebuie să notăm că neologismele (cuvinte docte) conferă textului un aspect de precizie și abstractism, în vreme ce cuvintele abstracte românești sunt adesea ambigue.

(2) Utilizarea termenilor populari și dialectali în poeziile de intonație populară. De notat că utilizarea unor astfel de termeni (în special cu aspect moldovenesc) pentru concepte abstracte conferă textului savoare arhaizantă; aceasta deoarece, pentru a exprima astfel de concepte, limba română comună și literară modernă utilizează de preferință *Lehnwörter*.

(3) Larga utilizare a elementelor turcești (sau, în orice caz, intrate în română prin intermediul limbii turce) în ciclul *Isarlık*, de atmosferă turco-balcanică, și într-o parte a ciclului *Domnișoara Hus*. Astfel de elemente lipsesc cu totul în alte cicluri. Aceasta confirmă faptul că până și elementele turcești ale limbii române, cu excepția câtorva, deja perfect asimilate (precum *cioban, dulap, dușman*), sunt încă simțite ca atare, adică se află și acum în stadiul de *Fremdwörter*, cu toate că au dobândit formă românească; mai mult, ele sunt strâns legate de realitățile turcești și, o dată uitate realitățile, vor fi uitate probabil și cuvintele<sup>4</sup>.

II. Numeroase schimbări de semnificat: *cast* pentru *nepătat, fără pată* (‘imaculat’); *încuiat* ‘închis cu cheia’ pentru ‘arestat, încarcerat’; *amurg* ‘crepuscul’ pentru *apus* ‘apusul soarelui, occident’ (*vechi burg de amurg* ‘antică fortăreață occidentală’). Și aici procedeul lui Barbu este cel observat în inovațiile sintactice: extinderea unui semnificat particular al unui cuvânt la toată sfera de semnificate a cuvântului însuși. Să luăm, de exemplu, două semnificate: *cast* și *nepătat\**; sferile acestor semnificate se intersectează, adică, în anumite cazuri, cei doi termeni sunt

\* Pentru exemplele pe care le folosește în versiunea originală a studiului său, Eugeniu Coșeriu oferă și echivalentele în italiană. Cum traducerea lor în română ar crea cititorului dificultăți de înțelegere a deducțiilor (de exemplu: „*cast* [casto] e *nepătat* [immacolato]” = „*cast* [cast] și *nepătat* [imaculat]”), le-am păstrat și tradus doar acolo unde ele ar putea fi considerate ca semnificat de bază al cuvântului (de exemplu: „*dedus* – *dedotto* → *tratto* → *astratto*” = „*dedus* – derivat → tras → abstras”) [nota trad. E.G.].



sinonimi; așadar, Barbu folosește termenul *cast* ca sinonim al lui *nepătat* chiar și în alte cazuri, spunând, de exemplu, *nori caști* în loc de *nori fără pată* sau *nori cu totul albi*. În același mod: *adânc* – profund → care se află în profunzime (după modelul *înalt* ‘care se ridică în sus’ și ‘care se află la înălțime’); *a albi* – a deveni alb → a apărea alb; *apunere* – apus de soare → moarte; *a cumpăni* – a echilibra → a modela; *dedus* – derivat → tras → abstras; *divulgat* – destăinuit → revelat; *drept* – corect → just → propice; *împărtășit* – cuminecat (relig.) → săvârșit în comun (*spălări împărtășite*); *a istovi* – a epuiza → a sfârși → a îndeplini; *neutru* – neutral → fără gen → fără sex; *nou* – de curând → recent → apărut abia acum (*steaua nouă*); *piatră* – rocă → piatră de hotar → hotar; *a respinge* – a îndepărta → a repudia → a abandona; *stătător* – stagnant → stabil; *a tăia* – a face o tăietură → a sculpta → a crea; *secetă* – uscăciune → vreme aridă → loc arid; *zaharat* – îndulcit cu zahăr → de zahăr; *zilnic* – cotidian → diurn etc. etc.

Trebuie notat că, luate în considerație una câte una, astfel de schimbări de semnificat apar comprehensibile logic, în afara convenției stilistice (poetice) – chiar dacă au, indubitabil, și o funcție estetică –, și că ele nu trebuie confundate cu adevăratele *imagini*, care nu sunt comprehensibile în convenția logică, pentru care sunt aberații sau „erori”, precum, de exemplu, *meninge* pentru *cer* (*rupta lumilor meninge*), *șarpe* pentru *cheia sol* (*șarpele pe muzici înnodat*). Se impune, de aceea, o distincție, oportună chiar dacă nu absolută, între schimbările de semnificat comprehensibile logic, independent de rațiunea lor estetică (*figuri logice*), și schimbările de semnificat justificate doar de rațiunea estetică și care, considerate doar în limitele convenției logice, ar fi „erori” și, ca atare, „neinteligibile” (*figuri stilistice*). În concluzie, se constată că inovațiile lui Barbu, sintactice sau lexicale, sunt întotdeauna semantice, adică se referă la raportul dintre semnificant și semnificat și prezintă aproape întotdeauna caracterul unor *calcuri interne*. Ele sunt logic inteligibile când rămân în sfera de semnificate, chiar dacă foarte largă, ai unui semnificant, și devin incomprehensibile, din punct de vedere exclusiv logic, când trec dincolo de limitele unor astfel de sfere: *limita inovației personale este impusă, în mod logic, de neinteligibilitate sau de eroare*. De aceea, Barbu nu întrebuițează niciodată semnificate aberante (*salturi semantice*) decât în convenția stilistică.

Mi se pare că o astfel de constatare poate fi utilă pentru studiul semanticii și al evoluției, în general, a limbilor „învățate”<sup>5</sup>. Într-adevăr, exact ca în limba

lui Barbu – care, cum s-a văzut, nu se îndepărtează niciodată de schemele sistemului lingvistic român decât în convenția stilistică –, se petrec schimbări în limbile „moștenite”, în care inovațiile pot fi logice, dar în acest caz sunt limitate de *eroare*, în timp ce adevăratele salturi semantice sunt întotdeauna stilistice. Astfel se întâmplă, de exemplu, în cazul lui *pigliare* – a fura → *prendere* [‘a lua’] (figură logică) sau al lui *testa* [‘cap’] pentru *caput* (figură stilistică ce s-ar putea repeta cu *zucca* [‘dovleac’] pentru *testa* [‘cap’]). Și astfel, schimbările fonetice pot porni în limbile „moștenite” de la fapte *naturale* (prevalența unuia dintre posibilele aspecte acustice ale unui fonem), însă mai adesea pleacă de la fapte stilistice.

În schimb, în limbile „învățate” stilistica operează mult mai puțin, iar cazul „natural” sau „logic” poate avea o acțiune mult mai extinsă – atingând chiar și zone în care în limbile „moștenite” acționează exclusiv stilistica – și inovația logică nu este limitată de eroare: *în cadrul unui același sistem lingvistic (limbă moștenită), doar inovația stilistică este liberă, în vreme ce inovația logică e constrânsă de eroare; în trecerea de la un sistem lingvistic la altul, și inovația logică poate fi liberă, deoarece constrângerea erorii nu este operantă.*

Astfel, de exemplu, în cadrul unei aceleiași limbi A, un sunet *ö* ar putea fi pronunțat *yo* doar cu intenții stilistice, în vreme ce același sunet ar putea fi învățat în mod natural (și nu stilistic) ca *yo* de la un individ anterior vorbitor al unei limbi B care nu cunoaște fonemul *ö*. Iar în ceea ce privește semantica, în cadrul aceluiași sistem lingvistic A, doar sub aspect stilistic s-ar putea întrebuița, de exemplu, *cald* pentru *roșu* (semnificat aberant), în vreme ce un individ vorbitor în mod obișnuit al unei limbi B, învățând limba A, ar putea deprinde, fără nicio rațiune stilistică, semnificantul *cald* cu semnificatul *roșu*, de exemplu, dacă, întâmplător, termenul ar fi fost raportat, la momentul deprinderii, la un obiect *cald* și *roșu*. Adică, individul vorbitor al limbii B ar putea învăța în mod logic semnificate „excentrice”, nu „nucleare” (principale), în special pentru semnificanții cu largă sferă de semnificate (de exemplu, *coloană*, numai pentru *coloană de ziar*; *hartă*<sup>\*</sup>, în sensul exclusiv de *hartă geografică*), sau, din simplă înțelegere eronată sau parțială, și nu din rațiuni stilistice, ar putea învăța chiar semnificate aberante sau

■ \* În original se exemplifică cu *carta* (it.), substantiv cu o sferă semantică amplă, tractabil prin „hârtie” sau „hartă” [nota trad. E.M.].

„eronate”, adică neincluse sau incluse doar stilistic în relativele sfere de semnificate cunoscute vorbitorilor de limbă A (de exemplu, *cald* pentru *roșu*, *dovleac* pentru *cap*, *Carolus* pentru *rex*) – semnificate pe care același individ le-ar putea considera ca „exacte” și principale și, oricum, non-stilistice și ar putea continua să le utilizeze ca atare. Se înțelege că, continuând să aibă contacte cu vorbitorii de limbă A, el va putea să-și corecteze propriile erori inițiale de învățare (așa cum se întâmplă cu învățarea, puțin câte puțin, a propriei limbi în copilărie). Dar, dacă astfel de contacte ar lipsi, „erorile” ar rămâne și, în limba A „învățată”, ar constitui inovații în raport cu limba A „moștenită”. În limbile „învățate” se verifică, așadar, chiar și în aspectul strict logic al limbii și în afara convenției stilistice, nu doar deplasări în aceleași sfere de semnificate (semnificat nuclear → semnificat excentric), ci și semnificate excentrice (particulare) luate ca puncte de plecare și chiar treceri de la o sferă semantică la alta, adică *salturi semantice non-stilistice*<sup>6</sup>.

Consider că înțelegerea „eronată” sau parțială se află printre rațiunile fundamentale ale deplasării semantice în limbile „învățate”, chiar dacă este prezentă, ca fenomen rar (etimologie populară), și în limbile „moștenite”. Așa se întâmplă în cazul limbilor romanice, care constituie o „familie” într-o manieră oarecum diferită de limbile slave sau germanice, deoarece, într-adevăr – exceptând italiana (sau unele dialecte ale limbii italiene) –, ele nu reprezintă normala dezvoltare istorică a tot atâtor dialecte latine sau varietăți dialectale ale latinei, ci diverse evoluții ale limbii latine comune sau vorbite – nu „populare”<sup>7</sup> –, învățată în diferite epoci de diferite grupuri etnice și în grade diferite. Între limbile romanice și latină nu avem același raport care există între franceza din Franța și cea din Canada, ci raportul existent între franceza din Franța și cea din Haiti: într-un anumit sens, s-ar putea spune că limbile romanice, limbi de colonizare, sunt toate *limbi creole*, adică forme ale unei limbi de cultură învățate în grade diferite de diferite populații.

Atribuind limbilor „învățate” care se confundă practic cu limbile „moștenite” (rezultat al colonizării intensive și îndelungate) valoarea 10 drept *indice de însușire*, am putea spune că, între limbile romanice, italiana are un indice de însușire (a latinei) de 10, catalana și provenșala indicele 9, spaniola și portugheza 8, franceza 7,5, româna 6,5-7. (S-ar considera ca făcând parte dintr-o familie limbile care au cel puțin

indicele 5, dar s-ar putea spune că și albaneza și engleza sunt „limbi neolatine” cu indici de însușire, respectiv, 4 și 3.)

Potrivit indicelui de însușire mai mare sau mai mic, în limbile romanice există, în ceea ce privește semantica, mai mult sau mai puțin numeroase schimbări de semnificat insolite sau aberante, explicabile ca fenomene „logice”, de înțelegere parțială sau eronată. Consider că acest fapt trebuie luat în considerație în explicarea cel puțin a unora dintre cele mai notabile modificări semantice din latină în română, limbă „învățată” care s-a aflat la un moment dat fără contacte cu limba „moștenită” (în timp ce trebuie să notăm că în cazul celorlalte limbi romanice, mai bine „învățate” deja de la început, contactul cultural continuu cu latina a contribuit, în mod sigur, la eliminarea diverselor erori inițiale de însușire). Și așa explica cu ajutorul înțelegerii eronate sau parțiale și schimbările de semnificat suferite de unele elemente slave ale limbii române, deoarece, într-adevăr, însușirea s-a repetat și cu unul sau mai multe dialecte slave, chiar dacă într-un grad mult mai mic.

În sfârșit, trebuie să notăm că în toate limbile romanice și-au menținut semnificatul latin semnificanții cu sferă de semnificate restrânsă sau cu un anume semnificat concret și unic (semnificat nuclear), precum și termenii care provin din limbaje speciale care, în mod normal, nu au sfere de semnificate, ci un singur semnificat, restrâns și precis. Aceasta este rațiunea pentru care, așa cum s-a văzut la Barbu, *neologismele* dau impresia de precizie și abstractism; într-adevăr, ele aparțin unor limbaje speciale, adică intră în limbă prin intermediul limbajelor speciale, și au un singur semnificat, cel „învățat”, în timp ce cuvintele „transmise” au sfere de semnificat mai ample și mai puțin precise: sunt mai „poetice” și mai puțin „științifice”.

(traducere de Emanuel Grosu)

#### Note

<sup>1</sup> Ion Barbu (pseudonimul lui Dan Barbilian), poet român, născut la Giurgiu în 1895, cel mai mare reprezentant al tendinței ermetice în poezia română contemporană.

<sup>2</sup> Numesc *aspect „logic”* al limbii nu *limbajul abstract* (care nu există niciodată „în stare pură”), ci aspectul constituit de complexul de raporturi dintre semnificanți

și semnificate determinate doar de faptul *înțelegere* sau *inteligibilitate*, pură comunicare a gândirii, indiferent de faptul *persuasiune* și de orice înțelegere estetică sau afectivă (aspect stilistic); adică aspectul pentru care, în cadrul unei determinate convenții lingvistice, doar între anumite limite pot folosi în mod indistinct un semn în locul altuia fără să afectez înțelegerea.

<sup>3</sup>. Fac excepție puținele inovații fonetice și morfologice care, de altminteri, nu sunt în mod substanțial astfel, de regulă fiind vorba de forme dialectale sau arhaice: într-adevăr, fiecare dintre acestea, chiar dacă se datorește metricii, e simțită ca licență sau „eroare”, din punct de vedere logic, și poate fi justificată doar stilistic sau estetic. Aceasta confirmă faptul că fonetica și morfologia sunt aspectele cele mai stabile ale limbii, acelea în care inovația e mai lentă și inițiativa logică individuală e redusă la minimum, adică aspectele care prezintă mai degrabă caracteristicile unor fenomene naturale și biologice, în vreme ce sintaxa și lexicul (în care inițiativa individuală operează în mod remarcabil) prezintă mai degrabă caracteristicile unor fenomene sociale și culturale.

<sup>4</sup>. Astfel pare să fie și situația altor împrumuturi din vocabularul român comun, de exemplu situația multor elemente împrumutate din maghiară și neogreacă. În plus, trebuie să observăm că, în ciuda vechimii lor, unele împrumuturi orientale, la fel ca „neologismele” occidentale, nu au încă o flexiune românească pe deplin fixată (în aceeași poezie Barbu folosește pluralul *pași* alături de normalul *pașale*, iar aceasta nu apare ca „eroare”).

<sup>5</sup>. Numesc limbi „învățate” limbile însușite într-o perioadă de timp relativ scurtă de un întreg popor distinct sub aspect etnic, prin colonizare intensivă, și nu prin cucerire lingvistică („deznaționalizare”) graduală.

<sup>6</sup>. S-ar putea obiecta că, în esență, este mereu același lucru, deoarece, chiar și în limbile „moștenite”, există la un moment dat un individ care începe să utilizeze un semnificant cu un semnificat „aberant”. Acest fapt este adevărat în teorie: teoretic, nu există deosebire între cineva care, vorbind întotdeauna italiana, ar începe la un moment dat să utilizeze *zucca* (‘dovleac’) pentru *testa* (‘cap’) în afara convenției stilistice și cineva care, învățând italiana, și-ar însuși și ar utiliza termenul *carta* (‘hârtie, hartă’) cu sensul exclusiv de *carta geografică* (‘hartă geografică’). Practic însă, e vorba de două situații foarte diferite: la originea utilizării lui *zucca* pentru *testa* se află o lungă perioadă în care cei doi termeni au constituit o pereche stilistică, în vreme ce la originea utilizării particulare a lui *carta* pentru *carta geografică* s-ar afla doar un moment de înțelegere parțială, fenomen pur logic și revoluționar: în semantica limbilor „moștenite” se întâlnesc mai degrabă *evoluții*, în cea a limbilor „învățate” mai degrabă *revoluții*. În plus, într-o limbă „învățată” schimbările de semnificat pot fi mult mai numeroase într-un același interval de timp.

<sup>7</sup>. Într-adevăr, în colonii nu se răspândesc dialectele și nici limba „populară” a colonizatorilor, ci o limbă „comună”, adică un sistem de izoglose supradialectale, mai mult sau mai puțin apropiat de cel al limbii literare, cu condiția să nu fie vorba de o colonizare în masă cu elemente provenind dintr-o singură regiune (vezi La Plata, colonizată în masă de andaluzi). În plus, în colonii se răspândesc anumite limbaje speciale, precum limbajul militar și cel juridic-administrativ.

Stelian DUMISTRĂCEL

**Împutinarea istoriei?**

S.D. – cercetător științific la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Filialei Iași a Academiei Române, profesor la Departamentul de Jurnalistică și Științe ale Comunicării de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române (1978), *Doctor Honoris Causa* al Universităților „Dunărea de Jos” (Galați, 2011), „Alec Russo” (Bălți, 2012) și „Vasile Alecsandri” (Bacău, 2017). Membru al Uniunii Scriitorilor din România.

Publicații recente: *Cuvintele, încotro? Lingvistică pentru toate televiziunile* (Polirom, 2017), *Spații pragmatico-discursive* (Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2017). Asociația Studenților Jurnaliști din Iași i-a închinat volumul aniversar *Împotriva derivei* (Adenium, Iași, 2017). Cetățean de onoare al Municipiului Iași (2020).

MAI ÎNTÂI, SĂ VEDEM SINONIMIA termenului de bază. Astfel, cronologic, dăm de *hronic*, cuvânt de origine neogrecescă (*hronikón*), care a fost utilizat în limba română înainte ca ai noștri să-l fi împrumutat (din franceză și din latina savantă), pe *cronică*, dar paralel cu ruda și mai savantă, *istorie*. Înlocuirea (sinonimică) l-a scutit pe *hronic*, în limba vorbită, de umbre ale deprecierei. Iar termenul *cronică* nu cunoaște, la drept vorbind, decât scăderea ce i-a fost conferită de jurnalistică, prin conținutul rubricilor de ziar intitulate (inițial doar tehnic) de la „cronica de film” sau „cronica mondenă”, cu referire la lucruri curente (vezi, de exemplu, „Cronica Electrónica”), până la titlul unei emisiuni tv – propus pentru râsul lumii – cum este „Cronica cărcotașilor”.

ÎN SCHIMB, perechea adjectivală a termenului *istorie* s-a cam făcut de tot hazul. Și asta pornind de la rădăcini, cum se spune. Întrucât, de la sensul grav al substantivului, „proces al dezvoltării fenomenelor naturii și societății”, respectiv „totalitatea evenimentelor referitoare la trecutul omenirii”, *istorie* a atins grade corupte ale deprecierei atunci când, familiar, în vorbire, a ajuns la „povestire hazlie, glumeață”, „anecdotală”, dincolo de neutrele „întâmplare, încurcătură”. Și, de aici, posibil, tentația de a face din adjectivul *istoric(ă)* chiar și califica-

tivul unor întâmplări adesea banale, de vreme ce se pot repeta cu o insistență ce dezmente sensuri ale gravității cum sunt cele citate anterior.

AR FI TREBUIȚ să fi asistat demult la dispariția, aparținând cronologiei imaubile, a monedei naționale, dacă s-ar fi adevărat (chiar cu repetiție!) anunțuri, ca referire directă sau reprezentând un efect fatal, cum sunt (le luăm oarecum la întâmplare): „Nou minim istoric al monedei naționale față de euro” (/evz.ro/); „Euro atinge un nou prag istoric” (aceeași sursă); „Nou record istoric pentru căderea leului” (/ebihoreanul.ro/) „Euro face un nou salt. A treia zi de maxim istoric” (/ziare.com/). Iată actualizări strict recente ale adjectivului: „Saltul istoric din stratosferă: noi imagini arată ce a văzut Felix Baumgartner în timpul coborârii...” (/HotNews.ro/); „Cădere istorică a PIB-ului Japoniei în trimestrul al doilea” (/agerpres.ro/). „Leul moldovenesc s-a depreciat puternic, înregistrând... un maxim istoric absolut” (/timpul.md/).

ȘI MAI ȘI: „istorice”, la noi, pot fi, cu nonșalanță, chiar dezastre previzibile, cu referire, de predilecție, la competiții sportive: „Dezastru istoric pentru România. Echipa feminină de gimnastică a ratat calificarea în finala Europeanelor de la Glasgow” (/gsp.ro/). Dar ținta pot fi și băieții: „«Boxing Day» un dezastru istoric pentru «tunari»” (/cotidianul.ro/). Deși *dezastrul* rămâne, totuși, *dezastru*: „Miezul nopții la Cernobil. Povestea secretă a celui mai mare dezastru nuclear din toate timpurile” (/dw.com/).

CAPRA VECINULUI (mai de departe): noroc, însă, că situațiile monetare periculoase istoric nu ne privesc doar pe noi: „Dolarul american, cădere istorică după ce computerele au preluat inițiativa” (/mediafax.ro/); sau: „Indicele Dow Jones marchează o scădere istorică” (/wallstreet.ro/).

NU TRECEM cu vederea... exagerațiunea publicistică firească; atunci când un realizator își anunță o viitoare emisiune, acesta se ia foarte în serios: ceea ce va face el va fi un interviu... istoric, avându-l drept invitat pe Jens Stoltenberg, secretar general al NATO (sub titlul „Crimeea la 300 mile”, A3; cf. /adevarul.ro/). Și, la fel, „Victorie istorică a echipei naționale de tenis în Cehoslovacia!” (scor numai 3:2, dar așa va fi fiind, dacă Emil Boc, suporter, a răgușit!). Ce să mai zici, oricum, de hotărârea CCR în cazul unui cuplu *gay*: „Decizia este istorică” (în viziunea

judecătorului Danileț; /newsweek.ro/). Mai nou, despre însăși valoarea istoriei; după declarația purtătorului de cuvânt al Patriarhiei BOR (= Bisericii Ortodoxe Române): față de căsătorie ca instituție civilă rezervată natural de-a lungul *istoriei* exclusiv uniunii dintre un bărbat și o femeie, recunoașterea căsătoriilor între persoane de același sex nu poate fi impusă României după cererea Parlamentului European (/digi24.ro).

ACEEAȘI PARE A FI referirea la istorie, în chestiune, și în actele oficiale din Moldova din stânga Prutului; vezi, de exemplu, „Drepturi LGBT în Republica Moldova” (/ro.wikipedia.org/wiki/). Cât despre *LGBT*, siglă pe care am invocat-o și într-un articol anterior, putem cita cazul, și pentru limba română, ca pe o evoluție semantică rapidă, sfidând istoria... cuvintelor; dacă mai vechi însemna doar „comunitate gay”, astăzi se referă la „colectivitate lesbiană, gay, bisexuală, transsexuală, transgen, queer, persoane intersex, persoane asexuale, demisexuale, autosexuale, abrosexuale, pansexuale, trisexuale, sapiosexuale, poli-sexuale, poligame, poliamoroase, persoane non-binare, persoane care practică travesti, BDSM (!), fetișisme, swing, persoane bi-curioase, non-heterosexuale, persoane heterosexuale care practică sex cu persoane de același sex...”. Și renunțăm la a cita restul... necazurilor!

NU CĂ ISTORIA nu ar avea nicio legătură cu cei neînsemnați; ne-a dovedit-o cândva, Iorga, publicând, în 1921, *Istoria țării prin cei mici*, însemnări de tip letopisetz, ale unor foști proprietari, pe foile albe de la manuscrise (legate) sau de la tipărituri diverse, de o prezentare cu totul aparte a evenimentelor și întâmplărilor – mici – care pot umple spații ale mării istorii.

PERSONALE DE-A DREPTUL! Dacă istoricitatea este convocată cu aplomb în discursul crizist de discreditare, chiar atunci când e să ocolești lucrurile mari se găsește formula de reducere a armăsarului la țânțar. Știți; de exemplu, că un produs poate fi... rechemat din comerț deoarece reprezintă un pericol public? Este cazul „somonului rechemat”, de către (simplu) A.N.S.V.S.A., care Autoritate (Națională Sanitară Veterinară și pentru Siguranța Alimentelor) a decis cândva să *recheme* două tipuri de produse din comerț, fiind contaminate cu o bacterie ce afectează „persoanele în vârstă, femeile însărcinate și persoanele cu un sistem imunitar scăzut” (cf. /turnulsfatului.ro/). Iată și o nevinovată



glosă: „rechemare/retragere produse alimentare”. Așadar, „compania X solicită celor care au cumpărat produsul să nu îl consume și să îl returneze, urmând să își primească banii înapoi” (/profit.ro/). Dar zonele rechemării se pot extinde. Nu căutăm prea mult modelul (internațional) al abordării qvasieufemistice, dar ne amintim cazuri agravante: „Imaginile dezastrului de la Volkswagen. Zeci de mii de mașini noi, răsкупărate în urma scandalului Diesелgate, zac în parcareя unuи stadion din Michigan” (/stirileprotv.ro/). Sau: „Cea mai mare rechemare din istoria industriei auto. Toyota retrage de pe piață peste șase milioane de mașini” (/digi24.ro/).

UN RECORD AL ANULUI, cu *istorie* însemnând doar „înșiruire de știri (false) pentru publicul larg”: volumul, de mare succes internațional, „ADEVĂRUL: scurtă istorie a t\*mpeniilor omenești absolute”, al lui Tom Phillips, apărut în 2021, la Editura TReI (nici în titlu nicio greșeală; coperta ediției în limba română adaptează grafia, provocatoare, a titlului original: „TRUTH: A Brief History of Total Bullsh\*t”). Câteva capitole se intitulează „Clasicele *fake news*”, „Epoca dezinformării”, „Minciuna locală”, „Minciuni de stat” etc. Încheierea este însă optimistă: „Concluzie: Către un viitor mai sincer” (!).

PARDON (revenim la § 1!): iată și deprecierea, contextuală, cu bună știință (ceea ce aici înseamnă, de fapt, rea credință) a termenului *hronic*, prin titlul unei proze picarești, aparținându-i lui Al.O. Teodoreanu, *Hronicul măscăriciului Vălătuc!* (1928), pe care, credem, nu a putut-o șterge Blaga, titrându-și o adevărată cronică (editată însă doar postum, în 1965) a începuturilor existenței sale, *Hronicul și cântecul vârstelor*.

P.S.: O CONTRAPUNERE sui-generis a doi termeni discutați până acum, într-un comentariu sarcastic de presă din anii '70, privind statutul fostei soții a lui J.F. Kennedy, devenită, mai întâi, ... vizitatoare (permanentă!) pe unul din iahturile miliardarului Onassis (înainte de a fi devenit soția acestuia): Jacqueline ar fi trecut din *istorie* în *cronica* de scandal! Dar, asta, oricum!

Cristina HANȚ

## Prepoziții noi în limba română (1) – „versus”



C.H. – doctor în filologie, profesoară de limba și literatura română la Liceul Teoretic „Adam Müller Guttenbrunn” din Arad (România). Activează ca redactor la „Revista de lingvistică și cultură românească”. Este coautoare a două cărți. Semnează peste 60 de articole de specialitate în publicații din țară și de peste hotare.

Prezentul studiu are ca scop examinarea comportamentului prepoziției „versus” în limba română. De origine latină, această prepoziție a fost reactivată ca element de relație în mai multe limbi, nu doar în cele de natură romanică. Generatoare de grup sintactic, prepoziția analizată poate regiza un nominal cu formă de nominativ-acuzativ. În limbajul actual, și-a diversificat sensurile: *contra*, *în opoziție cu*, *în comparație cu*, *în raport cu*.

Termenul „versus”<sup>1</sup> nu este înregistrat de dicționarele limbii române, dar este utilizat frecvent în limbajul actual: de la numele unor jocuri („Oi **versus** extraterestrești”, „**Versus** umbra”), la titluri de cărți, conferințe, spectacole, melodii, articole („Orthodoxie **versus** ortodoxie”, „Real **versus** virtual”, „Solidaritate **versus** terorism”, „Adevăr **versus** falsitate”, „Sarkozy **versus** gypsy”, „Bizanț **versus** Bizanț”) sau la denumirea unor site-uri care au menirea de a compara produse asemănătoare. În GALR, i se recunoaște statutul de prepoziție nou-intrată în limbă, cu precizarea că manifestă monosemantism:

„*Versus* se folosește frecvent în limbajul științific pentru a exprima opoziția sau contrastul dintre două elemente (sau structuri mai ample) care se explică astfel unul prin altul: *continuu versus*

*discontinuu, distincția verb ergativ vs verb neergativ; Se disting numai două tipuri de propoziții: enunțiative, care dau informații, vs interrogative, care cer informații (apud DSL). Extinderea prepoziției versus în limba actuală se explică și grație utilizării în scris a abrevierii vs.*” (GALR I 2008: 624).

Dicționarele străine online îi validează statutul de prepoziție, fapt ce relevă reactivarea cuvântului și alte limbi: ”versus – preposition (vers:sas/ abbreviation vs.): used to show the names of two teams or sides, against” (<http://dictionary.cambridge.org>). Alte sensuri indicate sunt: *împotriva, în opoziție cu, în comparație cu* (<https://en.wiktionary.org>) – “used when comparing the advantages of two different things, ideas” (*Dictionary of Contemporary English*, <https://www.ldcoceonline.com/dictionary>). Și dicționarele franțuzești indică utilizarea acestui termen mai ales în limbajul științific: „Par opposition à. (S’emploie en linguistique, surtout sous la forme vs., quand on a affaire à des oppositions de type binaire: masculin vs. féminin” (<http://www.larousse.fr/dictionnaires>). Prepoziția „versus” este frecvent întâlnită și în olandeză (Broekhuis 2013), în special în limbajul juridic și în cel oficial. Cercetătorii Grevisse și Goosse o includ în categoria prepozițiilor cu uz restrâns, atrăgând atenția că, sub influența limbii engleze, acest element de relație și-a extins utilizarea în sfera științelor umaniste (Grevisse & Goosse 2007).

Structurile care se întâlnesc frecvent în limba română sunt construite pe următoarele patternuri:

- substantiv propriu + *versus* + substantiv propriu nemarcat, cu formă de nominativ / acuzativ: „Acum mă credeți că **Serena Williams versus Simona Halep** va fi rivalitatea următorilor ani?” („Gazeta Sporturilor”, aprilie 2015), „**Radu versus Radu**. Banciu dă de pământ cu Mazăre” („Gândul”, mai 2015);
- substantiv comun nearticulat / articulat + *versus* + substantiv comun nearticulat / articulat, cu formă de nominativ / acuzativ: „Putem deschide și un subiect privind **drepturile** angajatorului **versus drepturile** angajatului” (Internet), „Nici ea nu reușește să confirme rezultatele de anul trecut și are un bilanț îngrijorător de 8-14 **victorii versus** înfrângeri” („Gazeta Sporturilor”, iulie 2015), „Cum să slăbești mai repede – **carbhidrați versus grăsimi**” („Avantaje”, septembrie 2014), „**Complexele** tale **versus complexe**le lui” („Avantaje”, noiembrie

2013), „Face parte din declinul marilor narațiuni istorice, cu care eram obișnuiți în trecut – **clasa muncitoare versus burghezie, moșierimea versus burghezie, centrul versus periferie, laicitatea versus religiozitate**” („Dilema veche”, mai 2015);

- pronume / substantiv + *versus* + pronume: „**Eu versus ceilalți**”, „**eu versus tu**”, „**masca versus eu**”, „**eu versus eu**”<sup>22</sup> (Internet);
- punerea în paralel / în opoziție a unor citate, sintagme: „în alternativa **vorbe bine ticluite versus redarea vieții în sublimul ei**” („Dilema veche”, ianuarie 2011), „**Prostie și ticăloșie**” vs „**mumia de la Moscova**” (Internet), „**Ce ai făcut**” vs „**Cine ești**” (Internet), „Halep contra Sharapova sau **Prințesa din Carpați versus Serena din Siberia**” (Internet);
- tipare complexe: „... vede doar pomelnice, nu **analiză** pe stat de drept **versus pe ce merg englezii**; nu discuții pe verdictele Curții Penale” („Dilema veche”, aprilie 2015), „**Presa și finanțarea propagandei versus cum se ajută presa într-o țară civilizată**” (Internet); Cum se pot compara aceste reușite: **să-l învingi pe Hitler (marea reușită a primului mandat) versus să construiești 300 000 de locuințe** (marea reușită a celui de-al doilea mandat)?

La fel ca în cazul prepoziției „contra” cu regim de acuzativ, „versus” indică prototipic existența a două forțe egale, aflate în relație de opoziție. Spre deosebire de „contra” și „împotriva”, care, prin terminația „articulată”, domină nominale cu formă de genitiv, „versus” poate fi centru de grup numai pentru nominale cu formă de acuzativ. În limbajul științific, este utilizat pentru indicarea unor dihotomii („**prepoziții** lexicale vs **prepoziții** funcționale”). În limbajul sportiv și în cel juridic, evidențiază forțele care se confruntă / se opun una alteia: „Duel românesc: **Horia Tecău versus Florin Mergea**”, „Cronologia dosarului **Livia Stanciu versus Rarinca**” (Internet). Frecvență foarte mare în limbajul actual are tiparul comparativ. Vorbitorii utilizează prepoziția cu sensul de „în raport cu”, „în comparație cu”, „raportat la”, „în contrast cu”, „în opoziție cu”, pentru a cântări avantajele unor produse, pentru a pune în balanță unele idei, în vederea luării unei decizii: „**mașina de spălat cu încărcare frontală versus mașina de spălat cu încărcare verticală**: care este mai bună?”. Cu această semnificație, prepoziția se întâlnește pentru in-

dicarea unor dispute ideologice sau pentru anunțarea unor dezbateri pe teme contradictorii („**Creacionism versus evoluționism**”, „**Integrare globală versus integrare regională**”), dar și pentru punerea în relație a unor elemente concrete: „Șervețele umede **vs prosoape**: care sunt mai bune?”, „**Rata la casă vs chirie** în marile orașe”, „Războiul destinațiilor: **Corfu vs Thassos**. Ce alegem pentru vacanță?”, „Test WiFi – **iPhone 6 vs Galaxy S6 vs iPhone 6 Plus vs Galaxy S6 Edge, Becuri LED vs becuri economice**” (Internet). Rar, prepoziția analizată indică proporția sau raportul propriu-zis: „8-14 **victorii versus** înfrângeri”.

La o analiză atentă, se observă faptul că această prepoziție reunește cuvinte sau sintagme care pot fi interschimbabile fără ca enunțul să aibă de suferit la nivelul sensului: „**Chirie în marile orașe vs rata la casă**”, „**mașină de spălat cu încărcare verticală versus mașină de spălat cu încărcare frontală**”. De asemenea, majoritatea structurilor legate prin prepoziția „versus” funcționează ca sintagme ce ocupă o singură funcție sintactică.

Prepoziția „versus” funcționează, în general, în cadrul sintagmelor și al titlurilor pentru a indica opoziția și comparația. Ca element de relație, are rol de centru al unui grup prepozițional, dominând nominale (în special, substantive) cu formă de nominativ/acuzativ. Sensurile acestei prepoziții s-au diversificat în limba română actuală: „contra”, „împotriva”, „în raport cu”, „în relație cu”, „în comparație cu”, „în opoziție cu”, „în contrast cu”.

**Note** ■ <sup>1</sup> Conform regulilor enunțate în DOOM 2, abrevierea acestui termen ar trebui să fie ori „vs”, ori „v.”.

<sup>2</sup> În aceste structuri, se observă că termenul dominat are formă de nominativ, ceea ce înseamnă că prepoziția se află într-un stadiu de adaptare la specificul limbii române.

### Referințe bibliografice

GALR I 2008 = Valeria Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, vol. I, Editura Academiei Române, București, 2008

Broekhuis 2013 = Hans Broekhuis, *Syntax of Dutch. Adpositions and Adpositional Phrases*, Amsterdam University Press, 2013

Grevisse & Goosse 2007 = Maurice Grevisse, André Goosse, *Le bon usage: grammaire française*, Ed. a XIV-a, Paris, Duculot, 2007

Constantin ȘCHIOPU

## Formarea competenței lingvistice a elevilor prin activități și exerciții creative



C.Ș. – prof. univ., dr. hab.,  
Facultatea Jurnalism și  
Științe ale Comunicării,  
Departamentul Teoria și  
Practica Jurnalismului,  
USM. Lucrări recente:  
*Comunicarea: greșeli și soluții*  
(coautor Marcela Vilcu-  
Șchiopu), 2013; *Metodica*  
*predării literaturii române*,  
Pitești, 2009; *Arghezi, Barbu,*  
*Blaga. Poezii comentate.*  
*Pentru elevi, studenți,*  
*profesori*, Chișinău, 2010;  
*Manual de limba și literatura*  
*română pentru clasa a X-a*  
(coautor Marcela Vilcu-  
Șchiopu) ș. a.

Studierea categoriilor gramaticale ale unei sau altei părți de vorbire la lecțiile de limba și literatura română este un demers, de regulă, standardizat și, de cele mai multe ori, plictisitor pentru elevi. Pentru a face față provocărilor și deficiențelor de tot felul, e nevoie de aplicat, în acest scop, o metodologie de stimulare a interesului de cunoaștere, a plăcerii și dorinței elevului de a se implica activ în rezolvarea sarcinilor propuse de profesor, fie acestea de asimilare a materiei, fie de consolidare a ei. Activitățile, sarcinile cu caracter creativ, de joc rămân a fi cele mai eficiente în vederea formării competenței lingvistice a elevilor. Indiferent de gradul de complexitate a părții de vorbire, a categoriilor ei gramaticale (ex.: genul, numărul, cazul substantivului, timpul, persoana, diateza, modurile personale, im-personale ale verbului etc.), aplicarea unei metodologii creative în cadrul lecției de limba și literatura română trebuie să devină un imperativ al predării-studierii. Or scopul unei tehnici de creativitate este să-l scoată pe elev din drumurile cunoscute, să facă asociații noi, să producă ceva complet diferit. Totodată, rezolvarea unor sarcini cu caracter creativ sau de joc solicită de la elev o concentrare maximă

asupra procesului propriu-zis, face activitatea lui și chiar produsul/rezultatul obținut memorabile. Dintre multiplele și diversele activități/sarcini cu caracter creativ, ce pot fi utilizate cu succes la lecțiile de limba și literatura română și, în mod special, în procesul studierii categoriilor gramaticale ale părților de vorbire, menționăm, următoarele: a) activități, sarcini de transformare/modificare; b) activități, sarcini cu caracter de calchiere a unor structuri; c) activități, sarcini ce solicită capacitatea elevului de a-și imagina; d) activități, sarcini de definire creativă a unor concepte; e) activități de scriere creativă; f) activități, sarcini cu caracter de joc; g) sarcini cu caracter asociativ etc.

Cât privește activitățile, sarcinile de transformare/substituire, acestea urmăresc dezvoltarea gândirii laterale a elevilor, care are drept obiectiv generarea de idei și modele noi prin restructurarea și evitarea modelelor și soluțiilor învechite. Dacă în cazul valorificării operei literare elevul este solicitat să modifice sfârșitul diegezei, circumstanțele în care se desfășoară acțiunea, titlul textului, să adauge sau să renunțe la o trăsătură de caracter a personajului etc., în cel al studierii gramaticii, de regulă, acestuia i se propune să transforme vorbirea directă în indirectă și invers, să modifice o formă gramaticală a părții de vorbire (ex.: numărul, cazul substantivului, forma de imperfect a verbului în cea de mai mult ca perfectul), sarcini ce nu stimulează în niciun fel gândirea creativă, asociativă, capacitatea imaginativă a subiectului. În această ordine de idei, mult mai distractiv și totodată instructiv este de a le solicita elevilor să substituie substantivele subliniate dintr-un text literar cu altele, conform capacității lor de imaginație, dorinței, preferințelor, ulterior să determine, de exemplu, forma articulată/nearticulată a substantivelor respective, în cazul în care tema și scopul lecției vizează acest conținut. Exemplificăm o astfel de sarcină: *Rescrieți/modificați textul vierean înlocuind substantivele subliniate cu oricare altele. Comparați cele două texte și expuneți-vă opiniile pe marginea ambelor variante. Identificați, atât în substantivele substituite, cât și în cele ale voastre, articolele substantivale, precizând tipul acestora (hotărâte/nehotărâte): „Dacă tu ești pâinea,/ Dacă tu ești apa,/ Dacă tu ești aerul sufletului meu,/ De ce mă clatin ca trestia,/ De ce mă nărui de sete,/ De ce mă-năbuș, femeie, de ce?”*

Modificând textul prin înlocuirea substantivelor subliniate cu altele, mai mulți elevi vor încerca să găsească acele cuvinte care se înscriu în axa

lexicală a poeziei (ex: *sprijinul, axa, sensul, iubirea, bucuria* etc.), alții – termeni mai puțin sau cu totul străini (*ora, luna, anul*). Ambele variante vor fi validate de profesor, avându-se în vedere că scopul lecției nu urmărește elaborarea unor texte „excepționale”, ci formarea capacităților de identificare și argumentare a substantivelor articulate hotărât/nehotărât.

În ceea ce privește studierea unor categorii gramaticale ale verbului (ex.: modul), pot fi propuse sarcini de: a) transformare a unui distih extras dintr-un text literar într-un catren, fără să se insiste pe varianta autorului (ex.: *Transformați distihul – rima nu este obligatorie – într-un catren, conform propriei viziuni și stări: „Dacă ploaia s-ar opri/ Și din cer n-o să mai cadă lacrimi,/ \_\_\_\_\_, / \_\_\_\_\_”*); b) de modificare a ultimelor două versuri din catren (*„De-aș ști, mândro, c-ai veni,/ Drumul ți l-aș pietrui/ Cu bujori, cu viorele/ Să-i fac inimii plăcere”*); c) de completare a spațiilor libere conform propriei înțelegeri și sensibilități: *Dacă-n timpul tău, n-am loc și eu,/ Dacă-n ochii tăi \_\_\_\_\_, Dacă-n visul tău \_\_\_\_\_, / Dacă-n gândurile tale \_\_\_\_\_, Atunci \_\_\_\_\_*. Incluși într-un exercițiu de substituire a interjecției „Ah” din versul „Ah! Iată primăvara cu sânu-i de verdeață” cu oricare alta (*of, ei, vai, brr*), elevii vor sesiza stările eului și vor înțelege rolul interjecției în exprimarea acestora.

Pentru procesul creativ, imaginația rămâne factorul primordial al formării competențelor literare și lingvistice ale elevilor. Înțeleasă ca „elaborarea unor imagini noi pe baza prelucrării datelor anterioare” (Nicola 2000: 185), imaginația solicită de la subiectul uman fluiditate (posibilitatea de a imagina situații, de a emite idei noi), plasticitate (capacitatea de a schimba, de a aborda altfel o problemă), originalitate (capacitatea de a se manifesta ca individualitate creativă). Este cunoscut faptul că jocurile didactice declanșează resorturile imaginației creatoare. În joc și prin joc, elevul își însușește o atitudine caracterizată prin dinamism și curiozitate intelectuală, trăiește plăcerea soluționării, într-un mod pur personal, deseori inedit, a sarcinii propuse de profesor. Solicitați, de exemplu, să scrie o listă de obiecte casnice a căror denumire e alcătuită dintr-un substantiv și un verb la supin (*mașină de cusut, fier de călcat, mașină de spălat* etc.), ulterior să-și imagineze și să redacteze un dialog dintre două obiecte casnice ce fac parte din șirul respectiv, într-un final, elevii vor putea cu ușurință să analizeze și să argumenteze forma de supin a verbului.



Studierea formelor gramaticale ale verbului la modul condițional poate fi organizată în baza aceluiași exerciții/sarcinii de imaginație: „*Imaginați-vă și completați spațiile libere, conform modelului: Dacă aș fi un ghiocel, m-aș întreba cum este vara./ Dacă aș fi pasăre, m-aș întreba ..... ./ Dacă aș fi ....., m-aș întreba ..... ./ Deoarece sunt ființă vorbitoare, mă întreb .....* .

O activitate de scriere creativă, ce solicită imaginația și fantezia elevilor și care poate fi practică cu succes în scopul studierii, de pildă, a adjectivului (definire, tipuri, ortografie, funcții sintactice) este „Imperiul culorilor”. Procedura de aplicare este cât se poate de simplă: elevilor li se propune să-și imagineze că au nimerit într-un imperiu al unei culori (al verdei/ albului/ albastrului etc.). Pentru aceasta ei urmează: 1) să scrie cât mai multe nuanțe ale aceleiași culori (ex.: *verde-închis, verde-deschis, verzui, foarte verde, verde-pal*); 2) să găsească, în funcție de culoarea aleasă, cuvinte din câmpul lexical al unui termen propus de profesor (ex.: *vară – căldură, iarbă, ciripit, fructe, vacanță* etc.); 3) să formeze îmbinări folosind un cuvânt ce exprimă o nuanță de verde și altul ce face parte din câmpul lexical al cuvântului ales (ex.: *vacanță verde-verde*); 4) să alcătuiască o listă de verbe care denumesc acțiuni tipice anotimpului/naturii; 5) să alcătuiască enunțuri în baza câtorva întrebări (Când? Cine? Ce face? Unde? De ce?), folosind cât mai multe dintre îmbinările obținute la pasul al treilea (ex.: *Când? [Într-o seară de-un verde-închis]; Cine/Ce? [O omidă verde-verde]; Ce face? [Se scaldă]* etc.); 6) să ordoneze/să aranjeze enunțurile-răspunsuri în așa fel încât să alcătuiască un poem cu versuri libere. După lectura textelor și exprimarea punctelor de vedere (ce place mai mult, sunt interesante, originale etc.), vor fi analizate adjectivele din perspectiva scopului lecției.

Tot în cadrul acestor lecții de predare-studiere a adjectivului, elevilor li se poate propune:

- să recombine literele dintr-un cuvânt formând adjective noi (ex.: *inteligentă – gentil/ă, elegant/ă, lent/ă*);
- să găsească patru-cinci adjective care să surprindă aspecte spectaculoase ale unui eveniment/întâmplări, întâlniri, excursii, răsărit de soare etc., iar apoi să descrie în câteva enunțuri această întâmplare/întâlnire etc., folosind adjectivele propuse;

- să descrie o situație ce s-ar putea desfășura în următorul cadru natural: „Lacul codrilor albastru/ Nuferi galbeni îl încarcă/ Tresărind în cercuri albe/ El cutremură o barcă” (M. Eminescu);
- să scrie mai multe adjective care le vor ajuta să răspundă la întrebarea „De câte feluri pot fi ploile?”, iar ulterior să identifice și să substituie adjectivele din poezia „Descântec de ploaie” de Ana Blandiana cu cele din lista lor (*Iubesc ploile, iubesc cu patima ploile,/ Înnebunitoarele ploi și ploile calme,/ ploile feciorelnice și ploile-dezlănțuite femei,/ ploile proaspete și plictisitoarele ploi fără sfârșit*);
- să rescrie textul modificând gradele de comparație ale adjectivelor, după care să compare și să analizeze cele două variante de text (ex: *Sub lumina trandafirică a unui blând apus de soare, pământul pare adâncit într-o odihnă neclintită: frunzele ațipesc, pregătindu-se pentru tihnitul somn al nopții; în depărtări, miriștile scânteiază singuratic, ca niște țesături de fir; iazul își așterne fața umedă, sorbind, până în adânc, din lumina asfințitului.* E. Gîrleanu);
- să identifice într-un fragment și să înlocuiască adjectivele cu antonimele lor, acestea din urmă fiind puse la diferite grade de comparație (ex: *Bădița Vasile a Iliaoei, dascălul bisericii, era un holtei zdravăn, frumos și voinic și sfătuia pe oameni să-și dea copiii la învățătură.* I. Creangă);
- să dezvolte o locuțiune adjectivală (ex.: *om de ispravă*) într-o mică poveste cu caracter umoristic.

Formele de caz ale substantivului vor fi mult mai bine înțelese de elevi dacă acestea vor fi analizate în baza textelor alcătuite de ei înșiși. O activitate incitantă de scriere creativă în acest sens este cea intitulată „Inventăm o poveste”: 1) elevii scriu un substantiv care le trece prin minte (ex.: *un crocodil*); 2) profesorul propune toate formele de caz ale substantivului ales (ex.: *crocodil, a crocodilului, crocodilului, cu crocodilul, crocodilule*), iar elevii alcătuiesc o povestioară din cinci enunțuri folosind, în fiecare dintre acestea, substantivul respectiv cu forme diferite de caz (ex.: *Pe plajă era un crocodil. Ochii crocodilului mă priveau lacom. I-am făcut crocodilului un semn să se apropie. Împreună cu crocodilul ne-am pornit spre ghereta cu înghețată. „Crocodilule, o înghețată ți-ar răci pofta de carne!”*). Ceea ce trebuie remarcat în cazul practicării acestor

sarcini de scriere creativă este faptul că elevii nu sunt supuși poverii de a memora noțiuni, forme, categorii gramaticale.

Dezvoltarea gândirii asociative a elevilor rămâne și în cazul studierii gramaticii, implicit a formării competenței lor lingvistice, un obiectiv primordial. Or activitățile cu caracter asociativ contribuie, în mod deosebit, la stimularea fanteziei, la îmbunătățirea memoriei, atenției, la formarea deprinderilor de a genera noi conexiuni semantice. A crea un lanț asociativ care să înceapă cu un substantiv ales la voia întâmplării (*mămuță*) și să se termine cu un altul, de asemenea aleatoriu (*telefon*), iar, ulterior, a alcătui o poveste folosind cuvintele din lanțul asociativ respectiv (ex.: *mămuță – circ – spectatori – aplauze – bucurie – recunoștință – felicitări – telefon*) este o activitate mai mult decât plăcută pentru elevi, dat fiind faptul că are elemente de joc, de hazard și de antrenare/explorare a gândirii asociative. În alt caz, elevii vor alege un substantiv, vor găsi patru asocieri neobișnuite ce nu sunt direct legate de cuvântul respectiv (ex.: *rândunică: rochie, televizor, creion, ochelari*) și, în final, vor alcătui un text pe tema sugerată de primul cuvânt (*rândunică*), folosind asocierile alese. Aceste texte alcătuite de elevi, așa cum menționam mai sus, vor servi în continuare pentru analiza formelor gramaticale ale substantivului, ce urmează a fi predate sau consolidate.

O diversitate de sarcini, activități cu caracter creativ poate fi folosită și în procesul predării/studierii și celorlalte părți de vorbire. În cazul numeralului, de exemplu, elevii vor fi solicitați să scrie un catren cu orice tip de rimă, în care să folosească anumite numere (ex.: *amândoi, moi, jumătate, alintate*); să elaboreze o rețetă trăsnetă de pregătire a unui anume fel de mâncare, având drept ingrediente „țâței din petale de trandafir”, „fire de iarbă tăiate mărunț”, „rondele de sfeclă uscate la soare” etc., insistându-se totodată asupra cantităților necesare și a modului de preparare; să completeze mai multe expresii cu numerele potrivite (*Om cu ... fețe; A nu se lăsa cu ..., cu ...; În .... timpi și ... mișcări* etc.), după care să inventeze o întâmplare/poveste pornind de la o expresie. În aceeași manieră pot fi studiate și categoriile gramaticale ale adverbului, solicitând elevilor să completeze spațiile libere cu răspunsuri cât mai hazlii la un șir de întrebări (ex.: *Rața merge (cum?); Măgarul rage (cum?)* etc.); să relateze o întâmplare reală sau din opere literare citite, folosind următoarele adverbe: *la început, apoi, între timp,*

*de îndată ce, după aceea, pe când, în sfârșit, la urma urmei, cu toate acestea, în același timp etc.*

Una dintre caracteristicile ce diferențiază rasa umană de celelalte ființe este aceea că toți oamenii gândesc. Întrucât calitatea gândirii este diferită de la om la om, profesorului nu-i rămâne decât să le ofere elevilor cât mai multe posibilități pentru antrenarea acesteia. Concentrarea rapidă și efectivă a atenției, abordarea problemei din unghiuri și prin instrumente de gândit diferite, renunțarea la ideea de a modela un comportament exemplar al elevilor (aceleași calități și comportamente), căutarea unor alternative care să stimuleze dorința de a învăța etc. sunt câteva dintre obiectivele importante ale formării unei ființe gânditoare. Privite din această perspectivă, lecțiile de limba și literatura română, indiferent de gradul de complexitate a conținuturilor predate, trebuie să se transforme în adevărate laboratoare de creație, în cadrul cărora elevii caută, cercetează, inventează, elaborează, discută, descoperă, formulează idei.

**Referințe  
bibliografice**

Nicola 2000 = I. Nicola, *Tratat de pedagogie școlară*, București, Aramis, 2000

Marcela VÎLCU

## Formarea la elevi a competențelor literară și de comunicare în cadrul lecției-dramatizare



M. V. – lector superior la Catedra de limba română și filologie clasică, Facultatea Filologie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Cursuri predate: Fonetica, Ortografia, Punctuația în limba română, Praxiologia limbii române. Lucrări: *Limba și literatura română. Bacalaureat. Teste integratoare de evaluare a competențelor lingvistice, literare și de comunicare*, (coautor C. Șchiopu), manuale: *Limba și literatura română pentru clasa a X-a* (coautor C. Șchiopu), *a XI-a* (coautor C. Șchiopu).

Lecția-dramatizare este una dintre cele mai atractive, plăcute, distractive și, în același timp, instructive forme de activitate a elevilor în procesul studierii literaturii. „Punerea în scenă a unui tablou/act (mai rar a operei în întregime), susține C. Șchiopu, contribuie în egală măsură la realizarea mai multor obiective: relevarea și analiza elementelor acțiunii, caracterizarea personajelor, analiza remarcilor autorului, care-i va ajuta pe elevi să înțeleagă rolul acestora în text, stimularea interesului pentru lectura textului, aprofundarea cunoștințelor despre specificul operelor dramatice, despre măiestria actoricească, formarea deprinderilor regizorale, de joc scenic, pătrunderea elevilor în psihologia personajelor, înțelegerea complexității problemelor cu care acestea se confruntă” (Șchiopu 2009: 249).

În literatura de specialitate, mai mulți metodiști (Hobjilă 2016; Parfene 1997) remarcă cercul dramatic/de teatru ca activitate extracurriculară, care „poate fi organizat în funcție de scopul urmărit, conținutul activităților, modalitățile de lucru” (Parfene 1997: 124) și prin care se urmărește „depistarea și crearea condițiilor pentru dezvoltarea

aptitudinilor interpretativ-scenice ale elevilor, cunoașterea marilor epoci ale teatrului universal și a operelor reprezentative” (*Ibidem*). În viziunea noastră, lecția-dramatizare urmărește cu totul alte obiective decât cele din cadrul cercului de teatru, ele vizând nu atât formarea/dezvoltarea aptitudinilor interpretativ-scenice, cât valorificarea operei literare, evident, în funcție de scopul lecției, formulat de profesor în momentul planificării acestei activități, iar prin această valorificare – formarea competențelor literară și de comunicare ale elevilor, componente definitorii ale educației literar-artistice și lingvistice.

Astfel, lecția-dramatizare în baza textului artistic poate fi organizată/desfășurată în procesul studierii unor opere epice, în care sunt atestate dialoguri dintre personaje (*Bunica*, de B. Ștefănescu Delavrancea, *Ulița copilăriei*, de I. Teodoreanu, *Dl Goe*, *Vizită*, de I. L. Caragiale, *Doc*, de N. Esinencu, *Clopotnița*, de I. Druță ), al operelor dramatice (*Chirița în Iași sau Două fete ș-o neneacă*, de V. Alecsandri, *O scrisoare pierdută*, de I. L. Caragiale, *Răzvan și Vidra*, de B. P. Hasdeu, *Frumos și sfânt*, *Casa mare*”, *Cervus divinus*, de Ion Druță, piese de M. Vișniec ș.a.) și chiar al fabulei (*Doi câini* de Gr. Alexandrescu, *Greierul și furnica* de Al. Donici etc.).

Obiectivele urmărite în cadrul acestor lecții vor fi în concordanță cu unitățile de competențe (ex.: caracterizarea personajelor, comentarea mijloacelor expresive ale textului, relevarea tipului de replica și a rolului ei în caracterizarea personajelor, raportarea emoțional-afectivă la mesajul textului lecturat etc.) și cu cele de conținut (moduri de expunere: narațiunea, dialogul, personajul literar, mijloace expresive ale textului etc.). Luând drept criteriu atât unitățile de competențe și de conținut, cât și scopul urmărit în valorificarea operei literare, lecțiile-dramatizare pot fi clasificate în următoarele tipuri: a) lecție-dramatizare de caracterizare a personajului literar; b) lecție-dramatizare bazată pe analiza textului din perspectiva mijloacelor artistice atestate; c) lecție-dramatizare bazată pe analiza modurilor de expunere; d) lecție-dramatizare bazată pe raportarea stărilor emoțional-afective ale elevilor la mesajul textului lecturat; e) lecție-dramatizare bazată pe investigație și cercetare etc. (diversitatea competențelor – cunoștințe, capacități, atitudini – proiectate în curriculumul disciplinar, a conținuturilor, implică o tipologie a lecțiilor-dramatizare mult mai extinsă).

Procedura de organizare a acestor lecții poate fi diferită: a) profesorul anunță tema pentru acasă/ sarcina de lucru ce urmează a fi soluționată de elevi (înscenarea unui fragment din operă), explică regulile dramatizării; b) elevii aleg din opera studiată fragmentele/tabourile/secvențele ce urmează a fi puse în scenă; în cazul în care profesorul decide ce fragmente, secvențe din operă vor fi înscenate, el pune la dispoziția elevilor lista respectivă; c) în funcție de numărul de personaje atestate în fragmentul/taboul ales, elevii se constituie în grupe/echipe și și distribuie rolurile; d) fiecare distribuție decide asupra detaliilor privind recuzita, jocul actoricesc (intonații, gesturi, mimică, mișcare scenică etc.); d) fiecare reprezentație este urmată de discuții referitoare la personaje (felul de a vorbi, de a se comporta, de a gesticula, de a gândi, de a se îmbrăca etc., scoțându-se astfel în evidență atât trăsăturile de caracter ale personajului, tipologia umană căreia îi aparține, cât și rolul replicii, gestului, mimicii, vestimentației în caracterizarea acestuia. În cadrul discuției vor fi abordate și subiecte sugerate de întrebările: „De ce ați optat pentru acest fragment?”, „Ce mesaj se desprinde din fragmentul respectiv?”, „Ce importanță are fragmentul în contextul operei?”, „Ce ați dorit/ați reușit să comunicați spectatorului fiind în rolul personajului, trăind stările acestuia?”, „De ce anume așa ați decis să jucați rolul?”, „Cât de greu/ ușor v-a fost să pronunțați replica?”, „Vă place sau nu această replică? De ce?”, „Ce credeți despre personajul-interlocutor?”, „De ce ați optat pentru aceste detalii de recuzită?”, „Explicați gesturile pe care le-ați făcut în timpul reprezentației. Ce ați vrut să sugerați?” etc.; e) formularea unor concluzii în urma dezbaterii problemei și scrierea lor în caiete; f) vizionarea scenetei următoare pregătite de elevi.

În cazul în care același fragment/ tablou/ scenă a fost pregătit/ă de două sau mai multe distribuții, profesorul poate oferi posibilitatea fiecărui grup să evolueze, după care va urma discuția, din care nu vor lipsi și întrebările: „Care dintre distribuții a fost mai convingătoare?”, „Ce asemănări și diferențe există între reprezentații?”, „Care mod de rostire a replicilor este mai aproape de tipul personajului?” etc. Așa cum am afirmat mai sus, referindu-ne la obiectivul-cadru al lecției-dramatizare, considerăm că este important ca în procesul desfășurării acesteia să nu se pună accent, în mod special, pe modul de interpretare de către elevi a rolului, pe măiestria lor regizorală și/sau actoricească, pe alte detalii ce țin de estetica teatrală (evident, profesorul va încuraja elevii în acest sens).

Pentru ca înscenările elevilor să fie concepute corect, iar organizarea și desfășurarea lor să aibă rezultatele scontate, eficiente, lecția-dramatizare trebuie să satisfacă următoarele condiții: a) lectura obligatorie de către elevi a operei în cauză; b) elevilor li se va oferi libertatea de a opta pentru un fragment sau altul din operă, de a decide cât și cum vor dramatiza, de a-și împărți rolurile; c) în cazul în care profesorul decide să distribuie rolurile, va ține cont de preferințele, interesele, aspirațiile, aptitudinile fiecărui elev; d) același fragment poate fi ales/jucat de mai multe distribuții; e) numărul de fragmente care vor fi dramatizate depinde de obiectivele operaționale ale lecției; f) se va opta pentru fragmentele cele mai semnificative și sugestive din text, mai ales dacă acesta este de proporții mari; g) profesorul poate să le ofere elevilor anumite răspunsuri la întrebările apărute, să monitorizeze activitatea de pregătire, dar nicidecum să-și impună punctul de vedere; reprezentația elevilor trebuie să fie un rezultat al muncii în echipă/perechi, să exprime punctul de vedere al elevilor asupra dramatizării; h) elevii vor memoriza replicile, dar, în cazul în care au timp insuficient pentru pregătire, pot să se folosească de text; i) profesorul va încuraja orice reprezentație a elevilor, fără a critica vreuna, asigurând astfel o atmosferă de lucru constructivă, plăcută, pozitivă; desfășurarea optimă a înscenărilor presupune prezența elementelor caracteristice: surpriza, competiția, aplauzele, închinarea în fața spectatorilor etc.; î) în unele cazuri, profesorul se va încadra în jocul elevilor, atribuindu-și rolul de povestitor.

Trebuie de menționat că dramatizarea operei literare (atât faza de pregătire, cât și jocul propriu-zis în fața auditoriului), pe lângă obiectivele ce vizează valorificarea operei literare, urmărește și alte aspecte: a) dezvoltarea capacității de comunicare orală și de receptare a mesajului oral; b) exprimarea clară, corectă, expresivă, prin respectarea pauzelor de durată și psihologice (de surpriză, de reamintire, reflexive etc.), a tonului fundamental (conversațional), a intonațiilor (interogativă, exclamativă, imperativă, enunțiativă), a accentelor logice; c) dezvoltarea capacității de exprimare a unor sentimente, stări, prin mișcare scenică, gesturi și mimică; d) dezvoltarea capacității de reflecție personală și de empatie; e) stimularea capacităților creatoare.

În contextul lecțiilor-dramatizare de recapitulare se înscrie și cea intitulată convențional *Carnavalul costumelor și al personajelor din operele*



*studiate*. Procedura de desfășurare a carnavalului ar putea fi următoarea: a) fiecare elev va opta pentru un anumit erou/personaj dintr-o operă literară studiată, totodată pregătindu-și costumul adecvat (sau detalii de costum); b) fiecare elev va trebui să învețe pe de rost o replică a personajului, foarte semnificativă și sugestivă, în funcție de tema recapitulată și de tipologia personajului; c) parada costumelor, care are drept obiectiv stimularea interesului de cunoaștere al elevilor; d) recunoașterea personajului, raportarea lui la o perioadă istorică (trecut, prezent, viitor), la o operă anume, la o categorie socială (domnitor, intelectual, țăran), la o categorie de vârstă (copil, matur, bătrân), la o specie literară (comedie, basm) etc.; e) discuții cu elevii privind stabilirea identității personajelor în baza vestimentației (în cazul în care elevii nu au identificat personajul, opera din care face parte, categoria socială etc., ei mai au oportunitatea, la altă etapă a carnavalului, să soluționeze problema respectivă); f) rostirea replicilor de către personaje, prin care se urmărește stabilirea identității lor (în cazul în care personajele nu au fost recunoscute anterior) și a tipului uman pe care-l reprezintă (în cazul în care elevii au format perechi, grupuri mici, alegându-și personaje din aceeași operă (ex: dl Goe, „urâtul”, doamnele), ei pot rosti replicile în formă de conversație); g) discuții despre personaj, pornindu-se de la replica rostită: elevii își amintesc situații în care acționează personajul respectiv, manifestări de comportament, atitudini, relații cu alte personaje, procedee de caracterizare etc.); h) totalizarea activității: concluzii, impresii.

Având în vedere procedura respectivă, profesorul poate organiza mai multe carnavaluri ca forme ale lecției-dramatizare. În tabel, propunem câteva dintre acestea, ele având drept scop recapitularea anumitor teme din perspectiva obiectivelor trasate:

Denumirea carnavalului	Tema recapitulată	Obiective urmărite
„Personajele caragialiene”	Personajul literar. Caracterizare. Modalități de caracterizare (cl. 6)	<ul style="list-style-type: none"> <li>- să recunoască personajul și opera din care face parte;</li> <li>- să explice semnificația personajului în opera studiată;</li> <li>- să recunoască și să argumenteze rolul procedeele de caracterizare a personajului;</li> <li>- să caracterizeze personajul din punctul de vedere al trăsăturilor de caracter.</li> </ul>

„La carnavalul eroilor îndrăgiți”	Dialogul. Funcțiile dialogului în opera literară (cl. 6)	<ul style="list-style-type: none"> <li>- să recunoască dialogul ca mod de expunere;</li> <li>- să numească funcțiile dialogului;</li> <li>- să identifice pe baza replicilor funcțiile dialogului.</li> </ul>
„În lumea creației literare a lui Ion Creangă”	Opera epică. Narațiunea la persoana I și la persoana a III-a (cl. 7)	<ul style="list-style-type: none"> <li>- să deosebească narațiunea la pers. I de cea la pers. a III-a;</li> <li>- să deosebească autorul-narator de personajul-narator;</li> <li>- să argumenteze deosebirea dintre cele două tipuri de relatare.</li> </ul>
„În lumea personajelor îndrăgite”	Situația de comunicare. Tipuri și forme de comunicare (cl. 7)	<ul style="list-style-type: none"> <li>- să dea exemple de situații de comunicare;</li> <li>- să numească și să identifice tipurile de comunicare;</li> <li>- să deosebească formele de comunicare.</li> </ul>
„Eroii neamului”	Motivul literar (cl. 8)	<ul style="list-style-type: none"> <li>- să numească motivele literare din fragmente;</li> <li>- să definească motivul literar;</li> <li>- să argumenteze rolul motivului literar.</li> </ul>
„Carnavalul personajelor din baladele populare și culte”	Figuri de stil: repetiția, inversiunea, antiteza, enumerația (cl. 6)	<ul style="list-style-type: none"> <li>- să identifice în replici figurile de stil;</li> <li>- să comenteze sugestia figurilor sintactice atestate.</li> </ul>
„Carnavalul personajelor din lumea necuvântătoarelor”	Figuri de stil: simbolul, metafora, epitetul, personificarea etc. (cl. 9).	<ul style="list-style-type: none"> <li>- să recunoască și să argumenteze figurile de stil atestate în replici;</li> <li>- să comenteze sugestia figurilor de stil.</li> </ul>

Condițiile care urmează a fi respectate în organizarea și desfășurarea lecției în formă de carnaval sunt următoarele: a) fiecare elev alege personajul în funcție de tema carnavalului și de conținutul lecției de recapitulare; b) elevii se pot constitui și în perechi/grupuri mici (3-4), alegându-și personaje diferite din aceeași operă; c) costumele/ detaliile de costum vor fi alese în funcție de descrierile atestate în operă, astfel elevul fiind nevoit să revină la text. Dacă aceste descrieri lipsesc, elevii vor ține cont de statutul social al personajului, de perioada în care a trăit acesta etc.; d) profesorul, până la lecția-carnaval, le va ajuta elevilor să însușească o lectură expresivă a replicii; e) profesorul, în caz de necesitate, le va oferi elevilor consultații; f) elevii pot pregăti costumul integral sau pot recurge la un detaliu semnificativ; g) elevii nu vor comunica unul altuia numele personajului și opera din care acesta face parte, dat fiind faptul că, pe parcursul carnavalului, ei trebuie să recunoască identitatea acestuia.

În concluzie menționăm că lecția-dramatizare, în diferitele ei forme, solicită de la elevi nu numai spirit creativ, ci și implicare activă. Acest tip de lecție are un rol deosebit de important atât în însușirea, consolidarea, recapitularea materiei studiate, cât și în stabilirea relațiilor și interrelațiilor, în asigurarea unei participări afective a elevilor în comunicare.

### Referințe bibliografice

- Hobjilă 2016 = A. Hobjilă, *Limbă și comunicare: perspective didactice*, Iași, Editura Universității „A. I. Cuza”, 2016
- Parfene 1997 = C. Parfene, *Literatura în școală*, Iași, Editura Universității „A. I. Cuza”, 1997. 299 p.
- Șchiopu 2009 = C. Șchiopu *Metodica predării literaturii române*, Pitești, Carminis, 2009. 333 p.

Eugen MUNTEANU

Wolfgang DAHMEN

## Un pastor saxon din secolul al XVIII-lea ca romanist și românist avant la lettre?

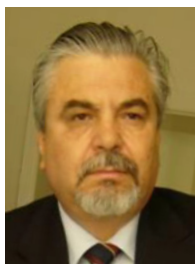
### 1. Observații preliminare

Rudolf Windisch, căruia îi sunt dedicate rândurile următoare<sup>1</sup>, s-a ocupat în multe contribuții științifice cu preistoria și cu istoria timpurie a științei romanisticii în general și a românisticii în special, dacă ar fi să menționăm doar lucrările sale despre Bernardino Biondelli, Timotei Cipariu, Robert Rösler, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Lazăr Șăineanu, Alexandru Philippide, Gustav Weigand sau Sextil Pușcariu<sup>2</sup>. El merge astfel pe urmele profesorului său Eugenio Coseriu, care, pe lângă numeroasele sale lucrări de filosofie a limbajului, care l-au făcut cunoscut drept unul dintre cei mai importanți specialiști ai acestui domeniu din secolul al XX-lea, a elaborat și nenumărate scrieri referitoare la (pre) istoria lingvisticii generale, ca și a romanisticii și a românisticii; pentru cele din urmă contribuții trimitem la o exemplară sinteză a mai multor studii relevante la Coseriu (1981).

În cele ce urmează, vom arunca o privire asupra activității unui pastor saxon din secolul al XVIII-lea, care a colecționat ediții ale Bibliei în limbi străine și, pe baza acestor texte, a formulat asupra limbilor respective o serie de observații. Activitatea acestuia a fost însă până acum puțin remarcată.

### 2. Pastorul saxon Georg Körner și opera lui

Autorul pe care îl vom prezenta în contribuția noastră este Georg Körner, născut în anul 1717 la Pölbitz, localitate care este astăzi o parte componentă a orașului Zwickau, unde personajul nostru a fost pastor



Eugen Munteanu (n. 1953) este profesor al Universității „Alexandru Ioan Cuza” și CSI la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” din Iași, lingvist, traducător, eseist. Parcurs profesional: lector la Sorbona (1997-2000); profesor invitat al universităților din Jena (2002-2014) și Viena (2006-2008, 2009-2010); director al Institutului de Filologie Română „A. Philippide” (2009-2013); director fondator al Școlii Doctorale de Studii Filologice a Universității din Iași (2005-2009); coordonator al proiectului „Monumenta linguae Dacoromanorum” (2009-2015); președinte-fondator al Asociației de Hermeneutică și Filologie Biblică din România (din 2010). A publicat sau coordonat peste 50 de volume (monografii, ediții critice de texte vechi românești, traduceri comentate din Sfântul Augustin, Thomas de Aquino, Jean-Jacques Rousseau, Ernest Renan, Iacob Grimm, Wilhelm von Humboldt, Hans-Georg Gadamer, Eugeniu Coșeriu) și peste 300 de articole și studii de specialitate (istoria limbii române, lingvistică generală și teoria limbajului, filosofia limbajului și istoria ideilor lingvistice, semiologie, lexicografie, onomastică etc). Distincții: premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române (1997), diploma de onoare „Sfântul Apostol Andrei, ocrotitorul României” a Patriarhiei Române, premiul „Vasile Pogor” al Primăriei municipiului Iași (2019), medalia „Konstantin Jireček” (München, 2020), titlul de Cetățean de onoare al municipiului Iași (2021).



Wolfgang Dahmen (n. 1950) este profesor emerit al Institutului de Romanistică al Universității „Friedrich Schiller” din Jena, director al Institutului și decan al Facultății de Filosofie. Romanist specializat în studiul limbii și literaturii române, s-a afirmat prin contribuții esențiale în probleme cheie ale romanisticii balcanice. Coeditor al unor publicații de specialitate importante (Balkan-Archiv–Neue Folge, Zeitschrift für Balkanologie, Bibliotheca Romanica et Latina etc). A publicat trei lucrări cu caracter monografic și sute de articole și studii de specialitate (dialectologie, onomastică, sociolingvistică, istoria limbii, lexicografie și lexicologie etc.). Președinte al Asociației Balcano-Romaniștilor (1994-1999), președinte al Consiliului Științific al Societății pentru Europa de Sud-Est etc., observator OSCE în procesele electorale din Republica Moldova. Este doctor honoris causa al universităților „Babeș-Bolyai” din Cluj și „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Deținător al Ordinului „Meritul Cultural” în grad de comandor, conferit de Președintele României (2013).



Figura 1. Portret al lui Georg Körner (1717-1772)

protestant începând cu 1747<sup>3</sup>. Părinții săi dispuneau de o situație economică înfloritoare, așa încât au putut oferi fiului lor o pregătire școlară bună, printre altele la cunoscuta școală comunală din Zwickau, care dispunea de o remarcabilă bibliotecă, pe care tânărul Georg Körner o frecventa cu asiduitate. Și astăzi această bibliotecă a școlii comunale (*Ratsschulbibliothek*) este socotită drept una dintre cele mai importan-

te bibliotecii din zona centrală a Germaniei. După cum se obișnuia odinioară în cele mai multe dintre școli, elevul Körner a intrat în contact încă de timpuriu cu limba latină, ceea ce i-a fost cu siguranță folositor mai târziu, la învățarea și în cercetarea limbilor moderne, în special a idiomurilor romanice. Există indicii că a luat încă de timpuriu lecții private de la un vorbitor nativ de franceză, așa încât, mai târziu, ca student, a putut să ofere el însuși lecții pentru această limbă, ca să câștige niște bani. Putem presupune de asemenea că Georg Körner a învățat și italiana, dar nu avem niciun indiciu că ar fi primit lecții de română. Putem însă presupune că, ajutându-se de cunoștințele sale de limba latină, ale altor limbi romanice și a diferitelor limbi slave, s-a străduit să înțeleagă și limba română, aspecte despre care vom vorbi în continuare. Nu putem desigur exclude nici faptul că el a avut contacte cu persoane care i-au putut comunica cunoștințe poate mai puține despre limba română, cât mai degrabă despre realitățile de la fața locului, persoane precum unii comercianți cum era negustorul despre care menționează în mod expres că i-a procurat un exemplar din *Biblia de la București* (1688) sau călători veniți din Valahia la târgul de la Leipzig, sau persoane originare din Transilvania, pentru care universitățile de orientare protestantă din Germania centrală (Leipzig, HalleWittenberg, Jena) erau instituțiile preferate, unde sașii transilvăneni își trimiteau copiii la studii. Oricum, Körner se arată capabil să transmită cititorilor săi diferite informații despre principii Valahiei și despre realitățile politice din această țară.

La Leipzig, Körner a studiat teologia, prilej cu care nu doar că și-a extins capacitățile privitoare la limbile clasice, ebraică, greacă și latină, dar și-a mai însușit și alte limbi. După terminarea studiilor, a îndeplinit funcția de preot militar în cel de-al doilea război silezian, înainte de a prelua postul de preot evanghelic în Bockau, la aproximativ 30 de km de localitatea natală și de biblioteca comunală din Zwickau. Pentru evaluarea din punct de vedere filologic a activității sale, este important să remarcăm faptul că, întocmai precum Luther, mai bine de două sute de ani mai devreme, Körner era convins că este foarte important ca oamenii să li se ofere Biblia în limba lor maternă. Este bine cunoscut de multă vreme faptul că traducerea biblică în limbile populare curențe a dat multor limbi romanice un puternic avânt. Între acestea, sunt de menționat româna și retoromana, a căror primă întrebuințare în scris

trebuie pusă în relație cu traduceri biblice stimulate de Reformă. Exact aceste două idiomuri sunt cele care au fost abordate în textul lui Körner, de care ne vom ocupa în continuare.

Din legătura între conștiința misionară și interesul pentru limbi străine, și în special pentru limbi străine moderne, rezultă cu siguranță efortul lui Körner de a-și procura Biblia în limbi străine. Aceste Biblii el le-a folosit pentru a înțelege și pentru a analiza din punct de vedere lingvistic textele ale căror semnificație o cunoștea deja din variantele corespunzătoare în limbile care îi erau accesibile. Din vremea când era preot în Bockau, pe lângă diferite scrieri pe teme de teologie, de istorie și de geografie locale, precum și de minerit local, există și lucrări în care se ocupă cu limbi străine. Un punct central al interesului său constă în mod evident în domeniul limbii sorabe de sus, pe care o învățase încă de pe când era elev, de la un soldat din Lausitz, staționat în localitatea natală, înainte ca, în timpul studenției, ca membru al „Colegiului Predicatorilor Wenzl” („Wendisches Predigerkollegium”), să se fi ocupat mai îndeaproape de limba și cultura sorabă, care, văzute din perspectiva patriei sale saxone, îi erau apropiate și din punct de vedere geografic. Lucrarea sa cea mai importantă în această direcție, un *Dicționar sorab-german*, cu aproximativ 2 000 de pagini, a cunoscut o istorie zbuciumată, până să vadă, în fine, lumina tiparului, la mai mult de 200 de ani după ce fusese redactat (Hengst 2016b).

În cele ce urmează va fi vorba despre considerațiile pe care Körner le-a emis într-un studiu din anul 1766, referitor la Bibliile română și reto-romană, problematică din care vom prezenta doar o mică secvență (Körner 1766). Fie și doar titlul *Nachricht von den wallachischen, rumanschen oder rhäzischen Bibeln, als ein Beytrag zu der gelehrten Geschichte der heiligen Schrift* trădează dubla intenție a preotului Körner. Pe de o parte, el dorește să transmită publicului său cunoștințe despre limbile folosite în aceste traduceri, presupuse a fi mai degrabă exotice, iar pe de altă parte urmărește un scop teologic-religios, și anume să facă cunoscut faptul că și în aceste limbi există traduceri ale Bibliei, atrăgând atenția că și în această perioadă a domniilor fanariote în Principatele Dunărene se poate pune un accent justificat pe studiul teologic. Din aceste preocupări pentru Bibliile romanice rezultă un ar-



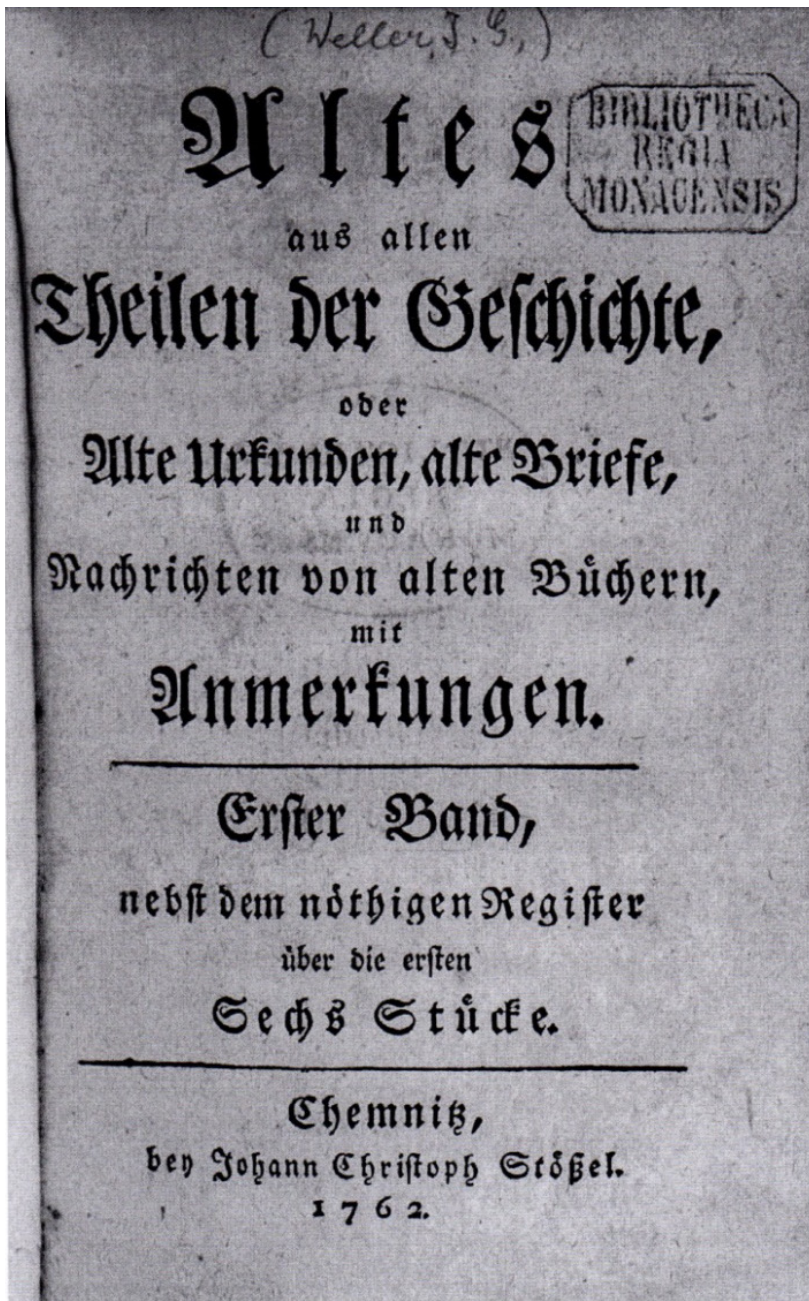


Figura 2. Pagina de gardă Titellblatt: Johann Gottfried Weller (edit.) *Altes aus allen Theilen der Geschichte, oder Alte Urkunden...*, Chemnitz, 1762, în care se află și lucrarea lui Georg Körner, *Nachricht von den wallachischen, rumanschischen oder rhäzischen Bibeln*, als ein Beytrag zu der gelehrten Geschichte der heiligen Schrift

ticol al lui Körner (1766a), în care analizează într-un mod asemănător o versiune rusească a Noului Testament, apărută la Moscova în anul 1602, a cărei limbă o califică drept „slavonobulgară” (problema este cercetată mai îndeaproape de Hengst 1990). Interesant din perspectivă românească în această contribuție este, mai ales, faptul că Georg Körner indică între izvoarele sale de referință și scrierile lui Dimitrie Cantemir („Kantemirii, Principis Moldau“, Körner 1766a: 817), ceea ce arată cât de cunoscut era Cantemir în Europa Centrală la puține decenii de la moartea sa.

În spatele operelor denumite de Körner *wallachische, rumanschische oder rhäzische Bibeln* se ascund cea dintâi traducere a întregii Biblii în limba română, așa-numita *Biblie de la București* (1688), apoi traducerea de către Luci Gabriel, în anul 1717 a *Noului Testament* în dialectul sursilvan al retoromanei (desemnat de Körner prin termenul „obergraubündtisch“), și, în al treilea rând, traducerea integrală a Biblii în dialectul engadinez („untergraubündtisch“), efectuată de către Vulpius în anul 1743. În plus, în aceste pagini se mai găsește și o versiune românească a rugăciunii *Tatăl nostru*, apărută probabil la Londra în anul 1567 („aus dem N.T. Lond. 1567“, Körner 1766b: 833), pe care Körner o denumește prin termenul „wallisch“, atunci când vorbește despre „Wallischen in Engelland“ (Körner 1766b: 829). În acest punct, Körner a căzut victimă confuziei, întâlnită sporadic și în alte lucrări mai vechi, între *Walaschisch* și *Walisisch*, confuzie care poate fi pusă în relație cu asemănarea sonoră dintre cele două denumiri și care, „din motive care nu mai pot fi lămurite” (Coseriu 1981: 51), apare pentru prima dată într-o antologie de texte *Tatăl nostru* – menționată explicit mai târziu chiar de Adelung –, publicată în anul 1680 de către Andreas Müller (publicată sub numele lui Thomas Lüdeken, respectiv Ludeken, cf. Coseriu 1981: 61-67). Müller preia de fapt versiunea respectivă din culegerea suedezului Georg Stiernhelm din anul 1671 și adaugă pe margine, cum face la toate piesele din antologia sa, izvorul sau izvoarele cele mai vechi, în cazul nostru „N.T. VVallic. Lond. 1567“ (Müller 1680: 58), prin urmare exact referința pe care se bazează și Körner. Pare de aceea foarte probabil că Körner a preluat această versiune de la Andreas Müller, chiar dacă nu îl numește explicit pe acest autor<sup>4</sup>. În sprijinul acestei presupuneri vorbește și faptul că un exemplar

al antologiei de rugăciuni a lui Müller poate fi găsit (între timp și în format digitalizat, ușor accesibil!) în biblioteca regională din Saxonia (Staats- und Universitätsbibliothek Dresden), probabil chiar exemplarul pe care la utilizat Johann Cristoph Adelung, care se afla la vremea respectivă într-o poziție de conducere la Biblioteca Princiară din Dresda.

De remarcat că pastorul saxon recunoaște înrudirea lingvistică dintre română și retoromană (limbă pe care el o numește „Bündnerromanisch”), pe care el le consideră dialecte ale uneia și aceleiași limbi, pe care o denuțește „rumanschisch oder romansch“. Dacă avem în vedere cât de greu i-a fost lui Johann Christian Adelung, aproape o jumătate de secol mai târziu, să determine locul românei, pe care o etichetează drept „o limbă mixtă romano-slavă” – „römisch-slawische Mischsprache” (Lüdtke 1978: 42-43), ar trebui să considerăm evaluarea lui Körner ca fiind demnă de a fi luată în seamă. Această impresie este confirmată de aprecierea lui Körner potrivit căreia în cazul acestei limbi este vorba despre „o limbă latină învechită, ca să nu spun o latină coruptă” – „eine veraltete, ich will nicht sagen, verdorbene lateinische Sprache“ (Körner 1766b: 828). Această părere, care ne trimite cu gândul, firește, la teoria coruperii limbii, răspândită după Renaștere mai ales în Italia, care era menită să explice dezvoltarea de la latină către limbile romani-ce (Schlemmer 1983).

La finalul contribuției sale, Körner adaugă câteva considerații despre albaneză și malteză, desemnate de el prin termenul „epirotic”, pentru care folosește ca izvoare dicționare sau lucrări de descriere a acestei limbi, apărute în Italia. Numeroasele elemente indubitabil latino-romani-ce existente în cele două limbi îl conduc – precum și pe alți autori din epocile mai timpurii, la concluzia că și aceste două limbi trebuie incluse în rândul „limbilor și popoarelor romanice”, deoarece „ele provin deopotrivă din coloniile romane, și totuși multe cuvinte au fost păstrate de la vechii locuitori, dar au fost amestecate cu limba latină (Körner 1766b: 836-837). Chiar dacă în cazul albanezei și al maltezei este operată astăzi o clasificare diferită, totuși trebuie să scoatem în relief la Körner recunoașterea faptului că limbile romanice au luat ființă prin suprapunerea peste substraturile autohtone a latinei aduse de romani.

### 3. „Comentariile despre limba valahică” ale lui Körner

Relatarea sa despre Bibliile valahice, rumanșe sau retice (*Nachricht von den wallachischen, rumanschischen oder rhäzischen Bibeln*) este împărțită de Körner în opt paragrafe. În primele două paragrafe, pastorul saxon descrie *Biblia de la București* (1688), transcrie în alfabet latin titlul acesteia, îl traduce în germană și oferă o serie întregă de informații suplimentare privitoare nu doar la această ediție biblică și la limba română, ci și informații despre istoria și cultura spațiului de la Dunărea de Jos. O evaluare a acestor pasaje, inclusiv o abordare a etnonimelor și glotonimelor folosite de Körner, am efectuat cu un alt prilej (Dahmen/Munteanu 2019). Acolo se află în plus și date despre felul în care Körner a intrat în posesia exemplarului din *Biblia de la București* (1688). Cel de-al treilea paragraf conține prezentarea versiunilor biblice sursilvană și engadineză, după o schemă asemănătoare cu cea pe care tocmai o folosise pentru *Biblia de la București*. Eruditul pastor citează titlul respectiv, oferă unele informații mai ample și explică, între altele, și cum a obținut respectiva *Biblie*<sup>5</sup>. Paragrafele al 4-lea și al 5-lea, care vor fi examinate mai îndeaproape în cele ce urmează, conțin comentarii pe care Körner însuși le denumeste „observații filologice” și care vădesc, nu în ultimul rând, intenția autorului de a arăta elementele comune, respectiv deosebirile, dintre aceste idiomuri romanice: „einige Proben, um den Unterschied von einer jeden, beßer einzusehen, mit einigen philologischen Anmerkungen begleitet“ (Körner 1766b: 829). Desigur, autorul nu întreprinde o comparație directă, ci explică fiecare versiune cuvânt cu cuvânt. În acest scop, se folosește de un verset din *Geneză*, iar apoi de rugăciunea *Tatăl nostru*, după Matei 6, 913, prilej cu care prezintă încă o versiune comparativă, așadar a patra, desemnată de el drept galeză („Wallisch“). Paragrafele finale al 6-lea – al 8-lea tratează, după cum am menționat deja, despre limbile albaneză și malteză.

#### 3.1. Facerea 3: 15

Sub titlul *Das erste Evangelium aus 1. Buch Mos. 3 Cap. v. 15*, autorul nostru reproduce, într-o transcriere cu litere latine, un fragment din

*Facerea 3: 15*, în trei versiuni: română (*Wallachisch*), dialectul sursilvan al retoromanei (*Obergraubündtisch*) și dialectul engadinez al retoromanei (*Untergraubündtisch*). În textul ales de Körner din *Biblia de la București* se vorbește despre blestemarea șarpelui, care a ispitit-o pe Eva ca să mănânce din pomul cunoașterii. În pasajul anterior, în care prezentase cititorilor săi pagina de gardă, Körner explică faptul că *Biblia* a fost tipărită cu caractere chirilice vechi și că, întrucât nicio tipografie din Europa Centrală nu poate pune la dispoziție asemenea litere, este nevoit să efectueze o transcriere. Fragmentul din *Geneză* este și el transpus în alfabet latin, dar autorul nu mai repetă motivația privind inexistența posibilităților de tipărire, ci insistă de data aceasta asupra elementelor comune celor două versiuni reto-romane, care folosesc, desigur, caractere latine.

*Biblia de la București* (1688) ne prezintă următoarea variantă de traducere:

ШИ ВРАЖЕВЪ ВЪЮ ПДНЕ ЧПРД МІЖЛОКДЛ ТЪД, ШИ ЧПРД МІЖЛОКДЛ МДЕРІЙ, ШИ ЧПРД МІЖЛОКДЛ СЕМЕНЦІЕЙ ТАЛЕ, ШИ ЧПРД МІЖЛОКДЛ СЕМЕНЦІЕЙ ЁЙ, ЁЛЬ ВА ПЪЗИ ЦІЕ КАПОУЛ, ШИ ТД ВЕЙ ПЪЗИ ЛДИ КЪЛКЖИЛЕ.

Prezentăm mai întâi textele în grafia autorului, iar apoi într-o adaptare ortografică a textului chirilic original, potrivit normelor transcrierii fonetice interpretative curente în filologia românească actuală. Trebuie remarcat faptul că, la transcrierea din chirilică în grafie latină a celor două texte românești, fragmentul din *Geneză* și rugăciunea *Tatăl nostru*, Körner folosește două „metode” de echivalare diferite, influențate de ortografiile germană, maghiară și polonă, curente în epocă. Inconsecvențele se datorează, probabil, diferențelor dintre sursele din care Körner și-a extras materialul exemplificator.

Vom prezenta deci separat echivalentele grafice ale unor sunete specifice ale limbii române, potrivit „metodelor” diferite aplicate celor două texte biblice, cu inconsecvențele constatate. Din rațiuni practice, vom prezenta mai întâi litera folosită în ortografia românească actuală, urmată în paranteză de definirea fonologică minimală a sunetului notat și de echivalentele grafice întrebuițate de Körner.

320

## Nachricht von der

zu gebrauchen anfangen, mittheilen muß, weil  
der cyrulische Druck außer dem ruffischen Rei-  
che in Europa nicht gebräuchlich ist.

## BIBLIJA

adekja

Dum njesjejaskja Scripturj

aleczéi weki schi aleczéi n'ao liege

toate

Kare sau tjalmezcite dupre limba Jelinjeskja spre inezeliegerj limbyi Rumeneschtŝchi ku porunka, prj burgjului kreschtschine, schi luminátului Dóinne; IOAN SCHERBAN, KATAKOSINO BASSARABIE WOIEWODE, schi ku Jndemnarje Dumnelui; KOSTADIN BRENKOWIENUL MARJELJE LOGOPHIET, njepot dje sor al maryei salje, karejelje dupa prjestawirje acestui mansus pomenitj Domnu, Putjernikul Dumneseu den aleczérje a róatei Czare rumjanjeschtŝchi, prje Dumnelui láu korónat ku domnija schi stepjanirje a róate Czara Ugrowláckŝei. Si intru silele mariei sale sau sawjarschitj Dumnesaeskj lukru. Triparitu sau in taj Jnskaunulj mitropoliei Bukureschtschilorj, imbrienja pastoriei prje sphwinczitului Parintje Kyre Pheodosye Mitropolitul Czaryi, schi Exarchu laturilor, schi pjentru czia dje obschtsche pryin-  
saa, sau daruit, ne anului rumjaneske.

La anul de la Fáczeru lumyi, 5688.

Jara de la Spaffenja lumyi, 1688.

In luna lui Nojembri in I. (10) sile.

Das

Figura 3. Pasajul din lucrarea lui Georg Körner unde este transcrisă integral pagina de gardă a Bibliei de la București (1688)

**Transcrierea lui Körner**

*Schi wraschbe woju pune intru mischlokul teu, schi intru mischlokul muje-rij, schi intru mischlokul semencziei tale, schi intru mischlokul semencziei jei, jele wa pasi czie kapul, schi tu wei pasi lui kalkajaiile.*

**Transcrierea interpretativă actualizată**

*Și vrajbă voiu pune întru mijlocul tău și întru mijlocul muierii, și întru mijlocul semenției tale și întru mijlocul semenției ei. El va păzi ție capul și tu vei păzi lui călcâile.*

În versiunea germană curentă (*Einheitsübersetzung*, 2016) pasajul citat sună astfel: „Und Feindschaft setze ich zwischen dir und der Frau, zwischen deinem Nachkommen und ihrem Nachkommen. Er trifft dich am Kopf und du triffst ihn an der Ferse”. Dacă examinăm cu atenție transcrierea lui Körner, observăm imediat că el are, firește, probleme mai ales cu sunetele care nu îi sunt cunoscute, în această formă, din limba germană. Autorul se orientează către habitudinile de scriere ale germanei, manifestând, în interiorul sistemului de în rațiuni practice, dăm mai întâi norma ortografică românească actuală, urmată în paranteze pătrate de definiția fonologică a sunetului, iar la urmă grafia întrebuițată de Körner:

ă (vocala centrală medie) = **e** sau **a**

î (vocala centrală închisă) = **i**

î (vocala anterioară închisă) = **ï**

i semivocalic sau final asilabic = **j** sau **i**

c (consoana oclusivă palatală surdă) = **k**

j (consoana fricativă postalveolară sonoră) = **sch**

ș (consoana fricativă postalveolară surdă) = **sch**

ț (consoana africată alveolară surdă) = **cz**

v (consoana fricativă labiodentală sonoră) = **w**

z (consoana fricativă alveolară sonoră) = **s**

După versul din *Geneză* din *Biblia de la București*, ca și după traducerile lui Luci Gabriel și Jacob Anton Vulpius urmează „notele filologice” ale lui Körner, care comentează și etimologizează fiecare cuvânt (Körner 1766b: 830-833). Explicațiile pastorului saxon la versiunea biblică românească vor fi în cele ce urmează citate integral<sup>6</sup>. Nu considerăm necesar să traducem în românește aceste explicații, ele sunt ușor de

înțeles chiar și de un cunoscător mai puțin exersat al limbii germane. De altfel, în comentariile noastre, aducem toate lămuririle necesare. În paranteze drepte indicăm aspectul grafic din ortografia actuală, al cuvântului oferit de exegetul nostru în ortografia sa proprie.

[830] *Über das Wallachische*

*Schi* [și] ist aus dem gr. καὶ, lat. *que* entstanden, weil die Wallachen unter den Slavoniern sich endlich den Sibilum mit angewöhnet haben, wie aus mehreren Worten klar ist.

*Comentariu*

Etimologia lui Körner este greșită. Conjuncția *și* (care funcționează în română și ca adverb) provine din lat. *sic*. În forma *e*, corespondentul latinesc *et* a fost păstrat în limba română, fiind atestat în textele românești din secolul al XVI-lea, dispărând ulterior din uz. De remarcat însă la explicația lui Körner ar fi următoarele fapte. În calitate de cunoscător al limbilor clasice, greacă și latină, el caută mai întâi un etimon în aceste limbi. Având în vedere celelalte remarci, este de mirare că eruditul pastor nu a găsit explicația etimologică justă, care era foarte evidentă. S-a întâmplat probabil așa deoarece *sic* nu îi era pesemne familiar în înțelesul de „și”, ci doar ca particulă afirmativă, ca în italiană și în spaniolă, sau, în latină, ca particulă de întărire „așa”, întrebuintare care s-a păstrat în limba franceză. Ca o cauză posibilă a schimbării fonetice de la latină la româna actuală, Körner recunoaște oricum influența limbilor slave, chiar dacă în contextul de aici această explicație este nepotrivită.

*Wraschbe* [*vrajbă*], Feindschaft, Zorn, ist von den Gothen und alten Daciern noch übrig, davon die Engelländer ihr wrath noch her haben; und da das *th* schon einen halben S i b i l l u m mit *f*vermengt, führet, ist es endlich in *schb* verwandelt worden.

*Comentariu*

Etimologia este cu totul fantezistă. Cuvântul are origini vechi slave (*vražiba*), fiind prezent și în cehă și polonă, și nu are nimic de a face cu limba gotică sau limba dacică. Tentația lui Körner de a apela la substrat sau la vechea germanică este însă de reținut ca poziție de principiu.

*Woiu* [*voiu*], ist das V e r b u m a u x i l i a r e , ich will, lat. *volo*, gall. *je veux*, ital. *voglio*.

*Comentariu*

Explicația lui Körner este corectă.

*Pune* [*pune*], ist das lat. *ponere*, wo die Endung *-re* fehlet.



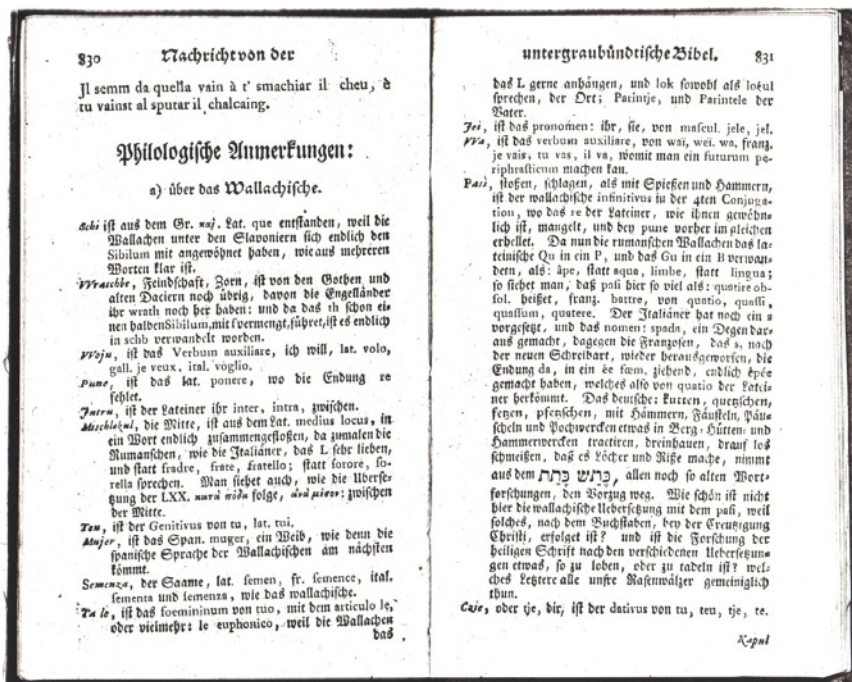


Figura 4. Pagina 830 din lucrarea lui Körner Über das Wallachische..., conținând comentariile lexical-etimologice asupra limbii române

#### Comentariu

Explicația lui Körner este doar parțial corectă. Limba română cunoaște două forme de infinitiv: (a) *pune* și *punere*.

**Intru** [întru], ist der Lateiner ihr *inter, intra*, zwischen.

#### Comentariu

Explicația lui Körner este corectă.

**Mischlokul** [*mijlocul*], die Mitte, ist aus dem lat. *medius locus*, in ein Wort endlich zusammengestoßen da zumalen die Rumanschen, wie die Italiener, das *l* sehr lieben, und statt *fradre, frate, fratello*; statt *forore, forella* sprechen. Man siehet auch wie die Übersetzung der LXX κατά πόδα folge, ἀνά μέσον zwischen der Mitte.

#### Comentariu

Intuiția lui Körner este, în principiu, corectă. Restul aprecierilor sunt gratuite: ital. *fratello, sorella* reprezintă forme diminutive și nu au nimic de a face cu tendințele fonetice.

*Teu* [tău], ist der Genitivus von *tu*, lat. *tui*.

*Comentariu*

Explicația lui Körner este greșită sau aproximativă. Seria *tău/ ta/ tăi/ tale* funcționează în limba română ca adjective posesive sau genitivale și se acordă în gen, număr și caz cu substantivul determinat. Etimonul latinesc este adjectivul pronominal posesiv *tuus/ tua/ tui/ tuae* etc.

*Mujer* [muiere], ist das Span. *muger*, ein Weib, wie denn die spanische Sprache der Wallachischen am nächsten kommt.

*Comentariu*

Explicația lui Körner este corectă. Substantivul românesc *muiere*, ca și spaniolul *mujer*, provin din lat. *mulier* (*em*). În româna literară de astăzi, termenul folosit frecvent este *femeie* (din lat. *familia*), *muiere* având conotații peiorative, deși este încă larg întrebuințat în graiurile populare.

*Semenza* [sămînță], der Saame, lat. *semen*, fr. *semence*, ital. *sementa* und *semenza*, wie das Wallachische.

*Comentariu*

Explicația lui Körner este doar parțial corectă, căci rom. *sămînță* nu vine din latina clasică (*semen, -tis*), ci din forma reconstruită din latina populară \**sementia*. Corespondentele din franceză și italiană sunt corecte. S-ar mai putea adăuga și portug., catal. *semença*.

*Tale* [tale], ist foemininum von *tuo*, mit dem articulo *le*, oder vielmehr *le euphónico*, weil die Wallachen [831] das *l* gerne anhängen, und *lok* sowohl als *locul* sprechen, der Ort;

*Comentariu*

Explicația lui Körner este integral fantezistă. Forma *tale* este adjectivul posesiv, persoana a II-a, feminin, genitiv, acordat cu substantivul determinat *semenției*. Vezi și supra, s.v. *Teu*.

*Parintje* [părinte], und *Parintele* [părintele], der Vater.

*Comentariu*

Explicația este sumară, dar corectă.

*Jei* [ei], ist das *pronomen*: ihr, sie, von mascul. *jele, jel*.

*Comentariu*

Explicație corectă: forma *ei* reprezintă genitivul singular feminin al pronumelui personal *el/ea*.

*Wa* [va], ist das verbum auxiliare, von *wai, veï, wa*, franz. *je vais, tu vas, il va*, womit man ein *futurum periphrasticum* machen kann.

## Comentariu

Explicația este corectă. Româna formează viitorul simplu în mod perifrastic, prin formele de auxiliar (*voi, vei, va, vom, veți, vor*) ale verbului *a voi* 'wollen' + infinitivul scurt al verbului conjugat.

*Pasi* [păzi], stoßen, schlagen, als mit Spitzen und Hammern, ist der walachische infinitivus in der 4ten Conjugation, wo das *-re* der Lateiner, wie ihnen gewöhnlich ist, mangelt, und bey *pune* vorher im gleichen erheller. Da nun die rumanschen Wallachen das lateinische *qu* in ein *p*, und das *gu* in ein *b* verwandeln, als: îpe, statt *aqua*, *limbe*, statt *lingua*; so sihet man, daß *pasi* hier so viel als *quatre* obsol. heißet, franz. *Battre*, von *quatio*, *quassi*, *quassum*, *quater*. Der Italiäner hat noch ein *a* vorgesezt, und das nomen *spada*, ein Degen, daraus gemacht, dagegen die Franzosen, das *s*, nach der neuen Schreibart, wieder herausgewoefen, die Endung *-da* in ein *-ée* foem. Ziehend, endlich *épée* gemacht haben, welches also von *quatio* der Lateiner herkommt. Das Deutsche: *kutten*, *quetzchen*, *seßen*, *pfetzchen*, mit Hammern, Fäusteln, Väuscheln und Vochwerken etwas in Berghütten und Hammerwerken traktieren, breinbauen, drauflos schmeißen, daß es Löcher und Riße mache, nimmt aus dem תַּתְּשׁ תַּתְּשׁ, allen noch so alten Wortforschungen, den Vorzug weg. Wie schön ist nicht hier die wallachische Uebersetzung mit dem *pasi*, weil solches, nach dem Buchstaben, bey der Creuzigung Christi, erfolgt ist? Und ist die Forschung der heiligen Schrift nach den verschiedenen Uebersetzungen etwas, so zu loben, oder zu tadeln ist? welches letzere alle unsre Rasenwälzer gemeiniglich thun.

## Comentariu

Explicațiile lui Körner, relativ corecte din punct de vedere semantico-lexical, sunt fanteziste din punct de vedere etimologic. Harnicul pastor din Bockau atribuie verbului *a păzi* 'schützen, verteidigen; (sich) kümmern' din text un sens pe care acest cuvânt românesc, împrumut din slava veche (*paziti*) nu l-a avut niciodată. Körner s-a orientat probabil după sensul explicit din VULGATA (*Inimicitias ponam inter te et mulierem et semen tuum et semen illius ipsa coneret caput tuum et tu insidiaberis calcaneo eius.*) sau din BIBLIA lui Luther (*Ich stelle Feindschaft zwischen dich und die Frau, / deinem Nachwuchs und ihrem. / Er wird dir den Kopf zertreten, / und du wirst ihm die Ferse zerbeißen.*), după cum făcuseră și cărturarii greco-catolici de la Blaj, care, în versiunea elaborată de ei între 1760 și 1761, au urmat și ei VULGATA: *Vrajbe oi pune între tine și între muiare și între sămînța ta și între*

seminția ei. Și ea va **zdrobi** capul tău și tu **vei pîndi** călcîiul ei. Învățatul pastor luteran de la 1766 nu avea cum să intuiască faptul că în BIBLIA 1688, ca și în celelalte două versiuni manuscrise din epocă, Ms. 45 și Ms. 4389, a fost urmat strict textul grecesc din SEPTUAGINTA, unde apare verbul τηρέω ‘a proteja, a supraveghea; a urmări îndeaproape’ (cf. GR.ENGL.LEX., s.v.). Iată întregul context din SEPTUAGINTA: καὶ ἔχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γυναικὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματός σου καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματος αὐτῆς· αὐτός σου τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν. Cf. și SEPTUAGINTA DEUTSCH: *Und Feindschaft werde ich setzen zwischen dir und zwischen der Frau und zwischen deiner Nachkommenschaft und ihrer Nachkommenschaft. Er wird deinem Kopf auflauern und du wirst seiner Ferse auflauern.* Opțiunea din BIBLIA lui Micu (1795) va respecta și ea procedura literală după SEPTUAGINTA: *Și vrăjmășie voi pune întră tine și întră muiare, și întră sămînța ta și întră sămînța ei. Acela va păzi capul tău, și tu vei păzi călcîiul lui.* Chiar și prima versiune aprobată de Sinodul Bisericii Ortodoxe, tipărită în 1914, păstrează aceeași formulare ambiguă: *Acela va păzi capul tău, și tu vei păzi călcîiul lui.* Abia în Biblia sinodală din 1936 găsim o nuanțare semantică adecvată contextului: *Dușmănie voi pune între tine și între femeie, între sămînța ta și sămînța ei; aceasta îți va zdrobi capul, iar tu îi vei înțepa călcîiul* (BIBL. 1936).

Considerațiile lui Körner sunt însă remarcabile dintr-un alt motiv. Explicația semantică pe care o oferă pentru verbul *păzi* și deducerea etimologică a acestuia din lat. QUATERE<sup>7</sup> sunt, din perspectivă actuală, inacceptabile, dar succesiunea ideilor sale trădează unele trăsături ale lingvisticii comparativ-istorice, care tocmai era în curs de constituire către începutul secolului al XIX-lea. Transformarea fonetică a lui *-qu* (înainte de *a*) în *p* și a lui *-gu* în *mb*, atât de caracteristică limbii române, este ilustrată prin exact aceleași exemple care se găsesc și în lucrările de fonetică istorică a limbii române (de exemplu: Rothe 1957: 40): AQUAM > apă, LINGUAM > limbă.

Cât privește explicațiile structurii fonetice a ital. *spada* și a fr. *épée*, Körner este cumva pe calea cea bună, chiar dacă pornește de la un etimon greșit. El își dă seama că, spre deosebire de italiană, franceza păstrează pe *e* protetic înainte de un *s impurum*, pe când, dimpotrivă, consoana inițială o „elimină”, după cum se și exprimă el însuși.

În fine, pastorul din Bockau se referă aici încă și mai clar decât în cazul verbului *pune* la faptul că la infinitivul românesc terminația *re* a fost eliminată.

La sfârșit, se dovedește încă o dată limpede cât de strâns împletite sunt la Körner cercetarea teologică și cea lingvistică. Verbul românesc *păzi*, pe care îl traduce greșit prin „a strivi, a lovi cu o țepușă sau cu un ciocan” („stoßen, schlagen, als mit Spießen und Hammern”), îi este pe plac pastorului protestant și pentru că reflectă crucificarea lui Hristos. Prin această observație, el găsește prilejul să inițieze un atac verbal împotriva celor care critică traducerea Bibliei în limbile populare și, implicit, cercetările pe această temă.

*Czie* [tʃie], oder *tje*, dir, ist der dativus von *tu*, *teu*, *tie*, *te*.

*Comentariu*

Explicația este corectă, cu excepția includerii adjectivului posesiv *tău* în seria pronominală.

[832]

*Kapul* [*capul*], der Kopf, Haupt, von ital. *capo*, lat. *caput*, wallach. *cap*, mit der euphonia *ul*, *capul*.

*Comentariu*

Substantivul rom. *cap* este un element moștenit din limba latină și înrudit cu ital. *capo*, span. *cabo*, franc. *chef*. Secvența *ul* nu este un fenomen eufonic, ci este pur și simplu articolul hotărât enclitic *l*, forma pentru masculin/neutru, nominativ/acuzativ, singular, precedată de ceea ce gramaticienii români numesc „vocala de legătură” –*u*– (cf. și supra, s.v. *tale*).

*Weï* [*vei*], ist die andre Person von *wai*, siehe unter *wa* vorher.

*Comentariu*

Explicația este corectă, dar defectuos formulată. Forma *vei* este într-adevăr auxiliariul din sintagma verbală *vei păzi*, indicativ, viitor, persoana a II-a singular.

*Kalkjaile* [*călcăiele*], die Fersen, mit der euphonischen Endung gen. foem. *le*, ist hier der pluralis von *kalke*, die Ferse.

*Comentariu*

Transcrisă defectuos de către Körner, forma *călcăile* (astăzi: *călcăiele*) reprezintă pluralul acuzativ al subst. neutru *călcâi* (împrumut din lat. *calcaneum*). Articolul *le* este articolul hotărât, nu o „euphonische Endung”. Se pare că eruditul pastor nu putea distinge articolul enclitic românesc.

*Lui* [*lui*], der dativus von *Jel*, *jella*, er, sie, wie im Französischen.

*Comentariu*

Explicația lui Körner este corectă.

### 3.2. *Tatăl nostru* (Matei 6: 913)

Al doilea fragment biblic citat de Körner mai departe, în § 5 al operei sale este rugăciunea *Tatăl nostru*, din Evanghelia după Matei, 6: 9 și urm., reprodușă în patru variante diferite, pe care le prezintă, cum am arătat deja mai sus, drept idiomuri „rumanșe” („rumanschische”). În timp ce în alt loc (1766b: 829) vorbește despre patru „dialecte ale acestei limbi rumanșe sau romanșe” („Mundarten dieser rumanschis-

chen oder romanschen Sprache“), aici este vorba despre „limbi” (1766b: 833) – o diferențiere pe care, cu siguranță, nu trebuie să o judecăm cu unitățile de măsură ale terminologiei științifice de astăzi și nici să o supraevaluăm. Eruditul pastor luteran din Bockau își explică opțiunea pentru includerea în colecția sa a textelor menționate astfel: *Damit man endlich den Unterschied zwischen allen 4. obermelde-ten rumanschischen Sprachen einsehen möge, will ich das Vater Unser gegen einander hieher setzen, welches ich nach der Schreibart, so wie sich dasselbe in den angezeigten Bibeln findet, beybehalte und zwar das Wallachische mit lateinischen Buchstaben, also: „Pentru ca, în fine, să poată fi observată diferența dintre toate cele 4 limbi rumâne menționate, doresc să pun acum în paralel **Tatăl nostru**, în grafia care se găsește în Bibliile menționate, și anume transcriind valahica cu litere latinești, așadar:”*

Este vorba aici despre pasajul respectiv din *Evangelhia* după Matei, așa cum apare în *Biblia de la București*, în cele două *Biblii* retoro-mane, precum și în textul numit de Körner „velș” („Wallisch”). Din rațiunile tehnice menționate mai sus, vom reproduce și comenta doar versiunile românești, lăsând pentru altă dată cele două versiuni reto-romane.

### a. Textul original din *Biblia de la București*

ТАТЪЛЪ НОСТРЪ ЧЕЛЪ ДЕНЪ ЧЕРЮРИ, СФНЦЪСКЪ СЪ НЪМЕЛЕ ТЪД. ВІЕ ЧПЪРЪЦІА ТА, ФЕ БОЛА ТА, КЪМЪ ЧЧЕРЮ, АША ШІ ПРЪ ПЪМЖІТЬ.

ПЖИЪ НОСТРЪ ЧЪ ДЕТОАТЕ ЗІЛЕЛЕ ДЪНЕУ НОАУ АСТЪЗИ. ШІ ЛАЦЪ НОАУ ДАТОРИЛЕ НОАСТРЕ, КЪМ ЛЪСЪМЪ ШІ НОЙ ДАТОРНИЧИЛОРЪ НОЦРИ.

ШІ СЪНДНЕ ДЪЧИ ПРЪ НОЙ ЧЪЖІТЪІАЛЪ, ЧЕ НЕ ІЪЗЪЪЦЕ ПРЪ НОЙ ДЕ ЧЕЛЪ РЪД. ВЪ АТА АСТЕ ЧПЪРЪЦІА ШІ ПОУТЪРЪ ШІ СЛАВА ЧТРЪ ВЪЧЪ АМІН.

### Transcriere fonetică interpretativă în ortografia actuală a limbii române:

*Tatăl nostru cel den ceriuri, sfințească numele tău, vie împărăția ta, fie voia ta, cumu în ceriu, așa și pre pământ. Piinea noastră cea de toate zilele dă-neo noao astăzi, și lasă noao datorile noastre, cum lăsăm și noi dator-*

nicilor noștri. Și să nu ne duci pre noi în bîntuială, ce ne izbăveaște pre noi de cel rău. Că a ta iaste împărăția, și putearea și slava, întru veci. Amin.

### Transcrierea lui Körner (Wallachisch, aus Math. VI, 9)

Tátel nóstru, czel den czériuri. Sphinziéscæ sæ númelje tæu. Wije impærætsija ta. Fije wója ta, cúmu in czíérjo, assà schi prjè pæmjánte. Pjånje nóastræ czie de tóatje silelje dáeneo nóao ástæsi. Schi lásæ nóao datoriilje nóastre, cum læsàm schi nói datórniczilor nóschtri. Schi sæ nu [384] nje, dúczy prjè nói in wjantujálæ; cze nje isba wjéschtsche prjè nói de czel ræu. Ka atà jaste impærætsija, schi putierje, schi sláwa intru wiécze. Amin.

### b. Cea de-a doua versiune românească, desemnată drept „velșă” (Wallisch, aus dem A. C. Lond. 1567)

Pærintele nostra, cela ce esti en cheri. Svintzaske se numele teu. Vie emperatzia ta. Face se voja ta, cum en cer ase si pre pæmentu. Pæne noastre tza sætzioase dæ noaæ astezi. Si lase noaæ datoriile noastre, cum si noi le læsæm datornitzilor nostri. Si nu ne duce pre noi [834] la ispitire. Tze ne mentueste pre noi de viclianul. Amin

### Transcriere fonetică interpretativă

Părintele nostru, cela ce ești în ceri, svințascăse numele tău, vie împărăția ta, făcăse voia ta, cum în cer așa și pre pământu. Pînea noastră cea sățioasă dă noaă astăzi. Și lasă noaă datoriile noastre, cum și noi le lăsăm datornicilor noștri. Și nu ne duce pre noi la ispitire, ce ne mîntuiește pre noi de vicleanul. Amin

Oferim acum transcrierea cu litere latinești practică de Körner, însoțită de transcrierea noastră interpretativă, potrivit ortografiei românești actuale. Dacă vom compara transcrierea făcută de Körner acestui pasaj cu cea din *Geneză*, vom recunoaște, cum era de așteptat, numeroase coincidențe, dar și mici deosebiri, care arată că nu exista, în mintea pastorului, o preocupare pentru o sistematizare fermă a regulilor de transcriere. Schema următoare cuprinde principalele deosebiri între Körner și ortografia românească actuală. La fel ca și mai sus, punem mai întâi echivalentul grafic românesc actual, urmat, în paranteze drepte, de definiția fonologică a sunetului respectiv, la care se adaugă grafia întrebuițată de Körner.

ă (vocala centrală medie) = *æ, e* sau *a*

î (vocala centrală închisă) = *e*

i (vocala anterioară închisă) = *i*

*i* semivocalic sau final asilabic = **j**

*c* (consoana oclisivă palatală surdă) = **k**

ș (consoana fricativă postalveolară surdă) = **s**

ț (consoana africată alveolară surdă) = **tz**

*v* (consoana fricativă labiodentală sonoră) = **w**

*z* (consoana fricativă alveolară sonoră) = **s**

*ce/ ci* (consoana africată postalveolară surdă) = **ce, che, tze și tzi**

## 2. Comentarii lexicale și etimologice la *Tatăl nostru*

### Anmerkungen

*Tatal* [*tatāl*], ist vom Gothischen und Dacischen *th' Aita*, der Vater, mit dem wallischen *l*, gleich als Vatergen oder lieber Vater.

#### Comentariu

Substantivul românesc *tată* 'Vater' reprezintă norma generală în româna modernă, atât la nivel literar, cât și în graiurile populare, nu are nicio legătură cu limbile dacică și gotică – legătura genealogică între cele două limbi este, oricum, fantezistă. Etimonul real este latinescul popular *tata, nis*, cu urmași în multe dialecte italiene, spaniole sau franceze, ca și în albaneză. Cât privește articolul definit enclitic *-l*, Körner nu îl recunoaște ca atare nici aici, ca și în alte locuri.

[*ceriuri*], die Himmel, in engl. *czerio*, wo *r* statt *l* [**835**] als *l i t t e r a u n i u s o r g a n i* abwechselt.

#### Comentariu

Explicația oferită de Körner este obscură și neadecvată. În realitate, forma *ceriuri* reprezintă pluralul neutru, cu sufixul specific *-uri* (< lat. *-ora*), al substantivului *cer*, moștenit din lat. *caelum* 'Himmel', cu multe corespunzătoare în celalalte limbi romanice: ilat. *cielo*, fr. *ciel* etc.

*Sfinziéskæ sæ* [*sfințeascăse*] es heilige sich; weil die Wallachen kein *p a s s i v u m* haben und dasselbe mit dem *r e c i p r o c o* durch das *a c t i v u m* geben; ist vom Slawonischen *swience(n)sie(n)*, sich heiligen oder geheiligt werden, polon. *swie[n]ty*, heilig, *swei[n]cona woda*, Weyhwasser, da die Wallachen unter und neben den slawonischen Völkern wohnen.

#### Comentariu

Explicațiile lui Körner sunt doar parțial corespunzătoare adevărului gramatical și istoric. Limba română cunoaște diateza pasivă. În contextul dat, forma de pasiv ar fi putut fi *să fie sfințit*. Este însă adevărat că forma cu inversiunea pronumelui



reflexiv *sfințeascăse*, care apare și în text, poate fi rezultatul unei influențe a reflexivului verbal din limba slavonă. Aceeași structură apare în text și câteva cuvinte mai departe, la un verb de origine latină: *facăse*. Neobișnuită în româna literară standard astăzi, forma verbală de conjunctiv cu pronumele reflexiv, forma scurtă, postpus, este conservată în variantele actuale ale rugăciunii *Tatăl nostru*, atât în împrejurări private, cât și în biserică. Ea apare frecvent în poezia populară, precum și în construcții fixe de tipul imprecățiilor, de exemplu: *ducă-se dracului, ducă-se pe apa sâmbetei, ducă-se de unde a venit, ducă-se pe pustii*.

*Pæmjante* [*pămînt*], die Erde, Welt, halt ich vor *mundus*, mit der *prosthesi pa-*.

#### Comentariu

Corect interpretat din punct de vedere semantic, dar transcris de Körner foarte aproximativ, substantivul neutru *pămînt*, care face parte din lexicul românesc de bază, nu are nici o legătură etimologică cu lat. *mundus*, ci este urmașul normal, potrivit legilor fonetice de transformare de la latină la română, al lat. *pavimentum*. Invocare de către Körner a unei „proteze” *pa* este fantezistă. Evoluția semantică, specifică limbii române, a lat. *pavimentum*, de la sensul de ‘pavaj, caldarâm’, către cel de ‘sol; teren’ și, p. ext. ‘lume, univers’, este menționată de unii comentatori ca un indiciu al ruralizării vieții la populațiile romanizate în provinciile de la Dunăre ale Imperiului Roman.

*Si, silei* [*zi, zilei*], der Tag, vor *dies*, wie denn das *s* und *d*, *t*, bey den Ober- und Niedersachsen auch also wechseln ital. *di*.

#### Comentariu

Explicația sumară a lui Körner corespunde parțial adevărului. Românescul *zi*, plural *zile*, este, realmente urmașul lat. *dies*, dar nu are nicio legătură istorică cu fenomene fonetice asemănătoare din unele dialecte ale limbii germane, precum cele menționate de Körner.

*Datorije* [*datorie*], die Schuld, franz., *dete, dette*, von lat. *debitum*, sonst *debte*, und hier mit dem *il* der Wallachen vermehret.

#### Comentariu

Explicațiile lui Körner sunt aici vagi și aproximative, deși echivalarea semantică este corectă, iar înrudirea cu lat. *debitum* și fr. *dette* justificată. Subst. fem. *datorie*, pl. *datorii* (în text articulat cu articolul hotărât enclitic *-le*) este un derivat pe terenul limbii române de la subst. *dator*. Moștenit din limba latină (*debitorius*), acest cuvînt se află la baza unei familii derivative bogate.

*Wjantujale* [*bîntuială*], die Prüfung, wenn einer wie durch das Sieb geüchtet wird, franz. *ventiler, ventolin*, die Wurfschaufel, lat. *ventilatio*.

#### Comentariu

Explicațiile lui Körner sunt totalmente greșite. Greșită este și transcrierea propriu-zisă a cuvîntului, cu un [v] inițial, în loc de [b]. Transcrierea corectă este

*bintuiale*. Avem aici forma de plural articulată a substantivului feminin *bintuială*, derivat românesc cu sufixul *-ală* de la verbul *a bintui* ‘a supăra, a ofensa, a jigni’, la rândul lui un împrumut din maghiară (*bántani*).

*Isbawjéschtj* [*izbăvești*], erlösen, von poln. *zbawiaczi*, *vindico*, *eripio*, *zbawiciel*, der Erlöser, Erretter; ein nachbarliches Wort.

*Comentariu*

Definit de Körner drept „ein nachbarliches Wort”, verbul *izbăvește* este imperativul, persoana a II-a singular de la verbul *a izbăvi* ‘erlösen’, împrumut din slava veche (*izbaviti*).

*Ræu, rau* [*rău*], Arg, ist noch ein dacisches Wort, hebr.  $\text{רָע}$ , wie den der letzte König der Dacier *Decebalus*, ein Baal oder Herr der Dacier hieß.

*Comentariu*

Apelul la limba ebraică este fantezist și se bazează, atât la cuvântul *rău*, ca și la numele regelui dac *Decebalus*, pe o simplă asemănare fonetică. În realitate, adjectivul *rău/rea/răi/rele* este moștenit din limba latină (*reus* ‘schuldig’) și are corespondenți în dialecte italiene și iberice. Este folosit frecvent ca desemnare metaforic-eufemistică a diavolului.

*Ka* [*că*], lat. *quia*, weil, denn, gr.  $\gamma\alpha\rho$ .

*Comentariu*

Conjuncția *că*, multifuncțională în limba română, este urmașa, ca și în majoritatea celorlalte limbi romanice, a lat. *quod*. În contextul de aici, Körner definește, prin corespondențele latin (*quia*), grecesc ( $\gamma\alpha\rho$ ) și germane (*weil, denn*), nuanțele cauzală și conclusivă ale conjuncției *că*.

*Slawa* [*slava*], die Herrlichkeit, ist slavonisch.

*Comentariu*

Etimologia propusă de Körner pentru substantivul *slavă* este corectă, dacă prin *slavonisch* înțelegem ‘altslawisch’, și nu ‘altkirchenslawisch’.

*Wiech, wiecze* [*veci*], Ewigkeit ist deutsch-slavonisch, und die übrigen sind aus dem lateinischen leicht zu verstehen.

*Comentariu*

În text apare pluralul *veci*, de la substantivul *veac*, un împrumut din slava veche (*věkü*). Ce vrea să spună Körner prin sintagma *deutsch-slavonisch* este obscur. Foarte corectă este însă aprecierea că „die übrigen sind aus dem lateinischen leicht zu verstehen”, „die übrigen” fiind unitățile lexicale *că, a ta, iaste, împărăția, putearea*, conjuncția și și prepoziția *întru*.

## Concluzii

Prin considerațiile sale referitoare la traduceri ale *Bibliei* în unele limbi romanice din spațiul Central European care, deopotrivă la vremea respectivă, ca și astăzi, s-au bucurat și se bucură de puțină atenție, Georg Körner, pastor în orașelul Bockau din Munții Metaliferi, depune o remarcabilă mărturie nu doar despre cunoștințele sale din diverse limbi, ci și despre capacitatea de a putea trage, prin compararea acestor idiomuri, unele concluzii privitoare al originea și dezvoltarea elementelor avute de el în vedere. Trebuie, pe de altă parte, să ținem cont de faptul că scopul publicațiilor sale nu a fost în primul rând unul lingvistic, ci unul teologic și de istoria religiilor, după cum se indică în mod explicit chiar din titlu (Körner 1766b: 819): „ein Beytrag zu der gelehrten Geschichte der heiligen Schrift.“ – „o contribuție la istoria erudită a Sfintei Scripturi”. Desigur, pentru un lingvist de astăzi, unele dintre explicațiile etimologice propuse de Körner pot părea fanteziste, dar aceste lucruri reprezintă marca specifică comentariilor despre limbi în epoca de dinainte de întemeierea lingvisticii comparativ-istorice din prima jumătate a secolului al XIX-lea<sup>8</sup>, speculații fără de care aceasta din urmă ar fi de neconceput. Körner este deja atât de aproape de cunoștințele științifice ulterioare, încât el recunoaște anumite regularități ale evoluției fonetice, cum ar fi schimbări foarte caracteristice pentru română: *-qu-* > *-p-*, *-gu-* > *-b-*, *-l-* > *-r-*. Între altele, el recunoaște, sau doar bănuiește, fenomene morfologice specifice limbii române, cum ar fi, de exemplu, articolul enclitic, pe care îl explică prin eufonie, sau trăsături specifice ale sistemului pronominal. Demn de luat în seamă este și faptul că pastorul nostru afirmă în mod explicit faptul că, în pofida puternicei influențe suportate din partea limbilor slave, care în *Biblia de la București* se manifestă deopotrivă în vocabular, precum și prin grafia chirilică (veche), limba română rămâne o limbă romanică; asemenea idiomurilor retoromanice, se întemeiază pe limba latină adusă de romani în respectivele teritorii ale Imperiului Roman. La Körner nu se găsesc expresii ambigue precum „romano-slavă” („Römisch-Slavisch“) în *Mithridates* de la 1809 (vezi Lüdtke 1978: 150), sau „limba slavoromană” („die slavischrömische Sprache“) la Sulzer 1781 (după Frisch 1983: 35), expresii care au contribuit la configurarea imaginii unei limbi mixte, slavo-romanice. Faptul că cercetările sale despre limba

română nu sunt atât de detaliate precum cele ale autorilor menționați mai sus, ca și a altor autori de mai târziu, se explică prin aceea că interesul pastorului din Bockau era în esență altul decât cel al istoricilor și filologilor care au jucat un rol oarecare în preistoria și în istoria veche a românisticii. Publicația pe care el a ales-o pentru a se exprima, un volum în care se tratau teme de interes precumpănit regional, a putut juca un rol cu totul nerelevant în răspândirea părerilor lui Körner despre traduceri biblice în limbile romanice. Rămâne însă cu siguranță dincolo de orice îndoială faptul că pastorul saxon a contribuit la răspândirea, printre cei care au putut să îi citească opera, a unor cunoștințe cu totul excepționale despre limba română.

### Note

<sup>1</sup> Varianta în limba germană a prezentului text va fi publicată în volumul *Festschrift Rudolf Windisch – 80*, aflat sub tipar la Editura Narr, Tübingen.

<sup>2</sup> Pentru detalii privitoare la lista bibliografică vezi Busse/Schmidt-Radefeldt (2003: 11-17), precum și în bibliografia volumului de față.

<sup>3</sup> Informațiile care urmează privitoare la viața lui Körner se bazează mai ales pe prezentările lui Hengst (2016a) și Nahrath (2016). Ambilor autori, prof. dr. Karlheinz Hengst, slavist emerit la Universitatea din Leipzig, și Edgar Nahrath, notar în Bockau și președinte al Societății „Magister Georg Körner”, le rămânem recunoscători pentru numeroasele date pe care ni le-au furnizat. Karlheinz Hengst ne-a atras deja de câțiva ani atenția asupra scrierilor lui Körner, iar Edgar Nahrath cultivă cu multă dăruire memoria acestui personaj.

<sup>4</sup> Fiindcă acest aspect nu a putut fi cercetat mai în detaliu, iar Körner nu a dat niciun comentariu la această versiune, nu vom aborda în cele ce urmează această ipoteză.

<sup>5</sup> Nu vom trata în cele ce urmează versiunile reto-romane și nici remarcile pe care le face Körner pe marginea lor. Acestea vor fi avute în vedere într-un articol ulterior.

<sup>6</sup> Ortografia folosită de Körner va fi, desigur, păstrată.

<sup>7</sup> Despre lat QUATERE în România cf. Bork (1969).

<sup>8</sup> Să ne gândim, de exemplu, la frecvent citata deducție etimologică a fr. *haricot* ‚fasole‘ < \*aricotus < \*fabaricotus < \*fabaricus < lat. FABA, în Dicționarul lui Ménage, din secolul al XVIII-lea (Pfister 1980: 45).

## Bibliografie

BIBL.1760-1761: *Biblia Vulgata, Blaj, 1760/1761*, vol IV, Ioan Chindriș/Eugen Pavel (coordonatori), București, Editura Academiei Române, 2005.

BIBL.1795: *Biblia, adecă Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, Blaj, 1795. Ediție jubiliară, îngrijită de Ioan Chindriș/Eugen Pavel, Roma, 2000.

BIBL.1936: *Sfânta Scriptură*, tradusă după textul grecesc al *Septuagintei*, confruntat cu cel ebraic (...), cu aprobarea Sfântului Sinod. București: Tipografia cărților bisericești, 1936.

Bork, Hans Dieter (1969): *Die Familie von lateinisch quaterne im Romanischen*. Heidelberg, Winter.

Busse, Winfried / Schmidt-Radefeldt, Jürgen (edit.) (2003): *Rumänisch und Romanisch. Festschrift zum 60. Geburtstag von Prof. Dr. phil. habil. Rudolf Windisch* (Rostocker Beiträge zur Sprachwissenschaft 13). Rostock, Universität, Philosophisches Fakultät.

Coseriu, Eugenio (1981): *Von Genebrardus bis Hervás. Beiträge zur Kenntnis des Rumänischen in Westeuropa* (Lingua et Traditio 2), Tübingen, Narr, 1981.

Dahmen, Wolfgang / Munteanu, Eugen (2019): *Biblia de la București (1688) într-o publicație germană din secolul al XVIII-lea*, în: Ofelia Ichim et alii (edit.), *1918 – 2018: Limba și cultura română – structuri fundamentale ale identității naționale: evaluări, perspective*, București, Tracus Arte, p. 83-103.

Einheitsübersetzung (2016): <https://www.bibleserver.com/EU/1.Mose3%2C15> (Ultima accesare a fost la 07.01.2021).

Frisch, Helmuth (1983): *Beiträge zu den Beziehungen zwischen der europäischen und der rumänischen Linguistik. Eine Geschichte der rumänischen Linguistik des 19. Jahrhunderts. Hauptströmungen der Sprachwissenschaft im 19. Jahrhundert*. Bochum, Brockmeyer. Versiune românească: *Relațiile dintre lingvistica română și cea europeană*, București, Saeculum, 1995).

GR.ENGL. LEX.: *Greek-English Lexicon of the Septuagint*, third corrected edition, Johan Lust/Erik Eynikel/Katrin Hauspie (Edit.), Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2016.

Hengst, Karlheinz (1990): *Der Sorabist Georg Körner und das Russische*, în: Renate Lachmann et alii (Edit.), „*Tgolí chole Mèstró*”. *Gedenkschrift für Reinhold Olesch*, Köln – Wien, Böhlau, p. 395-403.

Hengst, Karlheinz (2016a): *Georg Körner – Leben und Werk eines Gelehrten im 18. Jahrhundert. Schriftenreihe der Magister George Körner Gesellschaft* 19, p. 101-120.

Hengst, Karlheinz (2016b): *250 Jahre von der Idee bis zum gedruckten Wörterbuch von Georg Körner. Schriftenreihe der Magister George Körner Gesellschaft* 19, p. 155-163.

Körner, Georg (1766a): *Nachricht von einem raren Neuen Testamente in slavonisch-bulgarischer Sprache, als eine Nachlese zur gelehrten Geschichte der biblischen Uebersetzungen*, în: Johann Gottfried Weller (Edit.), *Altes aus allen Theilen der Geschichte, oder Alte Urkunden, alte Briefe, und Nachrichten von alten Büchern, mit Anmerkungen*, vol. 2, Chemnitz, Stöbel, p. 809-819.

Körner, Georg (1766b): *Nachricht von den wallachischen, rumanschischen oder rhäzischen Bibeln, als ein Beytrag zu der gelehrten Geschichte der heiligen Schrift*, in: Johann Gottfried Weller (Edit.), *Altes aus allen Theilen der Geschichte, oder Alte Urkunden, alte Briefe, und Nach richten von alten Büchern, mit Anmerkungen*, vol. 2, Chemnitz, Stößel, p. 819-843.

Lüdtke, Jens (1978): *Die romanischen Sprachen im Mithridates von Adelung und Vater. Studie und Text* (Lingua et Traditio 4). Tübingen, Narr.

[Müller, Andreas] (1680): *Oratio orationum. SS. Orationis Dominicæ Versiones præter Authenticam ferè Centum ... editæque a Thoma Ludekenio*, Berlin, Officina Rungiana.

Nahrath, Edgar P. (2016): *Georg Körner – Pfarrer, Chronist, Sprachforscher. Schriftenreihe der Magister George Körner Gesellschaft*, 19, p. 6-23.

Pfister, Max (1980): *Einführung in die romanische Etymologie*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

REW: Meyer-Lübke, W. (<sup>s</sup>1972): *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Winter.

Rothe, Wolfgang (1957): *Einführung in die historische Laut- und Formenlehre des Rumänischen*, Halle (Saale), Niemeyer.

Schlemmer, Gerd (1983): *Die Rolle des germanischen Superstrats in der Geschichte der romanischen Sprachwissenschaft* (Romanistik in Geschichte und Gegenwart 12), Hamburg, Buske.

SEPTUAGINTA: *Septuaginta, id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes* editit Alfred Rahlfs, editio octava, Stuttgart, Private Württembergische Bibelanstalt, 1965.

SEPTUGINTADEUTSCH: *Septuaginta Deutsch. Das griechische Alte Testament in deutscher Übersetzung*, Wolfgang Kraus/ Martin Karrer (Edit.), Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2009.

VULGATA: *Bibliorum sacrorum juxta Vulgatam clementinam nova editio*, curavit Aloisius Grammatica, typis polyglotis Vaticanis, 1929.

Alexandru Călin BÎRJOVANU

## Contextul cultural iluminist al primelor traduceri de texte geografice în Moldova



A.C.B. – studii de licență la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Facultatea de Litere, specializarea Limba și literatura română – Literatură comparată; studii de masterat la aceeași instituție, specializarea Lingvistică generală și românească. Doctorand la Școala doctorală de Studii Filologice de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”. A făcut voluntariat în cadrul unui proiect de editare a dicționarului slavo-române din secolul al XVII-lea.

Cultura românească scrisă a cunoscut o evoluție continuă încă din primele secole, întrucât pornind de la simple traduceri ale textelor religioase, s-a ajuns la ample lucrări cu caracter istoric, științific și beletristic. Umanismul și Iluminismul apar cu întârziere în spațiul autohton, însă au o influență puternică în epocă, ducând astfel la apariția unor noi orientări în peisajul cultural românesc.

În Moldova și Țara Românească răspândirea Iluminismului este strâns legată de influența neogreacă și de dorința cărturarilor români de a prelua tendințele ideologice din Occident și de a sincroniza cultura românească cu cea apuseană. Maria Bulgaru plasează momentul incipient al mișcării iluministe în Moldova la mijlocul secolului al XVIII-lea, „când profesorii de la Academii domnești din Iași și București și cărturarii români au pornit să traducă lucrările unor iluminiști din Occident, să utilizeze pe larg manualele cele mai moderne ale autorilor englezi, francezi, germani, italieni etc., care contribuiau la eliberarea de teologie, la afirmarea spiritului raționalist în explicarea fenomenelor lumii” (Bulgaru 2001: 60). Conform Mariei Bulgaru, mișcarea iluministă din Mol-

dova cunoaște trei etape de dezvoltare. Prima etapă este una incipientă, care ține de la mijlocul până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, caracterizată prin ideea „difuzării cunoștințelor prin toate formele posibile”, cu scopul de educare a maselor prin modernizarea învățământului și prin facilitarea accesului la cultură. Adoptarea curentului iluminist în Moldova a fost un „rezultat al răspândirii intense a raționalismului iluminist din Occident” (Bulgaru 2001: 34) și a „numeroaselor contacte pe care le aveau cărturarii români cu marii cugetători francezi, germani, englezi (Montesquieu, Voltaire, Rousseau, enciclopediștii, Wolf etc.) prin traducerea operelor lor, prin învățământ, presă, călătorii etc.” (Bulgaru 2001: 35). A doua etapă care se desfășoară între sfârșitul secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea reprezintă apogeul acestui curent și este „marcată prin creația iluministă propriu-zisă a cărturarilor moldoveni” (Bulgaru 2001: 61), avându-i ca principali reprezentanți pe I. Tăutu, Gh. Asachi, A. Donici și C. Stamati. Ultima perioadă este marcată de activitatea generației pașoptiste, liderii acestei mișcări s-au bazat pe valorile și principiile promovate în Epoca Luminilor, întrucât „fără a nega principiile iluminismului, acceptate în perioadele anterioare, pașoptiștii le completează cu noi idei despre organizarea și mijloacele de refacere a societății” (Bulgaru 2001: 62).

Cultura română din secolul al XVIII-lea a fost puternic influențată de cea neo-greacă, întrucât relațiile strânse cu grecii au facilitat pătrunderea în spațiul românesc a ideilor și valorilor occidentale din acea epocă. Apropierea culturii românești de cea apuseană a fost favorizată de regimul fanariot, după cum susține și George Călinescu: „Epoca fanariotă a contribuit la desorientalizare. Grecii aveau puternice legături cu Apusul, îndeosebi cu Italia. Și de foarte multe ori autorii francezi și italieni ne-au sosit prin Arhipelag. Ei înșiși manifestau un mare impuls de a evada din Răsărit” (Călinescu 1941: 67). Așadar foarte multe texte importante din cultura occidentală ajung la noi prin intermediul traducerilor grecești. Dat fiind contextul epocii, neogreaca a fost la acea vreme o limbă importantă de cultură în spațiul românesc, cunoscută de aristocrați și intelectuali, aspect ilustrat din nou de Călinescu:

„Traducerile din literaturile occidentale, circulând în ms. sau publicate, se fac în principate dar și în Ardeal din ce în ce mai numeroase. Adesea talmăcirea se slujește de un text în greaca comună, dar grecii tocmai se țineau



acum în tot mai strânsă legătură cu Occidentul. S-ar putea spune că foarte mulți boieri au două fețe: ca oameni de cultură grecească ei sunt niște europeni, ca simpli români niște oameni de formație orientală. Cultura grecească e așa de puternică, încât centrul ei se mută încoace” (Călinescu 1941: 70).

Între secolele XVII-XVIII cultura scrisă a cunoscut un progres fără precedent în Țările Române, fiind vorba de o adevărată înflorire culturală care a favorizat apariția unor opere inedite, a unor tipuri de texte nemaiîntâlnite până atunci în spațiul autohton care abordau subiecte fascinante din domenii diverse. De pildă, tot mai mulți cărturari români sunt interesați de continentul american, un teritoriu exotic, cu totul necunoscut până atunci în zonele de răsărit ale Europei. Informațiile privitoare la Lumea Nouă au ajuns treptat și în teritoriile românești. În Transilvania, zonă mai apropiată de spațiul occidental, care „s-a bucurat de o autonomie mai accentuată, iar prin structura instituțional-politică și religioasă mai apropiată apusului continentului a participat mai lesne la ansamblul vieții europene” (Cernovodeanu & Stanciu 1977: 11), apar în secolul al XVI-lea numeroase documente în care se menționează sau se descrie continentul american, aceste texte aparținând numeroșilor cărturari transilvăneni, dar și străini stabiliți în regiune. În secolul al XVII-lea și începutul celui următor, continentul american apare atestat și în textele moldovenești, cum ar fi, de exemplu, lucrarea cărturarului Miron Costin, *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor* sau romanul alegoric de satiră politică *Istoria ieroglifică*, a lui Dimitrie Cantemir (Cernovodeanu & Stanciu 1977: 29). Fascinația intelectualilor vremii pentru continentul american a fost determinată și „de unele cauze practice și anume, printre altele, și de aclimatizare în regiunile noastre a unor soiuri de plante provenind din America, dintre care cel mai răspândit a fost, fără îndoială, porumbul, originar din Mexic” (Cernovodeanu & Stanciu 1977: 30).

În secolul al XVIII-lea remarcăm apariția unui număr notabil de lucrări din domeniile geografiei și istoriei în legătură cu continentul american, pătrunzând în spațiul românesc o diversitate impresionantă de informații privitoare la Lumea Nouă, care au avut de data aceasta parte de o sferă mult mai largă de circulație:

„[...] știrile privind geografia și istoria continentului american nu mai sunt difuzate acum doar pe calea tipăriturilor, cu o restrânsă circulație în lumea

erudiților sau prin câteva note fugare strecurate incidental în conținutul unei opere autohtone tratând alte subiecte, ci ajung a fi împărtășite unor cercuri mai largi mai ales prin învățământul predat la academiile domnești din București și Iași. Asemenea manuale școlare – traduse și prelucrate, de obicei, după cărți occidentale în limba greacă, slujind ca limbă de predare în aceste instituții în perioada fanariotă – au fost, câteodată, tălmăcite și în românește, răspândindu-se în copii manuscrise în lumea măruntă a boiernașilor și târgoveților” (Cernovodeanu & Stanciu 1977: 32).

La începutul secolului al XVIII-lea lucrările clericilor greci Hrisant Notara (*Introducere la învățătura geografiei și a sferei pământeste* tipărită la Paris în 1716 din îndemnul lui Scarlat Mavrocordat) și Meletie din Ianina (*Geografia veche și nouă*, tipăritură care apare la Veneția în anul 1728) s-au bucurat de notorietate în rândul intelectualilor și învățăceilor (*Ibidem*: 32-34). În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea apar primele texte românești propriu-zise despre Lumea Nouă și despre noile descoperiri geografice, cele mai notabile din această perioadă fiind *Cosmografia adecă izvodirea lumii...* din anul 1774, tradusă de Anatolie ierodiacon la episcopia de Râmnic (*Ibidem*: 37) și *Gheografie noao*, care s-a păstrat în limba română în două copii, una din 1780 și alta în 1786, a doua fiind alcătuită la Dărdănești de către Alexandru Athanasie pentru boierul Iordache Darie (*Ibidem*: 40). În Catalogul manuscriselor românești al lui Gabriel Ștrempel ni se indică *Istoria Americăi* din 1795, redactată de către Gherasim Clipa, arhimandritul Mitropoliei Iașului, text care are la bază o lucrare a lui Joseph de la Porte (1714-1779). Tot în același an apare și lucrarea *De obște geografie* de Episcop Amfilohie (Hotiniul), considerată a fi cel mai vechi manual de geografie scris în spațiul românesc, document în care este menționată America. În 1816 a fost publicată la Buda tipăritura *Descoperirea Americii. O carte foarte folositoare* scrisă de Joachim Heinrich Campe (1746-1818) și tradusă în limba română de către Nicola Nicolau. Acest volum este un text care conține descrieri de călătorie.

Unul dintre cele mai reprezentative texte despre Lumea Nouă în limba română este *Istoria Americii* a lui Costandin Sucevan, manuscris care a fost elaborat în patru volume, între anii 1818 și 1820, și are la bază versiunea grecească a operei *The history of America*, aparținând istoricului scoțian William Robertson (1721-1793), o amplă lucrare cu caracter istoriografic care s-a bucurat de notorietate și a avut un impact imens în epocă, dat fiind

faptul că a circulat în multe versiuni și în diferite limbi. Textul lui Robertson a fost mai întâi tradus în limba franceză de către Jean-Baptiste Suard (1732-1817) și Jansen Hendrik (1741-1812), la puțin timp de la apariția sa. După cum am văzut anterior, grecii au avut o strânsă legătură cu Occidentul, în spațiul elen circulând texte de referință ale Iluminismului european. Având în vedere relațiile spațiului grecesc cu Europa apuseană, Ovidiu Papadima subliniază faptul că „o caracteristică – mai accentuată ca în alte țări din Estul și Sud-Estul Europei – este cunoașterea temeinică a mai multor limbi occidentale și mai ales a celei franceze, de către cărturarii greci, inclusiv cei din Principatele Române” (Papadima 1975: 50), oferindu-i drept exemplu pe Constantin Mavrocordat, Evghenie Vulgaris și Nikeforos Theotokis, atrăgând atenția asupra faptului că „Voltaire este citat în literatura greacă, între anii 1766 și 1821, de vreo sută de ori” (*Ibidem*: 51). Având în vedere acest aspect, nu este deloc întâmplător că versiunea franceză a textului lui William Robertson a stat la baza celei neogrecești, traducerea fiind făcută de cărturarul, tipograful și traducătorul grec Georgios Vendotis (1757-1795). Textul grecesc, *Ἱστορία τῆς Ἀμερικῆς*, datează din ultimul deceniu al veacului al XVIII-lea, primul și al doilea volum apărând în anul 1792, iar al treilea și al patrulea în anul 1794. Traducerea lui Vendotis reprezintă o tipăritură și se află la Biblioteca Națională a Austriei din Viena.

Versiunea neogreacă a reprezentat textul sursă după care s-a înfăptuit traducerea în limba română, aspect care se deduce din nota introductivă de la începutul volumului I: „Istoria Americii care s-au tâlmăcit de pe limba grecească într-a noastră limbă moldovinească de cătră mine, Costandin Sucevan biv vel med(elnicer). În Iași la anul 1818”. Fiind un text ce datează din ultimii ani ai epocii fanariote, într-o perioadă când cultura elenă a avut o influență enormă asupra spațiului cultural românesc, nu este deloc surprinzător faptul că *Istoria Americii* a fost tradus din neogreacă, o limbă cunoscută de învățații români ai acelei epoci. Textul românesc are în compoziția sa patru tomuri: primul dintre acestea, care datează din anul 1818, are în compoziția sa 153 de file; tomul al doilea, tot din anul 1818, însumează un număr de 238 de file; al treilea tom datează din 1819 și include 255 de file, iar al patrulea cuprinde 174 de file și datează din anul 1820. Coperta fiecăruia dintre cele patru volume prezintă dimensiunile de 16,5 cm lățime și 22 cm înălțime. Textul se află în prezent la Biblioteca Centrală Universitară din Iași și este înregistrat cu cota Ms. III-23, fiind depozitat la sala de colecții speciale Dimitrie Cantemir de la etajul al II-lea.

Fiind scris cu cerneală neagră, textul prezintă o grafie lizibilă și un aspect foarte îngrijit. Cu toate acestea, erorile de copist, cum ar fi cuvintele suprascrise, omisiunile și ștersăturile, nu lipsesc din manuscris.

Fascinant și inedit pentru cultura românească a acelor vremuri, *Istoria Americii* este un text care se remarcă prin obiectivitate, coerența conținutului, înșiruirea logică a evenimentelor și bogăția informațiilor. Fiind o operă cu caracter istoriografic, *Istoria Americii* este un text non-literar aparținând stilului științific care prezintă nu numai evenimente istorice, dar și ample secvențe de descrieri geografice și etnografice în care apar ilustrate într-un mod detaliat pe de o parte specificul locurilor din Lumea Nouă (punându-se accent pe climă, relief, faună și floră), iar pe de altă parte caracteristicile comunităților precolumbiene. O altă particularitate interesantă a acestui manuscris este prezența notelor de subsol care au ca scop descrierea sau explicarea unor aspecte din text. Aceste însemnări variază de la mici adăugiri până la detalii ample cu privire la evenimente istorice sau descrieri geografice. *Istoria Americii* se caracterizează și printr-o bogată terminologie științifică în legătură cu geografia, istoria și alte științe. Mai întâi remarcăm prezența diverșilor termeni neologici precum *analoghie*, *aritmética*, *astronomie*, *astrolog*, *gheografii*, *ipólipsis*, *mathimáticos*, *theologhiei*, care sunt, evident, împrumutați din neogreacă, o limbă care a avut o amprență puternică asupra lexicului limbii române din acea vreme. Termenii din sfera semantică a geografiei sunt întâlniți foarte des în text, câțiva dintre cei mai importanți fiind: *ochian*, *giumătate de sferă* (sintagmă nominală care corespunde termenului actual *emisferă*), *miazănoapte*, *miazăzi*, *apus* și *răsărit* (cuvinte întrebuințate pentru a denumi punctele cardinale *nord*, *sud*, *vest* și *est*), *ostrov* (arhaism, sinonim pentru *insulă*), *brăul arzătoriu* (sintagmă utilizată pentru a denumi zona cu climă caldă a globului), *pîriu* (cuvânt care avea o sferă de sens mult mai largă decât în limba actuală, fiind întrebuințat pentru a denumi orice tip de apă curgătoare) etc. Foarte interesante sunt și aspectele ce țin de toponimie și etnonimie, întrucât întâlnim nume de țări și popoare care sunt total diferite față de cele folosite în limba română actuală, cum ar fi *Thráchiia*, *Eghípet*, *Englitéra* (denumire veche a Angliei), *Evrópa* sau *evropei* (pentru a desemna Europa și pe europeni), *Carhidónia* sau *carhidoni* (denumiri vechi date Cartagini și cartaginezilor), *Finíchiia* și *finichieni* (pentru a denumi Fenicia și pe fenicieni) etc.

După cum putem observa, *Istoria Americii* este un text de referință pentru perioada iluministă din Moldova, întrucât astfel de opere au fost scrise din dorința de emancipare a maselor prin cultură, obiectiv care s-a îndeplinit prin facilitarea accesului la educație și informație. Această lucrare elaborată cu grijă, care impresionează prin fluxul de informații, amplele pasaje descriptive, terminologia științifică folosită și subiectul abordat marchează un stadiu de maturitate la care a ajuns cultura românească scrisă. Trebuie să avem în vedere și faptul că acest manuscris reprezintă traducerea unei lucrări importante care a circulat în spațiul occidental în secolul al XVIII-lea și s-a bucurat de o notorietate în epocă, fiind vorba despre o ediție în limba română a unei opere ce aparține lui William Robertson, reputat istoric al Epocii Luminilor și reprezentant de seamă al curentului iluminist din Occident. În acest context, putem plasa traducerea românească a lucrării *Istoria Americii* într-o perioadă premodernă, având de a face cu un text care face tranziția de la perioada veche a culturii românești scrise la începuturile unei culturi românești moderne, care să se ridice la standardele occidentale.

### Referințe bibliografice

B.A.R. = Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, I, B.A.R., 1–1600, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978

Bulgaru 2001 = Maria Bulgaru, *Gîndirea iluministă în Moldova: opinii și realități*, Chișinău, Centrul Editorial al USM, 2001

Călinescu 1941 = George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1941

Cernovodeanu & Stanciu 1977 = Paul Cernovodeanu, Ion Stanciu, *Imaginea Lumii Noi în Țările Române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii pînă în 1859*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1977

IST. AM. = *Istoria Americii, care s-au tălmăcit de pe limba grecească într-o noastră limbă moldovinească, de către mine, Costandin Sucevan biv vel med(elnicer). In Iași, la anul 1818*, manuscris ce aparține Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași, însemnat cu cota Ms. III-23

Papadima 1975 = Ovidiu Papadima, *Ipostaze ale iluminismului românesc*, București, Editura Minerva, 1975

Adrian Dinu RACHIERU

**Ion D. Sîrbu, un Robinson în Isarlîk**

A.D.R. – prof. univ. dr., actualmente pensionar. Dintre volumele publicate (peste 30): *Elitism și Postmodernism* (1999); *Bătălia pentru Basarabia* (2000); *Alternativa Marino* (2002); *Legea conservării scaunului* (roman, vol. I, II) (2002, 2004); *Globalizare și cultură media* (2003); *Nichita Stănescu – un idol fals?* (2006); *Eminescu după Eminescu* (2009); *Poeți din Basarabia* (antologie critică) (2010); *Ion Creangă. Spectacolul disimulării* (2012); *Con-viețuirea cu Eminescu* (2013); *Romanul politic și pactul ficțional (I)* (2015); *Polemici de tranziție* (2016); *Romanul politic și pactul ficțional (II)* (2018); *Cercul doclinian*, ediția a II-a (2020); *Politică și canon literar* (2021).

„Culoarea fricii se schimbă după fiecare deceniu”

Cu *Ultimele...* (Editura Măiastra, 2020), Toma Velici, îngrijind volumul, semnând notele, referințele critice și indicele de nume, ne pune la îndemână scrisori, pagini de jurnal, însemnări spitalicești, înregistrări audio din lunile din urmă ale lui Ion D. Sîrbu; adică fragmente dintr-un preconizat volum de *Memorii* (mereu amânat), botezat *Depun mărturie*, în care prozatorul intenționa să povestească „tot ce știe despre această Apocalipsă”. Or, cel care optase „pentru morală, nu pentru carieră” (cum mărturisea într-un interviu), apăsător de vestea neagră („Rea-vestirea” oncologică), chinuit de cărțile nescrise, se eliberase acum de literatură (cf. scrisoarea către V. Nemoianu, din 3 iunie 1989). Bătrânului soldat, ajuns pe „ultima turnantă”, îi dispăruse „poftea de a scrie și de a simți literar”.

\*

Grăbit să părăsească această lume cu trei luni înainte de explozia decembristă, aproape necunoscut, „descoperit” cu entuziasm după 1989, Ion D. Sîrbu ne-a lăsat „cel mai bogat

sertar literar”. Încât, pe bună dreptate, Alex Ștefănescu avertiza: „există doi I. D. Sîrbu” (Ștefănescu 2005: 521), unul antum, prea puțin cunoscut și un altul postum, o adevărată revelație. Erudit, alert, risipitor, digresiv, caustic, tăios etc., impunând prin varietatea lecturilor și o bogăție de idei în ebuliție, cu vervă malițioasă, adunând un uriaș „capital de frustrări și suferințe” (Manolescu 2008: 1433), crezând țărănește în steaua lui și terorizat de gândul că va rămâne un necunoscut, acest „proletar” al condeiiului, înfruntând – ca perdant – vicleniile Istoriei, a fost un „scriitor subteran major” (Mihai Barbu 2010: 3). Un balcanic „neamț”, exilat în propria-i țară, urmărit de neșansă, poziționat invers față de mersul evenimentelor, biciuind stilul de viață comunist într-o operă care, indiscutabil, e inferioară omului (savuros, sclipitor, suspicios, cârtitor, plângându-se de „prostietatea” asfixiantă).

Cine se încumetă a-i cerceta viața, pornind, firește, de la matricea petrileană (multietnică), va descoperi, fără efort, o traiectorie aventuroasă, frântă, proiectată pe un fundal tragic. Student de vârf, membru al Cercului literar sibian, dar și al Partidului Comunist (din 1940), ilegalist, așadar, trimis pe Frontul de Est, dezertor, sergent-interpret pe lângă un general rus, traversând, cu o cizmă, Ucraina, conferențiar la Institutul clujean de Artă Dramatică, îndepărtat, în 1949, alături de Blaga și de alți corifei din învățământul superior, profesor suplinitor o vreme, redactor, din 1956, la revista „Teatrul”, trecut apoi prin școala detenției, vagonetar, secretar literar al Teatrului Național din Craiova (1964-1973) și pensionat din motive medicale, iată, rezumativ, destinul coșmarec al sergentului TR Ion D. Sîrbu (1919-1989), trecut prin grele încercări, vădind, din unghiul creatorului, o salvatoare „vocație pentru suferință”. Anii de pușcărie, inițial pentru „omisiune de denunț” (în cazul Ștefan Augustin Doinaș, cunoscut în studenția sibiiană), tentativele de recrutare și refuzul său îndărătnic, șirul de anchete (printre anchetatori, căpitanul Tudor Vornicu, viitorul teleast, mirat – la o accidentală întâlnire – că cel pe care îl considerase „dispărut din viață” revenise la suprafață), lunga tăcere editorială, „sertarita”, boala etc., definesc – la o sumară ochire – o existență traumatizată, în pofida unui start care promitea, prin „dosar”, în noul context, o cu totul altă desfășurare. La Petrila, unde, prin osârdia lui Ion Barbu, există acum o casă-muzeu, iar Mihai Barbu a întocmit, scrupulos, chiar un *Dicționar al personajelor petrilene* (2002), tatăl, cel care i-a dat „șira spinării”, era

militant sindicalist; dincolo de distracțiile oferite de această „colonie” polietnică, mozaicată (adică: popice, fotbal, chermeze, filme), Ion D. Sîrbu a moștenit morala minerească. Iar mama, premonitoriu, îi va spune *olláhului* Gary: „mina e soarta ta”. Fiindcă șirul de suferințe și aventura scriitoricească îi vor permite să se descopere *ca om*, investigând adâncimile și tainițele sufletului.

Dincolo de „anii de studii postuniversitare”, cum numise, cu un rictus amar, intervalul petrecut *acolo*, în acel „saison en Enfer” și unde, antrenat temeinic în a renunța, ținuse colegilor de celulă prelegeri despre dramaturgia blagiană, Ion Dezideriu Sîrbu constată, răsfoind un vechi și uitat *Jurnal* (acoperind anii 1952-1953), că „e plin de Blaga”, prezent, de altminteri, și în epica sa, sub numele de Napocos. Filosoful, la rândul-i, văzuse în Gary, apreciat superlativ, „un atlet al mizeriei”. Fascinația blagiană se resimte, amprentându-i încercările; nu, desigur, în „felul geometric de lectură”, lineară, fără efecte, cum apreciază, corect, Gary, ci în efortul de a testa „limitele realiste ale fantasticului”. Taina e doar *vecină*, suntem aproape de un prag care ascunde necunoscutul. De unde, probabil, interesul mărturisit, deseori explicitat, oricum urmărit cu tenacitate, pentru dramaturgie, livrând piese „jucabile”. Iar o piesă precum *Pragul albastru*, pusă în scenă, în 1983, la Teatrul Tineretului pietrean, probează convingător această veche ambiție. De fapt, dramaturgul Sîrbu se dovedește, observa prietenul Doinaș, un „amant al ideilor”. El cultivă polisemantismul, mizează pe forța de sugestie a simbolurilor, cere chei filosofice și știe că „o metaforă bună e întotdeauna clar-obscură”. Nu întâmplător *Arca bunei speranțe*, jucată, totuși, la Piatra Neamț (1970), fusese respinsă în alte locuri, fiind „prea metafizică”. De rezonanță biblică, reconstituind o familie arhetipală, „în pericol”, *Arca* se voia, aflăm (dintr-o scrisoare trimisă regizorului Călin Florian), o piesă politică (ca „intenție fățișă”). *Simion cel Drept* era un recviem al satului nostru, supus tăvălugului „progresului”. Apăsând pe miza simbolică, astfel de texte, sufocant-ideatice, nu-i îngăduiau revărsările de fantezie lexicală, debordantă la I. D. Sîrbu, ori-pilat și de intervențiile abuzive ale regizorilor „creatori”. Încât virajul spre proză, după acea primă, prudentă tentativă (*Concert*, 1956), o nuvelă extinsă, ignorată chiar de autor și *Povestirile petrolene* (1973), îngemănând caracterul legendar-mitic cu inciziile realiste, de adevăr documentar, era previzibil. Dacă *Jurnalul*, cu însemnări conspirative,



colecționa „exerciții de luciditate”, dezvăluite postum, *Dansul ursului* (1988) era o proiecție alegorică, cu măgarul Gary și ursul Buru, vorbind despre neputința de a refuza captivitatea. Reamintim că, în iarna anului 1981, Sîrbu făcuse o călătorie în Occident (singura). Mai vechile povestiri din *Șoarecele B...* rămâneau simple „eșantioane de stil” (cf. Daniel Cristea-Enache), abia dipticul *Adio, Europa!*, scris tot în anii '80, nepublicabil, dar recuperat (1991, 1993) evidențiază fibra contestatară, de sarcasm hohotitor, cu țintă localistă, aparent. Un radicalism disimulat, nutrind vagi speranțe de umanizare a regimului, deplângând *așteptarea*, statul pe tușă, ticăloșirea etc., împiedicând rezolvarea problemelor din „cazanul” autohton, răzbătea din *Lupul și Catedrala* (1995), manuscris „prins” în planul editorial pe 1986, amânat, rătăcit etc., roman considerat de Tudorel Urian „o carte majoră” a literaturii noastre. Chiar dacă lucrurile nu stau așa, viitoarele revizuii ale literaturii din perioada comunistă vor trebui „să-i facă dreptate” scriitorului (Urian 2000: 31). Împușcarea lupului înseamnă, desigur, în plan simbolic, „moartea speranței”. Or, simbolistica lupului totemic în formula unui realism metafizic, inițiativ, cu sugestii blagiene, îngăduie o lectură din unghiul posibilei mântuirii (Oprea 2016: 49), „lupul singuratic”, cum a fost văzut autorul de concitadinul Jean Băileșteanu, devenind – prin dezvăluirea postumelor – un „lup sarcastic” (cf. Sorin Lavric).

Correspondența este însă marea surpriză postumă. Eugen Simion observă că Sîrbu „și-a pus geniul în scrisori” (Simion 1999: 247). Literatura epistolară, risipind scrisori-eseu (cf. V. Nemoianu), este o veritabilă proză satirică, de vervă persiflantă și sarcasm „îndrăcit”. Acest dialog epistolar cu, de pildă, exilații V. Nemoianu, I. Negoïtescu, Mariana Șora (v. *Traversarea cortinei*, 1994) îi trădează spiritul mușcător, sinceritatea inconfortabilă, clamata nevoie de dragoste; funcționează, s-a spus, ca *substitut* al gâlcevilor cu lumea, prilej de evadare din temnița estică. Exilat în Bănie, ostracizat, înțelegând că e vorba de o detenție pe viață în „marele sat universitar” (Craiova), I. D. Sîrbu își dezvăluie „psihodramele singurătații” (Simion 1999: 239). Alutia (Oltenia) e o (altă) lume, refuzând grea transilvană; el, compensativ, se va răfui (prozastic) cu nomenclatura locală și se va încredința unei prietenii „oarbe” (cazul lui V. Nemoianu, necunoscându-se), livrându-se fără rest. Pensionar sărac, inteligent, răutăcios (deseori), ineputabilul Gary are o irepresibilă poftă confesivă. N-ar vrea să moară *nemărturisit*,

spunea într-o epistolă adresată Deliei Cotruș (aprilie 1988), recunoscând că, dintre nobilii săi „patroni”, Ovidiu Cotruș i-a fost „cea mai dragă umbră”. Corespondența cu Deliu Petroiu și Ion Maxim (v. *Iarnă bolnavă de cancer*, 1998, ediție „gândită” ca roman epistolar de Cornel Ungureanu) se consumă în același stil direct, subiectiv, complice, de o sinceritate brutală. Amicii cerchiști sunt urecheați: Negoîtescu („câinele Ramon”) e haotic, Liviu Rusu suferă de „buridanism universitar”, Șt. Augustin Doinaș (cel mai talentat dintre toți, zice epistolierul) „nu a avut norocul de a suferi”. Marele „noroc” s-a revărsat, din plin, asupra lui I. D. Sîrbu, după ce „zarurile roșii” (măsluite) anunțau *iarna totalitară*. Într-o epistolă adresată lui Deliu Petroiu, în martie 1947, detaliază chiar planul unei evadări (în patru) spre Apus, idee abandonată.

Scriitor „neglijat”, crede Clara Mareș, cercetându-i temeinic corespondența (publică și secretă), dar nu și literatura propriu-zisă, I. D. Sîrbu s-a dovedit un epistolier harnic. Ca „actor refulat”, spectacular, „mătrășit” de viață, trăitor la „marginea unei anume lumi” (Craiova, evident), risipind rafale de bonomie sarcastică, a resimțit acut nevoia confesivă și s-a încredințat cerului de amici, convins că există doar „întru și pentru sertar”. De certă „ținută literară”, observa Gh. Grigurcu, scrisorile-eseu ale acestui „cerchist de frunte” (v. *Ce mai taci, Gary?: 12 scrisori exemplare*, Editura Genesis, 2002; ediție îngrijită de Mihai Barbu) ironizau succesele fictive ale socialismului biruitor (vezi „braconajul alimentar”, cu Lizi în misiune) sau penibilitățile cotidiene (absurdul, scârba, însingurarea, Teatrul craiovean fiind un „hoit cultural”). Ca „semicetățean nesupus”, dorind „să moară cu regimul de gât” *obiectivul Sîrbu* a fost în atenția organelor; el trebuia „influențat pozitiv” și supravegheat pentru a nu trimite, dincolo de frontiere, scrieri anticomuniste.

Radiografiind dezinvolt, febril, integral, răul sistemic, în texte nepublicabile, aproape pamfletare, I. D. Sîrbu pleacă de la „o premisă falsă”, crede Alex Ștefănescu, invocând drept cauză „turcirea”, balcanismul, nu ideologia. În acea unică deplasare în Vest, terorizat de gândul dilematic de a rămâne sau nu, „obiectivul Suru” (cum figura în transcrierile Securității) constată că nu e dotat pentru adaptare, că nu rezonează cu egoismul occidental. Deci reacționarul Gary, îmbibat de umanism filosofic, deși invitat (tacit) de a pleca definitiv, hotărăște să se întoarcă; vrea să moară „de gât cu regimul” și constată că „țara e opera lor” (a

securiștilor). Totuși să nu ignorăm rolul benefic al atâtor interceptări și înregistrări, îmbogățind arhivele. Propus, în 1983, din partea CCES, pentru o călătorie în RFG, împreună cu Paul Everac, urmând a populariza dramaturgia românească, I. D. Sîrbu va fi tăiat; iar rezoluția organelor locale nu suportă echivocul, cerând ferm „înlocuirea obiectivului” (Mihai Barbu 2010: 18).

Chiar dacă I. D. Sîrbu n-a fost „prozatorul mult așteptat” de grupul de tineri literați ardeleni, cum proorocea Șt. Augustin Doinaș, categoric că el are parte, meritat, de o extraordinară carieră postumă, dăruindu-ne o operă „onorabilă”, considera N. Manolescu. Natură eretică, proletariană, logodită cu eșecul, el s-a poziționat „în contratimp cu Istoria” (Simion 1999: 247); dar marea sa dorință a fost de a lăsa în urmă „un nume curat”. Ceea ce este indubitabil, biografia fiind superioară operei. Craiovean fără voie, „un bufon ca vocație și destin” (cum se autocaracteriza), ba sarcastic, ba lamentativ, silogistic în demonstrație, Ion D. Sîrbu și-a trăit *viața* (adevărat tratat de Morală și Politică), nota Dumitru Velea, „ca operă”. Fiindcă anii privațiunilor înseamnă, din păcate, „opere lipsă la inventar” (Velea 2019: 7), scriitorul notând, într-o scrisoare adresată, la 3 iunie 1989, lui Virgil Nemoianu că „cele mai bune cărți ale mele rămân nescrise”.

Recuperat prin ceea ce, grijuliu, adăpostise în închisoarea sertarului, manuscrise dosite, destinate unui prezumtiv cititor din viitor, Ion D. Sîrbu cunoaște, așadar, o spectaculoasă carieră postumă. Cel care „respira” prin scris, oferindu-ne *exerciții de dezgolire* (cum se mărturisea), a mizat, inițial, pe dramaturgie, a virat apoi spre proză și a impresionat, ca opozant, prin jurnal, corespondență și publicistică, eclipsând literatura propriu-zisă. Trecut prin dure experiențe personale, cu viață controlată și confrăți duplicitari, rememorând „anii puși la CEC”, el exploatează prolific filonul autobiografic. Și, firească, interesează generațiile mai noi, școlite, citite, dorind a explora, cu documentele pe masă, paranteza comunistă.

Istoric de formație, Clara Mareș a cercetat voluminosul dosar de la CNSAS (peste 1680 de pagini, adunate în vreo șapte tomuri) dedicat „obiectivului” Ion Dezideriu Sîrbu și ne-a oferit o documentată biografie, propunând necesarele „dezambiguizări contextuale” (cf. George Neagoe). E drept, și alții au poposit exegetic asupra *cazului Gary* (Nicolae Oprea,

D. Velea, Elvira Sorohan, Mihai Barbu, Antonio Patraș, cu a sa „veghe în noaptea totalitară”, Mihaela Bal, Daniel Cristea-Enache, Lelia Nicolescu, Sorina Sorescu, Ioan Lascu, Toma Grigorie, ultimul lansând ciudata ipoteză a unei „biografii romanțate”), cu variate contribuții, de neocolit. Fiindcă fostul ilegalist și cerchist, cu o biografie fracturată, „sărind” de la condiția de conferențiar la cea de muncitor necalificat, a fost, spun documentele, un periculos „uneltitor”, mișcându-se (1957-1963) pe traseul Jilava, Gherla, Salcia, Grindu, Periprava. Viața sa, „trăită în paranteză”, l-a inspirat, se pare, pe Marin Preda, ficționalizatul Petrini reamintind de încercările la care a fost supus imprudentul Ion D. Sîrbu, mereu sincer, trecând de la gratuitățile estetice la scrisul „periculos”. O „victimă eternă” într-o realitate sufocantă, vădind însă verticalitate și rezistență morală. Fiindcă ordonanța de învinuire incrimina unele manifestări ostile (după evenimentele din Ungaria), refuzul de a-l da de gol pe Marcel Petrișor („omisiune de denunț”) și piesa dușmănoasă (*Sovrom-cărbune*), Ion D. Sîrbu (un „cumulard”!) suportând „pedepse diferite pentru aceleași vini”. Pe bună dreptate, Clara Mareș, bine informată, vede în cel supravegheat, nepublicat, părăsit, marginalizat, evitat etc., un *atlet al lucidității* (Mareș 2011). Paginile sale, îndeosebi după „anul de ruptură” (1977), sunt mărturisirea unui intelectual lucid, trăind comunismul „la zi”, în „starea de iovie” (Bușe 2014: 40), iertându-și prietenii de altădată (trădători). Un „lepros politic”, așadar, neînregimentat, însingurat, trecut prin detenție și domiciliu forțat, traversând, cum spunea Daniel Cristea-Enache, o „iarnă simbolică” (1983-1989) în *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, trudind la o operă de sertar, cu viitor incert. Respingând, „dușmănos”, numita *rezistență* prin metaforă, vădind o rezistentă fibră morală.

Venit dintr-o colonie minieră, fostul vagonetar la mina Petrila, cu o biografie teribilă, de la anii de front la cei ai domiciliului obligatoriu în Isarlîkuk craiovean, izolat, se simte *un Robinson* („pe o insulă a umbrelor și amneziei”). În dipticul *Adio, Europa!*, ivit editorialicește în înfloritoarea epocă a culturii „de ziar”, mesajul antitotalitar e limpede. Dincolo de îndemânarea lexicală, avem în romanele încapsulate în *Adio, Europa!* o seducătoare proză de idei, escortând risipa de filosofeme ori eseistica divagantă, închegând – în opinia lui N. Manolescu – doar *un pamflet ideologic*. Hilar e reproșul criticului că I. D. Sârbu (așa numit în *Istoria critică*)<sup>1</sup>, trăitor între 1919-1989, ar fi publicat „prea mult”, după 1989! Dar prozatorul, un spumos și harnic epistoli-

er, mereu briant (uneori patetic, alteori brutal, gelos, malițios), vădind o teribilă poftă confesivă, adunând un capital bogat de frustrări, a fost terorizat de spaima de a rămâne un necunoscut: „trăiesc numai în măsura în care mai citesc și mai scriu, totuși”. Nutrind, negreșit, speranța „reabilitării”, posteritatea urmând a-i „desena” o credibilă *siluetă spirituală*. Este el, azi, un scriitor gonflat?

Acest roman cu cheie comunică (prin intrigă, personaje și, fapt mai puțin obișnuit, chiar prin stil) cu *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*. Cunoscut ca dramaturg, autorul era interesat de reflecția morală și eseul romanesc. Fiindcă, *Adio, Europa!*, anunțând o spectaculoasă carieră, clătinând ierarhiile, dovedește, dincolo de tensiunea ideilor, simțul ironiei și apetență pentru proza de observație morală, desfășurată eseistic pe suport biografic.

Trecut prin închisoare, marginalizat, personajul-narator este, în plin *illumism întunecat*, un profesor mittel-european; el poartă nostalgia bibliotecilor genopoliene (unde a învățat cu profesori „uriași”), aterizând într-un Isarlik alutan (Craiova), în care, conțopist silnic la Vinalcool, este – grație intervenției nașului său, puternicul Tutilă Doi – „inspector cu ortografia”. Acest buiac Candid Dezideriu, cândva preocupat (într-un eseu „ridicol”) de sexul dracilor, și-a pierdut catedra și pare, printre alutani cuțovlahi, un biet european rătăcit, în exil filosofic. Alături de el se află însă Olimpia cea isteasă, cu minte practică, de origine balcano-peizană; Limpî veghează, pare menită carierei directoriale și îndreaptă, cât se poate, gafele învățatului ei soț, cel care nu pricepe nimic din ceea ce se întâmplă în juru-i și, cu deosebire, în culisele puterii.

Într-o lume „turcită”, fostul universitar cu „studii nordice” (rememorând perioada romantică a Genopolisului), pocăit după o detenție absurdă, gustă, cu ochi îndemonit, farmecul levantin și dreptul „tribal”; va râde neprincipial și râsul său „istoric” (după aprecierile bizarului coleg Sommer) va isca un cutremur local. Ageamiu și păgubos, cărturar inutil într-un târg „glorios” și puturos, făptașul se va lupta cu balaurii puterii locale, puși să joace tontoroii, navetând între logosfera politică și bursa fricii. Pretextul epic ni se pare fragil; răsând în fața afișierului (unde, pe afișul rozaliu al Universității populare, în locul lui Karl May apare Karl Marx), demodatul umanist va declanșa „bobârnacul” care scoate târgul din amorțeală. Începe o bătălie constructivă, principială,

cu știutele „reverberații de cadre”. Ilderim, supremul raialei, va convoca „o plenară sultanală”; Caftangiu, beiful culturii, își pierde scaunul, iar „banditul futurolog” Tutilă Doi, un „haiduc universitar” (la catedra de agitație futurologică), intră în conflict cu agia atotștiutoare (a se citi: securitatea), reprezentată de Osmanescu. Râsul nu putea fi iubit în seraiul puterii, iar delictul profesorașului se cuvenea exemplar sancționat. Romanul este, de fapt, un dilatat eseu moral. Dacă la Isarlık ambivalența e o religie, fostul filosof, un „european bine informat”, moftolog, dobitoc siderat ș.c.l., reușește, cu ajutorul nelicențiatei Limpi (o maestră în arta subînțelesurilor) și a misteriosului domn Sommer, să descâlcească ghemul întâmplărilor, complicitățile și alianțele în mișcare care frământă piramida puterii. Desfășurat în registru tragic și ironic, romanul excelează în pictura moravurilor provinciale. Aici, scrânciobul puterii face victime, iar fanfaronada celor îmbolnăviți de „cezarie” definește patologia scaunului. Expert în paranteze, Candid pare un profesor de idei moarte. „Suberoul” nostru face (și nu e singurul) multă teorie, încât *Adio, Europa!* lasă impresia unui sarcastic discurs antitotalitar, cu fraze memorabile și incisivitate caragialiană, dar cu epic străveziu. Această apetență filosofică căzând în logoree, sancționând o dictatură de tip balcanic, „atacă”, cu argumente virile, și bolile ființei românești. Rătăcirea în numeroasele paranteze îngăduie această risipă de vorbe, persiflând cirul patriotic, autoocupația, transhumanța statuiilor, monarhia tribală, glorificând cioclii idealurilor sau frica matrice, închegând un posibil, deloc confortabil, profil etnic. Incisivitatea romancierului nu poate fi stopată; el vorbește, prin eroii săi, despre tăcerea lașă și ipocrizia rentabilă, despre „plânsul jarului de sub cenușă” și speranțele amorțite, despre „atleții bășcăliei și ai bârfei”, cu al lor comportament melcoid. Superb și păgubos teoretician, Candid nu înțelege realitățile unei societăți multilateral fanariotă și mentalitatea unor alutani „adaptați”. Noul prim-pașă repetă scenariul. Romanul lui Ion D. Sîrbu denunță vehement năravurile și moravurile unei epoci și, mai ales, patologia puterii. El aglomerează un lexic fanariot (semănând cu inventarele lui Paul Georgescu) și strălucește prin ideație. Într-un Isarlık tragicomic, prozatorul părăsește narațiunea autobiografică (mult mai credibilă) și se refugiază într-o ficțiune sarcastică, în care, ciudat, punctul forte rămâne eseu moral. Persiflant, digresiv, cu insule eseistice, excitant prin posibilele „chei”, eseu romanesc al

lui Ion D. Sîrbu dezvăluie țeșătura epică a unui spirit cultivat și ironic, divagând grațios și, pe alocuri, obositor, cu apetit filosoficesc și strălucire lexicală, suferind nu atât din unghiul invenției epice, cât al simțului creației. *Adio, Europa!* rămâne o carte ironică și disperată, testamentul unui martor care nu vrea să tacă. Fiindcă Alutia (Oltenia) este *o lume, Adio, Europa!* s-ar fi vrut „o carte mare și grea”.

Cum noua orientare în istoria literară, chiar „fără program explicit”, pare a se desfășura „în contra analizei estetice” (Simuț 2013: 21), cazul Ion D. Sîrbu se potrivește de minune tendinței, valorificând, îndeosebi, exemplul moral, negreșit luminos, aproape incredibil. O viață „cumplită”, controlată, îndosariată, o biografie distorsionată, „prescrisă de Securitate”, probează „lupta iacobină” a celui născut „pieziș”. Și care, eșuat într-o Craiovă (ca „imensă broscărie” sau „mare sat universitar”), se simte *strein pe viață*. „Obiectivul”, mereu supravegheat, încăput pe mâna unor profesioniști de calibrul lui Olimpian Ungherea (el însuși autor de romane polițiste), interesează sub toate aspectele: relații, conversații, manuscrise, scrisori etc., sub teroarea / suspiciunea „sertarului secret” (cf. Clara Mareș). Ofițer de caz pentru I. D. Sîrbu („Obiectivul Șerbănescu”), locotenent-major Olimpian Ungherea a avut, în cursul anului 1969, cinci întâlniri<sup>2</sup>; și află că scriitorul era „zbuțiat”, doritor a fi reabilitat, urmând a redacta un *Memoriu* adresat Congresului PCR. Întocmit rapid, încurajat de ofițer, memoriul a fost interceptat și „lecturalizat” de Securitatea doljeană; iar „obiectivul”, ins petrecăreț, cult, dovedind nesiguranță (cum menționează alte „note benigne”, vehiculând informații știute), rămâne, desigur, *sub influența organelor*, trezind interes pentru basmele sale esopice, „cu semnificații” (pentru maturi). Evident, informațiile depozitate în voluminoase dosare au fost exploatate (parțial); dar a folosi zelos, abuziv, Dosarele de urmărire informativă (DUI) ca Dosare de istorie literară (DIL) este riscant în absența unor precauții metodologice, cerând, recomanda Gabriel Andreescu, pentru decodare, *o interpretare hermeneutică* (Andreescu 2013: 16). Altminteri, manipularea arhivelor distorsionează și discreditează însuși procesul deconspirării.

Confruntat cu o existență dramatică, tangentă absurdului, doldora de „pățanii”, I. D. Sîrbu – ca personaj tragic, lipsit de „glanda resentimentelor” – intenționa să-și scrie viața în *Povestea unui om ridicol*. Omul

„ridicol” a fost însă un om liber, convins, el însuși, că „Sîrbu are o operă”, cum afirma (prin 1987, într-o epistolă) foarte încrezător în *destinul ei postum*. Epistolierul Sîrbu, suferind „de tăcere”, acumulând frustrări, încerca a evada din recluziunea provincială, căutând „o rază de speranță”. Apetența epistolară exprimă o presantă nevoie de comunicare în „postul socialist”, recunoscută franc, de altminteri: „scriu fiindcă eu am nevoie de voi, nu voi de mine” (se mărturisea Deliei Cotruș, în 1988). Dar miza acestui frenetic dialog putea fi și dorința de a-i convinge pe foștii comilitoni cerchiști (reticenți, de regulă) de propria-i valoare, de adevărul său potențial, desigur mult peste cota cărților publicate (mutilate). Scrisul „de suprafață”, tipărit, nu putea fi la fel de liber și voluptuos, precum corespondența. Dar peste tot, combinând rafalele sarcastice cu o nostalgie difuză (încercând, de pildă, a vedea dispăruta colonie petrileană *prin ochii Tatălui*, ca „arhemodel”), el este și rămâne *un martor curat*, dorind a rosti, ca martiriu și mărturisire, adevărul. Scrisul său condamnă tocmai excesul de stil; refuză „a ambala în vată un tren de vorbe”, recuperând  *timpul furat*. Credem și noi, alături de Ovidiu Ghidirmic, că I. D. Sîrbu, *suprasolicitat* în anii din urmă, este „un mai mare scriitor de metaliteratură”. Ediția Academiei (2 volume, deocamdată; ediție îngrijită, cronologie și note de Toma Velici, în colaborare cu Tudor Nedelcea) vine să confirme din plin această bănuială. Bineînțeles, I. D. Sîrbu nu a fost un răsfățat al criticii. Chiar recunoscut, târziu, drept „inteligența cea mai categorică a Cercului” (cf. Ștefan Aug. Doinaș), abia în anii postdecembriști el s-a dezvăluit, prin *sertarită*, ca o revelație. *Exilul interior* din Cetatea Băniei nu a devenit, din fericire, și un *exil postum*. Iar explozia editorială postdecembristă a săltat, incredibil, cota acestui „deconspirat”, valorizarea (entuziastă) fiind mai degrabă morală decât literară. Ceea ce nu înseamnă că Ion D. Sîrbu, gonflat prin entuziasmul exegeților, va fi înghițit de conul de umbră al posterității. Dar o *recalibrare*, inevitabil, va urma.

\*

Cine s-ar îmbărbăta să citească / să recitească fragila cărțuție a debutului (*Concert*, 1956) ar descoperi la primul I. D. Sîrbu, fără efort, doza de convenționalism și, forțând antiteza, inexistența nuanțurilor (Cristea-Enache 2001: 557), în contrast cu acele „cărți grele”, recuperate pos-



tum. Evident, bătrânul cantonier Grigore Salca, scufundat în „groapa neagră” a amintirilor, nu prevestește, prin acest efort rememorativ, tras într-o nuvelă, ceea ce ar putea deveni / va deveni I. D. Sîrbu. Biografia sa neverosimilă, suspect-fictivă, suportând farsele destinului vorbește despre un timp furat și o viață fracturată, „melcoidă”, fără a trasa „ecuatorul precis în adevăr și plăsmuire”. Totuși, „răsucirile” acestei vieți, provocând o imensă suferință într-un „ocean de rahat”, nu aparțin unui „desperat”; încât, posibilul bilanț interior evocă un ins *curat*, cu un *finish* bun, ajuns „la țărnul recunoașterii” (cf. Gh. Grigurcu), cu o posteritate fulminantă, după ce a învățat „arta de a supraviețui cinstit”, suportând „vânturile rele” dinspre edituri și „fezandarea” manuscriselor.

Genopolitanul profesor Candid, „un cărturar inutil și ridicol”, mazilit în Isarlık, găsește o *insulă oltenească* „afurisită, ticăloasă și șmecheră”; intră într-o „peșteră de singurătate și disperare”, înțelegând că Iadul este *un loc unde se tace*. Și atunci, ocolit, izolat, folosind „lăuta bătrână a limbii”, va povesti; spirit oral, dialogal, alături de divina Olimpia („singurul dar al vieții”), cu ajutorul „Domnișoarei Olivetti”, se va refugia în scris. Sosită „la timp”, Lizi va asigura „legătura cu lumea”. Iar schimbul epistolar, purtat cu sinceritate și febrilitate, ni-l dezvăluie ca sentimental și caustic, un ironist mușcător, capabil de tandrețe, trecut, și el, precum N. Steinhardt, prin „școala iertării”. „Minerul filosof”, căzut „în afara lumii”, reeducat, în chip de harnic epistolier, încearcă să refacă legăturile cu foștii cerchiști. El însuși cerchist marginal, trecut în grupul valeților alături de Deliu Petroiu, Ioanichie Olteanu, N.D. Pârveu (cf. *Catalogului*, din 1946) contemplă „descompunerea” grupului. Soluția „împrăștierii”, recomandată de Șt. Aug. Doinaș, întreține grelele tristeți ale lui Radu Stanca, bântuind într-un Sibiu pustiit și visând la revista promisă de Nego (*Euphorion*), un alt proiect ratat. Ea ar salva *fința Cercului*, amenințat de „deces prin inactivitate” și ar oferi, credea și Deliu Petroiu, o *nouă decolare*. Dar scrisorile către Maria Cegan dezvăluie, fără tăgadă, trăirile lui I.D. Sîrbu, încercat – în acei ani – de „lene, vis, câteva ambiții, foarte multă tristețe”.

Opera diaristică, poate cea mai importantă contribuție de sertar a comunismului românesc (Goldiș 2014: 11), dovedește că I. D. Sîrbu, un spirit captiv, își cucerise spațiul libertății. Este, desigur, meditația unui solitar, problematizând cu fervoare și îngăduindu-și, dincolo de

grotesc și deriziune, *râsul proletar*, cel „de jos în sus”. Poate fi un eseu despre ratare, aparținând unui ins resemnat, fără perspectiva publicării, poate fi un eseu „de interval”, un fel de *uvertură* a întregii creații, aparținând unui liberal „îndrăgostit de lanțuri”, dar poate fi și un Jurnal-manifest, citit ca distopie. Indiscutabil, împătimitul epistolier află în corespondență „o formă de mântuire” (Sorohan 2009: 33). Fiindcă, aflat la „cele două capete ale totalitarismului”, contemplând anii de început și cei ai dezastrului, Gary își schimbă „perspectiva și stilistica vocii” (Goldiș 2014: 11). În pofida privațiunilor, vedește, în prima fază, debordanță și o teribilă luciditate, sancționând autoiluzionarea (vibrațiile telepatice blagiene sau „teoria numelor predestinate”, fluturată de Negoïtescu); ulterior, „din victimologia noastră”, fostul comunist, ca „disident subteran” (cf. I. Lascu), sincer, exasperat, își inventariază – ca rebut social – seria de eșecuri. Dar o face ca spectator detașat, cumva de sus, dintr-o perspectivă postumă, preferând tipologia ficțională în „raiul valah”. Paradoxal, cinic, fostul bufon al Cercului, un *outsider*, își ia revanșa, dezvoltându-și *eul profund*. În absența tratatelor de politologie, denunță ororile socialismului real, mortificant și dimensiunile Răului totalitar; înțelegând că lumea Moșului este un Paradis definitiv pierdut va suporta sentimentul tragicului *pe viu*. Un ilegalist condamnat de comunism, un causeur strălucit căzut în mușenie, un izolat cu vocația prieteniei, trecut prin *epoca paukeră*, I. D. Sîrbu n-a putut face pasul înapoi (din morală în politică); încât, dispărut fizic cu câteva luni înainte de decembrie '89, prozatorul nepublicat putea să moară, ne-o spune el însuși, înainte de a muri.

Or, venind din acel „iluminism întunecat”, I. D. Sîrbu, „năstrușnicul petrilean”, ne-a rezervat o surpriză de proporții, salvând onoarea *literaturii de sertar*. Încheiat în septembrie 1985, dipticul *Adio, Europa!* îi împrumută „toată biografia”, (Marian Barbu 1995: 194), transferată într-un roman filosofic, cu accente profetice și formule memorabile, evidențiind un redutabil analist politic. Dacă „întreaga-i operă este o rememorare”, cum afirma și Dumitru Velea, prieten al scriitorului, cel care a îngrijit și adnotat și volumul *Jertfe* (2009, sub egida Fundației Culturale „Ion D. Sîrbu” din Petroșani), bietul Candid, în mărturiile sale ficționalizate, închipuie o panoramă pamfletară pe ecranul unei Istории „înțepenite”, punând Răul la lucru. Și în care prostia și crima au devenit boli cronice. Drama și comedia, scrie I. D. Sîrbu, sunt *fețele*

*Istoriei*; sub „balaurul asiatic”, ca sclavi ai unei „ocupații eliberatoare”, suntem stăpâniți de o „frică freatică”; doar „scăparea de frică” ar fi mântuirea adevărată. Ea devine posibilă prin anamneză. Romanul său postum, „aproape o demonologie” (Lovinescu 2014: 425), întâmpinat ca *un eveniment* în acei ani cu „sertarele atât de goale”, dă *direct* seama de tragedia țării. Închipuind o *Jilaviadă*, ca operă colectivă și epopee eroicomico-grotescă, personajul voltarian nu acceptă deghizamentul fabulei (deși invocă *turcirea*), ci trage un semnal de alarmă pentru cei „fără de memorie”. Rămâne însă o întrebare deschisă privind tributul feluritelor adaptări într-un climat coercitiv. Pentru Dumitru Radu Popescu, de pildă, „tot ce e spus direct iese din sfera literaturii”. În proza epistolară, naratorul Gary, spirit mușcător, dezvoltă o temă recurentă, observa Eugen Simion: *suferința*. Or, confesându-se Deliei Cotruș (aprilie 1988), I.D. Sîrbu făcea o afirmație cutremurătoare, nedorind să moară *nemărturisit*, ieșind din „singurătatea de schivnic”.

Se cuvine să mai observăm, alături de Sorina Sorescu, taxată de A. Patraș ca un „caz patologic de iconoclastie”, că avalanșa comentariilor sîrbofile a acordat *credit total* imaginii livrate de diarist, rezumându-se „la perifrază și consacrare”. Iar șirul de interdicții, privațiuni, sinuoziități, inventariate scrupulos, pe suport radiofonic, de Ioan Lascu în „povestea” vieții lui I. D. Sîrbu („așa cum a fost”), așază, în dreaptă lumină, opera unui moralist, în adecvare cu propria-i biografie. Redescoperit, scriitorul petrilean și-ar fi oferit o „revanșă postumă”, intrând în rândul prozatorilor „de prim plan” (Oprea 2016: 8); ceea ce, din păcate, nu se confirmă. Nici măcar eticheta de *realism ironic*, aplicată romanelor sale, nu pare adecvată. Apetitul pentru filosofare, mărturisit, îl împinge spre barochism și histrionism, dezvăluindu-se ludic, în pofida tuturor constrângerilor; el vrea să fie sincer, ca depoziție justițiară, sub masca alegoriei, digresiv-anamorfotic, mărturisindu-se. Opintirile revizioniste, sub stindardul zgomotosului anticomunism postdecembrist, într-o țară care acuză tocmai penuria de caractere, descoperă, în *cazul Sîrbu*, dincolo de receptarea simpatetică, un exemplu inconfortabil sub unghi moral. Omul, mereu în conflict cu o Istorie „bolnavă”, pare chiar deasupra operei, trăindu-și viața chinuită ca operă. Nu a fost un bufon cerchist, încercând – în anii iroșiți – „să iasă întreg dintr-o mașină de tocat”, dorind să ne transmită „furtuna onestă a sufletului”. Dar marile romane, mereu amânate sunt „cărți ascunse, risipite în Jurnal”

(Ungureanu 2014: 59). Încât e greu de cântărit „valoarea exactă” a scriitorului, fabulos ca personaj. Și, până la urmă, analiza strict estetică a cărților lui I. D. Sîrbu se dovedește nesatisfăcătoare (Simuț 2013: 21), el devenind „un caz semnificativ pentru condiția scriitorului în comunism”, definind, sub unghi moral, o existență tragică.

\*

Ispitit de dramaturgie, I. D. Sîrbu a virat spre proză, aici revărsându-și fantezia lexicală, comicul de limbaj și vocația satirică, dibuită de amicul Negoïtescu chiar în tinerețea „falsului cinic”, plin de proiecte. Ca prozator, I. D. Sîrbu își prezintă durerile („uitate și nu tocmai”) și deplânge „turcocația” instalată în acest colț de lume bizantină, *Adio, Europa!*, cu titlul inițial *Candid în Isarlık*, fiind o virulentă satiră politică în care Magnificul Sultan este, de fapt, marele personaj absent. Iar *Candid*, un cărturar cinstit, inutil, profesor mittel-european coborât „din norii cărților”, mazilit, cu o „biografie demonologică”, cu goluri (ca model autobiografic) este *omul parantetic*, un *suberou* trecut prin zece ani de „dezînfricare”, supus unor repetate eșecuri. Lângă el veghează un creier practic, mucenița Limpi-Xantipa, oferindu-i lecții de informare politică, salvându-și soțul retrograd, altminteri un „european bine informat”, risipind „idei moarte”. Pe bună dreptate, N. Oprea invocă „paradigma perechii complementare” (Oprea 2016: 65). Același devotat exeget, luând „pulsul revanșei postume” sesiza avalanșa exegetică sub faldurile *sîrbologiei* (Oprea 2016: 9). Într-adevăr, deși un oral, ex-cerchistul propune o literatură „suferită”, nedorind a se ascunde în stil, regretând „timpul furat”, în „harpagonică cumulare de manuscrise nevandabile”, cum se lamenta într-o scrisoare către Mariana Șora (v. *Traversarea cortinei*, 1993). Și care, după 1989, au șocat ca surpriză postumă.

Însuși I. D. Sîrbu, într-o „definiție” personală, ne anunța că lucrează la *opera postumă* (sperată „onorabilă”), îndrăznind a crede că vom ieși din „tunelul timpului crepuscular”, instaurând ratarea generală. Doar „scăparea de frică” ne-ar asigura mântuirea. I. D. Sîrbu, se știe, a refuzat pactizarea, nesemnând „micul contract cu diavolul”. Nu putem vorbi însă de o rezistență fățișă și, pe bună dreptate, Ioan Lascu demonstrează „spiritul anticomunist al operei” (Lascu 2014: 62). Mai mult,

Clara Mareș, analizând „tiparele comportamentale” ale triumphiului cerchist (Doinaș, Negoiteșcu, Sîrbu), sublinia că ultimul a ales „calea morală” (Mareș 2014: 88), față de un Doinaș, sârguincios în a-și îndeplini rolul (cel de a reveni în prim-planul vieții literare) ori comparativ cu Nego, livrând note fără „interes operativ”. În consecință, I. D. Sîrbu „refuză și plătește” (Mareș 2014: 91). Iar exercițiile sale „de dezgolire” denunță, cu tentă pamfletară, o lume „îndemonită”, anulând distopic „versiunea de basm” a propagandei, limba fiind „un mijloc de ascundere”. Sunt, negreșit, exerciții de luciditate pe suport ideologic, acuzând „misterul duplicității” (bieticitatea), timpul subistoric, frica-matrice etc., în așa-zisul prizonierat alutan, blamat cu vervă sarcastică. Aterizat „pe viață”, în vara anului 1964, în „izolator” craiovean, „o lume europeană și nu prea”, Sîrbu o înțelege / o simte ca loc de surghiun și o tratează în consecință, insula oltenească fiind „afurisită, ticăloasă, șmecheră”. Trasă într-o grotescă antiutopie, această *lume aparte* / „terra deserta”, cum scria într-o „epistolă din pustiu” (v. scrisoarea-pamflet către „colegul din Capitală”, în *Manuscriptum*, nr. 1-4/2012) se răsfăță într-un dilatat eseu moral, dar suferă de „o localizare excesivă” (Oprea 2016: 195). În fond, ca „spovedanie neputincioasă”, I. D. Sîrbu incriminează, cu sarcasm hohotitor și defulare filosofică, cu o inconfundabilă expresivitate, chiar bolile ființei românești: comportament melcoid, tăcerea lașă, ipocrizia rentabilă într-o lume tranzacțională, trăind „la spatele lui Dumnezeu și al Europei”. Sîrbu dorea un suflet confesor, bogatul corpus epistolar stă mărturie, fiind, o recunoștea, *prologul* unor eventuale cărți, denunțând „moravurile din Valachia”. Iar *pamfletul* era o soluție de a umple „lacunele Istoriei” într-o *Rinocerie* decuplată.

Descoperim, pe lângă proiectele ridicol-utopice (prin 1968 se gândea la o revistă *Sinteze / Europolis*, scrisă de foști pușcăriași, plus D. Ghișe ca pavăză), numeroase inserțiuni vizionare, confirmate azi. La porțile Orientului, unde „nimic nu se vomează, totul se înhite”, Universitățile devin „din ce în ce mai populare”, populate de haiduci „cu licențe în drept”; lupta de clasă se metamorfozează, în secolul nostru, în disputa dintre umaniști și tehnocrați; în fine, Europa, deraiată, în anemie sufletească, cunoaște un avansat „grad de tâmpire și bunăstare”, euforizată de *Gipsy-Cola*. Om de educație europeană, I. D. Sîrbu evocă bibliotecile genopoliene și profesorii „grii” din *anterioara sa existență*. Acceptând „diviziunea funcțiilor și valorilor” în organismul european,

noi, ca „atleți ai bășcăliei”, de farmec levantin, cinstind delațiunea și peșcheșul, trăim într-o „autoocupație autogestionată” (*autocolonizare*, în limbaj sociologic). Sau cum scrie / recunoaște însuși Sîrbu, într-o scrisoare din 10 octombrie 1988: „nu trăiesc la capătul Europei, ci la sfârșitul ei”. Clasicizat aproape (dar cu rezerve), cu o biografie exemplară, dezaprobând „scriitura artistă”, I. D. Sîrbu e *viu* prin literatura confesivă (Jurnalul și epistolarul) și, desigur, prin romanul eseistic *Adio, Europa!*, construit, cum s-a observat, „pe tiparele distopiei”.

Răsărit din matricea petrileană, cu traiectorie frântă și răs proletarian, cu „proze tardive” (cf. M. Zamfir), valorizate preponderent politic, I. D. Sîrbu a provocat o impresionantă bibliografie critică, inclusiv o avalanșă de doctorate. Vocea lui, într-adevăr, „nu a strigat în pustiu” (Lascu 2014: 9). Sforțările revizioniste au evidențiat, cu deosebire, „prețul omului”, urmând ca opera (de potențial canonic), în pofida startului cuminte, să aștepte, pe talgerele posterității, o dreaptă judecată, temperând excesele sîrbologiei.

### Note

<sup>1</sup> Totuși în actele de identitate este menționat Sârbu, contrazicând varianta impusă editorial (Sîrbu).

<sup>2</sup> Mihai Barbu, în *Dosar Ion D. Sîrbu* (v. „Apostrof”, nr. 10/2014, p. 15-20), relatează cele „cinci întâlniri față-n față” (*Ion D. Sîrbu versus Olimpian Ungheria*).

### Referințe bibliografice

Andreescu 2013 = Gabriel Andreescu, *Cărturari, opozanți și documente. Manipularea Arhivei Securității*, Iași, Polirom, 2013

Marian Barbu 1995 = Marian Barbu, *Credința în nemurierea operei*, în *Aspecte ale romanului românesc contemporan*, Craiova, Scrisul Românesc, 1995

Barbu 2010 = Mihai Barbu, *Convorbiri cu dl. Gary* (II), în *Dosar „Apostrof”*, nr. 9 (244)/2010, Anul XXI

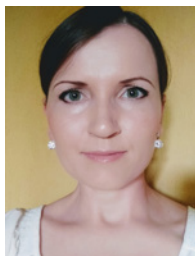
Cristea-Enache 2001 = Daniel Cristea-Enache, *Concert de deschidere; Sîrbu, mon amour; Viața ca un buldozer; Zece ani cu Ion D. Sîrbu*, în *Concert de deschidere*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2001

Goldiș 2014 = Alex Goldiș, *Mărturia la cele două capete ale totalitarismului*, în „Cultura”, nr. 30-31/21 august.

Lascu 2014 = Ioan Lascu (coordonator), *Caietele Colocviului Național Ion D. Sîrbu*, Craiova, Autograf MJM, 2014

- Lovinescu 2014 = Monica Lovinescu, *Adio, Europa?*, în *O istorie a literaturii române pe unde scurte (1960-2000)*, ediție îngrijită și prefață de Cristina Cioabă, București, Humanitas, 2014
- Manolescu 2008 = Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești Paralela 45, 2008
- Mareș 2011 = Clara Mareș, *Zidul de sticlă. Ion D. Sîrbu în arhivele Securității*, București, Curtea Veche, 2011
- Oprea 2015 = Nicolae Oprea, *Ion D. Sîrbu și timpul romanului*, ediția a doua, revizuită, Târgoviște, Bibliotheca, 2015
- Oprea 2016 = Nicolae Oprea, *Revanșa postumă*, Târgoviște, Bibliotheca, 2016
- Simion 1999 = Eugen Simion, *Ion D. Sîrbu. Epistolierul*, în *Fragmente critice (III), Mit. Mitizare. Mistificare*, București, Fundația Scrisul Românesc, Univers Enciclopedic, 1999
- Simuț 2013 = Ion Simuț, *În contra analizei estetice a operei lui I. D. Sîrbu*, în „Cultura”, nr. 16/16 mai 2013
- Sorohan 2009 = Elvira Sorohan, *I. D. Sîrbu. Date pentru un muzeu de literatură*, în „Convorbiri literare”, nr. 11(167), 2009
- Ștefănescu 2005 = Alex Ștefănescu, *Istoria literaturii române contemporane (1941-2000)*, București, Mașina de scris, 2005
- Ungureanu 2014 = Cornel Mihai Ungureanu, *Cărțile ascunse ale lui Ion D. Sîrbu*, în *Colocviile Ion D. Sîrbu* (coordonator Nicolae Coandă), Craiova, Autograf MJM, 2014
- Urian 2000 = Tudorel Urian, *O capodoperă a deznădejzii*, în *Proza românească a anilor '90*, București, Albatros, 2000
- Velea 2019 = Dumitru Velea, *Ion D. Sîrbu sau despre „Răs-cu-plânsul nostru valah” (III)*, în „Acolada”, nr. 12/2019.

Oxana GHERMAN

**Iurie BOJONCĂ, sexagenar**

O.Gh. – cercetător științific la Institutul de Filologie Română „B. P. Hasdeu” din Chișinău. Absolvă Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” (2010). Susține teza de doctor în filologie în cadrul Institutului de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei (2016). Colaborează la revistele „Cvadrat”, „Sud-Est cultural”, „Contrafort”, „Vocea Basarabiei” ș.a.

Iurie Bojoncă s-a născut la 28 august 1961, în Antonești, Ștefan Vodă. După absolvirea școlii medii din satul de baștină (1978), urmează Facultatea de Filologie a Universității Pedagogice „Ion Creangă” din Chișinău (1983). Debutază cu poezie în revista „Moldova” (1975). După absolvire, se angajează în calitate de profesor la Tiraspol, la Școala rusă de cultură generală nr. 3 „A. P. Cehov”, dar la scurt timp este înrolat în serviciul militar. Participă la mișcarea de eliberare națională, devenind persoana de încredere a poetei Leonida Lari, în 1988. Debutază editorial cu grupajul poetic *Cer cuvântul* (1989) în antologia *Șapte tineri poeți*. Este redactor-șef adjunct la ziarul „Baștina” din Ialoveni (1990-1991). Activează ca pedagog în cadrul Liceului Teoretic „Grigore Vieru” din s. Băcioi, Ialoveni și, între 1992 și 1998, deține funcția de director. În 1996 publică volumul de poezie *Peștera mângâie*. Este doctorand la Universitatea „A.I. Cuza” din Iași (1996). Activează ca profesor la Liceul de Creativitate și Inventică „Prometeu” din Chișinău (1998-2003). Devine membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova (2001). Îi apar volumele *Teama de scris* (2002) și *Mesaje din ocnele paradisului* (2003).

Din 2003 se stabilește în Italia, participă la activitățile culturale organizate de Institu-





tul Român de Cultură și Cercetare Umanistică din Veneția. În 2007, la Timișoara, îi apare volumul *Râul Zero și plopul fără soț*, prefațat de Svetlana Paleologu-Matta, eminescolog de talie europeană. Publică volumul *Din pușcăriile Paradisului*, ediție româno-italiană (Timișoara, 2010) și *Il motivo dello specchio* (Italia, 2016). Este inclus în antologiile românești *Poezia acasă*, *România din suflet*, *Ovidiu, două milenii de neuitare*, *Ce enigmatică ești, femeie...*, în două selecții italiene: *Premio Prato Città aperta* și *Poesie e racconti* (2016) și în antologia română-engleză *Basarabia Sufletului Meu*, la Toronto, Canada (2018). Este redactor asociat la revista de limba italiană „Luogo comune” din Mogliano Veneto, Provincia Trevizo, Italia. Colaborează la revistele „Oglinda literară”, „Tribuna”, „Steaua”, „Poesis”, „Poezia” etc. Din 2009 este reporter la revista „Prodiaspora”. În 2010 i se decernează Medalia „Meritul civic”. Este președintele Asociației Moldo-Italienne pentru Colaborare și Integrare A.M.I.C.I. din Veneția. Membru al colegiului de redacție al revistei „Limba Română” (2019). În 2019, la Chișinău, îi apare romanul *Puzzle sau De ce copacii sunt galbeni* și i se decernează Premiul Relații Culturale al Uniunii Scriitorilor din RM.

Iurie Bojoncă își începe traseul literar printr-o „poezie de atitudine” (C. Trifan), care îl distinge ca voce poetică chiar din momentul debutului. Ciclul *Cer cuvântul*, inclus în cartea *Teama de scris* (Timișoara, 2002), conține șapte texte reprezentative din antologia de debut, apărută în anul istoric 1989. *Cer cuvântul* exprimă nu doar o necesitate de afirmare, ci și o replică unor imperative sociale, literatura servind drept spațiu de manifestare a revoltei, a repulsiei față de indiferență, ipocrizie, fals, formalitate, lipsă de atitudine și dezintegrare națională. Vocea lirică e angajată în procesul de trezire a conștiinței umane, a spiritului colectiv, a interesului față de adevărul istoric (*Lección de istorie, Gramatica istoriei*). Omul este perceput ca ființă care își pierde treptat particularitățile identitare, dar și esența umană. Cruzimea și dezumanizarea se amplifică pe fundalul lumii obiectelor și mai ales al naturii, care, spre deosebire de oameni, se manifestă mult mai inofensiv. Lumea obiectelor încorporează umanitatea, o conține, se umple de „veninul” și de „mârșăvia” ei, ascunde potențialul uman ratat: „Casele cu multe etaje/ sunt monumente ce-ndură,/ un fel de oameni cu mii de ochi,/ și fără gură” (*Asemănare*). Poezia de debut a lui Iurie Bojoncă stă sub semnul vizualului idealizat, al metaforei, al intensității expresiei (*Mărțișoare, Pasărea fără aripi*), dar și al interogației ironice și răzvrătite. Poetul creează imagini în care luminile și culorile joacă nu doar pentru conturarea ideilor, ci mai ales pentru reliefarea unei axe de valori umane și naționale.

Ciclul *Jocul de-a ursul* include texte care poetizează subtil și nuanțat experiența iubirii (*Toate ce le atingi..., Ninsoare ancestrală, Sunt fericit*) redefinește liric unele mituri despre originea și evoluția prin concurs a universului și a omului (*Care pe care*), despre raportarea omului la om, a poetului la omenire (*Avere*), a poetului la propria creație (*Sunt acuzat*). Cuvintele capătă ființă după asemănarea omului, au corpuri care se nasc și mor (*Am fost în morga cuvintelor...*), așa cum omul se manifestă ca un sistem textual armonios, care „rimează” cu universul (*Omul e o poezie*). Pe de altă parte, poetul inventează noi mituri ale genezei umane, încifrând sisteme de idei despre „formula spirituală”, metamorfoza interioară a creatorului, iubirea ca acces către infinit, suferința și jertfa ca resursă a creației. Eul poetului intuiește și explorează o conștiință a lucrurilor care formează anturajul existențial (*Ce spun lucrurile?*), în care fiecare element cosmic se reflectă în altele, universul fiind o

ogлиндă a sinelui (*Ochii pământului*). Poezia lui Iurie Bojoncă se încadrează concepției moderniste prin stilul versificației, prin conținutul contemplativ, metafizic, prin fondul axiologic și universalitatea tematică. Condiția omului contemporan, depersonalizarea, dezumanizarea, viața ca experiență sfâșietoare, renunțarea la sine etc. sunt idei centrale în poeziile *Decât om ca acum...*, *Omnivorii*, *Îmi vine să urlu* ș.a.

Lumea contemporană este privită ca spațiu al ferocității, al inumanului, al cruzimii (*Subiect de fabulă*), al absurdului (*Cine e flămândul?*), al răsturnării valorilor și al degradării (*Inelul de aur*). Timpul este o categorie extensibilă, un lanț de evenimente, o evoluție trasată, o narațiune care ia formă lirică (*Homo sapiens*). *Jocul de-a ursul* se încheie cu texte care ilustrează câteva perspective despre credință, relativa deosebire dintre viață și moarte, moartea ca direcție unică și inevitabilă, ca unghi de vedere asupra vieții, moartea ca experiență de verificare a relațiilor cu ceilalți, ca trecere în istorie, ca neantizare a ființei.

Poezia *Teama de scris* (care intitulează volumul apărut la Timișoara, în 2002, dar și ultimul ciclu al acestui volum) e o confesiune a sentimentului de frică în fața frumuseții cu putere orbitoare. Teama este o consecință a conștientizării faptului că atunci când creatorul se concentrează exclusiv asupra frumosului exterior, poate orbi, rămânând cu abilitatea de a privi doar în sine. Cuvintele se materializează ca să poată înlocui organe în corpul uman sau lipsa unor obiecte din exterior, se pot abstractiza pentru a furniza imagini complexe ale realității. Ele servesc drept unelte de modelare a femeii-sinteză, a iubitei perfecte, din alte chipuri de femei. Iubirea este trăită ca simbioză, ca unitate indisolubilă a două existențe, dar și ca forță salvatoare, ca terapie. Femeia este o proiecție lirică obsedantă. În aceeași ipostază se află și eul poetic în calitate de iubit: „eu apuc mâna bărbatului meu/ și o plimb pe brațele femeii tale/ tu modelezi zâmbetul femeii tale/ ca să poată sfredeli inima bărbatului meu/ eu îi sugerez un gând bărbatului meu/ tu îl anticipezi în mintea femeii tale...” (*Femeia din visul meu*). Iubirea, în viziunea poetului, este o forță cu poli opuși, care determină omul să oscileze mereu între realitate și fantezie, între dorință și refuz, între potențial și imposibil. Pe lângă iubire, e multă tristețe în lume, boală, suferință, fals, sunt multe frământări ale sinelui: „cât e oare de la mine/ cel care scriu/ până la mine/ cel care sunt”.



*O plăcută revedere de peste ani cu un bun prieten venețian, poetul Severino BACCHIN. Ne cunoscusem la Institutul Român de Cultură și Cercetare Umanistică (IRCCU) din Veneția, în anii când la această instituție era director domnul Ioan-Aurel POP, actualul președinte al Academiei Române. Ne-am dat întâlnire în fața Bisericii din Mogliano Veneto, apoi ne-a găzduit elegantul local „La Terrazza”, unde am discutat despre cele mai noi apariții editoriale ale noastre. I-am prezentat două ediții speciale ale revistei „Limba Română” – nr. 3, 2021, cu genericul „Nicolae IORGA – 150 de ani de la naștere” și nr. 4, 2021, consacrată lingvistului de talie mondială „Eugeniu COȘERIU – 100 de ani de la naștere”. E frumos să te regăsești prins în mrejele metaforei chiar în ciuda timpului care curge atât de nemilos.*

În volumul apărut la Timișoara, în 2003, *Mesaje din ocnele paradisului*, viziunea lumii ca paradox se aprofundează, polaritatea dintre bine și rău se accentuează prin contraste de idei. Omul tinde spre alte experiențe, spre depășirea propriei corporalități („pot să mă adăpostesc/ în câinele acesta/ care-mi linge picioarele/ pot să trăiesc în măduva/ unui ciolan de-al lui/ pot să fiu cerșetor/ ori golan/ pot să beau/ o sută de vieți/ într-un singur an”). Scrisul, creația, textualismul se transformă în teme poetice în prima parte a cărții, unde se valorifică anumite aspecte metatextuale și intertextuale (Eminescu, Creangă, Vieru ș.a.) în poezii ce transpun sau fac referință la teorii și la concepții artistice. Viața, în accepția poetului, capătă un rost doar când se transformă în cuvinte; realitatea este reinventată în funcție de absența sau de prezența cuvintelor. Iubirea se metamorfozează prin expresia ei în limbaj. Ultimele poezii reflectă experiența unei iubiri destrămate, a unei distanțe dintre două „pușcării” – una a paradisului în care a plecat femeia și cealaltă a infernului în care a rămas bărbatul. Spre deosebire de textele altor volume, în *Mesaje din ocnele paradisului*, poezia încorporează mai mult cotidian, fără să-l supună unui filtru, generându-se din procesul de textualizare a realității. Textul liric echivalează, astfel, procesului de „derulare a cotidianului” (M. Cimpoi).

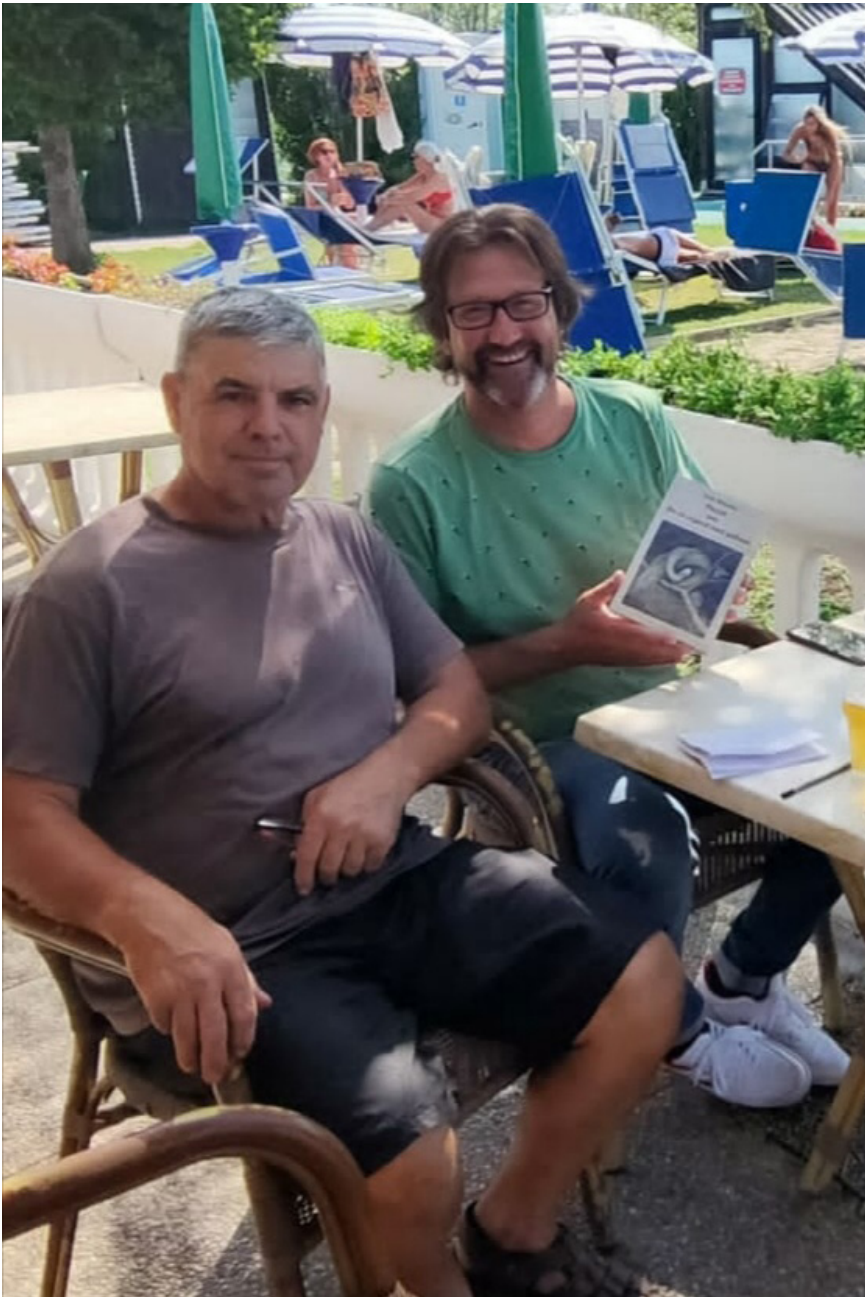
Iurie Bojoncă este tentat să abordeze diverse structuri poetice, încercând să împace aspecte contradictorii în unități în care „frisonul post-modernist n-a alungat frăgezimea și erupțiile idilice”, după cum remarcă A. D. Rachieru în prefața volumului româno-italian *Din pușcăriile paradisului* (Timișoara, 2010), tradus de Viorica Bălțeanu. Aflat de câțiva ani în alt spațiu cultural, care nici nu-i devine familiar, dar nici nu-i rămâne nici absolut străin, Iurie Bojoncă își cultivă poezia pe acest teren al contradicțiilor, „localizând” unele puncte de referință în afara țării de baștină. Volumul începe cu ciclul „Tu ești Veneția mea”, o poezie a erosului matur, care culminează cu declarația din *Îmi arătai Veneția*, centrată pe ideea că frumusețea iubitei întrece frumusețea lumii pe care o contemplă eul liric. Ciclul *Precum visa Dante* este o reflecție poetică asupra stării de refugiu și singurătate în mijlocul iluziei realității. Persoana lirică trece treptat printr-o gamă variată de stări ce fuzionează cu imaginile senzoriale de diversă natură, stări care devin palpabile prin asociere cu unele obiecte: „și eu cu mâinile goale/ am început să aleg/ păsările ce-au nimerit în mine/ să aleg avioane-

le,/ norii cu ploaie,/ zmeii de hârtie...” (*Am avut momente...*). Ispitit de intertextualitate, poetul stabilește raporturi între imagini din Dante, Baudelaire, Eminescu, Bacovia, cu ajutorul cărora se autoexplică. Unul dintre motivele obsedante este cel al infinitelor forme ale timpului și „amprentele” lui în materie.

Imaginile lumii poetizate se concentrează în nucleele unor mituri lirice. În poezia *În univers*, dar și în alte texte din ciclurile *Memoria genetică* și *Omul e o poezie*, se pune problema cosmogenezei, a etnogenezei, a „fracturii” dintre nație și pământ natal. Miturile lirice evoluează în poezii sociale, în care are loc un proces de conștientizare a realității: „Și totuși suntem un popor năzdrăvan/ fără Țară de două sute de ani,/ dar în fiecare zi cu cioban”, reflectat prin apel la motive biblice și concepții religioase. Imaginilor poetice le este adusă o plus-valoare semantică prin expresia grafică realizată de pictorul timișorean Gheorghe Văleanu.

Ciclul de scrisori și poezii *Râul Zero și plopul fără soț* abordează problema exodului basarabean, tema casei, baștinei fiind asociate stării de amărăciune, deziluzie, dar și unui virulent atac critic la adresa sistemului politic care a cangrenat Basarabia, cauzând fenomenul migrației în masă. O selecție specială din poezia lui Iurie Bojoncă este prezentată în volumul *Il motivo dello specchio* (2016), tradus în limba italiană de V. Bălțeanu. Poezia generică este tradusă și în engleză, în antologia *Basarabia sufletului meu* (Toronto, 2018), îngrijită de Maria Tonu și Daniel Ioniță, prefătată de Alex Ștefănescu. În *Motivul oglinzii* fiziologia și anatomia umană este pusă în slujba spiritului, fiecare parte a corpului fiind o unealtă de explorare a lumii interioare sau a macrouniversului, dar și de transpunere a viziunilor în poezie (*Figuri de stil*). Poetul imaginează procesul de „întoarcere a materiei în faza ei primordială”, „facerea” și „desfacerea” lumii (*Disociere*). În *Motivul oglinzii*, ca și în *Râul Zero și plopul fără soț*, se reconstituie poetic secvențe din viața emigranților.

Poezia lui Iurie Bojoncă reflectă, per ansamblu, o încercare de elucidare a unor aspecte existențiale, sociale, culturale, textuale; de limpezire a conștiinței omului dezorientat, pierdut în confuzii, angoasat de „superhaotica realitate”, pe care tinde să și-o subordoneze prin cunoaștere, prin transpunere a imaginii ei în cuvânt. Textele exprimă o gamă de stări ale ființei prinse în vortexul lumii și purtate în spații și



*La Hotelul Villa Sara l-am cunoscut pe romancierul belgian Gunther Opdecam. Mi-a povestit despre romanele sale inspirate din mitologia țărilor nordice. I-am dezvăluit succint subiectul romanului meu Puzzle sau De ce copacii sunt galbeni și rolul baladei Meșterul Manole în plăsmuirea personajelor din această narațiune.*

contexte dezintegrante din punct de vedere uman, identitar, spiritual, însă fertile procesului de creație. Acest fond de idei își caută expresie și în structuri epice.

În 2019, scriitorul publică romanul *Puzzle sau De ce copacii sunt galbeni*, ce remodelează mitul despre jertfa creației. Relațiile intertextuale se stabilesc la nivel de personaje, proiectate pe istoria unei familii de intelectuali basarabeni, emigrați în Italia. Rescrierea se face într-o poetică deliberat eclectică, prin apelul la virtuțile și trăsăturile specifice eseului, romanului social și metaromanului, înscriindu-se în trendul de azi. Narațiunea este efectuată de către un narator intradiegetic, având la bază drama protagonistului, cu substrat biografic.

Personajele principale, create conform modelelor arhetipale (Manole și Ana), sunt concepute ca o expresie a degradării structurii mitice. Deși Ana este jertfită, Manole nu va produce nimic valoros, nimic durabil. Mitul creației se transformă, astfel, în povestea nefericită a migrantului neadaptat. Pe acest liniament, este dezvoltată istoria cuplului de intelectuali care părăsesc țara pentru a scăpa de mizerie: un caz aproape tipic de evadare din mizeria micii „r.m.”. Drumul migrației presupune o aventură care îi estropiază spiritual.

Porniți pe drumul împlinirii materiale, protagoniștii își pierd statutul sacral din mitul original. „Calvarul” Anei, care abandonează funcția (neremunerată în anii '90) de învățătoare și pleacă din „republicuța” ei în Italia, include detalii despre modurile în care basarabencele trec ilegal granițele, situațiile oribile în care se pomenesc – falsificarea actelor, călătoria clandestină, încercarea de a contacta, în țara străină, cunoscuți care se eschivează de la promisiuni, încadrarea în „câmpul muncii” și suportarea consecințelor. Deci Ana trăiește o altfel de poveste a jertfirii: este umilită, mințită, hărțuită de stăpân, abuzată sexual de fiul acestuia, devine o victimă a circumstanțelor. În discursul ei intră și întâmplările lui Manole care, venit la muncă în Italia, se angajează în construcții, cade de pe schele (repetă drama legendară), iar șeful îl crede mort și îl aruncă la gunoi. Cele două fire narrative întreșes și alte aspecte sociale legate de emigranți, cum ar fi: munca la negru, atitudinea italienilor față de emigranți, a partidului Lega Nord în special, „moartea albă”, „paradisul fiscal”, colonizarea economică, condiția intelectualilor români în Italia etc., o mulțime de lucruri șocante care nu





Asociația AMICI din Italia, în colaborare cu Uniunea Scriitorilor din Moldova, a organizat recent o serată literară cu prilejul aniversării a 60-a a scriitorului Iurie Bojoncă, stabilit în Italia din 2003. Serata a fost găzduită de Hotelul Villa Sara, Favoro Veneto din Veneția.

La eveniment au participat prietenii omagiatului, scriitori și pedagogi, care au asistat la un Spectacol muzical pe versurile poetului, dar și la lansarea volumului Râul zero și plo-pul fără soț, ediție nouă, Editura Eurostampa, Timișoara, 2021, precum și la prezentarea romanului Puzzle sau De ce copacii sunt galbeni, Editura Pontos, Chișinău, 2019.

Actrița Angela Rusu a prezentat un recital poetic în limbă italiană din creația lui Iurie Bojoncă. Profesoara de limba română Nadia Popescu a vorbit despre romanul Puzzle sau De ce copacii sunt galbeni. De asemenea s-a referit la romanul exodului profesoara Xenia Lozinchi, care e și una dintre fondatorii Asociației AMICI.

În cadrul întrunirii, echipa Biroului Relații cu Diaspora și Colegiul de redacție al revistei „Limba Română” i-au adresat lui Iurie Bojoncă urări de bine și de sănătate cu prilejul aniversării, dorindu-i inspirație și realizări pe potriva așteptărilor.

se vehiculează în presă. După mai multe peripeții în străinătate, Ana ajunge din nou în Basarabia, la un spital de psihiatrie, pe care autorul îl descrie ca pe un mic stat, în care alienații sunt conducători (sau invers). Cazul are trăsăturile unei mici alegorii politice.

Personajele își cunosc statutul, negociază cu autorul intervențiile, se supun poveștii pe care o prezintă acesta, suportă de mai multe ori schimbări de identitate. Nu doar identitatea etnică a Anei și a lui Manole se va schimba, ci și numele: ei devin, la decizia Autorului, Vitoria și Nichifor Lipan. Asemeni Vitoriei, Ana e nevoită să-și caute soțul care fusese declarat mort. Doar că, din nou, deznodământul îndepărtează textul de pre-text: Manole fusese transferat dintr-un spital de nebuni din Rusia la „Codru” din Chișinău, unde Ana îl găsește rezolvând un puzzle împreună cu ceilalți colegi. Situația ilustrează o lume în care predomină haosul, absurdul și pe care intelectualii tind (printr-o luptă cu morile de vânt) s-o ordoneze. Sfârșitul lucrării este o revenire la cadrul inițial, al metaromanului.

Lucrarea se prezintă ca un puzzle de viziuni despre probleme sociale, culturale, politice, economice, transfigurate în mit, metaforă, simbol. Romanul constituie, așadar, un alt conținut ontologic pentru mitul estetic, transformat, prin reciclare, în structura internă a unei narațiuni despre migrație, ilustrând condiția intelectualilor care trăiesc experiența exilului.

Ajuns la vârsta onorabilă de șaiszeci de ani, scriitorul Iurie Bojuncă este la fel de ancorat în sfera ideală, a creației, implicat în proiecte literare și culturale, cum era și acum zece, douăzeci, treizeci de ani. Din câte obstacole spațiale, temporale, culturale sau existențiale a avut de depășit, niciunul nu l-a îndepărtat de literatură, ci, din contra, l-a făcut să-și urmeze calea cu smerenie și cu perseverență. Așa să-i ajute Dumnezeu!

## Iurie BOJONCĂ



Iu.B. – poet, profesor de limba și literatura română, redactor-asociat la revista de limba italiană „Luogo comune” din Mogliano Veneto, Provincia Treviso, Italia. Din volume publicate: *Peștera măglei* (1996), *Teama de scris* (2002), *Mesaje din ocnele paradisului* (2003), *Râul Zero și plopul fără soț* (2007), *Din pușcăriile paradisului / Dalle carceri del paradiso* (2010), *Il motivo dello specchio* (2016).

### Rugă pentru neam

Doamne, de ce ai făcut  
atâta frumusețe pe pământ?  
Oare nu vezi că nu suntem în stare  
să savurăm din plin  
toată această splendoare?  
**Am fost fii, avem nepoți, suntem părinți...**  
**Dar n-avem Țară.**  
Ori poate ai făcut așa  
ca să ne scoți din minți?  
Să mă ierți de întrebare  
în zile de post,  
dar de ce nu ai milă  
de opera ta genială?  
Și ne tot semeni cu boală după boală.  
Uite, bărbatul înalt ca un brad,  
un tată vesel și ager  
se stinge doar într-un an,  
fiindcă i-ai dat cancer.  
Uite, femeia frumoasă ca o Veneră  
și tânără și voluptoasă  
se stinge în cel mai mare chin,  
că din firea Ta mărinimoasă  
i-ai pus un cancer la sân.  
Uite, neamul meu dintre Nistru și Prut,  
e măcinat laolaltă de sărăcie,  
se zice că acesta e doar un început  
a incurabilei lui pandemie.  
Doamne, dacă faci să murim unul câte unul  
și ne inviți la Tine cu atâta spor

s-ar putea întâmpla ca peste ani  
 să ne mistui pe toți ca popor.  
 Doamne, dacă Ești Lumină din Lumină  
 și ai creat toate neamurile,  
 de ce ai uitat că suntem și noi  
 parte din Țara Română  
 și nu mai suportăm hamurile.  
 Am fost sub tătari, turci, unguri și ruși  
 și azi am rămas la răscruce de vreme  
 în tuspatru părți a lumii duși  
 În fel de exod al lumii moderne.  
 Deși nu suntem curzi  
 și nici pe departe n-am fost talibani,  
 suferim de prea mulți mancurți  
 și Ionii ne sunt tot mai Ivani.  
 Doamne, dacă mai ai apă și lut  
 Recreează-ne, așa Dumnezeiește  
 cum ai făcut-o la început  
 și ne dă spirit din spiritul Tău.  
 Iar dacă ai obosit,  
 Doamne, rogu-Te,  
 ne mântuiește.

\* \* \*

Dacă aș fi fost întrebat vreodată  
 de unde îmi iau materia primă  
 când încep să fac un poem  
 aș povesti fără ezitare  
 așa ca în fața copiilor la școală  
 despre cel mai prețios material  
 din care îmi construiesc poezia  
 și acest material nu este altceva  
 decât un spațiu fără de margini  
 plin cu liniște sfântă  
 unde trăiește singurătatea mea  
 care mă ajută să merg înainte

apoi după singurătatea deplină  
vine un alt element al poeziei  
pe care l-am numit durere umană  
ce degradează carnea și spiritul  
și tot ce mai suntem noi laolaltă  
abia mai apoi urmează să vină cuvintele  
ce știm să le punem pe răni  
anume acolo unde ne doare mai mult  
așa cum am pune ierburile cele de leac  
ori cum am turna picături amare  
în ochiul celui mai dulce lac  
și în cele din urmă  
încep să apară rândurile scrise  
deși îmi spui că-mi ești cea mai aproape  
continuu să fiu obsedat de singurătate  
mă întrebi dacă nu cumva am încetat să te iubesc  
și nu am curajul să ți-o spun în față  
de unde să știi tu că dintre toate femeile  
pe care le-am admirat în această viață  
numai pe una o pot numi  
iubita mea cea mai adevărată  
și mai fidelă dintre toate  
și această iubită a mea  
te iubește și pe tine în taină  
și pe copiii noștri îi adoră  
fiindcă ea ne-a vegheat totdeauna  
știi că ești curioasă s-o vezi  
și arzi de dorință să te răzbuni  
ai tot dreptul s-o faci  
poftim devoreaz-o cum vrei  
ea este în fața ta  
dar ca s-o poți depista dintre alte femei  
s-o arzi cu al tău blestem  
va trebui să recitești mai întâi unde am scris  
despre cel mai prețios material  
la începutul acestui poem.

\* \* \*

Poezia pe care vreau s-o scriu acum  
 e ceva mai mult decât sunt cuvinte s-o încapă  
 și atunci când voi epuiza vocabulele toate  
 voi recurge la alte unelte  
 și odată finite acestea  
 voi face-o din pietre  
 din pământ și din ape  
 iar dacă și ele nu-mi vor ajunge  
 și voi simți că încep a mă frânge  
 voi da năvala la carnea-mi plină de sânge  
 voi pune mâna pe bisturiu  
 și voi scrie cu lama-i pe corpul meu încă viu  
 voi încrusta pe pielea-mi inscripții  
 un fel de ghid pentru a ieși din acest labirint modern  
 ca să poată găsi răspuns urmașii mei  
 și să știe să dea definiții precise durerii insuportabile  
 care se va multiplica exponențial atunci  
 când vor citi ceea ce scriu acum în al meu poem  
 din oasele albe și fără de viață  
 voi ciocli un fel de jucării  
 ca să le dau la cei mai săraci copii  
 iar pe tine ființă dragă ce-mi ești  
 te voi lovi drept în tâmplă  
 cu boțul de carne al inimii mele  
 ca să te fac să te doară de tot ce se întâmplă  
 te voi împrășca cu ochi-mi plini de peisaje  
 ca să te fac să vezi că lumea-i frumoasă  
 să-ți poți urma înainte făgașul  
 voi cădea în genunchi implorând disperatii  
 voi cuprinde ca un părinte sinucigașul  
 ce vrea să-și semneze sfârșitul  
 fiindcă vede în tot și în toate doar aberații  
 dar când voi termina și cuvinte și carne și oase  
 și nu voi avea nici mâini cu ce scrie  
 și va părea că nu e nimic din tot ce voia să fie  
 abia atunci primăverile vor fi mai frumoase  
 și poezia dintre toate va fi cea mai vie

## Câte ceva despre culori

Vântul scrie mai întâi pe o foaie cu verde  
vrea să ne spună ceva despre viață  
dar de la un timp vine un altfel de vânt  
și începe să scrie pe foaie numai cu galben  
când înmoaie penița-n lumină  
unii credeau că scrie cu cerneală de aur  
iar alții vedeau în acest auriu  
o durere ascunsă în tristețea lunii  
apoi scrisul lui deveni ruginiu-ruginiu  
până toată cerneala se făcu de sânge  
semnată-i sentița cea de plecare  
dar până la urmă vine vântul cel mare  
și scrie cu negru pe toate foile odată  
iar tu nici nu bagi de seamă  
că scrii și tot scrii cu cerneală albastră  
pe ultima foaie imaculată  
oare ce să însemne că vântul la fine  
și-a ales cerneala cea neagră  
voia să facă pe placul pământului  
ori poate cerneala lui e de pământ  
prefăcută-n cuvinte transpuse pe foi  
din care citim că vântul cât e de vânt  
își alege cernelele cele de jos  
și scrie simplu dar genial  
ca un poet talentat și sfios  
iar tu ce abia mai pășești pe pământ  
scrii și tot scrii cu cerneală albastră  
astfel te vezi mai aproape de sfinți  
îți cauți un loc în bolta cerească  
crezi că acolo e loc pentru toți  
ce știi hârtie să mângâiească  
dar iată că vine o ploaie mare  
să spele păcatele toate  
și începe să scrie cu apă murdară  
cu apă plină de moarte

și scrie ca-n timpii lui Noe  
zile și nopți nu contenește  
până răzmoaie verdele foii  
și-l face să curgă încet peste galben  
apoi amestecul cel de culori și de ape  
se toarnă tot peste roșu și negru  
se toană să ne îngroape  
și atunci de unde să ai cerneală albastră  
de unde să-ți vină mana divină  
când toate culorile s-au răsturnat peste tine  
și n-a mai rămas nici o foaie imaculată.

\* \* \*

Timpul e o materie statică  
timpul nu trece  
a încremenit  
vânt nu este  
și dacă nu este nu bate  
frunzele nu mai tremură  
soare nu răsare și nu apune  
de lună nici pomină  
nu e noapte și nu e nici zi  
nu e nici clipă  
nu e nici an  
de unde vrei veșnicie  
dacă în jur nu e nimic  
și nu e nimeni  
timpul s-a sinucis  
și dacă timpul e mort  
atunci stai un pic și răspunde-mi  
cum se face de se mai scriu aceste rânduri?  
Cine le scrie?  
Pentru cine?  
A rămas numai un nebun  
care-i în afară de timp și de toate  
și dacă a rămas numai el să le scrie



unica minusculă bucată vie  
între atâta imensitate de natură rece  
privată de timp și de trecere  
atunci să vedem ce se întâmplă azi cu nebulul  
ca să știm ce ne așteaptă pe noi mâine.

\* \* \*

Ca să nu moară poezia  
i-am făcut un zid de apărare  
am pus cuvânt peste cuvânt  
și le-am prins bine între ele  
nu cu semnele de punctuație  
am lăsat printre rânduri  
tot niște cuvinte  
dar care nu erau scrise  
ele trebuiau să fie înțelese  
niște cuvinte dintre acelea  
care nu se văd niciodată  
cu toate că sunt totdeauna  
și cel care vrea să le cunoască  
citește mai printre rânduri  
printre rânduri de carte  
nu printre rânduri de viță-de-vie  
nu printre rânduri de porumb  
ori printre rânduri de ceapă degerată  
nu printre rânduri de tarabe  
unde totul se vinde și se cumpără  
și nici printre alte rânduri de haine  
chiar dacă acestea sunt la modă  
ziceam că am făcut un zid de apărare  
am spus așa ca să te provoc  
să te fac s-o citești  
atât și nimic mai mult  
cât mă privește despre zidul de apărare  
vedem noi puțin mai la vale  
dar te avertizez din start

că folosesc numai un semn de punctuație  
și acela este punctul  
și îl pun numai atunci când obosec  
până la oboseală mai este  
virgule nu sunt nici una  
linii de pauză nici atât  
vei fi pus în niște situații dificile  
fiindcă nu vei ști când să te oprești  
să-ți tragi aer  
că virgule nu-s  
nu vei putea face o pauză de odihnă  
ori pentru a improviza o mină gânditoare  
că nici linii de pauză nu-s  
nu vei putea să-l trimiți pe cineva undeva  
că nici ghilimele nu vor fi  
și dacă vei obosi cu totul  
vei dori la un moment  
să te închizi și tu în sine  
dar nu vei reuși  
că nu sunt parantezele  
și până la punct e încă departe  
hai mai bea o gură de apă  
în loc de puncte de suspensie  
și fii atent la cotitură  
că sunt niște accente grave  
ca niște bombe ce provoacă sincope prin text  
sunt grave prin faptul  
că nu le-am făcut vizibile  
și am procedat așa ca un terorist onest  
deși n-am strigat *Trăiască Alah!*  
și nici n-am apăsat detonatorul.  
Am spus simplu și clar *Trăiască poezia!*  
și mugurii toți au explodat  
de-au umplut livada toată  
cu albul lor imaculat.  
Veneau ambulanțele  
veneau polițiști și pompieri

dar morți nu erau  
și nici un rănit  
doar pe cel care striga *Trăiască poezia!*  
un lunetist l-a răpus  
nici n-au reușit să-l declare-n arest  
pentru tot ce-a făcut mai sus.

Răzvan EMILESCU  
 în dialog cu Iurie BOJONCĂ

## O veritabilă frescă din viața unui român basarabean surprins la o răscruce aniversară

Invitatul de astăzi al postului Radio România Internațional este Iurie Bojoncă. Un vechi prieten basarabean care din 2003 locuiește împreună cu familia în Italia, unde, de altfel, ne-am cunoscut în urmă cu mai bine de zece ani, la Institutul Român de Cultură și Cercetare Umanistică din Veneția, al cărui oaspete este în nenumărate rânduri. Atunci, la Timișoara, editase un ciclu de scrisori și poeme intitulat *Râul Zero și plopul fără soț*. Este cartea de la care, practic, nu am mai auzit foarte multe unul despre altul.

**– Ce a urmat în acest deceniu? O veritabilă frescă din viața unui român basarabean surprins la o răscruce aniversară, dar departe de meleagurile natale și totuși rămas cu sufletul alături de frați și de cultura română. Bun venit, Iurie!**

Mulțumesc de invitație la dialog. Vreau să spun că sunt foarte emoționat. Din moment ce încep să fac un bilanț după un deceniu trebuie să fiu foarte atent, să spun cele mai importante momente. După mine, nu atât cărțile pe care le-ai publicat te fac să mergi înainte, cât cărțile pe care le-ai citit. Deși nu sunt prea fecund în ale publicațiilor, în sensul că nu am avut și nici nu am un scop în sine să scot cât mai multe volume, cum se mai întâmplă astăzi. Am făcut așa o totalizare pentru mine și am înțeles că public câte o carte odată la patru-cinci ani.

Și aici, fără să ne fi înțeles anterior, văd că te-ai oprit la *Râul Zero și plopul fără soț*. Parcă mi-ai citit gândurile. Chiar dacă nu m-ai fi întrebat despre cartea respectivă, aveam să pornesc discuția anume cu ea. De ce? Fiindcă în această vară am tipărit ediția a doua a volumului, la imboldul colegilor mei scriitori de la Chișinău, dar și la sugestiile cititorilor.



**– Să amintim aici că volumul este practic o reflecție a amprentei exodului basarabean și constituie o „replică la adresa politicii comuniste de la Chișinău, care a catalizat procesul de migrație în masă a populației din Republica Moldova”. Sunt câteva elemente pe care le-am citat dintr-o analiză a acestui volum. O ediție, să înțeleg, adăugită și revizuită?**

– Da, am introdus texte noi care au fost scrise atunci, dar am decis să le public acum, fiind și mai actuale după mai bine de zece ani. Cartea este o replică la adresa statului de la Chișinău. Poetul Anatol Ciocanu spunea că volumul de față este, de fapt, un răcnet al meu în fața societății politice de la Chișinău. Pe tot parcursul cărții polemizez cu lumea politică de la Chișinău, fiindcă am spus lucrurilor pe nume, acuzând vehement vinovații adevărați de acest exod basarabean. De ce totuși am plecat peste un milion de basarabeni în lume? De ce satele ne rămân pustii? De ce școlile s-au închis și continuă să se închidă? Și răspunsul, de fapt, îl căutam la cei care au condus această palmă de pământ. Așa-zisul stat. I-am zis totdeauna „așa-zisul stat”, deoarece gestul de la 1991 cu declararea independenței Republicii Moldova a fost unul greșit. Este un act de separatism în cadrul României. Și aceasta a fost urmată mai târziu de Transnistria (1992) și alte tulburări independiste în rândul găgăuzilor și al bulgarilor, care au avut loc în raioanele din sudul Basarabiei, provocate și încurajate de separatismul tiraspolean, ghidat metodic de Kremlin.

– ***Avataruri ale istoriei care au separat practic o națiune rămasă până astăzi, din păcate.***

– Asta o spun des cetățenilor noștri când discutăm tema în cauză. Îți întreb dacă nu le pare straniu că primul stat care ne-a recunoscut independența a fost anume România. Nu știu cum ar putea fi calificat gestul diplomatic de la București. Știm foarte bine cine era la cârma României atunci și cine întemeia al doilea stat românesc la Chișinău, totuși rămâne o enigmă tergiversarea de ambele părți a ideii de unificare. Dar pare că s-au înțeles ambele părți să procedeze anume așa în scopul atenuării treptate a spiritului unionist. Și iată, am ajuns după zeci de ani de bătălii politice, să nu avem niciun reprezentant al partidelor unioniste în Parlament.

– ***L-aș întreba pe omul de cultură Iurie Bojoncă cum se vede Țara din depărtările peninsulei italiice. Cât de înstrăinat este astăzi românul nevoit să trudească pe pământ străin. În cazul lui Iurie putem vorbi chiar de o veritabilă reprezentare diplomatică, culturală în regiunea Veneto, unde tind să cred că ai rămas și ai prins rădăcini împreună cu familia?***

– Bine, nu știu dacă noi am prins rădăcini, dar copiii noștri la sigur. Ei au absolvit aici facultățile și au lucrat angajați cu anumite contracte. Însă de doi ani, gestionează un hotel și o piscină lângă Veneția. Acești doi ani au fost cei mai grei din viața lor și a noastră, cu toate consecințele pandemiei din care încă nu am ieșit cu totul.

Cum văd de la distanță românul nostru de pretutindeni? Ca să răspund mai documentat voi reveni la cartea *Râul Zero și plopul fără soț*. Nu întâmplător atunci, în 2007, la îndemnul criticului literar de la Timișoara Adrian Dinu Rachieru, am trimis manuscrisul eminescologului Svetlana Paleologu-Matta, stabilită în Elveția. L-a citit și chiar mi-a scris o prefață de zile mari. Cu doamna am ținut o corespondență frumoasă până mai deunăzi. Ediția a doua va începe cu aceeași prefață semnată de Svetlana Paleologu-Matta și va avea un text de final numit „În loc de postfață”, care e de fapt tot o scrisoare, ce mi-a trimis-o poetul Anatol Ciocanu, după ce lecturase volumul. Așa și începe scrisoarea Domniei Sale: „Dragă Iurie, salutări din Basarabușca noastră uitată de lume și de Dumnezeu...” La

sugestiile lui Anatol Ciocanu fac a doua ediție. Atunci poetul îmi scria că acest volum trebuia publicat în cel puțin cincizeci de mii de exemplare, fiindcă este un volum care, de fapt, face să se regăsească o generație care în anii 90 a sperat foarte mult la o schimbare radicală, însă acesta nu s-a produs și astăzi asistăm, de fapt, la o înstrăinare și mai mare a românilor din Basarabia față de românii din România.

**– Vorbeai de tânăra generație și aș deschide aici o mică paranteză, întrebându-te cum percepi tinerii, copiii tăi, generația lor, această legătură cu Țara? Se consolidează sau măcar se păstrează aceste relații sau, în timp, din cauza procesului de integrare în Italia, Spania și alte țări latine acestea tind să slăbească sau chiar, în final, să se dilueze spre dispariție?**

– Nu pot să spun despre marea majoritate a generației tinere. Dar se știe că cei care au o educație acasă nu-și uită țara de origine. Voi da chiar un exemplu. Acum sunt la întreprinderea gestionată de copiii mei care se află la Favoro Veneto din preajma Veneției. Azi la prânz le povesteam că mi-a scris un profesor universitar de la Chișinău care are un grup de dansatori și sunt invitați la un turneu în Franța. Îmi spunea că ar dori să vadă și Veneția, dar acolo e o problemă mare cu parcarele transportului. Mă întreba dacă ar putea parca undeva autocarul. I-am invitat la Hotel Villa Sara. Copiii mei s-au bucurat foarte mult. De obicei sunt receptivi la cei de acasă. Nu sunt niște chirițoaice, le zic așa celor care dacă învață trei cuvinte în altă limbă își uită propria limbă și încearcă, uneori intenționat, să-și „modernizeze discursul” cu ajutorul vocabulelor din limba țării-gază.

**– Sunt vești bune și speranțe că totuși viitorul nu este chiar atât de sumbru. Vizitează și cealaltă parte a României?**

– Chiar pe timp de pandemie fiul meu a vizitat de câteva ori orașul Brașov. Au fost momente când ne-am pornit de acasă, de la Chișinău, și am ajuns la Timișoara, tot acasă, la lansarea cărții mele traduse în limba italiană *Din pușcăriile Paradisului/Dalle prigioni del Paradiso*, publicată la Timișoara în 2010 și lansată la IRCCU din Veneția cu par-

ticipare doamnei Viorica Bălteanu, traducătoarea volumului, căreia îi mulțumesc și cu această ocazie pentru tot ce a făcut și face întru promovarea culturii românești în Italia și a culturii italiene în România.

Avem prieteni la Constanța, Cluj, Iași, București. România este unica salvare a basarabenilor, văzând și situația în care ne-am pomenit peste 30 de ani. Dacă nu vor înțelege nici actualii politicieni inevitabilitatea mersului împreună a românilor de pe ambele maluri ale Prutului, atunci am putea trăi peste ani o disperare și mai mare. Lumea e bulversată, e prost informată.

***– Este o adevărată dramă și în privința presei, dominată la Chișinău de media de limbă rusă, incomparabil mai puternică decât cea de limbă română. Diaspora basarabeană beneficiază totuși de alte surse și reacționează, presupun, altfel la evenimentele, la marile și complicatele probleme de acasă și din lume... În primul rând a scăpat de acea frică ancestrală, a Siberiei, a gulagului, poate, mă gândesc, reacționează altfel și are o altă atitudine sau doar se cantonează în problemele cotidiene, care nu sunt simple pentru nimeni în lumea contemporană.***

– Exact la această temă discutam, acum doi ani, în cadrul unui interviu acordat postului de Radio România, Chișinău la emisiunea literară „Un pământ și două ceruri”, rubrică îngrijită cu mult profesionalism de Ana Bantoș, critic literar, doctor habilitat în filologie. Atunci discutam despre o altă carte de-a mea. E vorba de romanul *Puzzle sau de ce copacii sunt galbeni* publicat în 2019 la Chișinău, Editura Pontos. Subiectul începe cu anul 2009, rugul din fața Parlamentului, erupția în clădirile statului. Tulburările se soldează cu dispariția Declarației de Independență a Republicii Moldova și cu toate consecințele care au urmat. Am amintit în Adnotare că este un roman scris pe viu și fără anestezie. Iar dacă am reușit să pun degetul pe pulsul pacientului și dacă îi voi stabili diagnoza adevărată e deja ceva. Romanul e bazat pe fapte reale din viața basarabenilor în Italia. Am încercat să pătrund în esența procesului de migrare, numit exod. S-au dus în lumea mare și din România milioane de oameni, dar, conform statisticii, din rândurile basarabenilor plecați numărul femeilor (soții, mame) este de optzeci de procente față de bărbați. Această



jertfire a femeii în numele salvării materiale a familiei s-a soldat cu 80 de procente de familii distruse, dezmembrate, dizolvare în procesul de migrație. Atunci explicam sensul de „dublu străin” al basarabeanului dus în lume. Adică s-a înstrăinat de ai săi în căutarea unui trai mai decent, dar a rămas și mai străin atât timp cât Republica Moldova, de unde a plecat, nu a luat o decizie de a merge în UE prin filiera de integrare politică, culturală și socială cu România, fie că-i spunem Unire, Reunire ori îi găsim un alt nume acestui proces inevitabil.

***– Implicații dramatice în plan social și familial care persistă?***

– Un proces care nici pe departe nu e încheiat. Asistăm la o sacrificare a familiei parcă în scopuri nobile de bunăstare materială a acesteia. Nu întâmplător am dat numele personajelor Manole și Ana, care își macină viața prin străini. Ea în Italia. El vine la soție. Apoi pleacă la Moscova. Vreau să fac cititorul nu doar să asiste, dar să se vadă și complice la o nouă scenă de jertfire la începutul mileniului trei. După toată odiseea celor doi se reîntâlnesc acasă, la Chișinău, în spitalul de psihiatrie. Iar cei doi copii, rămași în grija bunelor, după moartea acestora sunt luați la un orfelinat din România. De regulă, media de la Chișinău încearcă să caute cât mai multe istorii de succes. Doar istorii de succes. Succes cu orice preț.

***– Sunt mai multe excepții, să înțeleg?***

– Am ținut să nu mă bazez pe excepții, dar am examinat cifrele. Am colaborat și cu organizația de caritate catolică Caritas. Ei mi-au furnizat multe informații statistice la temă. Nu pretind că am epuizat subiectul. Este o carte care poate pornește de la finalul altei cărți și după aceasta poate va scrie un altul mai departe, unul care poate încă nici nu s-a născut. Dar nu trebuie să abandonăm această temă. Procesul migrației în masă, care e încă în plină desfășurare, este foarte puțin dezvoltat în discursul literar românesc.

***– L-aș întreba pe invitatul nostru, omul de cultură, patriotul Iurie Bojuncă dacă îi este greu să scrie departe de cei dragi, într-o țară, deși***

***latină, totuși cu obiceiuri diferite, cu mentalități diferite, în care nu întotdeauna este apreciat adevăratul potențial al românilor?***

– Romanul *Puzzle sau De ce copacii sunt galbeni* a fost scris timp de zece ani. Deci se scrie greu departe de casă. Divulg și aici un secret, sunt în tratative de a traduce romanul în limba italiană, fiindcă este adresat și italienilor. Manole, care se afla la Mestre, în coastele Veneției, cade de pe o schele a un șantier. Patronul îl ia să-l ducă la spital. Pe drum constată că nu mai respiră și îl lasă la o gunoiște din teamă ca în urma acestui caz să nu fie depistat că are angajați la negru. Trimite acasă toți lucrătorii de la construcție. Manole este găsit în comă tot de niște conaționali și e dus la spitalul din Mestre. Aceste cazuri care sunt reale îi privesc foarte mult și pe italieni. Când zic „moralitate” sau „onestitate” mă gândesc și la italienii care repetă des aceste cuvinte, deși fac evaziune fiscală de milioane, având angajați la negru. Nu știu de ce evaziunea fiscală nu este văzută ca o crimă împotriva societății civile. Este una dintre cele mai grave crime în toată lumea, în toate țările, nu doar în Italia. Este o carte și pentru italieni. Ar fi bine să vadă și ei cum se comportă cu valul acesta de oameni care vin din diverse medii culturale. Cu anumite ocazii le-am povestit prietenilor mei italieni despre mesajul romanului și mă asigurau că volumul tradus ar avea priză la cititorul italian.

***– Asistăm la modificări ample la nivel internațional. Aș reveni totuși la oile noastre, cum spunem noi, și l-aș întreba pe invitatul nostru, pe Iurie Bojoncă, cum consideră că sunt punțile peste Prut, mai sunt ele solide, am reușit să transformăm podurile de flori în ceva mai trainic...***

– De la Podul de flori la care am participat și până în zilele de azi nu s-au prea construit poduri adevărate peste Prut. Zilele acestea un basarabean de-al nostru ne avertiza să fim atenți când trecem vama de la Leușeni. Acolo se face o construcție mastodontică. Dacă zicem să construim poduri, de ce facem vămi atât de fortificate? Politica de la Chișinău din ultimii ani o cunoaștem. Dar ne întrebăm ce au făcut și politicienii de cealaltă parte a sârmei ghimpate?

***– O chestiune identitară, aș putea spune, cu care ne-am ținut în definitiv în decursul istoriei sute de ani și care, pe de o parte, tinde să***

***se diminueze în aceste vremuri complet diferite: a dispărut matricea culturală a satului românesc, a limbii române, devenim cetățeni globali, integrați, secularizați poate?***

– Am scris despre aceasta în volumul *Râul Zero și plopul fără soț*. Afirmam că dacă noi vom reuși să ne integrăm în familia europeană fără să ne pierdem sinele, vom fi doar în câștig chiar față de țările care au fondat UE. În Italia s-au comis niște gafe enorme când s-a introdus aproape cu forța globalizarea de stil american, cu promovarea insistență a consumismului. Acum toți au înțeles nocivitatea consumismului atât pentru om, cât și pentru planeta noastră. Se încearcă o întoarcere de la megastructurile comerciale la micile prăvălii, cum era odată.

***– Crezi că mai sunt șanse pentru aceste reîntoarceri sau doar e un exercițiu de amintire, de nostalgie?***

– Aici, în Italia, se constituie foarte multe grupuri ecosolidale, unde oamenii procură produse, alimente în stare proaspătă direct de la producătorii locali; forma unei astfel de achiziții mai poartă numele de „kilometrul zero”. Câtă poluare produce mărul ori banana adusă pe masa noastră de la zeci de mii de kilometri? Am și un prieten care a făcut acasă un argoturism. Apropo, atunci când ai fost la noi, la Mogliano Veneto, povesteam despre Federico.

***– Îmi aduc aminte cu mare plăcere. Trebuie să dezvălui că ne-am cunoscut și într-un cadru ceva mai familial, destul de poetic și idilic. Am stat de vorbă la umbra plopului fără soț. Să înțeleg că nu mai stai cu familia acolo?***

– Deja de zece ani am procurat o casă la Preganziol, o localitate aproape de Mogliano Veneto, dar nu am pierdut legătura cu prietenul meu. Cum sunt un începător în apicultură, țin stupii la întreprinderea lui Federico. Acolo mai facem ore de apicultură cu elevii care vin în excursie. Le povestim despre societatea miraculoasă a albinelor. Chiar în timpul pandemiei „agroturismul” a funcționat non-stop, ducând săptămânal acasă fiecărui membru al grupul ecosolidal câte o lădiță cu verdețuri, dar și câte un borcănaș cu miere adunată de albinile mele.

**– A fost grea această perioadă? Cum a trecut fatidicul an și jumătate în care Italia a fost pe prima scenă a dramei care s-a numit pandemia de COVID-19?**

– A fost foarte greu din punct de vedere psihologic. Închiderea aceasta aproape totală a avut consecințe grave asupra oamenilor. Personal nu am suferit. M-am dat în lecturi, am scris mai mult. Dar țin să remarc că au fost perioade și mai grele pentru alte generații de basarabeni. Vorbeam într-un interviu pe care l-am acordat la Radio Moldova despre părinții și buneii noștri care au știut să înfrunte război și foame și încă au avut curajul să ne aducă pe noi pe lume. Pandemia care încă n-a trecut este poate un război al nostru și trebuie să ne comportăm cu demnitate, să nu avem pe urmă remușcări.

**– Un gând frumos într-adevăr al prietenului Iurie Bojoncă. Nu aș încheia acest dialog înainte de a-l ruga să adreseze un mesaj, un gând bun, zicem noi, către ascultătorii de limbă română a postului Radio România Internațional, care ne ascultă practic pe toate meridianele globului. Te rugăm, frate Iurie.**

– Aș vrea să invit pe fiecare să încerce să copieze natura. Deseori vorbeam cu anumiți prieteni care spuneau că mâine va fi timp urât. Italienii zic „bruto tempo”. Îi întrebam ce au în vedere când spun „timp urât”? Ei îmi răspundeau că meteorologii au transmis ploi. Dacă vor fi ploi cu atât mai bine, gândeam în sinea mea. Va avea umezeală pământul. Apoi le aduceam mereu exemplul lui Constantin Noica, care afirma că nu este timp urât, e urât la noi în suflet. Să încercăm să vedem timpul frumos și pe ploaie, și pe ninsoare, și pe crivăț, și pe furtună, și chiar în timpul unui uragan. Probabil se întâmplă ceva, odată ce natura se revoltă. Să încercăm să „înțelegem” și să ocrotim această planetă care se numește Pământ.

**– Un apel la armonie pe care ni-l face Iurie Bojoncă, invitatul de astăzi al emisiunii noastre căruia îi mulțumim cu drag pentru participare. Îl mai așteptăm și cu alte ocazii, îi urăm toate cele bune și poate ne întâlnim odată și odată la București.**

– Mulțumesc. Cu cea mai mare plăcere.

Iulian BOLDEA

**Leon Volovici.**

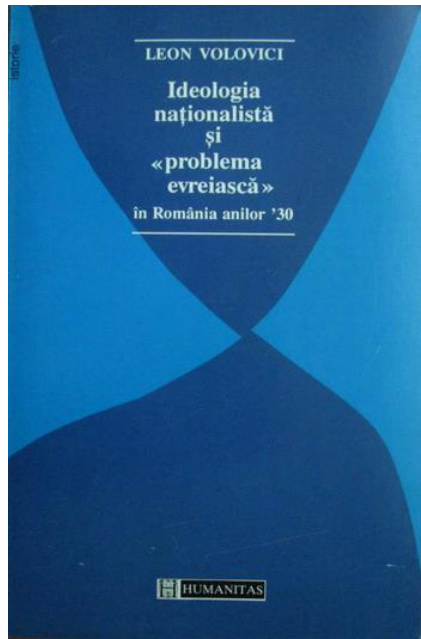
**Textul și contextul etic**



I.B. – prof. univ. dr., Universitatea de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie „George Emil Palade” din Târgu Mureș; cercetător științific la Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gh. Șincai” al Academiei Române. Este conducător de doctorat, director al revistei „Acta Marisiensis. Philologia”, redactor-șef al revistei „Vatra”, membru în colegiul de redacție al mai multor reviste de cultură.

Dintre volumele publicate: *Scriitori români contemporani* (2002); *Poezia neomodernistă* (2005); *Vârstele criticii* (2005); *Istoria didactică a poeziei românești* (2005); *Poeți români postmoderni* (2006); *Teme și variațiuni* (2008); *De la modernism la postmodernism* (2011); *Ipostaze și lecturi critice* (2018).

Leon Volovici a fost un istoric literar cu vocație etică, demersul său fiind constant stăpânit de timbrul probității și de reflexul întemeierii adevărului critic. Absolvent al Liceului Național din Iași, licențiat al Facultății de Filologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași (1962), doctor în filologie (1975), Leon Volovici a fost profesor în comuna Bivolari, (județul Iași, 1962-1964), iar apoi cercetător științific la Institutul de Filologie „Al. Philippide” din Iași (1964-1968). În 1984, Leon Volovici se stabilește în Israel, fiind cercetător la Institutul „Yad Vashem” pentru studierea Holocaustului (1984-1989), iar din 1989 a fost cercetător la Universitatea Ebraică din Ierusalim. Volovici a debutat la revista „Iașul literar”, în 1964, colaborând apoi la „Anuar de lingvistică și istorie literară”, „Cahiers roumaines d’études littéraires”, „Convorbiri literare”, „Cronica”, „Iașul literar”, „Revista Cultului Mozaic”. Leon Volovici debutează editorial cu cartea *Apariția scriitorului în cultura românească* (1976). Scriitor evreu din România, Leon Volovici dovedește, în cărțile sale, o exigență a clarificării unor probleme controversate, ca întemeieri ale scrisului. Analizele, interpretările și demonstrațiile istoricului literar nu sunt spectaculoase, ci mai degrabă aplicate, înclinate spre rigoare și clari-



tate, cu o ținută obiectivă, căci avatarurile afectivității sunt atenuate, resorbite în textura discursului critic, chiar și în cazul unor teme sensibile, cum este „problema evreiască”.

Criticul își asumă, astfel, o detașare epistemologică față de obiectul studiului său, dar și față de sine, căutând un punct de echilibru, de echidistanță, necesar voinței de edificare a unei construcții teoretice subordonată vocației căutării adevărului. O căutare marcată de rătăcirii, promisiuni și ocoluri succesive. Leon Volovici a examinat cu fervoare și acribie două teme esențiale: „apariția scriitorului” și „problema evreiască”, teme controversate, dificil de clarificat, complexe și inhibante, teme ce reclamă luciditate, spirit critic, pasiune a interogației și rigoare a demonstrației.

*Apariția scriitorului în cultura românească* (1976, 2004) are drept obiectiv clarificarea unei probleme importante, „apariția și evoluția scriitorului în cultura noastră, în perioada de formare și consolidare a literaturii române moderne”. Eseistul are drept punct de plecare o distincție necesară: între apariția *scriitorului* și apariția *literaturii culte*, procese convergente, cu motivații și cauze diferite, pe care istoricul literar le reliefează

cu acuratețea demonstrației: „Nu e vorba de apariția literaturii noastre culte (fără a se socoti astfel, Dosoftei este deja un mare poet, Ion Neculce sau Antim Ivireanul – mari scriitori), ci de formarea *ideii de poet* și a *ideii de scriitor*. Începem încercarea de sinteză din momentul în care cel care scrie nu se consideră nici cronicar, nici istoric, nici comentator de texte religioase sau de morală (el fiind totuși scriitor sub raportul expresiei artistice, deci din punctul *nostru* de vedere), ci autorul unor opere mai mult sau mai puțin de ficțiune, de creație. Primii scriitori ar fi deci cei care compun opera literară, reflectând, în același timp, asupra actului lor, știind că fac «literatură» (chiar dacă nu o numesc astfel), pentru propria lor «desfătare» sau cu intenții moralizatoare și patriotice”. Leon Volovici subliniază modalitățile, formele și căile modernizării culturii române, modernizare ce a determinat în mod natural și un fenomen de autonomizare a literaturii, de delimitare a unei noi „categorii intelectuale și artistice – *scriitorul*”. În analizele sale, autorul distribuie accentul cercetării asupra „elementelor din opera literară sau din mărturiile lăsate care să dezvăluie o atitudine, o mentalitate, un punct de vedere în legătură cu ideea pe care și-o face scriitorul despre menirea sa”. Importante îi par criticului textele și contextele programatice, în care scriitorii își exprimă clar și ferm opiniile despre actul scrisului, despre condiția de scriitor și despre locul artistului în societate. Expresie a unei „conștiințe colective”, scriitorul își arogă demnitatea profesionalizării scrisului prin propriile creații (cu subtextuale reflecții programatice), sau prin interogații cu privire la statutul său estetic, social, moral etc., care îi favorizează situarea optimă în spațiul cultural.

O carte cu o altă țintă și cu alte resorturi conceptuale este *Ideologia naționalistă și „problema evreiască”* (1995), în care e valorizată o temă mult mai sensibilă, prin tematizarea raportului dintre scriitură și ideologie, dintre intelectuali și istorie. Subiectul, delicat, sensibil, a fost supus unor interpretări extreme și controversate, dacă ne gândim la ideologia naționalistă și la implicarea unor intelectuali din „tânăra generație” a anilor '30 în direcția etnicistă cu explicații și motivații interne și externe clarificate în mare parte de istorici și sociologi. Este foarte dificil, în contextul abordării unei teme greu de cântărit și de valorizat, să păstrezi cumpăna dreaptă, să menții o ținută strict obiectivă și constantă a demonstrației. Examinarea lucidă a antisemitismului în cultura și în societatea românească este necesară, chiar dacă imaginea culturii românești,

reflectată în oglinda temei antisemitismului, poate fi „neavantajoasă”. Este imperios necesar un examen sever și exigent al acestei teme, în deplinătatea și în adevărul ei, fără duplicități și compromisuri, în lumina autenticității și a transparenței morale, deoarece, scrie Leon Volovici, „imaginea unei culturi, ca și a unei mari personalități, este rezultanta a nenumărate «oglinzi» și ea va fi cu atât mai convingătoare cu cât va fi mai complexă și mai adevărată”.

Autorul cărții expune, în *Prefața la ediția românească*, o definiție a antisemitismului, distingându-l de rasism: „Antisemitismul nu este totuna cu rasism și nu este numai o componentă a ideologiilor de tip fascist și totalitar. Este, în aceeași măsură, și înainte de apariția ideologiilor, un cod cultural, un complex de prejudecăți și stereotipuri care au generat, de-a lungul vremii (ca și astăzi), mituri iraționale ale conspirației și primejdiei evreiești, fantasme ideologice și programe politice, dar și clișee mentale mai rudimentare sau mai sofisticate. Ele au afectat, în grade diferite, cultura europeană, având, în anumite perioade, o pondere în istoria religioasă, politică și intelectuală, cu consecințe directe asupra istoriei evreilor”.

Cartea lui Leon Volovici are menirea de a limpezi relieful unui fenomen social-istoric controversat ce a marcat evoluția societății românești moderne, dar și devenirea comunității evreiești din România, cu precizarea că *adevărul* își exprimă esența în măsura în care este integral, necondiționat, independent de variabile și ecuații contextuale, astfel încât prin expunerea adevărului problematicii antisemitismului, imaginea societății și culturii românești e prezentată în toate manifestările sale, cu obiectivitate și fermitate. Demersul lui Leon Volovici are o dimensiune diacronică, prin relevarea rădăcinilor naționalismului și ale antisemitismului, dar și prin radiografia epocii anilor '30 din perspectiva conjuncției a două mituri cu o forță dominatoare în epocă: mitul intelectualului și mitul național, mituri convergente, unificate într-o rețea ideologică de sursă nietzscheană la unii dintre tinerii intelectuali români ai timpului (Constantin Noica, Emil Cioran, Mircea Eliade etc.). Fervorile naționaliste, plasate sub tutela unor idei sau fantasme de semn pozitiv (mântuirea națiunii) suscită un spirit critic necesar și benefic. Cartea lui Leon Volovici configurează o imagine obiectivă, lipsită de „asperități” și de complexe afective, a unei perioade convulsive din istoria României moderne, marcată de extremisme și de confruntări sângeroase, de intoleranță și suspiciune.



Renunțând la idealism, la ornamentele inutile ale percepției istorice, autorul știe că e necesară o examinare sinceră, în lumina adevărului, a acestei teme, renunțându-se la eludarea ei sau la prezentarea mutilată: „Și în istoria politică și culturală a României «problema evreiască» și antisemitismul au avut o evoluție care nu poate fi neglijată sau diminuată. Tema are, prin urmare, importanța și «autonomia» ei, oricât ar fi de legată de întreg tabloul social și politic. Evitarea cercetării ei are un efect mai deformativ decât interpretările sau concluziile eventual discutabile ale unui studiu serios”.

Cărțile lui Leon Volovici, marcate de rigoare etică și de vocația relevării semnificației unor fenomene cultural-istorice controversate, sunt structurate din perspectiva obsesiei adevărului revelator, perceput în integritatea sa ca garant nenegociabil al unei cunoașteri asumate în mod natural, fără distorsiuni sau inflamări retorice.

### Referințe critice

Catalin Vasile Bobb, *Leon Volovici, De la Iași la Ierusalim și înapoi*, în „Journal for the Study of Religions and Ideologies”, Vol. 7, nr. 19, 2008

Iulian Boldea, *Adevărul și temeierile lui*, în „Vatra”, nr. 10-11, 2000

Iulian Boldea, *Pasiunea adevărului*, în „Contemporanul, Ideea europeană”, nr. 3, 2018

Iulian Boldea, *Critici români contemporani*, Târgu Mureș, Editura Universității „Peru Maior”, 2011

Mircea A. Diaconu, *De ce a tăcut Ronetti-Roman?*, în „Contrafort”, nr. 1, 2008

Virgil Duda, *Omenescul și literatura*, în „România literară”, nr. 29, 2008

Geo Șerban, *Leon, Mărturisorul*, în „Observator cultural”, nr. 435, 2008

Tudorel Urian, *Leon Volovici par lui-même*, în „România literară”, nr. 46, 2007

Claudia Ursutiu, *Leon Volovici – istoric al vieții intelectuale evreiești din România*, în „Journal for the Study of Religions and Ideologies”, Vol. 7, nr. 21, 2008

Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu (coord.), *Dicționarul scriitorilor români*, vol. IV, București, Albatros, 2002.

Dorin CIMPOEȘU

## Alegerile parlamentare anticipate – o victorie istorică a românilor basarabeni



D.C. – prof. dr. în istorie, semnează zeci de articole și, între altele, volumele *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Guvernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1988-1989* (2009); *Republica Moldova între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010); *Regimul post-totalitar din Republica Moldova* (2012); *Basarabia la un secol de la marea Unire* (2018) etc. Unicul specialist în istoria politică recentă a Basarabiei.

### *Evoluții politice premergătoare alegerilor anticipate*

După învestirea președintelui Maia Sandu, prim-ministrul Ion Chicu și-a prezentat demisia, la 23 decembrie 2020, acesta fiind înlocuit cu un premier interimar, în persoana lui Aureliu Ciocoi, fost ministru al afacerilor externe și integrării europene în același guvern, până la depășirea crizei politice.

La 28 decembrie 2020, Maia Sandu a organizat primele consultări cu partidele parlamentare, în vederea identificării unei soluții pentru rezolvarea crizei politice create. Cu acest prilej, s-a constatat inexistența unei majorități parlamentare și dorința partidelor pentru organizarea de alegeri anticipate.

În această perspectivă, președintele a declanșat procedurile constituționale vizând dizolvarea Parlamentului, prin nominalizarea Nataliei Gavrilă, deputat PAS, pentru funcția de prim-ministru, știind că aceasta nu avea nicio șansă să fie acceptată de Legislativ.

Spre surprinderea tuturor, chiar în ziua în care deputații examinau candidatura și programul

Nataliei Gavrilă, liderul PSRM informa Parlamentul despre constituirea unei majorități parlamentare conjuncturale, formată din deputații socialiști, cei ai Partidului „Șor”, precum și cei ai grupului „Pentru Moldova”, la care se adăugau democrații disidenți Eugen Nichiforciuc, Vladimir Andronache, precum și independentul Alexandru Oleinic. Mai mult, această majoritate *ad hoc* a propus-o pe Mariana Durleșteanu pentru funcția de premier. Desigur, președintele nu a acceptat această propunere.

După eșecul primei tentative de formare a unui nou guvern, Maia Sandu a reluat consultările cu partidele, fiind conștientă că acestea erau formale și nu aveau nicio șansă de reușită, însă trebuiau urmate procedurile constituționale. În aceeași zi, Mariana Durleșteanu își retrăgea candidatura la funcția de premier.

În urma consultărilor eșuate, președintele a continuat demersurile pentru declanșarea alegerilor anticipate, nominalizându-l pe liderul PAS, Igor Grosu, pentru funcția de prim-ministru, acțiune care a fost însă boicotată de majoritatea toxică din Parlament. Mai mult, aceasta a reacționat, propunând propriul candidat, respectiv pe Vladimir Goloțiu, ambasador al Republicii Moldova în Federația Rusă, încercare care a fost respinsă de șeful statului.

Fiind consumate ambele tentative de a forma un guvern, președintele Maia Sandu avea acum posibilitatea constituțională de a dizolva Parlamentul și a convoca alegeri parlamentare anticipate.

Pentru a contracara acțiunea președintelui, așa-zisa majoritate parlamentară a adoptat o Hotărâre prin care a introdus *starea de urgență* pe întreg teritoriul Republicii Moldova, folosind ca pretext pandemia de Covid-19, ceea ce însemna că nu puteau fi organizate niciun fel de alegeri.

În această situație, Maia Sandu a contestat Hotărârea Parlamentului la Curtea Constituțională și a cerut acesteia să se pronunțe în privința condițiilor create pentru dizolvarea Parlamentului.

### ***Declanșarea alegerilor anticipate***

La 28 aprilie 2021, Curtea Constituțională a emis o decizie definitivă, irevocabilă și obligatorie, prin care a declarat neconstituțională insti-

tuirea *stării de urgență* pe teritoriul Republicii Moldova, dându-i astfel posibilitatea președintelui Maia Sandu să dizolve Parlamentul și să convoace alegeri anticipate<sup>1</sup>.

În aceeași zi, Maia Sandu a anunțat că a semnat decretul de dizolvare a Legislativului și a stabilit data alegerilor parlamentare pentru 11 iulie 2021: „Am semnat decretul de dizolvare a actualului Parlament și am deschis calea pentru cetățeni care vor putea să își aleagă un Legislativ care să îi reprezinte. Puterea e în mâinile poporului și am încredere că cetățenii vor alege calea corectă spre crearea unui stat dezvoltat și democratic. Data alegerilor se stabilește pentru 11 iulie 2021. Trebuie să punem cât mai repede punct haosului și după alegeri vom numi un Guvern responsabil”<sup>2</sup>.

### ***Înscrierea partidelor în cursa electorală***

La 7 mai 2021, Comisia Electorală Centrală (CEC) a publicat lista partidelor și altor organizații social-politice cu drept de participare la alegerile parlamentare anticipate, din 11 iulie 2021<sup>3</sup>.

Potrivit acesteia, 53 de formațiuni politice puteau să desemneze candidați la funcția de deputat, toate fiind înregistrate, conform cerinței legislației în vigoare, până la stabilirea datei alegerilor.

Cu o lună înainte de data alegerilor, respectiv pe 11 iunie 2021, s-a încheiat perioada de înregistrare la CEC a concurenților electorali. Ulterior, timp de o săptămână, autoritatea electorală a verificat documentele depuse de aceștia și a stabilit lista finală a competitorilor.

Aceasta a fost făcută public la 18 iunie 2021 și includea următoarele forțe politice:

1. Partidul Acasă Construim Europa „PACE”;
2. Partidul Acțiunii Comune „Congresul Civic”;
3. Blocul electoral „Renato Usatii”;
4. Partidul „Șor”;
5. Partidul Acțiune și Solidaritate;
6. Blocul electoral al Comuniștilor și Socialiștilor;
7. Mișcarea Profesiioniștilor „Speranța - Надежда”;
8. Partidul Democrat din Moldova;

9. Partidul „Platforma Demnitate și Adevăr”;
10. Partidul Unității Naționale;
11. Partidul „Democrația Acasă”;
12. Partidul Politic „NOI”;
13. Partidul Dezvoltării și Consolidării Moldovei;
14. Partidul Alianța pentru Unirea Românilor;
15. Partidul Verde Ecologist;
16. Partidul Legii și Dreptății;
17. Partidul „Puterea Oamenilor”;
18. Partidul Regiunilor din Moldova;
19. Partidul „Patrioții Moldovei”;
20. Partidul Schimbării;
21. Partidul Noua Opțiune Istorică;
22. Partidul Oamenilor Muncii;
23. Veaceslav Valico (candidat independent).

După cum lesne se poate constata, dintre cele 53 de partide cu drept de participare la alegeri în cursa electorală s-au înscris doar 23, două dintre acestea constituind un bloc electoral, respectiv cel al comuniștilor și socialiștilor. Aceștia li s-a adăugat un singur candidat independent.

Pe de altă parte, trebuie să remarcăm faptul că printre acestea s-au aflat și unele partide nou-înființate care, împreună cu marea majoritate a celor din lista finală aprobată de CEC, nu aveau nicio șansă să intre în noul Parlament.

### ***Tentativă eșuată de coagulare a partidelor unioniste***

După stabilirea datei alegerilor anticipate, a existat o tentativă de coagulare a partidelor unioniste în vederea constituirii unei alianțe electorale comune pentru a se confrunța cu celelalte forțe în cursa electorală.

Ideea a fost lansată de *Alianța pentru Unirea Românilor* (AUR), un partid nou-apărut pe scena politică din Basarabia care, de fapt, este o filială sau o prelungire a formațiunii politice cu același nume din România.

Inițial, au răspuns apelului AUR doar două partide, respectiv *Partidul Liberal* (PL) și *Uniunea Salvați Basarabia* (USB), care și-au manifestat acordul să meargă împreună, într-un bloc electoral sau pe o listă co-

mună, la apropiatele alegeri, după cum recunoștea Valeriu Munteanu, președintele USB.

O poziție asemănătoare a avut și liderul AUR, Vlad Bilețchi, care preciza: „Este important să avem o voință colectivă, una creată în comun acord cu toții împreună, de asta, am să vă rog și pe dumneavoastră, și pe toți cei care sunt cointeresați, să existe într-o formulă cât mai eficientă, să găsim o soluție de comun acord...”<sup>5</sup>

La rândul său, liderul liberal, Dorin Chirtoacă, s-a pronunțat ca „toți unioniștii să se regăsească pe o listă comună”. Însă tot el recunoștea că „Din păcate, se știe că sunt dintre acei care dezbină, care nu vor și pun mai presus propria persoană, propria preamărire, deja asta este cunoscut, nu mai trebuie demonstrat”<sup>6</sup>.

Nici președintele USB nu era prea încrezător în realizarea proiectului preconizat atunci când declara: „Există unioniști în Republica Moldova care nu răspund apelurilor, care fac un soi de politică reflexivă, în nume propriu”<sup>7</sup>.

Pe lângă partidele menționate, la discuții au mai participat Partidul Reformator (PR), Partidul Național Liberal (PNL), Partidul Unității Naționale (PUN) și Partidul „Democrația Acasă” (PDA)<sup>8</sup>.

Îndoielile celor doi lideri față de realizarea proiectului menționat erau îndreptățite și au fost confirmate de evoluția ulterioară a tratativelor dintre partidele unioniste. Astfel, negocierile nu au avut finalizarea așteptată fie din cauza orgoliilor unor lideri, fie n-au fost de acord cu propunerile avansate pe parcursul acestora.

Drept consecință, la alegeri au participat doar 3 dintre partidele enumerate mai sus, în mod separat, rezultatele obținute de acestea fiind catastrofale: Partidul Unității Naționale – 0,45%; Partidul „Democrația Acasă” – 1,45%; Alianța pentru Unirea Românilor – 0,49%.

După cum se vede, unioniștii nu au învățat nimic din lecția de la alegerile prezidențiale din anul anterior, când Dorin Chirtoacă, candidatul Blocului Unirea, nu a reușit să treacă în turul al doilea, partidele unioniste văzându-se nevoite să susțină candidatura Maiei Sandu, care a obținut o victorie zdrobitoare în confruntarea cu Igor Dodon.

Ironia face ca, deși se pronunță ferm pentru Unire, tocmai unioniștii să fie cei mai dezbinați, fragmentați, măcinați de orgolii personale și lipsiți de o viziune unitară.

### *Regruparea forțelor pro-ruse*

Spre deosebire de partidele unioniste, forțele de stânga pro-rusești au dat dovadă de mai mult pragmatism politic în confruntarea cu partidul prezidențial, PAS.

Conștiente că acesta va fi beneficiarul unui val imens de simpatie produs de victoria răsunătoare a Maiei Sandu în recente alegeri prezidențiale, PSRM și PCRM au început negocierile pentru strângerea rândurilor.

Astfel, într-un timp foarte scurt, acestea au reușit să treacă peste divergențele mai vechi dintre liderii lor, Igor Dodon și Vladimir Voronin, și să producă o surpriză mai puțin așteptată pe eșichierul politic de stânga.

În două zile consecutive, respectiv 11 și 12 mai 2021, Comitetul Central al PCRM și Consiliul Republican al PSRM, reunite în ședințe separate, au hotărât înființarea Blocului electoral al Comuniștilor și Socialiștilor, ulterior, liderii acestora semnând acordul de constituire a alianței.

Iată ce declara Igor Dodon, în acest context: „Astăzi a avut loc ședința Consiliului Republican al PSRM în cadrul căreia a fost analizată strategia socialiștilor în alegerile parlamentare anticipate și au fost luate câteva decizii importante. În cadrul ședinței, a fost accentuat faptul că suveranitatea Republicii Moldova este în pericol, iar interesele poporului moldovenesc sunt subordonate intereselor altor țări, inclusiv planurilor de transformare a teritoriului țării noastre în câmp de manevre militare. Factorii străini, cu ajutorul instrumentelor lor politice de la Chișinău, vor să impună cetățenilor un set de pseudo-valori, anti-familie, anti-creștine, improprie națiunii noastre. De asemenea, se urmărește lichidarea identității moldovenești, inclusiv prin interzicerea limbii moldovenești. Se urmărește transformarea țării noastre într-o colonie, care să devină o sursă de forță de muncă ieftină, pământ ieftin vândut străinilor”<sup>9</sup>.

Tot cu acest prilej, liderul socialist preciza: „În final, Consiliul Republican al PSRM a decis asupra necesității semnării Acordului de creare a Blocului Electoral al Socialiștilor și Comuniștilor, ca împreună să învingem la alegeri și să asigurăm conducerea responsabilă a țării, să le oferim cetățenilor ordine și bunăstare”<sup>10</sup>.

Calcululele politice ale socialiștilor și comuniștilor au fost în mare măsură corecte. Partidul prezidențial a câștigat alegerile într-o manieră zdrobitoare, cu un scor de 52,80%, pe care nu l-a putut prevedea nimeni, nici măcar liderii acestora.

Deși nu au câștigat alegerile, așa cum și-au propus, cele două partide de stânga au reușit să supraviețuiască politic și să obțină un procentaj de 27,17%, care le-a asigurat locul al doilea în Parlament din punct de vedere al numărului de deputați.

### *Jongleria cu secțiile de votare*

În perioada campaniei electorale au apărut anumite probleme privind numărul secțiilor de votare, atât în Transnistria, cât și în diaspora, care au fost pe larg dezbătute în societate, au provocat controverse și au pus la îndoială imparțialitatea CEC-ului. Unii experți locali au apreciat că CEC a avut o abordare părtinitoare, favorizând anumiți agenți electorali, respectiv pe socialiști și comuniști.

Reacții au venit și din partea unor partide politice angajate în cursa electorală. Astfel, Igor Munteanu, unul dintre liderii Platformei DA, a declarat că decizia CSJ privind hotărârea CEC de mărire a numărului de secții de votare din stânga Nistrului de la 12 la 41 este o decizie regretabilă și periculoasă: „Decizia ridică întrebări serioase asupra integrității pe care ne-o poate asigura actualul proces electoral, cu asemenea CEC și cu asemenea riscuri de securitate, alimentând pericolul de corupție și abuzuri, puse în serviciul unor grupuri politice. Decizia nesocotește pericolul transportării organizate a alegătorilor în ziua votării, ignorând existența unor practici anterioare de corupere activă în rezultatul unor cârdășii probate dintre unii actori din RM și gruparea Sherriff”<sup>11</sup>.

În același timp, președintele Maia Sandu arăta că cele 150 de secții deschise pentru diasporă de CEC sunt insuficiente și că aceasta ar fi



aționat în interesul liderului PSRM, Igor Dodon, căruia nu-i convine votul masiv al cetățenilor stabiliți peste hotare. „Mie mi se pare ciudat că, după ce Comisia Electorală Centrală le cere oamenilor să se înregistreze ca să aibă informații mai bune, unde și câți oameni sunt ca să ia o decizie corectă, vine cu decizia care nu îmbunătățește situația deloc în comparație cu anul trecut. Este foarte clar că lui Igor Dodon îi este frică de votul diasporei”, a subliniat Maia Sandu<sup>12</sup>.

### *Observatori la alegerile anticipate*

CEC a acreditat 2 436 de observatori, care au monitorizat alegerile parlamentare anticipate. Dintre aceștia, 1 800 au fost observatori naționali, care au reprezentat 6 asociații obștești, 636 de observatori internaționali, care au fost trimiși de 17 misiuni diplomatice acreditate la Chișinău, 30 de experți electorali ai 11 autorități electorale străine, precum și 606 reprezentanți ai 14 organizații internaționale<sup>13</sup>.

Observatorii au reprezentat Biroul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (OSCE/BIDDO), Ambasada Italiei în Republica Moldova, Centrul de Consultanță și Educație Civică, Asociația pentru siguranța urbană și mediere, Blocul electoral „Renato Usatii”, Asociația obștească „Promo-LEX”, Asociația obștească „MIRAD”, Ambasada Turciei la Chișinău, Comisia Electorală Centrală a Georgiei, Consiliul Adunării Interparlamentare a CSI, Misiunea de observare a Comunității Statelor Independente, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, Organizația Internațională a Francofoniei, Ambasada Lituaniei în Republica Moldova, Comisia Electorală Centrală a Uzbekistanului, instituția similară din Kazahstan și altele<sup>14</sup>.

Observatorii Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, Adunării Parlamentare a OSCE și ai Parlamentului European au declarat că scrutinul parlamentar anticipat a fost bine organizat, competitiv, iar libertățile au fost, în general, respectate.

David McAllister, șeful delegației Parlamentului European, a formulat unele concluzii, precum: „Colegii mei au observat transportarea sistematică a alegătorilor din Transnistria la secțiile de votare. În acest sens, regretăm că CEC nu a reușit să reglementeze acest aspect. Unul dintre

colegii noștri a observat o încercare de cumpărare a votului. Un alt aspect, și vreau să-mi exprim regretul, că deschiderea secțiilor de votare peste hotare și pentru Transnistria, numărul lor și locația, o controversă minoră, a ocupat loc central în această campanie”<sup>15</sup>.

Șeful Rețelei Europene a Organizațiilor de Monitorizare a Alegerilor (ENEMO), Zlatko Vujovici, a precizat următoarele: „Alegerile au fost administrate eficient și într-un mod transparent de către autoritatea electorală. Deși unele dintre cele mai importante decizii ale Comisiei Electorale Centrale au pus sub semnul întrebării imparțialitatea unora dintre membrii CEC, campania electorală a fost competitivă, dar afectată de o serie de presupuse încălcări, inclusiv utilizarea abuzivă a resurselor administrative, finanțarea ilegală și cumpărarea voturilor. Situația media polarizată și în mare parte părtinitoare, precum și distribuirea informațiilor false a limitat punctele de vedere politice prezentate alegătorilor de către candidații electorali”<sup>16</sup>.

Șeful misiunii de observatori a CSI, Dmitri Kobițki, a remarcat: „Campania electorală s-a caracterizat prin o concurență dură a pretendenților electorali, nu întotdeauna s-a respectat însă cultura dialogului și normele etice. Observatorii din partea CSI nu au consemnat încălcări care ar fi putut influența rezultatele alegerilor”<sup>17</sup>.

### ***Rezultatele alegerilor – o victorie răsunătoare a partidului prezidențial***

După procesarea celor 2 150 de procese-verbale de la secțiile de vot, s-a constatat că partidul prezidențial, PAS, a câștigat alegerile cu un scor răsunător, respectiv 52,80% (774 754) din voturile exprimate, fiind urmat la mare distanță de principalul său adversar, Blocul Comuniștilor și Socialiștilor, care a obținut 27,17% (398 678), precum și de Partidul „Șor” pentru care au optat 5,74% (84 185) dintre alegători<sup>18</sup>.

Redăm mai jos tabloul complet al rezultatelor obținute de concurenții electorali, potrivit datelor comunicate de CEC:

Partidul Acasă Construim Europa „PACE” – 1,28%;  
Partidul Acțiunii Comune – „Congresul Civic” – 0,77%;  
Blocul electoral „Renato Usatî” – 4,1 %;

Partidul „Șor” – 5,74%;  
 Partidul Acțiune și Solidaritate – 52,80%;  
 Blocul electoral al Comuniștilor și Socialiștilor – 27,17%;  
 Mișcarea Profesioniștilor „Speranța - Надежда” – 0,19%;  
 Partidul Democrat din Moldova – 1,81%;  
 Partidul „Platforma Demnitate și Adevăr” – 2,33%;  
 Partidul Unității Naționale – 0,45%;  
 Partidul „Democrația Acasă” – 1,45%  
 Partidul „Noi” – 0,1%;  
 Partidul Dezvoltării și Consolidării Moldovei – 0,43%;  
 Partidul Alianța pentru Unirea Românilor – 0,49%;  
 Partidul Verde Ecologist – 0,08%;  
 Partidul Legii și Dreptății – 0,1%;  
 Partidul „Puterea Oamenilor” – 0,11%;  
 Partidul Regiunilor din Moldova – 0,09%;  
 Partidul „Patrioții Moldovei” – 0,06%;  
 Partidul Schimbării – 0,17%;  
 Partidul „Noua Opțiune Istorică” – 0,01%;  
 Partidul Oamenilor Muncii – 0,1%;  
 Veaceslav Valico (candidat independent) – 0,17%.

### *Repartizarea voturilor*

Pe listele cetățenilor cu drept de vot au fost înscrise 3 282 837 de persoane. La alegeri au participat 1 467 205 dintre acestea, prezența la urne fiind de 48,41% per total, iar pe teritoriul Republicii Moldova de 44,56%.

Preferințele electorale ale cetățenilor s-au îndreptat doar către cele trei forțe politice care au intrat în noul Parlamentat. Tabloul repartizării voturilor<sup>19</sup> arată unde se află bazinele electorale ale acestora, precum și ponderea lor în viața politică.

Astfel, PAS, învingătorul detașat, a obținut cele mai multe voturi în majoritatea raioanelor. În raioanele Ialoveni, Hâncești și Nisporeni a luat între 66 și 72% din voturi. De asemenea, a câștigat în municipiul Chișinău, cu procente cuprinse între 48 și 59%, și în suburbii, cu aproape 69%.

Comuniștii și socialiștii, împreună, au obținut cele mai multe voturi în autonomia găgăuză, regiunea transnistreană și în raioanele Ocnița și Taraclia.

Partidul „Șor” a ieșit, în mod surprinzător, pe locul al doilea în raionul Orhei, unde partidul își are fieful politic, cu circa 37%, precum și în Taraclia, cu puțin peste 28%.

Potrivit datelor CEC<sup>20</sup>, în diasporă au votat, în cele 150 de secții, peste 212 mii de persoane, majoritatea fiind tineri cu vârste cuprinse între 26 și 40 de ani. Dintre acestea peste 86% au acordat votul PAS, în timp ce Blocul Comuniștilor și Socialiștilor a obținut doar 2,47%.

Votul electoratului din Transnistria s-a menținut la cote modeste, în cele 41 de secții prezentându-se 28 780 de alegători. Dintre aceștia, 62,21% au votat pentru Blocul Comuniștilor și Socialiștilor, 13,59% cu PAS, iar 6,25% pentru Partidul „Șor”.

### ***Validarea rezultatelor alegerilor și a mandatelor***

La 19 iulie 2021, CEC a emis o Hotărâre privind confirmarea rezultatelor finale ale alegerilor parlamentare anticipate din 11 iulie 2021<sup>21</sup>.

În aceeași zi, membrii CEC au stabilit și numărul de mandate care au fost repartizate partidelor politice și blocurilor electorale care au trecut pragul electoral. Celor trei forțe politice care au intrat în noul Parlament le-au revenit, respectiv:

Partidul Acțiune și Solidaritate – 63 de mandate;

Blocul electoral al Comuniștilor (10) și Socialiștilor (22) – 32 de mandate;

Partidul Politic „Șor” – 6 mandate.

Hotărârile privind rezultatele alegerilor parlamentare și repartizarea mandatelor de deputat au fost trimise, apoi, spre validare, Curții Constituționale.

În ședința din 23 iulie 2021, judecătorii constituționali au examinat solicitările CEC și au confirmat rezultatele alegerilor parlamentare anticipate din 11 iulie 2021, validând și mandatele noilor deputați<sup>22</sup>.

## Reacții externe privind rezultatele alegerilor

Președintele României Klaus Johannis a fost printre primii lideri care au reacționat, după anunțarea rezultatele alegerilor parlamentare din 11 iulie 2021, adresând felicitări românilor basarabeni „pentru spiritul civic și opțiunea clară pentru reforme, stat de drept și integrare europeană”. Klaus Johannis i-a adresat, de asemenea, felicitări Maiei Sandu „pentru curaj, perseverență și viziune”, reiterând că „România va fi alături de Republica Moldova în susținerea reformelor și parcursului european”.

Președintele Camerei Deputaților și liderul Partidului Național Liberal, de guvernământ, Ludovic Orban, a salutat victoria Partidului Acțiune și Solidaritate (PAS) din Republica Moldova, afirmând că votanții au luat o decizie fermă, pro-europeană.

Un mesaj similar cu al președintelui României a transmis și Ministerul român al Afacerilor Externe, în care se afirmă că „victoria obținută de forțele reformiste și pro-europene” este „o victorie a democrației, ce marchează un pas decisiv în direcția unui parcurs european ireversibil al Republicii Moldova”<sup>23</sup>.

Președintele Ucrainei, Volodimir Zelenski, a felicitat-o pe Maia Sandu pentru „victoria convingătoare a forțelor politice democratice pro-europene”. „Acesta este un pas extrem de important al Moldovei prietene pe calea reformelor și realizării aspirațiilor europene!”, a afirmat acesta pe Twitter.

Nu atât de încurajatoare au fost mesajele de la Moscova, ci dimpotrivă. Șeful Comitetului Dumei de Stat pentru CSI, Leonid Kalașnikov, a declarat agenției *Interfax* că, în cazul în care puterea nouă de la Chișinău se îndepărtează de Kremlin, Rusia va „consolida factorul transnistrean”, deși sprijinirea regiunii transnistrene va fi „din ce în ce mai greu de realizat” din cauza aflării ei între „două state în esență ostile”<sup>24</sup>.

Secretarul general adjunct al NATO, Mircea Geoană, a felicitat-o pe Maia Sandu, afirmând: „Victorie categorică a forțelor pro-europene în alegerile parlamentare din Republica Moldova! Felicitări, Maia Sandu! O președintă susținută de un Guvern reformist și pro-occidental pot reprezenta un moment decisiv în destinul european al Republicii Moldova”, a scris acesta pe Facebook.

## ***Presa internațională despre alegeri***<sup>25</sup>

*Washington Post* sublinia că victoria a fost obținută de un partid care vrea relații mai strânse cu Uniunea Europeană, care a promis să combată fenomenul corupției și să scoată țara din sărăcie.

*Al Jazeera* preciza că Maia Sandu a declanșat alegeri anticipate ca să-și întărească poziția împotriva forțelor pro-ruse, adăugând că Republica Moldova este divizată între cetățeni care vor relații mai bune cu Uniunea Europeană și cei care vor să fie mai apropiați de Rusia.

*Associated Press* arăta că, în anul 2020, Maia Sandu a câștigat alegerile prezidențiale, avându-l contracandidat pe Igor Dodon care, în ziua alegerilor, declara că „moldovenii trebuie să aleagă între pacea și stabilitatea în țară și conflicte permanente și haos”.

*Agenția Digi24* menționa că lupta în alegeri s-a dat între pro-europeni și pro-ruși, relatând pe larg despre modul în care s-a votat și ce categorie de vârstă a fost mai prezentă la urnele de vot.

## ***Miza alegerilor***

Alegerile parlamentare anticipate au avut o miză uriașă pentru viața politică din Republica Moldova, precum și pentru calea de dezvoltare pe care aceasta avea să o urmeze. Acestea au fost o consecință directă a rezultatelor alegerilor prezidențiale din luna noiembrie 2020, care au fost câștigate într-o manieră categorică de Maia Sandu, liderul PAS, susținut de forțele de dreapta, cât și de cele unioniste.

Noul președinte, cu o optică prin excelență euro-atlantică, a realizat că, fără un Parlament și un Cabinet de Miniștri de aceeași orientare, nu și-ar fi putut duce la îndeplinire programul său de reforme, anunțat în campania pentru alegerile prezidențiale.

Ca urmare, folosindu-se de toate prerogativele sale constituționale, Maia Sandu a determinat dizolvarea vechiului Parlament, dominat de forțe retrograde, conservatoare, pro-rusești și anti-europene și a convocat alegeri parlamentare anticipate.

Demersul președintelui a fost înțeles pe deplin de conducerea PAS, al cărui lider a fost, precum și de liderii altor partide politice, care vedeau

în alegeri o șansă istorică pentru Republica Moldova de a se desprinde de un trecut controversat și corupt și de a asigura implementare unui vector european de dezvoltare.

În acest sens, președintele interimar al PAS, Igor Grosu, declara că „După 30 de ani de experimente de tot felul, acum este șansa să tranșăm odată și să avem un parcurs european foarte cert. Să pornim reformele inevitabile în domeniul combaterii corupției și al independenței justiției. Cel mai mult ce-i deranjează pe oameni este nedreptatea, impunitatea celor care au furat. În caz contrar, vom avea în continuare acest model perdant de guvernare care nu face altceva decât să alunge cetățenii din țară și să stopeze investițiile, pentru că investițiile nu vin niciodată într-un stat corupt”<sup>26</sup>.

La rândul său, liderul Platformei DA, Andrei Năstase, preciza că „Aceste alegeri sunt totul sau nimic pentru viitorul sănătos al Republicii Moldova. Spre deosebire de alegerile din alți ani, acest scrutin nu are o temă geopolitică. Actualele alegeri pun față în față oamenii care vor condiții de trai europene și o mână de oligarhi fugari, reprezentați prin marionetele lor”<sup>27</sup>.

Monica Babuc, vicepreședinte al PDM, considera scrutinul drept o șansă de desprindere de trecut, însă aceasta „...ar fi fortificată dacă partidele de la centru-dreapta până la extrema dreaptă, cele care au cu adevărat opțiunea strategică proeuropeană, ar găsi un compromis. Trebuie să adunăm toate forțele europene într-o singură mișcare, cel puțin electorală”<sup>28</sup>.

Dovada că strategia președintelui Maia Sandu a fost corectă și realistă o reprezintă victoria zdrobitoare în alegeri obținută de partidul prezidențial, care, pentru prima dată în cei treizeci de ani de la declararea Independenței, a asigurat o majoritate de aproape 2/3 din numărul de deputați, creând astfel condiții optime pentru reformarea din temelii a societății din stânga Prutului și stabilirea unui parcurs european ireversibil pentru Republica Moldova.

#### Note

<sup>1</sup> [www.deschide.md](http://www.deschide.md), din 28 aprilie 2021.

<sup>2</sup> [www.moldpres.md](http://www.moldpres.md), din 28 aprilie 2021.

<sup>3</sup> [www.moldpres.md](http://www.moldpres.md), din 7 mai 2021.

<sup>4</sup> [www.moldpres.md](http://www.moldpres.md), din 18 iunie 2021.

<sup>5</sup> [https://www.publika.md/trei-partide-unioniste-au-initiat-discutiile-pentru-a-participa-impreuna-la-alegerile-parlamentare-anticipate\\_3102045.html#ixzz6uj4en9Uv](https://www.publika.md/trei-partide-unioniste-au-initiat-discutiile-pentru-a-participa-impreuna-la-alegerile-parlamentare-anticipate_3102045.html#ixzz6uj4en9Uv), (12 mai 2021)

<sup>6</sup> *Idem.*

<sup>7</sup> *Idem.*

<sup>8</sup> [www.publika.md](http://www.publika.md), din 14 mai 2021.

<sup>9</sup> [www.deschide.md](http://www.deschide.md), din 12 mai 2021.

<sup>10</sup> *Idem.*

<sup>11</sup> [www.deschide.md](http://www.deschide.md), din 24 iunie 2021

<sup>12</sup> [https://www.publika.md/maia-sandu-cec-a-actionat-in-interesele-lui-igor-dodon-reactia-liderului-psrm\\_3105129.html#ixzz6zA0hQc3t](https://www.publika.md/maia-sandu-cec-a-actionat-in-interesele-lui-igor-dodon-reactia-liderului-psrm_3105129.html#ixzz6zA0hQc3t) (25 iunie 2021)

<sup>13</sup> [https://www.publika.md/alegerile-parlamentare-de-duminica-11-iulie-2021-vor-fi-monitorizate-de-2436-de-observatori-acreditati-de-cec\\_3105829.html#ixzz6zw0WxWd0](https://www.publika.md/alegerile-parlamentare-de-duminica-11-iulie-2021-vor-fi-monitorizate-de-2436-de-observatori-acreditati-de-cec_3105829.html#ixzz6zw0WxWd0) (6 iulie 2021)

<sup>14</sup> [www.moldpres.md](http://www.moldpres.md), 2 iulie 2021.

<sup>15</sup> [www.europalibera.org](http://www.europalibera.org), 12 iulie 2021.

<sup>16</sup> *Idem.*

<sup>17</sup> *Idem.*

<sup>18</sup> [www.moldpres.md](http://www.moldpres.md), 12 iulie 2021.

<sup>19</sup> [https://www.publika.md/beccs-predomina-in-raioanele-de-nord-si-gagauzia-pas-se-bucura-de-increderea-celor-din-sud-si-centru-iar-partidul-sor---pe-locul-doi-raioanele-orhei-si-taraclia\\_3106316.html#ixzz70PhDZkik](https://www.publika.md/beccs-predomina-in-raioanele-de-nord-si-gagauzia-pas-se-bucura-de-increderea-celor-din-sud-si-centru-iar-partidul-sor---pe-locul-doi-raioanele-orhei-si-taraclia_3106316.html#ixzz70PhDZkik)

<sup>20</sup> [www.europalibera.org](http://www.europalibera.org), 12 iulie 2021.

<sup>21</sup> [www.moldpres.md](http://www.moldpres.md), 19 iulie 2021.

<sup>22</sup> [https://www.publika.md/cc-se-va-convoca-in-sedinta-pentru-validarea-alegerilor-parlamentare-anticipate\\_3106872.html#ixzz71FqOXYPI](https://www.publika.md/cc-se-va-convoca-in-sedinta-pentru-validarea-alegerilor-parlamentare-anticipate_3106872.html#ixzz71FqOXYPI).

<sup>23</sup> [www.deschide.md](http://www.deschide.md), 12 iulie 2021.

<sup>24</sup> [www.europalibera.org](http://www.europalibera.org), 13 iulie 2021.

<sup>25</sup> [https://www.publika.md/moldova-in-centrul-atentiei-presei-internationale-din-cauza-alegerilor-parlamentare-anticipate-\\_3106312.html#ixzz70PhphU2B](https://www.publika.md/moldova-in-centrul-atentiei-presei-internationale-din-cauza-alegerilor-parlamentare-anticipate-_3106312.html#ixzz70PhphU2B)

<sup>26</sup> [www.deschide.md](http://www.deschide.md), 2 iunie 2021.

<sup>27</sup> *Idem.*

<sup>28</sup> *Idem.*



Ion I. IONESCU

## Orașele în care trăim



I.I.I. – profesor universitar doctor, Departamentul de Sociologie și Asistență Socială al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, autor a numeroase volume, studii și articole în reviste de specialitate din țară și străinătate, membru în comisii de doctorat, prodecan al Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice, membru al Senatului Universității „Alexandru Ioan Cuza”, membru fondator al Societății Sociologilor din România, *Profesor Emerit* (2018).

**1. Criza urbană.** Infrastructura dezastruoasă, degradarea mediului locuibil, „neclaritățile” din sănătate, educație, economie, creșterea ratei devianței etc. determină „atmosfera de criză” care afectează bunăstarea locuitorilor. Orașul îi poate ocroti și strânge laolaltă în jurul unor valori fundamentale? Are mijloacele cu care să garanteze principiile pe care le proclamă? Ce politici ale orașului mai sunt fundamentate pe texte legislative solide, coerente, transparente, aplicate prin proceduri specifice, susținute de măsuri financiare care plătesc obiective asumate? Cine veghează coerența acțiunilor întreprinse în domeniile ocupării, locuirii, educației, sănătății, prevenirii violenței, asigurării securității urbane? Când anume și cât de bine sunt cunoscute și aplicate globalitatea, transversalitatea, teritorialitatea, contractualizarea?

J.-F. Gravier critica (în 1947!) faptul că se acorda atenție disproporționată capitalei în raport cu alte așezări de pe teritoriul țării. S-a urmărit apoi crearea unor „metropole de echilibru”, care au produs în jurul lor alte dezechilibre... „Politica orașelor mijlocii” a tradus ulterior voința de a crea o osatură urbană a teritoriului țării compusă din localități cu o populație între 20 și 100 de mii locuitori, în care orașele să fie renovate, cartierele înfrumuse-

țate, spațiile de cultură, de loisir mai numeroase și accesibile. „Politica orașelor noi” a marcat în continuare evoluția urbană prin crearea unor „zone de urbanizat cu prioritate”, „zone cu amenajare deosebită”, prin promovarea unor „scheme directe de amenajare și urbanism” cu accent pe „dezvoltarea socială a cartierelor”, a ansamblurilor defavorizate (Avenel 2004).

Toate aceste politici au dus la o anumită deconcentrare a competențelor, a sarcinilor și fondurilor, la o deplasare a accentului și spre „publicurile în pericol de excludere”, spre inserția tinerilor, spre participarea locuitorilor. Obiectivul global declarat a fost acela de „a ameliora cadrul de viață urban”, de a pune capăt urâteniei și mizeriei periferiilor și unor clădiri. S-a ajuns la promovarea „drepturilor locuitorilor din orașe” (Donzelot & Estebe 1994; Rosanvallon 1995 etc.), la necesitatea solidarității pentru combaterea excluderii (o anumită solidaritate financiară pentru reducerea decalajelor dintre orașele bogate și cele sărace, pentru prezervarea habitatului social, a dreptului la locuință al celor defavorizați etc.). Prioritățile au fost reconsiderate continuu: renovarea urbană, curățenia, securitatea individuală și colectivă, serviciile de proximitate etc., ideea urmărită fiind aceea că și cartierele „dificile”, „sensibile” pot evolua, își pot anticipa viitorul, perspectivele de dezvoltare; dezvoltarea economică și inserția socială prin dezvoltarea unor „intreprinderi mici și mijlocii”, a unor unități comerciale și servicii; prevenirea violenței și creșterea securității urbane prin prezența eficientă a „organelor de ordine” „pe teren”, pentru conviețuirea pașnică în același imobil, pe aceeași scară, pentru luarea în atenție a „spațiilor nimănui” din cartiere, spații de care nimeni nu se simțea responsabil.

Când s-a ajuns la „contractualizarea politicii de dezvoltare urbană” (în societățile dezvoltate și civilizate), statul, colectivitățile locale și partenerii s-au angajat să pună în act, în mod concertat, politici teritorializate de „dezvoltare solidară” pentru a lupta contra devalorizării unor orașe, cartiere, pentru repararea și înfrumusețarea imobilelor, a locuințelor, pentru îmbunătățirea transportului în comun, pentru dezentravizarea unor cartiere, urmărindu-se modificarea fundamentală și durabilă a fizionomiei orașelor și cartierelor, pentru schimbarea sensibilă a vieții locuitorilor (Castel 2003). Contractul de coezi-

une propunea un proiect urban cu obiective și acțiuni clar delimitate (habitatul și cadrul de viață, accesul la ocupare, reușita educațională, sănătatea populației), prin înmulțirea parteneriatelor și concertarea programelor locale, a planurilor de (re)insertie (contractul educativ local, contractul de acompaniere a școlarității, educația artistică a orașenilor, combaterea iletrismului etc.<sup>1</sup>). Contractele se bazau pe diagnostic la nivel local pentru identificarea priorităților de intervenție și a resurselor existente, pentru identificarea actorilor care puteau fi implicați (statul a privilegiat „subsidiaritatea activă” alături de „pilotajul strategic” ce asocia actorii implicați). Introducerea contractului a început cu crearea unor fonduri de amenajare urbană destinate reamenajării centrelor istorice, a sporirii confortului locuirii etc., ca apoi să fie aprobate programe de amenajare concertată sprijinite de fonduri interministeriale create în acest scop. S-a vizat întărirea liantului social al orașului prin acțiuni în favoarea familiilor, a colectivităților teritoriale și cu sprijinul finanțărilor europene ulterioare. S-a vizat refacerea spațiilor urbane existente, dar și monitorizarea expansiunii în afara limitelor prezente<sup>2</sup> (prin crearea de planuri privind deplasarea în oraș, căile de comunicație în aglomerațiile urbane, privind habitatul, dezvoltarea durabilă).

**2. În ce orașe trăim?** Din 2000, jumătate din populația globului trăiește în orașe (se estimează că în 2030 vor fi cinci miliarde de orașeni). Evoluția spre oraș variază puțin de la un continent la altul. Planeta a avut mereu orașe dispărute, înghițite de apă, foc, nisipuri, orașe acoperite de cenușă sau de junglă, orașe rase de pe fața pământului, bombardate, în ruină, martirizate... „Sistemul urban” a rezistat însă, orașele au renăscut, alte orașe au apărut, au crescut, prosperat, în timp ce altele s-au înecat în marasm... Orașele trăiesc, cresc, sărbătoresc sau suferă, intră în doliu, mor... Orașele au memorie, au norme privind păstrarea și transmiterea memoriei pentru generațiile viitoare. Fiecare oraș poartă amprenta suferințelor și a bucuriilor sale, după cum intervențiile au fost (i)responsabile. În unele părți, orașele sunt reconstruite din ruină, clădirile sunt refăcute întocmai plecând de la câteva fragmente de zid păstrate, în alte părți, fiecare decident temporar crede că „trebuie” să intre „cu bulldozerul”, că „trebuie să-și pună amprenta”..

Orașele consumă energie, materii prime, produc bunuri, liant social, dar și dioxid de carbon, deșeuri, violență... Orașele sunt periclitate de cartierele defavorizate, de periferiile explozive, dar pot fi însănătoșite de străzile curate, de mobilierul public util și estetic, nu de tarabe și „buticuri” (Galès 2003)...

Noi toți facem orașele așa cum sunt, noi poluăm, degradăm, ne afectăm starea de sănătate, ne compromitem șansele viețuirii comune pe termen lung... Noi, locuitorii orașelor, de la decidenți la simplii plătitori de impozite, de la cei din cartierele-șic la cei din mahalalele promiscuie suntem responsabili de ce se întâmplă cu orașele noastre, după câtă grijă avem de solul, subsolul, apele, aerul lor. Am gestionat rațional resursele? Am ieșit din era risipei? Am construit o bună infrastructură și avem grijă permanentă de întreținerea, nu de „cârpăcirea” ei? Avem grijă ca fiecare centimetru cub de pământ să fie întreținut cum trebuie? Ce facem cu câinii vagabonzi? Dar cu deșeurile?

Dezvoltarea durabilă a orașelor ține și de numărul de biserici, dar și de viața economico-socială, de știința și tehnologia care ameliorează calitatea vieții locuitorilor. Sistemele de conducere a orașelor, reglementările, politicile, programele, planurile, proiectele nu au adus întotdeauna și peste tot răspunsurile, soluțiile adecvate, dar nu se poate răspunde problemelor noi doar cu instituții și soluții „de ieri”... Impresia oferită de numeroase orașe actuale este una a polarizării, a unor „așezări cu mai multe viteze”. Multe dintre ele adăpostesc ură, frică și alte „rele”, care nu sunt „spălate”, înlăturate (OCDE 1992; OCDE 1994). Polarizarea distruge țesătura socială, mai exact modurile de viață mult diferite (ale unora care petrec în insule exotice, alături de ale altora care nu au asigurată nici pâinea cea de toate zilele). Polarizarea socială devine generatoare de frustrări, de suferințe care afectează societatea în ansamblu. Ca să nu mai vorbim de orașele și societățile afectate de mondializare, de multiculturalism, afirmare etnică, probleme ecologice, tendințe demografice și migratorii noi, de „disoluția familiei”, de proliferarea atitudinilor și comportamentelor diverse privind „noua sexualitate”... Lupta contra excluderii și a discriminării nu se poate duce doar pe tărâm economic, deoarece golirea de sens a spațiilor urbane, diminuarea semnificației simbolice a „vieții la oraș” privează locuitorii de calitatea vieții promise și așteptate... Să nu uităm de multe alte probleme pe care le au de rezolvat la ora actuală orașele<sup>3</sup>...

3. **În ce orașe am vrea să trăim?** Astăzi orașele au importanță decisivă pentru „coordonarea transnațională”, acum se (re)face strategia de „reconstrucție a semnificației sociale a orașelor”, ne spun specialiștii<sup>4</sup>. Declarația de la Rio (1992) anunța oamenii că ei trebuie să fie în centrul preocupărilor privind dezvoltarea durabilă a orașelor, că orașenii au dreptul la o viață în armonie cu natura, că orașul trebuie să gestioneze cu atenție transformările în curs și să le orienteze în sensul voit de către cei care-l locuiesc, că orașul ar trebui să fie un loc al solidarității interculturale, al dezvoltării durabile, al bunăstării.

La un mare seminar internațional (*Quelle ville voulons nous*, 1999) se sublinia că nu ar trebui să opunem ruralul și urbanul, ci să căutăm prilejurile de asociere a lor, de complementaritate a lor, să ținem mai mult seama de ceea ce se petrece în periurban (rurban). Mobilizarea în acest sens nu este nici astăzi la înălțimea mizelor, adică nu acționăm împreună, nu suntem destul de clari în privința valorilor, drepturilor și obligațiilor tuturor locuitorilor din orașe. Se scriu „planuri de fezabilitate”, se vorbește de „reînnoire urbană” etc., dar adesea fără a se lua seama la ce se întâmplă în orașele reale, la calitatea reală a vieții oamenilor care locuiesc în ele, la mizeria, la violența și revoltarea fără perspectivă, concomitent cu mediatizările cinice, discursurile demagogice, promisiunile fără acoperire...

4. **Ce am putea face?** La Forumul Mondial al Orașelor (Paris, 2006) se cerea cu insistență promovarea unei politici economice, sociale și culturale care să satisfacă exigența demnității tuturor locuitorilor din orașe, prin parteneriate, gestionare participativă și implicarea cetățenilor, prin întărirea capacităților locale și (inter)naționale de reacție rapidă în vederea dezvoltării durabile. Orașele au fost, sunt și vor rămâne în concurență pentru a atrage investiții și turiști, dar ar putea să se pregătească împreună pentru viitorul în care vor avea de rezolvat probleme asemănătoare ale diverselor grupuri, de construit parcuri industriale, tehnopolis-uri, zone high tech, rețele de transport integrate (cu aeroport, gară, autogară, transport în comun și transport privat legate, corelate), de ameliorat calitatea mediului, de înfrumusețat piețele publice, zonele de agrement, de împărtășit soluții viabile pentru implicarea locuitorilor. Se conchidea la forumul amintit că viitorul

Europei va reflecta în mare măsură viitorul orașelor sale, că acestea pot răzbate, rezista, sau se pot stinge după cum știu să-și gospodărescă resursele pe care le au sau le atrag, după cum știu să-și (re)construiască liantul social. Răspunsurile la provocările actuale ar trebui să integreze particularitățile lor fizice, socioculturale și politice, ținând seama de devenirea lor istorică și cotidiană, iar diversitatea ar trebui privită ca valoare de mare importanță<sup>5</sup>.

Orașele în care trăim acum au fost construite și reconstruite conform logicii societății (pre)industriale, urmărindu-se cu obstinție dezvoltarea lor material(ist)ă, pierzând din vedere semnificațiile tuturor apartenențelor. Acum cerem copiilor și tinerilor mare precauție, în timp ce, mulți dintre noi, adulții, ne comportăm față de ceea ce avem tot ca față de o pradă: facem schimbări în mediu fără cunoștințe și conștiință, construim fără autorizații, aruncăm deșeurile la întâmplare...

**5. Codeterminarea concurenței (generalizate) și a solidarității (sociale).** „Instanțele” urbane (cu competență în domeniu) pot formula obiective, pot folosi mijloace de tot felul pentru implementarea „binelui comun”, dar ele devin și „autorități” publice atunci când își asumă puterea (adică toate drepturile și toate responsabilitățile), iar aceasta este recunoscută de către publicuri. Primarii au avut și au putere mare (uneori și autoritate), dar nu se pot adăposti doar în spatele reglementărilor, circularilor, ordonanțelor etc. pe care au mare grijă să nu le încalce (de frica pușcăriei...). Ca aleși, ei ar trebui să aibă competențe manageriale, să aibă responsabilitatea proiectelor, să ia decizii pe baza datelor, a studiilor științifice, să știe să mobilizeze locuitorii pe termen scurt, mediu și lung. Ca manageri sociali, ar trebui să stăpânească cu măiestrie jocurile parteneriale, să aibă o viziune clară a locului orașului în lumea „mondializată”, să nu crească – dacă nu e nevoie – numărul „funcționarilor” (Bodiguel 1991) „aparaturii” izolat de cetățeni. Primarii nu pot enunța singuri „interesul general”, fiindcă ei au de manageriat și gestionat comunități eterogene, compuse din autohtoni și alohtoni, sedentari și migranți, bogați și săraci, din persoane care aparțin celor mai diverse grupuri familiale, de vecinătate, identitare. De aceea e important să o facă împreună cu organismele care ges-

tionează serviciile publice, cu patronatele, sindicatelor, cu lumea asociațiilor etc., dacă și acestea au logici lizibile, transparente, caută simplitatea și simplificarea deciziilor, claritatea și eficacitatea lor. Sociologii schimbării organizațiilor ne spun că schimbarea „conducerii orașului” se poate produce atunci când sunt atinse limitele organizării existente, când sunt epuizate toate posibilitățile interne de schimbare. Aceia care-n primărie își consacră energia doar pentru „a-și păstra scaunele”, pentru a „ține frâiele orașului”, vor fi constrânși de mutațiile profunde să înțeleagă că sunt responsabili și de ezitățile, de greșelile, de erorile făcute, ca și de consecințele lor... Sociologul M. Crozier spunea (în anii 1970!) că „statul modern este stat modest”<sup>6</sup>. Acum nu i se cere să fie modest, ci bun, să facă apel la cunoaștere și cunoștințe, la schimburi de experiențe și de bune practici, să constituie baze de date, informații, diagnostice, barometre, prognoze, moduri de a face și de a fi, pentru a promova eficacitatea economică, justiția și solidaritatea socială, prudența ecologică<sup>7</sup>.

Acum se încetățenește termenul de „gubernanță” (în sensul generic însemnând acțiunea de a pilota un sistem, de a coordona acțiunea colectivă, însemnând managementul ca proces, ca orientare, coordonare, colaborare în parteneriate, care suscită contribuția cetățenilor<sup>8</sup>).

**6. Locul orașenilor și al democrației participative.** Acum este remarcată ceva mai mult și importanța gestionării de proximitate, a participării active a locuitorilor măcar atunci când e vorba de organizarea spațiilor publice și private, de circulație, parcare, curățenie, estetică urbană, liniște publică ... Participarea ar trebui să fie o condiție importantă pentru evitarea enclavizării, a ghetto-izării orașului (fapte care pot produce mișcări nihiliste, extremiste...). Locuitorii sunt cei care fac orașul bun sau rău, civilizat sau barbar, curat sau poluat, liniștit sau zgomotos... Ei ar putea participa la conducerea treburilor publice. Fiecare locuitor în parte poate gândi că nu contează, dar laolaltă pot constata că sunt importanți atunci când comunică, când intră în comuniune, când fac o comunitate. Participarea, implicarea locuitorilor se deprind prin socializare, prin învățare. Oamenii nu se nasc cu „simțământul” democrației. Acesta poate apărea și se poate dezvolta în mediul propice al familiei, școlii, comunității, societății. În cadrul relațiilor de ve-

cinătate, pe stradă, în cartier se poate învăța toleranța față de cei de altă culoare, cultură, religie, în aceste medii se poate deprinde ura sau nevoia de a iubi semenii, avantajele și limitele democrației. Plutarh spunea (acum 1 800 de ani!) că distrugătorii libertăților unui popor sunt cei de la putere care promit daruri, fac tot felul de promisiuni fără acoperire. Faptul că un individ se naște și crește într-o democrație nu garantează că va deveni automat „bun cetățean”. Participarea, implicarea depind de atractivitatea orașului, de atractivitatea condițiilor de muncă, a vieții laolaltă, de posibilitățile de petrecere a timpului liber. Libertatea depinde de respectarea libertății celuilalt, a celorlalți. Nu ajung bunele intenții, promisiunile, proclamările, „proiectele-pilot” de tot felul. Trebuie întărită democrația pluralistă, respectată Carta europeană a autonomiei locale, înțelese conceptele de democrație locală, de cetățean.

Locuitorii orașelor se implică în luarea și implementarea deciziilor care le afectează (in)direct viața? Au fost propuse texte de lege privind informarea și consultarea lor, privind democrația de proximitate etc.<sup>9</sup>, dar adesea locuitorii sunt „întrebați doar de formă”<sup>10</sup>. Pe de altă parte, participarea, implicarea sunt greu de suscitată atunci când oamenii își pierd încrederea în oameni, în aleși, în „reprezentanți”, mai ales atunci când ei vin cu propuneri, cu soluții (privind curățenia spațiilor publice, iluminatul public, liniștea publică etc.) și „nimeni nu-i bagă-n seamă”. Atunci când se trece de la paternalism la un individualism exacerbant, responsabilitatea civică se transformă. Democrația participativă se construiește cotidian printr-o tranzacție permanentă între legitimitatea aleșilor (conform votului), legitimitatea profesioniștilor (în virtutea cunoștințelor și abilităților de a le pune în act), legitimitatea militanților din asociații (*în baza mobilizării lor*), legitimitatea locuitorilor (datorită raționalității lor practice). Locuitorii orașului nu se simt actori doar dacă sunt „primiți în audiență” sau „consultați” formal... Tocqueville scria (acum circa 200 de ani!) despre cetățeanul societății democratice (americane) că acesta se atașează de locul său, de comunitatea sa fiindcă este implicat și în conducere, ține la oraș, când nu are a se plânge de condițiile în care trăiește, investește în viitorul acestuia dacă are speranțe că poate trăi mai bine, împreună cu ceilalți, egali și diferiți.



## Note

<sup>1</sup> [www.ville.gouv.fr](http://www.ville.gouv.fr)

<sup>2</sup> Orașele se extind, produc noi teritorii locuite. Fiindcă nu toți locuitorii orașelor se pot muta în vile construite în periurban, se impune creșterea atractivității cadrului de viață urbană existent, se cere renovare și ameliorare din punct de vedere economic, urbanistic. Orașul se extinde înspre sat, modul de viață urban se difuzează înspre mediul rural, frontierele devin mai incerte, reajustate, dar în periurban se poate observa cel mai bine polarizarea. Ar trebui studii de teren care să releve cine populează aceste spații, cum se face că alături de „baro(sa)ni” trăiesc familii, grupuri cu mari dificultăți sociale, materiale, culturale. Se conturează o imagine negativă asupra periurbanului datorită risipei spațiilor publice, degradării peisagistice, datorită percepției publice că unii dintre cei care și-au făcut, cumpărat case acolo „nu s-au îmbogățit prin bune practici”. H. Lefebvre spunea – în 1968! – că „expansiunea urbanizării necontrolate produce mult rău solidarităților tradiționale”...

<sup>3</sup> Fragmentarea teritorială, excluderea socială, deficiențele de „monitorizare” a extinderii-întinderii orașului, politici urbane rupte de politicile sociale (acolo unde astăzi e o fabrică, mâine poate apărea un zgârie-nori, un „supermarket” sau un „butic”, în locul unui parc poate apărea un cvartal de blocuri etc., fără ca locuitorii să știe, să fie întrebați), slăbirea democrației locale (vizibilă prin locuitorii care nu se duc la vot, nu citesc ziarele locale, nu se uită la televizor, nu se informează) etc.

<sup>4</sup> Vieillard-Baron, 1996; Maurin, 2004; Donzelot, 2006; Epstein R., Kirszbaum Th., *Après les émeutes, comment débattre la politique de la ville?*. În: *Comprendre les violences urbaines*, Paris, La Documentation Française, 2006 etc.

<sup>5</sup> Sachs, I., 1994 (în [www.ville.gouv.fr/infos/dossiers/urban.html](http://www.ville.gouv.fr/infos/dossiers/urban.html)).

<sup>6</sup> *État moderne, État modeste. Stratégies pour un autre changement*, Paris, Fayard, 1986, după alte lucrări de căpătâi: *Le Phénomène bureaucratique*, Paris, Le Seuil, 1963; *La Société bloquée*, Paris, Le Seuil, 1970; *L'Acteur et le Système* (cu Erhard Friedberg), Paris, Le Seuil, 1977; *On ne change pas la société par décret*, Paris, Fayard, 1979 etc.

<sup>7</sup> *Forumul Mondial al Orașelor*, Istanbul, 1996

<sup>8</sup> OCDE subliniază importanța implicării cetățenilor pentru ameliorarea guvernanței. În *Cartea Albă a Comisiei Europene* (Gouvernance européenne, 2001) se spune că „cetățenii sunt în inima buneii guvernante”. În Europa, se realizează deja și sunt presiuni ca ea să se deplaseze spre nivele inferioare, la nivel regional, local și chiar comunitar, autorizând recursul la actori nonguvernamentali. În țările cele mai avansate se vizează controlul colectiv asupra politicilor ([www.unesco.org/most/urb.htm](http://www.unesco.org/most/urb.htm)). Cei care folosesc termenul guvernanta îl află în țările anglo-saxone (unde, în anii 1975-1980, se căuta alternativa la planificarea normativistă).

<sup>9</sup> *Institutele orașului și dezvoltării* pot face studii punctuale sau cercetări aprofundate asupra diferitelor aspecte ale vieții urbane, privind dezvoltarea (durabilă) a orașului. *Centrele de studii ale politicilor sociale și economice* pot face cercetări asupra ocupării, protecției sociale, integrării etc. *Programele științelor sociale* pot veni cu analize pentru a descrie-explica-înțelege și promova orașul. *Colocviile și congresele de sociologie urbană* pot fi utile prin dezbaterile la care participă și cei implicați din toate disciplinele. *Revistele și seriile*

tematică ale editurilor (privind orașul), pot contribui la diagnosticul împărțit și soluțiile aflate de către toți actorii implicați. Ar fi utile *centrele de dezvoltare comunitară* care să pună în concertare acțiunile diferitelor categorii de actori implicați în dezvoltarea durabilă a orașului.

<sup>10</sup> *Consiliul de cartier* este o instanță de schimburi, consultare și concertare, reprezentând populația în toată diversitatea sa. Aici se pot culege propunerile transmise municipalității, proiecte ce vizează cartierul, circulația, transportul, amenajarea spațiilor publice, siguranța și liniștea publică. Astfel de consilii pot fi adevărate *centre de dezbatere publică*, vectori ai coeziunii sociale și solidarității.

## Bibliografie selectivă ■

Avenel 2004 = C. Avenel, *La sociologie des quartiers sensibles*, Paris, Armand Colin, 2004.

Bodiguel 1991 = J.-L. Bodiguel, *Le fonctionnaire détrôné?: L'Etat au risque de la modernisation*, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1991

Castel 2003 = R. Castel, *Les métamorphoses de la question sociale*, Paris, Fayard, 2003

Crozier 1986 = M. Crozier, *État moderne, État modeste. Stratégies pour un autre changement*, Paris, Fayard, 1986

Donzelot 2006 = J. Donzelot, *Quand la ville se défait. Quelle politique face à la crise des banlieues*, Paris, Seuil, 2006

Donzelot & Estebe 1994 = J. Donzelot, Estebe P., *L'Etat animateur, essai sur la politique de la ville*, Paris, Esprit, 1994

Galès 2003 = P. Le Galès, *Le retour des villes européennes: sociétés urbaines, mondialisation, gouvernement et gouvernance*, Paris, Presses de sciences po, 2003

Gravier 1947 = J.-F. Gravier, *Paris et le désert français*, Le Portulan, 1947

Maurin 2004 = E. Maurin, *Le Ghetto français. Enquête sur le séparatisme social*, Paris, Seuil, 2004

OCDE 1992 = OCDE, *Villes et technologies nouvelles*, Paris, 1992

OCDE 1994 = OCDE, *Des villes pour le XXIe siècle*, Paris, 1994

*Quelle ville voulons nous* 1999 = *Quelle ville voulons nous?* Conseil national des villes, 1999

Rosanvallon 1995 = P. Rosanvallon, *La nouvelle question sociale. Repenser l'Etat providence*, Paris, Seuil, 1995

Vieillard-Baron 1996 = H. Vieillard-Baron, *Les Banlieues*, Paris, Flammarion, 1996

[www.ville.gouv.fr](http://www.ville.gouv.fr)

[www.ville.gouv.fr/infos/dossiers/urban.htm](http://www.ville.gouv.fr/infos/dossiers/urban.htm).

Vlad MISCHEVCA

## Trupele ruse de ocupație în Principatele Române: 1806-1812



VI.M. – cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie (Chișinău), dr. conf. cercet. (*Associate professor*, Ph.D.); membru al Comisiei Naționale de Heraldică (1995-2020; primul ei președinte); Laureat al ediției a IV-a (2019) a Galei Premiilor TVR MOLDOVA „Români pentru români” – *Premiul pentru promovarea istoriei neamului*. Domenii de competență: istoria relațiilor internaționale din sud-estul Europei (sec. XVIII – încep. sec. XIX); genealogia domnilor fanarioți; vexilologie heraldică; raporturi istorice româno-elene. Semnează 13 monografii, publicate la Chișinău, București, Iași, Atena, Salonic.

Ani la rând, pe parcursul a mai bine de două secole, Țările Române au fost teatru de războaie între armatele celor trei imperii: Otoman, Habsburgic și Țarist. Războaiele ruso-turce și ruso-austro-turce semnifică confruntarea celor trei mari imperii pentru rezolvarea *Problemei Orientale* – chestiune internațională care însușește un set de probleme ce țin de domeniul geopoliticii din perioada sf. sec. XVII – încep. sec. XX, vizând posesiunile europene ale Turciei, controlul asupra strâmtorilor Mării Negre, în contextul intensificării luptei de eliberare națională a popoarelor balcanice. Devenind o problemă a echilibrului european, ea capătă contururi diplomatice bine definite deja în timpul negocierilor Păcii de la Karlowitz (1699), când se atestă reculul Imperiului Otoman și Austria devine o putere balcanică, iar Rusia lui Petru I – putere europeană. De evoluția raporturilor Marilor Puteri, angajate timp de mai bine de două secole în rivalitatea politico-militaro-economică în sud-estul Europei, sunt legate nemijlocit rapturile teritoriale și pierderile umane și materiale suferite de Țările Române (inclusiv geneza *Chestiunii basarabene* la 1812). Impactul acestor războaie asupra destinului românilor a fost pe deplin înțeles și descifrat de către Mihai Eminescu, cel

care a scris în publicistica sa politică, la 1878: „Sunt două sute de ani de când Rusia înaintează mereu spre miază-zi; luptele ei orientale sunt o întregă istorie și acela care nu cunoaște această istorie, ori care o cunoaște și nu ține seamă de ea, nu este un bărbat politic și nu are dreptul de a lua parte hotărâtoare la viața politică” (Eminescu 2008: 243).

În general, privind în retrospectivă istoria raporturilor ruso-otomane, putem menționa că începând cu stabilirea relațiilor diplomatice dintre ruși și turci la 31 august 1492, pe timpul lui Baiazid II Veli și Ivan III, vreme de sute de ani au fost purtate un șir de războaie și campanii militare ce însumează, conform unor calcule mai noi, 47 *de ani* (adică cca 11% din tot timpul relațiilor bilaterale ruso-otomane de 430 de ani – până la 1922, când a fost, pe de o parte, desființat *Sultanatul* și, pe de altă parte, creată *URSS*). Conform statisticii militare, numai de la începutul secolului al XVIII-lea armata rusă a pierdut 582 mii de oameni. Propriu-zis, șirul războaielor *regulate* își ia începutul doar de la sfârșitul secolului al XVII-lea (1676-1681; 1686-1699), iar cronicologic, cele mai lungi războaie (timp de 17 ani și 4 luni) s-au derulat în secolul al XVIII-lea: 1710-1713; 1735-1739; 1768-1774; 1787-1791 (Похлебкин 1992).

Pierderile totale ale Rusiei în conflictele militare din secolul al XVIII-lea, conform calculelor lui B. Uralnis, au alcătuit aproximativ 550 mii de oameni uciși și răniți, dintre care 200 de mii revin războaielor ruso-turce. Aceste pierderi umane sunt comparabile cu cele pe care le-a suferit și Imperiul Otoman în toate războaiele sale purtate în secolul al XVIII-lea: 600 mii. De remarcat că cifra totală doar a celor căzuți pe câmpul de luptă în timpul tuturor războaielor purtate de statele europene în secolul al XVIII-lea (când Europa a cunoscut 37 de războaie) s-a estimat la 1,5 milioane de oameni, iar numărul jertfelor acestor conflagrații se ridică până la 5,2 milioane de oameni (Урланис 1960: 58, 61, 63, 406, 526).

S-a afirmat că, în războiul din 1806-1812 cu Turcia, numărul morților în armata rusă a ajuns la 100 de mii (dintre care mai mult de două treimi au fost cei care au murit de boli)<sup>1</sup>. În armata Imperiului Rus doar în anul 1811 circa 3 000 de oameni au fost uciși sau considerați dispăruți, 38 500 au murit, 7 400 au dezertat, între 32 și 65 mii de oameni se aflau în mod constant în spitale (Шведов 1987: 124).

Un fapt istoric care a fost eludat de istoriografia sovietică este că în răstimpul unui singur deceniu (1804-1814), Rusia lui Alexandru I a purtat 10 războaie, adică exact cât Franța lui Napoleon (Троицкий 1994: 175). Nici până atunci, nici după, țarismul n-a fost atât de belicos ca în anii 1805-1812. În răstimp de numai opt ani, Rusia a purtat opt războaie: în 1805, 1806-1807 și 1812 cu Franța; în 1806-1812 cu Imperiul Otoman; în 1804-1813 cu Iranul; în 1807-1812 cu Anglia (care, deși nu a înregistrat nicio confruntare militară, a adus mari prejudicii economice); în 1808-1809 – cu Suedia; în 1809 – cu Austria, dintre care ultimele cinci operațiuni militare derulate concomitent (Троицкий 1988: 20).

Aceste războaie țineau Rusia într-o încordare financiară permanentă, periclitând, implicit, întreaga economie. Către 1808 deficitul bugetar a atins suma de 126 milioane de ruble, iar peste un an – deja 157 milioane, principala cauză fiind creșterea cheltuielilor pentru înarmare. În 1807, Ministerului Forțelor Terestre i-au fost alocate 43 milioane de ruble, iar în 1808 pentru armată se alocă 53 milioane, în 1809 – 65 milioane, 1810 – 92 milioane, iar în 1811 – 114 milioane ruble (Бородино 1987: 16). Mai recent au fost publicate alte cifre, și mai mari – doar într-un singur an dublându-se cheltuielile pentru armată: 1807 – de la 63 402 000 ruble asigurate până la 118 525 000 (în 1808); 1809 – 112 279 000; 1810 – 127 936 000; 1811 – 122 414; 1812 – 160 843 (Понасенков 2018: 215). În același ritm creștea și numărul militarilor înrolați în armata imperiului, astfel încât, la 1812, efectivul trupelor rusești constituia 975 000 de oameni (Столетие 1902: 203-204).

Războaiele continue din 1805 până în 1815 – adesea câte două sau trei războaie purtate simultan în diferite teatre de operațiuni – au necesitat Rusiei un efort economic fără precedent, nemaîntâlnit de la Războiul de Nord al lui Petru I. Recrutările se produceau anual. În 1805, armata terestră număra 340 000 de oameni, fără a-i include și pe cei 100 000 de diverse trupe din garnizoane și 110 000 de cazaci. În 1806, țarismul a fost nevoit să recurgă la mobilizarea miliției, măsură care nu fusese practică de la invazia lui Carol al XII-lea (110 000 de țărani de stat au fost chemați la oaste). În 1809, în armata rusă erau 733 000 de oameni (Керсновский 1992).

În general, soldatul rus era supus unor mari privațiuni fizice și morale. Numărul de bolnavi, morți și dezertori a variat de la 80 la 110 mii de persoane pe an. Acoperirea unei astfel de penurii și formarea de noi unități a necesitat o creștere bruscă a recrutării. În plus, până la 10% dintre recruți nu ajungeau la destinație, deoarece nu puteau rezista fizic schimbărilor bruște ale modului de viață, se îmbolnăveau, mureau pe drum sau fugeau. Pentru a păstra sănătatea recruților în 1809, au fost create centre speciale de recrutare (așa-zisele „depouri de recrutare”) (ШВЕДОВ 1987: 124).

Dintre toate războaiele purtate de ruși și turci pe teritoriul Principatelor Române, războiul din anii 1806-1812 a avut cel mai dezastruos rezultat pentru români, deoarece a generat *Problema basarabeană*. Noi am fost și mai suntem încă, timp de mai bine de două secole, sub impactul unui război nedrept și a unei păci *oribile* (din acel de pomină *Annus horribilis*, lat.) – a celei de la București (1812): când s-a trasat hotarul pe trupul viu al Țării Moldovei, pe râul Prut.

Această conflagrație ruso-turcă, ce poate fi numită „*Războiul care ne-a înghițit*”, declanșată în toamna anului 1806, se prelungise până în anul 1812, fiind o povară economică și un efort militar greu de suportat pentru Principatele Române. Totodată, ambele imperii, au suferit mari pierderi materiale și jertfe umane, încercând de mai multe ori să încheie un tratat de pace, cu atât mai mult că Imperiul Rus se afla în fața unei confruntări iminente cu Imperiul napoleonian.

Pentru a *convinge* Poarta Otomană să revină la „colaborarea” cu Rusia, țarismul a recurs la un act violent de agresiune – ocuparea militară, în noiembrie-decembrie 1806, a Moldovei și a Țării Românești, pe care, după declararea oficială a războiului de către Poartă, la 18 (30) decembrie 1806 (Петров 1885: 124) (conform altor surse: la 24 decembrie /5 ianuarie 1807 – *stil nou*), le-a considerat ca teritorii „cucerite prin forța armelor”.

Războiul ruso-turc din 1806-1812 a fost cel mai lung litigiu armat dintre cele două mari imperii, derulat în mare parte pe pământul Principatelor Române și la sud de Dunăre. Conform calculelor efectuate de Alexei Agachi, de la 1 ianuarie 1808 și până la 2 octombrie 1812, când trupele ruse s-au retras din Principate, numai pentru întreținerea spitalelor mi-

litare rusești Moldova a plătit 4 042 890 de lei, iar Țara Românească – 4 047 226 de lei. În realitate, sumele au fost și mai mari. Or ostașii ruși se comportau în spitale ca niște vandali, distrugând totul, cheltuielile de reparație fiind suportate iarăși de Țările Române. Pe lângă întreținerea spitalelor, rușii au supus Principatele și la alte plăți și mai împovărătoare. În 1807, bunăoară, veniturile vistieriei Moldovei au fost de 1 981 072 de lei, din care s-au cheltuit pentru armata rusă 1 399 758 de lei, adică 70,7% din total. Din 1805 și până în 1811, mărimea impozitelor a crescut de două-trei ori, în unele cazuri chiar de patru ori. Iar o încercare de totalizare a utilizării resurselor Principatelor Române de către Rusia în anii de ocupație 1806-1812 poate fi evaluată la circa „220 114 490 lei fără nicio exagerare” (*Apud* Agachi 2008: 356, *passim*).

Totodată, generalul rus de origine franceză Alexandre Langeron afirmase că Rusia în acel război a „cheltuit mai mult de 200 de milioane de ruble pentru cele șapte campanii” (*Călători străini* 2004: 360).

După cum mazilirea domnilor fanarioți, Al. Moruzi și C. Ypsilanti, n-a fost unica și principala cauză care a determinat decizia din timp planificată a guvernului țarist, tot așa și readucerea lor la cârma Principatelor n-a fost, și nici nu putea fi, factorul preponderent care să contribuie la ameliorarea raporturilor ruso-otomane, la rezolvarea tuturor chestiunilor ce țineau de supremația rusă în zona Balcanilor și a Mării Negre. Astfel, revocarea lor de către Poarta Otomană a servit doar ca *motiv formal* pentru introducerea armatei țariste de la Nistru (cu un efectiv de aproximativ 33 000 de oameni) (Балканские исследования 1997: 174) în Principate și realizarea scopurilor strategice ale Imperiului Rus.

Istoricul militar A.N. Petrov remarcase<sup>2</sup> că acest război ruso-turc s-a început într-o perioadă de ruptură completă între Rusia și Franța și a fost cauzat inclusiv de presiunea reală a lui Napoleon asupra Turciei, a continuat în perioada alianței ruso-franceze, în conformitate cu Tratatul de la Tilsit și s-a încheiat în timpul unei noi rupturi, definitive a Rusiei cu Franța, în ajunul chiar izbucnirii Războiului Patriotic din 1812. Astfel de perturbații în situația politică externă au influențat puternic, în primul rând, *scopurile războiului*: adică, dacă înainte de Tilsit, se urmărea forțarea Porții asupra executării exacte a tratatelor anterioare, avantajând Rusia; după Tilsit – se cerea insistent stabilirea noii granițe dintre Rusia și Poarta Otomană de-a lungul Dunării, adică achiziționarea

de către ruși a Principatelor Moldovei și Țării Românești; în al doilea rând, cu privire la *modul de acțiuni militare*: în faza inițială, în timpul Campaniei lui Michelson din toamna anului 1806 (războiul a fost declanșat de către Rusia fără vreo declarație formală), acest război, conform expresiei metaforice a ducelui de Richelieu, a avut caracterul unei *ocupații pașnice*, fără sânge, a cetăților turcești; în continuare, în timpul Campaniei lui Michelson din 1807, el a obținut caracterul unui *război defensiv*; iar apoi se transformă într-un *armistițiu pe termen lung*; iar în 1809 și 1810 (în Campaniile lui Prozorovski, Bagrațion și Kamenski) preia caracterul unui *război ofensiv*, cu lupte pe malul drept al Dunării; și, în cele din urmă, în 1811, în Campania lui Kutuzov, condițiile politice au obligat din nou Rusia să se întoarcă la *apărare*, dar la o apărare ce a dat rezultate atât de sesizabile încât nici campaniile precedente, duse cu forțe de două ori mai mari, nu le-au putut da. Obținându-se capturarea întregii armate a vizirului și semnarea unei păci „onorabile” la București, în mai 1812, când Rusia avea cel mai mult nevoie de aceasta.

Într-adevăr, în acest război rușii au fost nevoiți să se confrunte și să piardă mult timp și efort cu asediul cetăților otomane de pe Dunăre – acestea devin de cel puțin 18 ori subiectul acțiunilor trupelor rusești: Ismail (de două ori), Giurgiu (de două ori), Brăila (de două ori), Macin, Chirsova, Silistra (de două ori), Bazargic, Razgrad, Turtucaia, Rusciuc (de două ori), Șiștov, Turnu și Nicopole.

Motivul principal al acestei împotmoliri în fața cetăților dunărene a fost slăbiciunea forțelor armatei ruse, fiind de remarcat faptul că, în primul rând: din cele 18 ori când acele cetăți au servit drept obiect al acțiunilor armatei ruse, acestea s-au soldat cu 13 reușite și 5 eșecuri. În al doilea rând: dintre cele 13 succese trebuie menționate 7 cazuri de predare a cetăților turcești fără luptă (în mai-octombrie 1810 – Turtucaia, Razgrad, Șiștov, Rusciuc și Giurgiu, Turnu, Nicopole; ultimele 6 cetăți fiind cedate sub influența presiunii morale produse de victoria contelui N.M. Kamenski al 2-lea de la Batin, la 26 august 1810).

De rând cu cele 6 atacuri de fortăreață reușite au fost și cinci eșecuri. Printre succese se numără: a) capturarea Macinului la 14 august 1809; b) capturarea Chirsovei la 20 august 1809; c) capturarea Ismailului la 14 septembrie 1809; d) capturarea Brăilei la 21 noiembrie 1809: cetatea a cedat aproape fără luptă, întrucât aceasta din urmă a constat doar



în respingerea atacurilor slabe ale turcilor; e) capturarea Silistrei la 30 mai 1810, f) capturarea Bazargicului la 22 mai 1810.

Deci din 6 atacuri reușite ale cetățitorilor, unul – Bazargic a fost luat prin asalt, unul – Brăila aproape fără luptă și patru (Macin, Chirsova, Ismail și Silistra prin bombardament).

Atacurile nereușite asupra cetățitorilor din acest război includ: a) Asediul Ismailului de către Meyendorff, din martie până în iunie 1807. Motivul eșecului rușilor de la Ismail este considerat lipsa mijloacelor de trupe armate și de artilerie de asediu, precum și lipsa de pregătire strategică; b) atacul nereușit asupra Giurgiului la 4 martie 1809; c) atacul nereușit asupra Brăilei din 20 aprilie 1809; d) ridicarea asediului Silistrei la 14 octombrie 1809; e) două atacuri nereușite asupra Rusciucului (6 iulie și 22 iulie 1810). Eșecul asaltului de la Rusciuc a fost cauzat de pregătirea insuficientă, atât strategică, cât și tactică a trupelor ruse.

În acești șase ani de război (au avut loc numeroase negocieri de pace, fiind încheiate armistiții temporare) la conducerea trupelor țariste s-au succedat *șapte comandanți-șefi ai Armatei Dunărene* (numită inițial în documentele epocii „*Moldavskaya armiya*”), dintre care doi au fost comandanți interimari (cel de-al optulea – P.V. Ciceagov, a preluat postul de comandant-șef de la M.I. Kutuzov, deja după semnarea tratatului de pace)<sup>3</sup>.

Este foarte important pentru cercetarea acestui război și impactul lui asupra populației Principatelor Române de evaluat efectivul trupelor țariste de ocupație. De remarcat că, în primii patru ani de război efectivul armatei ruse era în permanentă creștere: de la 33 000 de ostași intrați în Moldova în anul 1806 până la 80 000, în anul 1807. Armata de la Dunăre însuma, în august 1809, 146 259 de oameni și 64 064 de cai pentru trupele ruse<sup>4</sup>. Iar la începutul anului 1810 atinge deja cifra de cca 180 000 de oameni (!). Drept că, spre sfârșitul războiului, câteva divizii ruse au fost transferate din Principatele Române spre Nistru. Astfel, armată terestră, imobilizată la Dunăre, însuma către 1 aprilie 1812 – circa 52 mii de oameni și 241 de tunuri (*Кымызов* 1952: 859).

A.N. Petrov indicase că întreaga componență a armatei de la Dunăre, în martie 1809, atât a trupelor active, cât și a celor de rezervă, s-a extins la 124 de batalioane de infanterie, 95 de escadroane de cavalerie, fără cele 2 escadroane de rezervă și șase semi-escadroane, 7 companii de

baterii, 5 de cavalerie, 5 de asediu, 3 de pontoane și 3 companii pioniere, cu 27 de regimente de cazaci. Numărul total al armatei ajungând la 80 000 de oameni. Armata turcă avea, de asemenea, până la 80 000 de oameni sub arme, împărțiți în forțe active, până la 40 000 de oameni, care se aflau în zona frontului european de la Adrianopol la Dunăre; o altă armată, de asemenea, de până la 40 000 de oameni, a fost dislocată în garnizoanele cetăților otomane (Петров 1887a: 205).

Situația politică din Europa înaintase rușilor necesitatea să sfârșească, cât mai urgent posibil, războiul cu turcii. În 1810, trupele ruse sub comanda lui Kamenski al 2-lea (1776-1811) s-au apropiat din nou de Dunăre și au forțat-o cu scopul unor operații pe teritoriul Bulgariei.

Contele Kamenski al 2-lea, având sub arme peste 80 000 de oameni, a apărut ca o furtună pe malul drept al Dunării, a luat în stăpânire Silistra și Bazargicul, s-a epuizat în eforturi infructuoase lângă Șumla, a suferit o înfrângere sângeroasă atacând Rusciucul (3 155 morți și 5 360 răniți), s-a răzbunat asupra turcilor lângă Batin (26 august 1810), cucerise Rusciucul și Giurgiu (capitulează la 15.09.1810), Șiștov (orașul a fost ars de ruși), Turnu și Nicopole (capitulează la 15.10.1810), a făcut o escapadă reușită la Lovcea și s-a retras în Țara Românească (Михайловский-Данилевский 1843: 153; Петров 1887b: 148-149, 152). Lăsând să ierneze doar trei divizii mai la sud de Dunăre (a 22-a în Nicopole, a 8-a în Rusciuc, a 10-a în Silistra), comandantul-șef a dispus cazarea pentru iarnă a celorlalte șase divizii rusești în: Hotin (18-a), Iași (12-a), Focșani (11-a), Ismail (15-a), București (9-a), Craiova (16-a) (Петров 1887b: 159).

Armata rusă de la Dunăre, numărând atât necombatanții, cât și bolnavii, însuma către 12 februarie 1810, conform listelor: 156 681 combatanți; 12 372 non-combatanți – împreună 169 063 persoane și încă 11 577 de ordonanțe. În total 180 630 de oameni (*Ibidem*: 437).

Mihailovski-Danilevski a arătat că doar o singură campanie – *Campania militară din 1810* – a costat scump armata rusă: 12 934 de persoane moarte în spitale; numărul de decese nemijlocit în regimente și în timpul transportării – 7 000 de persoane; uciși – 6 811; prizonieri – 150; răniți – 9 527. În total – 36 422 de persoane. Pierderile turcilor sunt necunoscute. Rușii au capturat 750 de tunuri, 350 de stindarde,

sceptre și buzdugane, 5 nave cu vâsle și cu vele, arme, obuze și provizii (Михайловский-Данилевский 1843: 93).

Drept că, deja în ianuarie 1811, 26 000 de recruți au sosit în *Armata Moldovenească*, înlocuind pierderile suferite de ruși în anul trecut (*Ibidem*: 153).

Odată cu începutul anului 1811, relațiile de aliat care-l legaseră pe împăratul Alexandru I de Napoleon de pe vremea Păcii de la Tilsit s-au răcit complet. Disputele privind comerțul extern și Ducatul Oldenburg s-au agravat, prefigurând o ruptură iminentă între Rusia și Franța. Pregătirile lui Napoleon pentru război erau deja aproape terminate. Împăratul Alexandru I a crezut că acesta va izbucni chiar în 1811 și, prin urmare, deși era necesar să forțeze Poarta să încheie pace, dar incomparabil mai important era nevoie de a dispune de o armată puternică împotriva lui Napoleon. Așteptându-se la o „invazie a Occidentului” asupra Rusiei, împăratul Alexandru I a decis să ducă un război defensiv împotriva Porții și să reducă, astfel, *Armata Moldovenească* la jumătate. Dintre cele nouă divizii care o alcătuiau, el a ordonat trimiterea a cinci la Nistru, lăsând doar patru pe Dunăre ordonând, totodată, să nu se cedeze turcilor niciun pas din teritoriul ocupat de Rusia (*Ibidem*: 137).

La 22 ianuarie 1811, contele N.M. Kamenski a primit înaltul rescript cu privire la desfășurarea unui război defensiv, iar executarea voinței monarhului însemna că componența Armatei Moldovenești se reducea la diviziile: a 8-a a lui Essen, a 10-a a lui Inzov, a 16-a a lui Zass și a 22-a a contelui de Saint-Priest, dislocate la Rusciuc și Nicopole; iar alte cinci divizii: a 9-a a lui A.A. Suvorov, a 11-a a lui Raevski, a 12-a a lui Voinov, a 15-a a lui Markov, a 18-a a lui Șcerbatov urmau să se îndrepte spre Nistru. Deși scopul real al marșului lor a fost păstrat într-un secret „impenetrabil” și mișcarea a fost efectuată sub pretextul alimentării cu hrană, înaltul vizir a aflat despre adevăratul motiv al întoarcerii lor din Țara Românească (*Ibidem*: 139).

Napoleon urmărea atent mișcările trupelor armate ale „aliatului” său și deja în scrisoarea adresată lui Alexandru I, de la Paris din 6 aprilie (stil nou) 1811, i-a reproșat că: „Mi-au scris de la București că cinci divizii, după ce au plecat din Moldova și Țara Românească, s-au îndreptat spre Polonia și că doar 4 divizii ale trupelor Majestății Voastre Imperiale au rămas pe Dunăre... Trupele rusești au plecat de la granița,

unde prezența lor era necesară pentru a trece acolo unde Majestatea Voastră nu are dușmani. Acest lucru m-a determinat să iau și eu măsuri de precauție” (Богданович 1859: 460-461).

Împăratul Franței, pe bună dreptate, considera că: „În temeiul Tratatului de la Tilsit, v-ați angajat să întoarceți Moldova și Țara Românească Turciei, dar, în schimb, ați anexat aceste zone imperiului dumneavoastră. Țara Românească și Moldova reprezintă o treime din Turcia europeană: o astfel de achiziție uriașă, după ce ați stabilit stăpânirea dvs. pe Dunăre, a epuizat și s-ar putea spune chiar că a distrus Turcia, care era permanent în alianță cu mine. Cu toate acestea, în ciuda faptului, în loc să solicit îndeplinirea condițiilor Tilsitului, eu, cu dezinteres complet, fiind ghidat numai de prietenia cu Majestatea Voastră Imperială, am fost de acord să fie anexate aceste regiuni bogate la Rusia; Dar dacă nu aș fi sigur de puterea uniunii noastre, atunci orice campanii, oricât de nefericite ar fi pentru mine, nu m-ar fi obligat să-mi sacrific vechii aliați” (*Ibidem*: 453)<sup>5</sup>.

Armata încredințată lui Kutuzov, în aprilie 1811, era formată din 46 240 de oameni (având 180 de tunuri de câmp și 38 de tunuri de asediu) și se afla dislocată în Craiova, Nicopole, Silistra și la gurile Dunării (*Ibidem*: 156). Astfel, situația internațională îi impunea pe ruși să caute să obțină un sfârșit rapid al războiului și o pace onorabilă, fapt ce l-a făcut pe Alexandru I să adopte decizia ca o parte semnificativă a Armatei Moldovenești (așa era numită această armată rusă în documentele oficiale rusești) să fie deplasată peste Nistru, lăsând la dispoziția lui Kutuzov în primăvara 1811 doar patru divizii, și să se treacă în *defensivă* (Кутузов 1952: XI).

Din raportul lui Kutuzov către Alexandru I, remis din București la 7 aprilie 1811, cu privire la componența Armatei Moldovenești, reiese câți oameni avea, dintre cei care pot fi în rândurile efective și acțiuni conform ultimelor rapoarte în diviziile 8, 10, 16 și 22 de infanterie, în diviziile 6 și 7 de cavalerie. Datele rezumative privind cifra numerică a armatei în funcție de genul lor arătau că infanteria avea 26 722 oameni, cavaleria obișnuită – 8 836, cavaleria neregulată – 4 917, artileria – 4 157, în total 44 632 persoane (*Ibidem*: 306).

Armata rusă de la Dunăre însuma, către aprilie 1811, în total: 70 batalioane de infanterie, 80 escadroane de cavalerie, 5 companii de artilerie

de asediu, 5 baterii, 4 companii de cavalerie, patru companii pionere, două companii de pontoane, 14 regimente de cazaci, două batalioane de panduri, 300 de croați (*Ibidem*: 311). Kutuzov subliniase, la 7 aprilie 1811, în scrisoarea către ministrul de război că: „Linia noastră defensivă, apărută de patru divizii, începe, s-ar putea spune, de la Belgrad și continuă până la Nistru, ocupând aproximativ o mie de verste de-a lungul coturilor Dunării” (*Ibidem*).

Către primăvara anului 1812, Imperiul țarist se vedea nevoit să-și minimalizeze pretențiile, în condițiile în care amenințarea franceză se precipita, iar situația de pe frontul Dunărean continua să rămână incertă pentru ambele părți. Curtea Imperială realizase încă din 1811 că va trebui să renunțe la Țara Românească și la o parte din teritoriul Principatului Moldovei; astfel, înainte de semnarea armistițiului și începerea convorbirilor de la Giurgiu, în scrisorile trimise de Kutuzov marelui vizir Ahmed pașa (în octombrie 1811) se propunea stabilirea hotarului mai întâi pe Milcov, apoi pe Siret, ca până la urmă să se accepte talvegul Prutului (Mischevca 2016: 252-260).

Istoricul rus M.I. Bogdanovici considera că atunci când Napoleon era gata să invadeze granițele Rusiei, *Armata Moldovenească (Dunăreană)* sub comanda generalului Kutuzov era formată din diviziile de cavalerie: 6 și 7; infanterie: 8, 9, 10, 15, 16 și 22; cu excepția a opt batalioane din divizia a 9-a, și era compusă din 87 000 de oameni (Богданович 1859: 59).

La granițele de sud-vest și nord-vest ale Rusiei se aflau forțele compuse din Armata Dunăreană și Corpul Finlandez (în total 108 000 de oameni), majoritatea cărora, la încheierea unui acord cu Suedia și a unui tratat de pace cu Turcia, erau destinate operațiilor pe flancuri și în spatele armatei lui Napoleon (Шведов 1987: 124).

Armata Dunăreană către luna iunie 1812 avea, *de facto*, 59 500 oameni; deși conform listelor prescrise urma să fie 70 200 oameni. Principalele forțe, întreprinzând marșul spre Volânia, pentru o regroupare generală (24 august), erau compuse din 46 de batalioane și 56 escadroane (cca 33 000 oameni)<sup>6</sup>. E. N. Ponasenkov este de părerea că Armata Dunăreană a amiralului P.V. Ciceagov s-a deplasat în Volânia cu 57 526 oameni (Понасенков 2018: 323).

Pentru românii din dreapta Prutului plecarea ultimilor trupe rusești în toamna anului 1812 a fost un prilej de bucurie, manifestată din plin în public. Drept mărturie elocventă a atitudinii românilor față de armata de ocupație către sfârșitul acestui război stă însăși reacția populației din octombrie 1812, când au plecat ultimele trupe din Principate: „... nu se putea descrie bucuria de care fu cuprinsă poporațiunea Bucureștilor, când văzu că este mântuită de jugul rușilor. Chipul în care poporul își manifesta mulțumirea na putut să fie pe placul consulului rus L. Kirico – păpuși în uniformă de ruși și umplute cu paie fură plimbate prin oraș, stropite cu noroi și apoi arse. Această bucurie ținu trei zile, în timpul cărora orașul fu frumos luminat și pretutindeni se slobozeau focuri din puști și pistoale” (Rosetti 1909: 87).

Țara Moldovei, „întru această epocă de șase ani, călcându-se de oști nesfârșite rosienesci”, după cum scriau boierii moldoveni într-o anafora către domnul Scarlat Al. Callimachi la 2 octombrie 1812, „și făcându-se priveliștea războiului”, iar moldovenii „slujind, muncind cu mâinile și cu dobitoacele, cu păgubire din toate părțile, până la îngenuncherea sa” – până la urmă răsplata a fost raptul ținuturilor: Greceni, Codru, Hotărniceni, Orhei, Soroca, Hotin, parte din Iași și Basarabia propriuzisă (*Bugeacul*), teritoriu ce cuprindea o suprafață de 45 630 km<sup>2</sup>, cu 7 400 km<sup>2</sup> mai mult decât ceea ce rămăsese sub oblăduirea domnului Moldovei (Nistor 1991: 179). Radu Rosetti, la 1914, menționa (Rosetti 1914: 50) că Moldova dintre Prut și Nistru avea o întindere de 45 600 km<sup>2</sup>, iar cea dintre Prut și munți numai 38 221 km<sup>2</sup>.

Autocrația țaristă a deosebit... din trupul Moldovei, – precum deplângeau boierii pământeni înstrăinarea patrimoniului național în acel an tragic, – partea cea mai bună, și însuflețirea hranei și împuternicirea, îndemânarea și adăpostirea pământenilor, în înlesnirea viețuirii lor, și întru a hranei îndestulare și a vitelor pășune... poate... mai mult decât jumătate de țară, într-un cuvânt, tot câmpul și inima țării (*Uricariul* 1857: 345-346).

#### Note

<sup>1</sup> <https://www.rusempire.ru/rossijskaya-imperiya/vojnay-rossijskoj-imperii/461-russko-turetskaya-vojna-1806-1812.html>

<sup>2</sup> Петров 1885; 1887a; 1887b. Vezi recenzia desfășurată: *Рецензия генерал-лейтенанта Г.А. Леера на А.Н. Петров, «Война России с Турцией 1806-1812 гг.», СПб.: Типография «Артиллерийского Журнала», 1888, с. 47.*

<sup>3</sup> Ciceagov P.V. <Чичагов Павел Васильевич> (1767-1849), amiral, în anii 1807-1811 ministru maritim. La sfârșitul lunii aprilie 1812 pleacă spre București (sosește pe data de 6 (18) mai), fiind numit oficial *Comandant șef al Armatei Dunărene, amiral al Flotei Mării Negre și guvernator al Principatelor*.

<sup>4</sup> *Arhiva Națională a Republicii Moldova*, F. 1, inv. 1, d. 1245, f. 120.

<sup>5</sup> *Scrisoarea lui Napoleon* – Paris, 28 februarie (stil nou) 1811.

<sup>6</sup> Шведов 1987: 125-126, calculat conform listelor din RGVA – Arhiva militar-istorică rusă de stat din Moscova.

## Referințe bibliografice

Agachi 2008 = Al. Agachi, *Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806–1812)*, Ediția a 2-a revăzută și completată, Chișinău, Pontos, 2008

*Arhiva Națională a Republicii Moldova*, F. 1, inv. 1, d. 1245, f. 120

*Călători străini 2004 = Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, Vol. I. București, 2004

Eminescu 2008 = Mihai Eminescu, *Între Scylla și Charybda. Opera politică*, Ed. a 2-a, Chișinău, Litera Internațional, 2008

Mischevca 2016 = V. Mischevca, *Geneza problemei basarabene – 1812*, București-Brăila, 2016

Nistor 1991 = I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, 1991

Rosetti 1914 = Radu Rosetti, *Acțiunea politicii rusești în țările române povestită de organele oficiale franceze*. Ed. a IIa, București, 1914

Rosetti 1909 = R. Rosetti, *Arhiva senatorilor din Chișinău*, vol. IV, București, 1909

*Uricariul 1857 = Uricariul*, vol. IV, Iași, 1857

Балканские исследования 1997 = Балканские исследования, Вып. 18, Александр I, Наполеон и Балканы, М., 1997

Богданович 1859 = М. И. Богданович, *История Отечественной войны 1812 года*, том 1, СПб., 1859

*Бородино 1987 = Бородино, 1812*. Юбилейное изд. Отв. ред. П.А. Жилин, М., Мысль, 1987

Керсновский 1992 = А. А. Керсновский, *История русской армии*: в 4-х томах. Т. 1., М., Голос, 1992. Disponibil: <http://militera.lib.ru/h/kersnovsky1/06.html>

Кутузов 1952 = Кутузов М. И. *Сборник документов* / Ред. Л. Г. Бескровный, Т. III, Москва, 1952

Михайловский-Данилевский 1843 = Михайловский-Данилевский А. И., *Описание турецкой войны в царствование императора Александра I с 1806 по 1812 г.*, Ч. 2, СПб., 1843

Петров 1885 = А. Петров, *Война России с Турцией (1806-1812 гг.)*, Т. 1, СПб., 1885

Петров 1887a = А.Н. Петров, *Война России с Турцией 1806-1812 гг.* Т. II, СПб., 1887

- Петров 1887b = А.Н. Петров, *Война России с Турцией 1806-1812 гг.* Т. III, СПб., 1887
- Понасенков 2018 = Е. Н. Понасенков, *Первая научная история войны 1812 года*, 2-е изд., М., 2018
- Похлебкин 1992 = В. В. Похлебкин, *Воевали 47 лет из 500.* În: ziarul „Известия”, 2.10.1992
- Столетие 1902 = *Столетие Военного министерства*, Т. 1. СПб., 1902
- Троицкий 1988 = Н.А. Троицкий, *1812. Великой год России*, М., Мысль, 1988
- Троицкий 1994 = Н.А. Троицкий, *Александр I и Наполеон*, М., Высшая школа, 1994
- Урланис 1960 = Б. Ц. Урланис, *Войны и народонаселение Европы*, М., 1960
- Шведов 1987 = С. В. Шведов, *Комплектование, численность и потери русской армии в 1812 году (К 175-летию Отечественной войны 1812 г.)*. În: „История СССР”, 1987, № 4



Tudor ZBÂRNEA

## Artele vizuale într-un dialog continuu



T.Z. – artist plastic, membru al Uniunilor Artiștilor Plastici din Republica Moldova, România și al Asociației Internaționale a Artiștilor Plastici Profesioniști în cadrul UNESCO. Peste 200 de expoziții (inclusiv 25 personale) organizate în țară și în străinătate: Belarus, Belgia, Cipru, Finlanda, Franța, Germania, Italia, Lituania, Moldova, Olanda, România, Rusia, Ucraina. Lucrări în colecții publice în Belarus, Franța, Kârgâzstan, Republica Moldova, România, Turcia. Autor și coordonator de proiecte în domeniul artelor vizuale: „Vecinii de la Răsărit”, Utrecht, Olanda, 2006; „Moldova, Arta Contemporană” – Bruxelles, Belgia, 2006. Curatorul Bienalei Internaționale de Pictură, Chișinău-2009, Chișinău-2011. Din 2002 – Directorul Muzeului Național de Artă al Moldovei.

De la o ediție la alta, Bienala Internațională de Pictură Chișinău se impune tot mai pregnant în peisajul manifestărilor culturale internaționale de anvergură organizate în Moldova. Ediția din acest an, a șaptea, se desfășoară sub patronajul Ministerului Culturii al Republicii Moldova, în cadrul programului Zilelor Europene ale Patrimoniului. Condițiile actuale impuse de anumite restricții cauzate de situația pandemică afectează manifestările publice la nivel internațional. Deși ne-am confruntat cu numeroase probleme de ordin tehnic, legate de transportarea lucrărilor prin intermediul serviciilor poștale internaționale, care în această perioadă au funcționat cu dificultate, în cadrul expoziției se regăsesc totuși lucrări ale unor artiști din 35 de țări: Austria, Bulgaria, Cehia, China, Cipru, Emiratele Arabe Unite, Ecuador, Franța, Ghana, Germania, India, Iran, Islanda, Israel, Italia, Japonia, Lituania, Marea Britanie, Maroc, Mexic, Moldova, Mongolia, Olanda, Panama, Polonia, România, Rusia, Serbia, Slovacia, Spania, Suedia, Togo, Turcia, Ucraina și Ungaria.

În urma unei oferte generoase venite din partea a peste 400 de artiști plastici, cu peste 1 500 de lucrări, au fost selectate pentru expunere 192 dintre acestea, semnate de 186

# DIALOGUL ARTELOR I



AUSTRIA, BULGARIA, CEHIA, CHINA, CIPRU, ECUADOR,  
EMIRATELE ARABE UNITE, FRANȚA, GERMANIA, GHANA, INDIA,  
IRAN, ISLANDA, ISRAEL, ITALIA, JAPONIA, LITUANIA, MOLDOVA,  
MAREA BRITANIE, MAROC, MEXIC, MONGOLIA, OLANDA,  
PANAMA, POLONIA, ROMÂNIA, RUSIA, SERBIA, SLOVACIA,  
SPANIA, SUECIA, TOGO, TURCIA, UCRAINA, UNGARIA

[ **Bienala Internațională de Pictură** ]



Elena Chirvasă (Moldova), *Incertitudini*, 2021, 80 x 80 cm, ulei, pânză



Ewa Miazek (Polonia), *Marea (Alge)*, 2021,  
80 x 100 cm, acrilic, pânză



Liviu Nedelcu (România), *Cădere-a*, 2021, 100 x 200 cm, ulei, pânză



Radu Carnariu (România), *Procesul de mumificare*, 2020,  
150 x 100 cm, acrilic, pânză



Sergiu Cuciuc (Moldova), *Spațiu spiritual*, 2020,  
90 x 90 cm, acrilic, pânză



Jolanta Caban (Polonia), *Muntele Nanga Parbhat*, 2020,  
60 x 150 cm, ulei, pânză



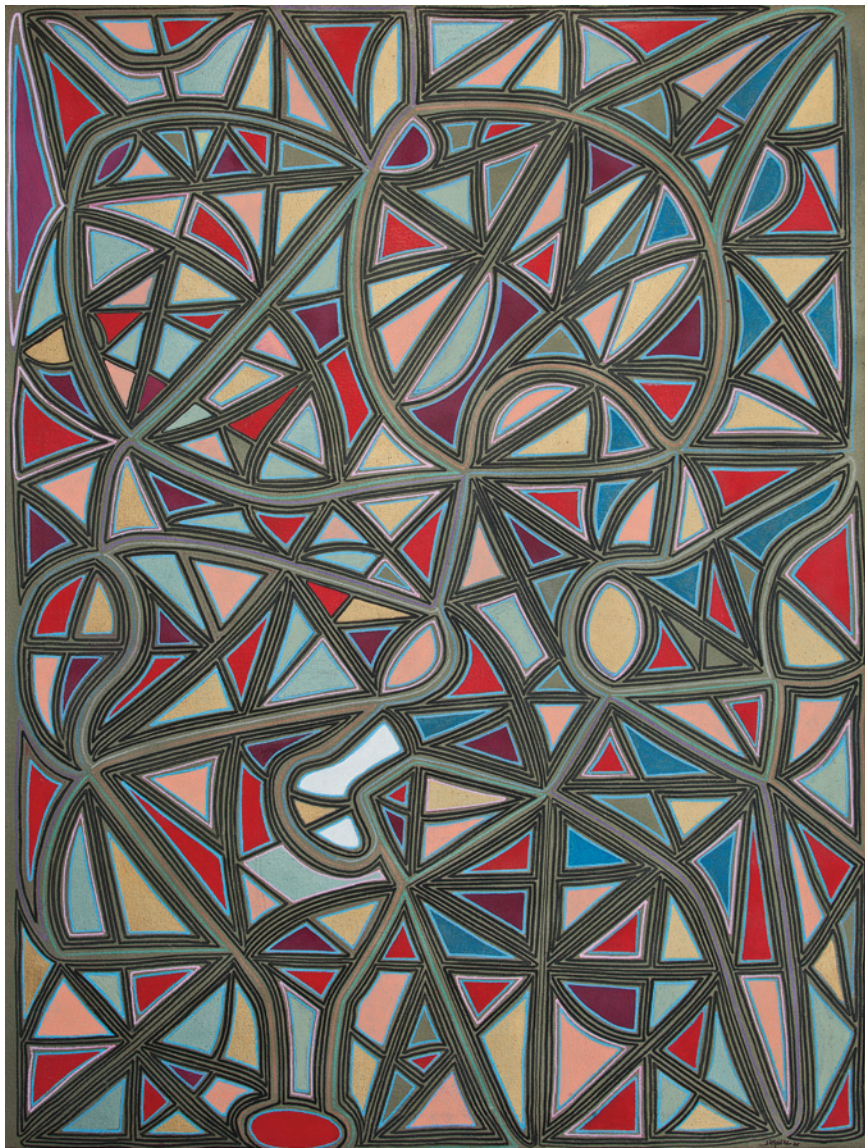
Florina Breazu (Moldova), *Particule XXII*, 2021,  
100 x 130 cm, acrilic, pânză / acrylic, canvas



Tudor Zbârnea (Moldova), *Fără Titlu*, 2021, 150 x 200 cm, acrilic, pânză



Ghenadie Jalbă (Moldova), *Condamnarea arlechinului*, 2020,  
150 x 130 cm, ulei, pânză

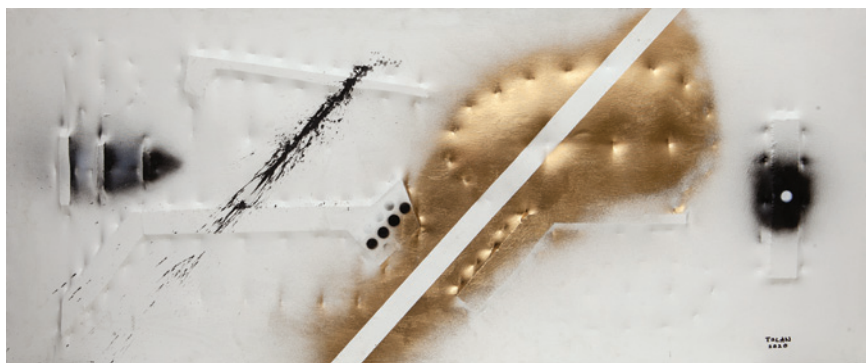


Ramon Almanza (Panama), *Poezie în mișcare*, 2020,  
112 x 84 cm, acrilic, pânză





Elitsa Beneva (Bulgaria), *În canoe, dimineața*, 2021,  
80 x 80 cm, acrilic, pânză / acrylic, canvas



Vasile Tolan (România), *Fără titlu*, 2020,  
70 x 200 cm, tehnică mixtă, pânză

de artiști. Din păcate, o parte dintre artiștii care au trecut preselecția, din cauza restricțiilor impuse de pandemie în unele țări, nu au reușit să expedieze lucrările. Din numărul total de expozanți, 53 sunt din Republica Moldova, 64 din România și 69 din străinătate. Majoritatea dintre aceștia face parte din generația tânără. Încă de la primele ediții, ne-am propus să susținem, alături de artiștii de notorietate, consacrarea tinerei generații de artiști. Pe parcursul anilor atestăm participarea constantă a mai multor artiști tineri, care păstrează un interes sporit față de manifestarea noastră și care demonstrează o evoluție excepțională a discursului artistic, reușind să se impună puternic în spațiul expozițional internațional.

La fel ca și la ediția anterioară, în cadrul evenimentului a fost organizată o conferință cu prelegeri ale unor reputați istorici și critici de artă: Pavel Șușară, din România, care a fost și președinte al juriului, a prezentat o viziune amplă asupra fenomenului artistic universal, raportat la tendințele actuale ale artei românești. Tot în cadrul conferinței au fost prezentate și două albume de artă, Constantin Brâncuși și Theodor Pallady. Pietro Finelli, artist și curator din Italia, a ținut o prelegere, la fel de interesantă pentru auditoriu, privind raportul dintre creatorii actuali și arta vechilor maeștri. Maria Bilașevschi, istoric și critic de artă, una dintre cei mai activi curatori și organizatori ai procesului de artistic din România la ora actuală, a prezentat o prelegere privind instaurarea învățământului artistic modern și al Pinacotecii la Iași, reflectată în arhivele din jumătatea secolului al XIX-lea.

La evenimentele organizate în cadrul Bienalei, la fel ca și în alți ani, au participat laureații premiilor, precum și multe alte personalități din domeniul culturii și artei din Republica Moldova, România și străinătate.

Din păcate, din cauza agravării situației pandemice în perioada expunerii, în acest an expoziția nu a putut fi itinerată la Muzeul de Artă din cadrul Complexului Muzeal Național din Iași.

În premieră, în cadrul ediției actuale, într-un spațiu distins, a fost organizată o expoziție a laureaților premiilor celor șase ediții anterioare, cu lucrări care se păstrează în colecția Muzeului Național de Artă al Moldovei. Această selecție demonstrează elocvent o efervescență cre-

atoare a unui grup de artiști care aparțin diferitor spații culturale, cu lucrări de diverse tematici și o impresionantă dinamică stilistică. Faptul că lucrările premiate de-a lungul anilor cuprind o largă diversitate stilistică, în care artiștii apelează la cele mai diverse tehnici și procedee artistice, ne demonstrează că logica jurizării, în cadrul acestui concurs internațional, nu se focusează pe anumite preferințe de ordin estetic, ci mai curând încurajează diversitatea în formă originală, profesionalismul și elaborările înnoitoare ale unor artiști care aparțin diferitor spații culturale. Ar mai fi de consemnat și faptul că marea majoritate dintre artiștii premiați la edițiile anterioare confirmă constant o trepidantă ascensiune artistică, care se remarcă atât în cadrul unor expoziții internaționale de amploare sau altor evoluări publice, cât și în elaborările de atelier.

Având în vedere oferta generoasă din partea artiștilor din diverse țări, selecția actualii ediții s-a impus a fi ca una dintre cele mai riguroase. Putem remarca ofertele de participare cele mai generoase ale artiștilor din România, dar și din Polonia, Bulgaria și Cipru. Scena artistică locală este de asemenea reprezentată de un număr impunător de artiști, mulți dintre aceștia situându-se pe o poziție convingătoare, cu viziuni și lucrări bine articulate, care se sincronizează coerent cu dinamica tendințelor stilistice internaționale. La fel ca și în edițiile anterioare, profesionalismul și diversitatea stilistică a expresiei artistice definesc actuala expoziție a Bienalei, unde sunt admiși cu lucrări în cadrul concursului artiști care abordează în creațiile lor diverse tematici. De la lucrări de reflecție asupra contextului proceselor sociale, specifică actualelor tendințe estetice și locului în care artiștii trăiesc și creează, cu elemente vizuale ale realității concrete sau fotorealism, la cele orientate spre forma abstractă sau figurativă, dominate de impulsul interior.

În premieră au fost admise lucrări executate în tehnică digitală sau obiect. Pledând în permanență pentru libertatea expresiei artistice, expoziția își propune să reflecte diversitatea de concepții și manifestări estetice individuale ale unor creatori care provin din diverse spații culturale, fapt ce individualizează fiecare lucrare expusă pe simeze, dar care, în același timp, converg într-un dialog pertinent al tendințelor actuale ale artelor vizuale.

Remarcăm sprijinul constant oferit de mai multe instituții publice și private, care fac posibilă organizarea acestei importante manifestări expoziționale internaționale – Bienala Internațională de Pictură Chișinău 2021. Ne exprimăm și pe această cale sentimentele noastre de grațitudine Ministerului Culturii al Republicii Moldova, Direcției Cultură a Primăriei Chișinău, Fundației *Familia Sturza* și partenerului permanent al Muzeului Național de Artă al Moldovei, Mobiasbancă OTP Group, tuturor celor care susțin sincronizarea mediului artistic autohton cu tendințele estetice internaționale, cât și participarea creatorilor locali în cadrul acestei competiții expoziționale internaționale, dar și apropierea Republicii Moldova de valorile culturale universale.

Mihai ADAUGE

## Mihail Stroescu, un mare român al Basarabiei



M.A. – istoric, absolvent al Universității de Stat din Moldova. Activitate profesională : redactor, șef de redacție la editura „Cartea moldovenească” / „Universitas” / „Lumina”; director al editurii „Civitas”; cercetător științific superior la Institutul de Istorie și la Centrul de Studii Enciclopedice din cadrul Academiei de Științe a Moldovei. Autor și coautor al mai multor lucrări, între care: *Simbol al demnității*, 1990; *Basarabia și basarabienii*, 1991; *Basarabia sub drapelul Sfatului Țării*, 1997; *Mișcarea națională din Basarabia. Cronica evenimentelor din anii 1917–1918*, 1998; *Dinastiile domnitoare în Țara Românească și Moldova*, 2004; *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*, 2013; *De la Ion Druță la marii dregători ai Țării Moldovei*, 2014 etc.

### *Ascendențe în genealogia neamului Stroescu*

Neamul Stroescu își trage numele de la boierii Stroe din primul secol de istorie a tânărului stat medieval Țara Moldovei. Urmașii lui Stroe și-au zis Stroici (Stro+vici). În felul acesta, de la Stroe au pornit cel puțin două neamuri boierești cunoscute și atestate în istorie: Stravici (evoluție din Strovici) și Stroici. Nicolae Iorga afirma în acest sens: „Stroiceștii stăpâneau proprietăți întinse, ca moștenitori, mult timp căzuți în neînsemnătate politică, ai „Stravicilor” – de fapt Stroici: fiu al lui Stroe – de odinioară”<sup>1</sup>. Mai târziu, un reprezentant al Stroicilor și-a zis Stroescu.

Despre cei mai îndepărtați reprezentanți ai neamului Stroici-Stroescu, date mai exacte s-au păstrat începând cu vestitul boier *Ion Stroici* de la mijlocul secolului XVI. Istoricul N. Stoicescu susține că acesta este, probabil, urmașul lui pan Stroici atestat în timpul domniei lui Alexandru cel Bun la 12 mai 1425<sup>2</sup>.

**Ion Stroici** a fost logofăt, probabil al doilea, și vistier în timpul lui Alexandru Lăpușeanu. A fost printre boierii complotiști împotriva lui



*Monumentul ridicat în curtea bisericii din s. Trinca de către frații Gheorghe și Vasile Stroescu la 1904 în memoria părinților, ctitori ai acestui sfânt lăcaș, Vasile și Porfira Stroescu, a fratelui Constantin Stroescu și a bunicii Ecaterina Guțu*

Alexandru Lăpușneanu, și, respectiv, susținut de noul domn, Despot vodă, care l-a făcut, se pare, mare vistier<sup>3</sup>. A murit Ion Stroici înainte de 1587, când este atestat deja ca atare în documente.

A fost căsătorit cu Anghelina, fiica lui Dumitru cămăraș și descendentă în generația a șasea a boierului Tăbuci cel Bătrân<sup>4</sup>.

A avut Ion Stroici mai mulți copii: Lupu (Luca) Stroici, Marinca, Olența, Gavrilaş, Grigore proegumen și Simion Stroici<sup>5</sup>.

Despre Olența, Gavrilaş și Grigore proegumen cunoaștem mai puțin. **Simion Stroici** a fost mare vistier sub Movilești, în 1596-1607. Stăpân la Căcăceni, Stețcani, Crivești, Micleușeni, Groziți<sup>6</sup>. A murit Simion Stroici înainte de 1623 și a fost înmormântat la mănăstirea Probota. A fost căsătorit cu Antimia, moartă la 1620/1621 și înmormântată tot la mănăstirea Probota, cu care a avut 3 feciori – Ionașco (mort la 1611/1612), doi gemeni Nicolae și Grigorie (ambii morți de mici la 1596) și o fată – Ana<sup>7</sup>.

O descendență aparte pentru evoluțiile istorice a avut o altă fiică a lui Ion Stroici – Mărica. S-a căsătorit cu Gavrilaş Hâra și a fost mama doamnei Marghita, soția lui Simion Movilă, domn al Țării Românești și al Țării Moldovei<sup>8</sup>.

Un interes cu totul deosebit prezintă personalitatea unui alt fecior al lui Ion Stroici, și anume **Lupu** (sau **Luca**) **Stroici**. A fost mare logofăt în domnia lui Petru Șchiopul și a lui Iancu Sasu, cu care a copilărit, a studiat în Transilvania și cu care erau rude. Pleacă în Polonia cu Petru Șchiopul, cu marele vornic Ieremia Movilă, cu marele paharnic Simion Movilă și cu alți mari dregători, unde în anul 1593 este primit ca nobil al coroanei polone. Revine în Moldova cu Ieremia Movilă, sub domnia căruia ajunge din nou mare logofăt (1595–1610)<sup>9</sup>.

În 1609 se îmbolnăvește și moare înainte de 30 septembrie 1610. Este înmormântat la mănăstirea Dragomirna al cărui ctitor este împreună cu Anastasie Crimca<sup>10</sup>.

Marele logofăt Lupu Stroici a fost un boier foarte cult și învățat, o personalitate de excepție, care a jucat un rol deosebit în viața politică și culturală a țării. A fost primul dregător care semna documentele cancelariei moldovenești cu litere latine. Lupu Stroici a transcris cu litere latine în limba română rugăciunea *Tatăl nostru* și a dăruit-o polonezului Carnicki, care a editat-o la 1594<sup>11</sup>. Cunoscutul paleograf Emil Vărtosu îl considera pe Lupu (Luca) Stroici „primul român care încearcă, într-un mod sistematic și cu spirit de continuitate, să înlocuiască alfabetul chirilic cu cel latin...”<sup>12</sup>. Iar istoricul Gh. Pungă susține că „Luca Stroici trebuie considerat primul cărturar moldovean care a încercat să de-

monstreze romanitatea neamului său și, deci, și latinitatea limbii române”<sup>13</sup>.

A fost căsătorit Lupu Stroici cu Păscălina, fiica lui Gheorghe logofăt și nepoata de fiu a lui Toader pârcălab de Hotin, care era fratele lui Petru Rareș<sup>14</sup> și a avut doi feciori – Vasile Stroici, Ionașco Stroici, și o fată căsătorită cu Baba Celebi.

Dintre copiii lui Lupu Stroici mai cunoscut este **Vasile Stroici**. La 3 iulie 1612 lângă Cornul lui Sas oștile poloneze care aduceau în țară cei doi fii ai lui Ieremia Movilă – Constantin și Alexandru înfruntă „oștile tătarești venite cu noul pretendent la scaunul Moldovei, proaspăt investit de sultan: Ștefan Tomșa II. Sub steagurile poloneze lupta și Vasile Stroici. Polonezii au fost zdrobiți și mai mulți boieri moldoveni au fost luați prizonieri. Printre ei se afla și Vasile Stroici<sup>15</sup>. Cei prinși au fost tăiați, iar Vasile a fost iertat. Miron Costin relatează acest caz în cronica sa: „Iară pre Vasilie Stroici îl iertase Ștefan-vodă, numai învățase pre Nicoriță armașul să-l ducă să vadză perirea celorlalți, să-i hie grijă mai pre urmă de moarte, că era om tânăr Stroici și din casă mai vechiu și cinsteș decât toate casele în țară”. El, însă, „s-au apucat de sabia unui dărăbanu, să moară cu răscumpărare, că era om din hirea lui inimos”. Dar n-a reușit nici să scoată sabia că l-au și doborât dărăbanii. Atunci Tomșa vodă „îndată au pus de l-au omorât și pe dânsul”<sup>16</sup>.

Cel care prelungeste neamul Stroici pe linie paternă și face legătura genealogică, prin descendenții săi direcți, cu familia boierilor Stroescu din Basarabia este cel de-al doilea fiu al marelui logofăt Lupu Stroici – **Ionașco Stroici** logofăt. Se vede că Ionașco, precum și soția sa, au decedat de tineri, întrucât o fiică a lor, anume Maria, crește la curtea lui Miron Barnovschi, care era înrudit cu Stroiceștii și care i-a făcut acestei fete parte din moștenire<sup>17</sup>.

Dintr-o mențiune documentară mai târzie aflăm, însă, că Ionașco Stroici a mai avut o fată – Nastasca, feciorul căreia își zice deja Stroescu. Documentul spune: „Lupu Stroici iaste tatu lui Ionașco Stroici, Ionașco Stroici iaste tatu Nastascăi, Nastasca iaste mamă lui Gligor Stroescul”<sup>18</sup>.

Acesta din urmă menționat în document, **Gligor Stroescul**, este cel pomenit în alte documente de pe timpul domniei lui Vasile Lupu. A fost solul domnitorului Gheorghe Ștefan la cazaci.





*Frații Stroescu (de la stânga la dreapta): Mihail, Vasile, Gheorghe și Constantin*

Lupu Stroescu a avut șase copii, 3 băieți și 3 fete: Ion, Dumitrașco, Iordache, Alexandra, Nastasia și Antimia, la 1741 fiindu-le împărțite moșiile tatălui<sup>19</sup>. Unul dintre ei, **Ioan Stroescu**, a fost staroste și căpitan de Cernăuți, jitnicer în Țara Românească, apoi în Moldova, mare medelnicer la 1685-1686 și mare armaș la 1692, clucer și staroste de Putna. A fost căsătorit cu Ruxanda, fiica lui Ionașco Rusu, mare logofăt.

Fiul lui Ioan Stroescu este menționat în documentele vremii cu numele **Grigoraș Stroescu comis** sau mai des **Comisul Stroescu**<sup>20</sup>. Într-un proces de litigiu din 14 februarie 1768 în domnia lui Grigore Ioan Calimah, în care se judecă cu descendenții lui Gheorghe (Iordache), „tot din neamul Stroescu”, Grigoraș Stroescu figurează cu titulatura de „biv ftori comis” și „vornic”.



Eliza Stroescu



Mihail Stroescu

Comisul Stroescu <sup>21</sup> a fost tatăl lui **Gavriil Stroescu** șătrarul și bunicul lui **Ianache Stroescu**<sup>22</sup>.

### ***Boierii Stroescu din Basarabia***

La sfârșitul secolului XVIII Ianache Stroescu se mută cu traiul din Transilvania la est de Prut, în valea satului Moșani din ținutul Iași. A fost căsătorit cu Maria, care venea dintr-un neam cu descendență genealogică foarte interesantă. Ianache și Maria Stroescu au avut doi fii, *Ioan și Vasile*<sup>23</sup>. **Ioan I. Stroescu** a fost proprietar la Ruseni, Mereșeuca, Damașcani. Copiii săi, Zamfirache, Alexandru, Calinic, Petre și Mihail, „s-au răzășit”, cum scrie Gheorghe Bezviconi<sup>24</sup>.

Pe când **Vasile I. Stroescu** a fost un mare proprietar de moșii în Basarabia. În cadrul disputelor pentru dreptul său asupra moșiei Hrișteni, numită apoi Trinca, Vasile al lui Ianache Stroescu prezintă în instanță mai multe documente și o schiță genealogică<sup>25</sup> ce demonstrează că el, pe linia mamei sale, Maria, este descendent din neamul Ponici, care a stăpânit la începuturi acest sat. Iată descrierea acestei schițe:

„el, Vasile Stroescu, este fiul Mariei Stroescu (drept confirmare servește decizia Tribunalului civil al Basarabiei din 5 iulie 1823);

*Maria este fiica lui Dumitru, care, împreună cu fratele său Nicolae, erau fiii lui Simion și nepoții Zosiței* (carte domnească de la Grigore Alexandru (III) Ghica, din 9 februarie 1765);

*Zosița și cei doi frați ai ei, Vasile și Calistru jitnicer, erau copiii Irinuței și a lui Tudor Dediul* (cărți domnești: de la Alexandru Iliăș, din 25 noiembrie 1633<sup>26</sup>, de la Nicolae Mavrocordat, din 26 noiembrie 1715, și de la Grigore Alexandru Ghica, din 8 februarie 1765);

*Irinuța este fiica Agafiei și a lui Isac din Costinești* (carte domnească de la Vasile Lupu, din 1638);

*Agafia și fratele ei Dumitru Ponici, tatăl Măriuței și a lui Tofan, erau copiii hatmanului Luca Arbure* (carte domnească de la Ieremia Movilă, din 6 aprilie 1606<sup>27</sup>). Aici trebuie să semnalăm o eroare – în realitate, Agafia și Dumitru Ponici erau copiii *Maricăi*, nepoții *Saftei* și strănepoții lui *Luca Arbure*, figură marcantă în istoria Țării Moldovei.

**Luca Arbure** a avut o carieră politică îndelungată, a fost mare dregător în domniile lui Ștefan cel Mare, Bogdan III și Ștefăniță vodă. A deținut funcția de portar al Sucevei timp de peste două decenii, a fost eroul apărării Cetății Suceava în fața armatei polone a regelui Ioan Albert în anul 1497, a fost un mare strateg militar, conducând armata moldovenească în bătălia victorioasă cu tătarii lângă Ștefănești–Costești pe Prut și Ciuhur, în august 1518, și înscriind una dintre cele mai glorioase file din istoria militară a românilor<sup>28</sup>.

La fel de interesant este faptul că, așa cum afirmă cunoscuta cercetătoare din Iași Maria Magdalena Székely, Luca Arbure „era îndeaproape înrudit cu ramura lui Ștefan cel Mare”<sup>29</sup>. Mai exact, este vorba despre *Arbure cel bătrân*, tatăl lui Luca Arbure. **Arbure cel bătrân** a fost membru al sfatului domnesc unde figurează ca pârcălab al cetății Neamțului, iar în timpul campaniei lui Mohamed II din vara lui 1476 a apărut eroinic cetatea supusă unui asediu crâncen al armatei turcești. A căzut în luptă, dar cetatea nu a fost cedată. Cercetătoarea Maria Magdalena Székely a înaintat ipoteza că Arbure cel bătrân, pârcălabul cetății Neamț și tatăl lui Luca Arbure, portarul Sucevei, ar trebui identificat, așa cum susține și Nicolae Stoicescu, cu boierul Cârstea, dar și că el era unul dintre frații lui Ștefan cel Mare<sup>30</sup>.

Am dezvoltat linia descendentă a Stroeștilor, prin Maria, mama lui Vasile al lui Ianache Stroescu, pentru a arăta că rădăcinile acestui neam prin ramificația în cauză coboară departe în secole, ajungând la Ștefan cel Mare și dinastia domnească a Mușatinilor.

### *Frații, surorile și descendenții Stroeștilor din Basarabia*

Revenim la personajul istoric **Vasile, fiul lui Ianache Stroescu**. S-a născut la 1795, a fost proprietar de moșii în ținuturile Hotinului și Iași: Trinca, Brânzeni, Grițeni, Nesvoaia, Horobcăuți, Grumădeni, Zahaicani, Stolniceni, Bechir, Pociumbăuți, precum și un șir de sate din partea dreaptă a Prutului. În baza demersului înaintat instanțelor în anul 1828 este înscris el și membrii familiei în cartea nobilimii. S-a căsătorit cu Profira (1808–1856), fiica lui Manole (Emanoil, Manolache) Guțu și a Ecaterinei, care la rândul ei venea tot din neamul Stroescu: Elena și Constantin Stroescu. A fost ctitor al mai multor biserici, fapt pentru care Consistoriul din Chișinău l-a propus spre decorare<sup>31</sup>. Moare Vasile I. Stroescu la 18 februarie 1875 la Sankt Petersburg<sup>32</sup>. Împreună cu Profira au avut 8 copii: Mihail, Ana, Ecaterina, Gheorghe, Constantin, Vasile, Maria și Elena.

**Mihail V. Stroescu** s-a născut la 8 septembrie 1836, fiind botezat la 20 septembrie același an, în biserica Arhanghelul Mihail din satul Fetești. La personalitatea fratelui mai mare dintre Stroești vom reveni mai jos.

**Ana V. Stroescu** s-a născut la 1837. S-a căsătorit cu *Costache Cazimir*, moșier la Mărcăuți, fiul Ecaterinei Borș și a lui Ioan Cazimir, moșier la Văscăuți, jud. Hotin. Costache Cazimir, născut la 1819, a studiat la colegiul „Richelieu” din Odessa, a fost funcționar cu însărcinări speciale pe lângă general-guvernatorul Novorosiei și Basarabiei, a activat un timp la Peterburg, după care este procuror general la Odessa, apoi revine la Chișinău unde este președinte al Judecătoriei civile din Basarabia. În anul 1874 Costache Cazimir se stinge din viață la vârsta de 55 de ani, în 1883, la doar 46 de ani moare și Ana Cazimir, născută Stroescu. Din căsătoria cu Costache Cazimir, Ana V. Stroescu a avut cinci copii: *Petre* (1858–1884), *Vasile*, *Constantin* (1868 – ?, decedat după 1934), *Eugenia*, căsătorită cu L. Derek în Franța, și *Ecaterina*. O personalitate deosebită a fost *Constantin Constantin Cazimir*, moșier la Briceni, con-



*Biserica din s. Costești, ctitorită de Mihail și Eliza Stroescu la 1873.  
Fotografie din 1976, înainte de a fi demolată  
pentru construcția Nodului hidrotehnic Costești-Stânca*

silier de stat efectiv, animatorul și organizatorul expozițiilor agricole de la Edineț de la sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX<sup>33</sup>.

**Ecaterina V. Stroescu** s-a născut la 9 noiembrie 1839 în satul Trinca, iar la 12 noiembrie a fost botezată în biserica din sat de către Vasile Petrovici, asistat de doi feciori ai săi – dascălul Zaharia V. Petrovici și paracliserul Ioan. V. Petrovici. Naș de botez a fost moșierul din s. Tabani, consilierul titular Lev Ivanov Lisovschi.

La 3 noiembrie 1863, cu câteva zile înainte de a împlini 24 de ani, Ecaterina Stroescu se căsătorește cu *Clemente Petrovici Șumanschi* (1829–1877), consilier colegial, cununia fiind oficiată în biserica din satul Trinca. Ecaterina, de rit ortodoxă, avea aproape 24 de ani și era la prima sa cununie, iar Clemente Șumanschi era catolic, avea 33 de ani și era în cea de-a doua căsătorie<sup>34</sup>. Șumanschi făcuse studii juridice și a făcut o carieră reușită în domeniu, în 1871 este ales primar de Chișinău,

iar în 1875, pentru un șir de realizări importante în dezvoltarea urbei și în viața chișinăuenilor, este reales pentru un nou mandat. Însă Clemente Șumanschi moare la vârsta de 48 de ani, la 3 decembrie 1877, când un incendiu devastator a cuprins teatrul de vară din piața polițienească, unde se afla și el. Încercând să evacueze spectatorii din sala cuprinsă de flăcări, primarul Șumanschi și-a pierdut viața cu moarte de erou.

**Gheorghe V. Stroescu**, născut la 20 februarie 1842 și botezat la 28 februarie în biserica Sf. Spiridon din s. Trinca<sup>35</sup>. Într-un articol despre „Frații Stroescu”, cunoscutul genealogist Gheorghe Bezviconi scria: „... Gheorghe Stroescu (1840–1922), s-a născut la Trinca, în conacul părintesc, iar viața lui îndelungată a purtat-o în străinătate și pe moșia Bălceana-Lăpușna. A cutreierat Africa, apoi a întreprins o călătorie în jurul lumii. În oceanul Pacific, în urma unui naufragiu, ținându-se câteva zile pe fărâmiturile vaporului, Stroescu ca prin minune a scăpat cu viața. Bolnav, el se întoarce în Basarabia. De multe ori Gheorghe Stroescu vizita România, unde menținea legături de prietenie cu Sturdza, Bădărău și alții. La venirea în țară a domnitorului Carol I, printre Români, cari l-au întâmpinat la Severin, a fost și tânărul Stroescu. Călare pe un cal arab, acel sol al Basarabiei, îi prevestea Unirea!...”<sup>36</sup>. A murit Gheorghe V. Stroescu la vârsta de 80 de ani, în 1922, și a fost înmormântat în Cimitirul Central din Chișinău. Recent, cercetătoarea Maria Vieru-Ișaeș a redescoperit mormântul și piatra funerară a acestui reprezentant al neamului Stroeștilor din Basarabia, pe care este scris: „Aci odihnește modestul și nobilul Gheorghe Stroia-Stroescu / 1840-1922”. Această redescoperire varsă lumină asupra a două momente din istoria Stroeștilor: 1) se vede că de la inscripția funerară de pe mormântul lui Gheorghe Stroescu s-a inspirat Gheorghe Bezviconi și a pornit în istoriografie eroarea că eroul nostru s-ar fi născut la 1840, or, în Condica mitricii completată la biserica Sf. Spiridon din satul Trinca este înregistrată data de „20 februarie 1842”<sup>37</sup>; 2) această inscripție funerară vine să confirme cercetarea noastră privind începuturile și evoluția genealogică a neamului Stroeștilor din boierii Stroici.

**Constantin V. Stroescu** este cel mai mic dintre feciorii lui Vasile I. Stroescu. Născut la 12 mai 1843, botezat la 21 mai, în biserica Sf. Spiridon din s. Trinca, de preotul Zaharia V. Petrovici și paracliserul Ioan V. Petrovici<sup>38</sup>. A fost căsătorit cu Eufrosinea, fiica lui Dumitru

Donea, poetul basarabean despre care a scris Artur Gorovei. Sora ei, Elena, s-a căsătorit cu un văr primar al lui Constantin V. Stroescu – Calinic Stroescu, fiul lui Ioan Ianache Stroescu. Dintre cei patru frați Stroescu, numai Constantin Stroescu (1843–1895) a avut urmași. Căsătorit cu Eufrosinia Stroescu (care va deceda la 1910) au avut doi feciori, Vasile și Gheorghe, stabiliți în Rusia, și patru fete – Profira, Elena, Ana și Natalia<sup>39</sup>: *Ana C. Stroescu*, s-a născut la 9 decembrie 1868 și a fost botezată la 15 decembrie în biserica Sf. Nicolae din s. Drepcăuți<sup>40</sup>; în perioada interbelică a locuit în Vechiul Regat; *Profira Juscov* (după familia soțului) face studii în medicină, fiind susținută financiar de către fratele mai mare al tatălui, Mihail V. Stroescu, apoi lucrează ca doctoresă în jud. Orhei; *Natalia Turtaci* (după căsătorie) a locuit la Chișinău<sup>41</sup>; despre *Elena*, fiica lui Constantin și a Eufrosinei Stroescu, avem doar o informație care ni se pare greșită, cum că a fost căsătorită cu un oricare Șumansci<sup>42</sup>, or această informație se referă la mătușa ei, Ecaterina V. Stroescu, sora lui Constantin V. Stroescu; *Vasile C. Stroescu*, născut la 28 februarie 1871 și botezat la 8 martie în biserica Arhanghel Mihail din s. Trinca<sup>43</sup>; *Gheorghe C. Stroescu*, născut la 28 iunie 1879 și botezat la 6 august, în biserica Bunavestire din s. Zăgăicani<sup>44</sup>.

O fiică a lui Vasile I. Stroescu, **Maria V. Stroescu**, a fost căsătorită cu Mihail Druganov, moșierul din Bilavăț (Hotin), cunoscut și ca „inventatorul pe care-l aprecia D. Mendeleev”<sup>45</sup>, iar ultima soră dintre cei opt copii ai soților Vasile și Profira Stroescu, **Elena V. Stroescu**, a fost soția colonelului Gheorghe V. Martos, un reprezentant al familiei Martos, greci la origine, nobili poloni veniți din Ucraina<sup>46</sup>.

Cel mai mic dintre frați, **Vasile V. Stroescu**, născut la 11 noiembrie 1845 în s. Trinca, a ajuns printre cele mai mari personalități pe care le-a dat Basarabia. A fost cel un mare filantrop, fără pereche între români, cum spunea Nicolae Iorga, sau supra-om, cum îl numeau transilvănenii. A ctitorit biserici, a ridicat școli și spitale, a ajutat țărani, a susținut dezvoltarea culturii și științei. În 1910 a fost ales membru de onoare al Academiei Române. În 1917 s-a înregimentat în mișcarea națională a românilor basarabeni. A fost ales președinte de onoare al Partidului Național Moldovenesc, scriind militanților basarabeni: „Eu îs cu totul la dispoziția țării mele – cu mintea câtă mi-a dat Dumnezeu, cu toată

inima și cu toată averea mea”. După Unirea din 1918 Vasile Stroescu este ales setator de Transilvania și președinte de vârstă al Parlamentului României Mari. Toată averea sa de milioane de lei aur, corone, ruble, franci el a pus-o în slujba națiunii. Alexandru D. Xenopol scria: „Ce fericire când se mai întâlnesc în sânul unei pături vitrige și înstrăinate oameni cu sufletul mare ca acel al lui Stroescu care-și pune, el Românul apăsător de Rusi, însemnata lui avere în slujba Românilor apăsați de Unguri”<sup>47</sup>. „Marele patriot și filantrop Vasile Stroescu Basarabean”, cum este scris pe piatra funerară de la cimitirul Sfânta Vineri din București, unde este înmormântat, a decedat la vârsta de 80 de ani, la 15 aprilie 1926. Personalitatea lui Vasile V. Stroescu a fost atât de mare, încât aureola lui, scria Gheorghe Bezviconi, „a eclipsat amintirea celorlalți Stroești, deși trebuie să se știe că au fost și ei oameni de valoare”<sup>48</sup>. Printre aceștea se numără și fratele lui mai mare Mihail Stroescu, care i-a deschis multe drumuri în activitățile și împlinirile lui, i-a fost ca exemplu și călăuză în faptele realizate, el însuși fiind un cunoscut filantrop în România, un adevărat și curajos patriot, dar rămas pe nedrept și aproape total în afara preocupărilor istoriografice românești, încât putem afirma, cu tărie, dar și cu tristețe, că Mihail Stroescu este și azi un mare român uitat al Basarabiei.

### *Mihail Stroescu, un mare român basarabean uitat*

Cum am arătat mai sus, Mihail Stroescu a fost primul copil al lui Vasile și Profira Stroescu. S-a născut acum 185 de ani, la 8 septembrie 1836 în satul Trinca, județul Hotin, și botezat la 20 septembrie același an, în biserica Arhanghelul Mihail din satul Fetești. Taina botezului a fost săvârșită de preotul bisericii Ioan A. Andrievici și paracliserul Ioan M. Mihailovici. Naș de botez: Lev Ivanov Lisovschi, consilier titular, boier din satul Tabani<sup>49</sup>.

A absolvit Gimnaziul nr. 1 din Chișinău, unde a fost coleg cu Bogdan Petriceicu Hasdeu și unde a studiat apoi și fratele Gheorghe Stroescu. În anii '50 s-a înscris în armata rusă, participă în Războiul Crimeii (1853–1856), iar după șase ani se retrage din serviciul militar. Face studii superioare în domeniul științelor naturii la Universitatea din Sankt Petersburg, pe care le completează cu doi ani de cursuri la Paris<sup>50</sup>.



În anul 1868, la 31 de ani, Mihail Stroescu se căsătorește cu Elizaveta, de 18 ani, fiica lui Ștefan Nedelcovici, secretar gubernial și proprietar de moșii în s. Stancăuți. La 24 mai s-au cununat în biserica Sf. Gheorghe din Chișinău. Chezași din partea lui Mihail Stroescu au fost porucicul de artilerie Mina Andreevici Plascovschi și consilierul de stat Clementie P. Șumanschi, iar din partea Elizei Nedelcovici au fost porucicul Mihail I. Druganov și moșierul Nicolae Șt. Șentrea<sup>51</sup>. Mihail și Eliza Stroescu au avut multe moșii în ținuturile Hotin și Iași (Bălți): la Pocumbăuți, Stancăuți, Stolniceni, Costești și altele<sup>52</sup>, unde au organizat pe teritoriul lor gospodării agricole bine amenajate și au avut relații foarte corecte cu oamenii satelor respective. În anii '70 ai secolului XIX, pe moșia lor din satul Costești soții Stroescu au ridicat împreună cu sătenii o nouă biserică (1873) și un dispensar medical. În anii '80, ei au construit la Stolniceni un spital model pe care l-a înzestrat și cu o moșie, iar pentru a asigura buna funcționare a instituției, în fruntea ei a fost adus un medic francez, Chovet<sup>53</sup>. Ca și spitalul din Stolniceni, dispensarul din Costești era construit pentru a acorda asistență medicală calificată și gratuită țăranilor, și întâi de toate celor nevoiași. Asemenea instituții erau foarte puține în Basarabia, iar prin faptul că acordau asistență medicală țăranilor, aproape de locul de trai și încă gratuită, acestea erau cazuri cu totul ieșite din comun și demonstrau marea dragoste pe care o manifesta Mihail Stroescu țărănimii și în general poporului băștinaș muncitor și asuprit. Instituțiile date au fost deschise la puțin timp după trecerea lui Mihail Stroescu la cele veșnice, de aceea el s-a îngrijit ca lucrările să fie duse la bun sfârșit, indicând exact în testamentul autentificat notarial cum să se procedeze în continuare. „Fondând și construind din mijloace proprii, indica Mihail Stroescu în testament, un spital în satul *Pocembouți* la Odaia *Stroesco* și un dispensar medical în satul *Costești*, care planificam să fie deschise peste trei ani, când vor fi finisate toate încăperile proiectate, intenționând să începem în spital acordarea de asistență medicală de tip ambulatoriu de la sfârșitul anului următor, dar pentru care nu am reușit până în prezent să elaborez un regulament privind administrarea proprietăților transmise spitalului și dispensarului medical, eu, în cazul morții mele, încredințez soției mele, cu concursul unor persoane competente în acest domeniu, cum sunt Egor Lvovici Lisovschi, Constantin Feodorovici Cazimir și fratele meu Vasile Vasilevici

Stroescu, să elaboreze un asemenea statut, de care să se călăuzească în permanență viitorii administratori; în același timp stabilesc următoarele: a) spitalul de la Odaia Stroescu, fiind creat pentru a acorda, cu precădere populației țărănești, asistență medicală prin tratament ambulatoriu, lecuire staționară și profilactică sanitară, locurile-paturi pentru internare și lecuire în spital trebuie oferite exclusiv plugarilor țărani, iar în cazul când există locuri libere, în cazuri excepționale, fără a fi în detrimentul populației țărănești, pot fi primiți în spital pentru tratament nobili, preoți, negustori și evrei; ... c) lecuirea și întreținerea în spital sunt gratuite pentru bolnavi, iar cei avuți trebuie să achite pentru asistență și lecuire cel mult treizeci de copeici pe zi; taxa minimă pentru lecuire este stabilită de colegiul medicilor despre care se va spune mai jos; d) farmacia spitalului nu trebuie să elibereze medicamente în baza unor rețete semnate de medici străini (din afara spitalului – *n.n.*), iar bolnavii care se tratează aici ambulatoriu primesc aceste medicamente gratuit; ...”<sup>54</sup>

Acest testament este dovada celui mai sincer atașament și dragostei permanente pe care o avea Mihail Stroescu față de țăranul român din Basarabia, sărac, asuprit, dar și demonstrează o cunoaștere și înțelegere perfectă a situației populației băștinașe românești în ceea ce privește îngrădirea drepturilor ei naționale. În legătură cu instituțiile medicale pe care le construia și le lăsa în folosință țăranilor români basarabeni, el porunca în testament: „La desemnarea medicilor pentru spital și dispensarul medical colegiul trebuie să aleagă persoane *care cunosc limba română a localnicilor...* (subl. noastră – M.A.)”.

Aceeași atitudine de filantrop și de mare patriot român din Basarabia a manifestat Mihail Stroescu la începutul anilor '80, când propune oficial autorităților țariste că intenționează să fondeze pe cont propriu, în cadrul Universității din Odessa, o catedră de limba română și să asigure financiar buna ei activitate prin completarea bibliotecii universitare cu carte românească și prin remunerarea cadrelor profesionale angajate în cadrul acestei catedre. El adresează Ministerului Instrucțiunii Publice (Tolstoi) rugămintea „ca să acorde Universității din Odessa dreptul de a deschide o catedră de limbă românească”<sup>55</sup>.

Această inițiativă a filantropului basarabean venea din convingerea lui fermă că un popor nu poate prospera fără cunoștințe și specialiști cu

studii solide, de aceea el se gândea că Universitatea din Odessa, cu o catedră de limba și literatura română, ar fi o pistă inițială în promovarea tinerilor români din Basarabia. Or, acest interes al lui Stroescu a fost intuit și de autoritățile imperiale ruse, care promovau o cu totul altă politică – de a ține popoarele ocupate în sărăcie și necunoștere. De aceea, în cele din urmă, propunerea patriotului român din Basarabia a fost respinsă, însă acest demers pune în valoare atitudinea și viziunea lui Mihail Stroescu în problemele fundamentale cu care se confrunta populația românească în Basarabia ocupată de Imperiul rus, precum și de curajul pentru o asemenea abordare a lor. Este momentul să reamintim că în ultimul sfert de secol XIX politica țaristă în Basarabia devenise una foarte dură și profund antiromânească. Populația românească, prin diferite acțiuni, a protestat permanent împotriva ocupației și întru apărarea drepturilor naționale. Pe la mijlocul secolului s-au manifestat în acest sens mai mulți tineri: frații Casso, Cristi, Cotruță și alții. Dar în ultimul sfert de secol era curmată orice inițiativă de promovare a drepturilor și valorilor naționale. Cu atât mai interesantă, prețioasă și curajoasă trebuie văzută și apreciată tentativa lui Mihail Stroescu de a deschide la Universitatea din Odessa o catedră de limba română. Este cazul să constatăm că din acea perioadă nu vom găsi aproape nici o altă manifestare de spiritualitate românească de asemenea curaj și determinare.

Inițiativa lui Stroescu și refuzul autorităților țariste au schimbat în mare măsură planurile și chiar activitatea patriotului român din Basarabia – el a început o largă activitate filantropică în România. A apelat la vechiul său coleg de gimnaziu și prieten Bogdan Petriceicu Hasdeu. Acum aproape 140 de ani, la 17 octombrie 1882, el scria la București: „Apelez la ajutorul Dumneavoastră, fiind îndemnat de pe deplin meritata Dumneavoastră glorie în lumea învățaților, de competența Dumneavoastră în chestiunea adevăratelor nevoi ale poporului și, în fine, de vechea noastră prietenie de școală”<sup>56</sup>. Îi povestea despre tentativa lui ieșuată cu deschiderea unei catedre de limba română la Odessa și-i mărturisea despre „o veche și intimă dorință de a aduce un real serviciu compatrioților” și despre hotărârea „de a dona un capital de cincizeci mii (50 000) ruble, în efecte bancare, pentru formarea unui fond particular în favoarea școlilor sătești din România”.

Cu acești bani a fost înființată „Casa Școalelor, instituție culturală care există și astăzi, îndeplinind un mare și binefăcător rol în cultura și școala românească”<sup>57</sup>. Iar în semn de înaltă prețuire a gestului făcut de filantropul basarabean, Hasdeu, ca responsabil de executarea donației, a propus ca o școală din județul Dolj să poarte numele „Mihail Stroescu Basarabeanul”, iar o școală din județul Tutova, acel de „Eliza Stroescu Basarabeana”<sup>58</sup>.

Scrisoarea lui Mihail Stroescu către Bogdan Petriceicu Hasdeu, prin mesajul ei, este un adevărat memoriu privind dezvoltarea României în unele probleme esențiale și îl prezintă pe filantropul basarabean ca un mare patriot și filosof cu o viziune politică strategică. El scrie: „Deși cerința învățământului popular e considerată ca o necesitate de către toți oamenii cei mai buni, totuși chestiunea aceasta până acum a fost tot amânată pe planul al doilea, iar masele populare continuă să zacă în vechea ignoranță.

După modesta mea părere, România poate să capete adevărate forțe numai atunci, când va ridica nivelul învățământului popular. Dacă toată atențiunea adevăraților patrioți și a guvernului ar fi îndreptată exclusiv spre atingerea acestei ținte, atunci într-adevăr s-ar putea spera într-un rol al ei de invidiat în mijlocul altor naționalități din Răsăritul Europei. Deși trăim în secolul greu al predominării puterii brutale, care hotărăște destinele popoarelor, totuși nu se poate crede că această stare de lucruri să dureze timp îndelungat.

În curând oamenii se vor convinge că nu e convenabil să se extermine unul pe altul, că aceasta duce la ruina generală, materială și morală și ei vor căuta să schimbe această politică dezastruoasă. Spre acest adevăr îi va duce deșteptarea intelectuală a popoarelor.

Pentru statele mari, întunecimea maselor poate e convenabilă, pentru România însă, din contra, numai iluminarea acestor mase întunecate poate să ajute spre mântuirea ei. Fiind stat mic, ea niciodată nu trebuie să se bizuie, pentru autoconservarea sa, pe forța brutală militară. Tendința ei de a imita pe vecini o va duce numai la istovirea neproductivă a forțelor poporului și chiar la pieire.

După o chibzuială serioasă a tuturor acestor circumstanțe, volens-nolens vii la concluzia că singura ieșire pentru fericirea României este

dezvoltarea ei intelectuală, care va ameliora starea ei materială și-i va pregăti cetățeni adevărați, care să-și iubească și să-și prețuiască scumpa lor patrie”<sup>59</sup>.

„Învățământul popular, scria Stroescu în continuare, eu îl înțeleg mai ales ca o educație a oamenilor simpli de la țară, asupra cărora nu a fost îndreptată decât puțină atenție” și susținea cu fermitate că „Învățătura în școli trebuie să fie obligatorie pentru toți și ajutorul trebuie să fie îndreptat spre acei nevoiași care nu-și pot trimite la școală copiii din cauza lipsei de mijloace pentru echiparea și întreținerea lor”.

Această viziune revoluționară asupra domeniului și sistemului educației a lui Mihail Stroescu, tradusă în viață, ar fi anticipat dezvoltarea societății românești cu circa o jumătate de secol, pentru că ea a fost realizată abia în perioada interbelică.

Ca un om profund religios și un generos filantrop, Stroescu susținea parohiile din Basarabia și cunoștea îndeaproape realitățile din viața clerului. De aceea, în mesajul către Bogdan Petriceicu Hasdeu a abordat tangențial și rolul ce îi revine preoțimii în educația populației rurale din România și în „pregătirea bunilor învățători pentru școlile sătești”, scriind că „... se va atrage clerul spre a participa la educația morală a poporului și la dezrădăcinarea superstițiilor, obligându-se să se ocupe mai mult de povățuirea poporului, decât cu îndeplinirea trebuințelor rituale deșarte, folositoare numai pentru clerici.

Se vor forma pe lângă seminariile teologice cursuri pedagogice și se vor hirotonisi preoți numai din acei elevi ai seminariilor, care în curs de un anumit număr de ani (5–10), vor activa cu succes în calitate de învățători la sate, astfel ca parohiile să le servească la bătrânețe ca o asigurare și ca o recompensă pentru munca conștiincioasă depusă în tinerețe.

Prin calea aceasta poporul va începe să vadă în persoana preotului nu pe un vrăjitor (znahar) patentat, ci pe un adevărat povățuitor sufletesc al său”.

După această misiune filantropică desfășurată în teritoriul românesc din partea dreaptă a Prutului, Stroescu continuă cu alte zeci și zeci de asemenea acțiuni, implicându-se cu sume bănești considerabile. Întru susținerea scolii brașovene, sub conducerea protopopului și profesoru-

lui Bartolomei Baiulescu, la pregătirea de meseriași români filantropul basarabean, în numele fundației „Mihail și Eliza Stroescu”, donează 50 000 de coroane. Un șir de alte instituții românești au beneficiat de suportul soților Stroescu, printre acestea numărându-se Ateneul Român, Azilul „Elena Doamna”, Societatea „Curtea de Argeș”, Asociația culturală ASTRA din Sibiu și altele. Mai multe publicații periodice românești au scris despre Mihail Stroescu și acțiunile lui de benefacere, precum *Familia*, *Luceafărul*, *Revista economică* și altele.

Mihail Stroescu cunoștea bine realitățile românești, căuta să fie la curent cu viața politică și socială, cu literatura, cultura și știința românească. Primea din România, prin amicul său, Voinescu, consul general la Odessa, chiar și Monitorul Oficial, cu dezbaterile parlamentare, purta corespondență cu o serie de persoane marcante de peste Prut<sup>60</sup>.

În anul 1883 Mihail Stroescu află că în arhiva Academiei Române se păstrează o lucrare în manuscris, 814 pagini, a marelui vornic Iordache Golescu, ce cuprinde 16.350 de tipuri de proverbe, culese din folclor, și intitulat: „*Pilde, povățuiri i [și] cuvinte adevărate și povești, adunate de dumnealui Dvornicul Iordache Golescul, fiul răposatului Banul Golescul, cuprinzând numeroase proverbe, cugetări, istorioare*”. Mihail Stroescu se oferă să-l editeze pe cheltuiala sa, lăsând la discreția Academiei Române să facă pentru editare o selecție a materialelor culese de marele vornic. Academia Română s-a adresat în acest scop lui Petre Ispirescu, care era un nume cunoscut în domeniu și în 1882, la îndemnul și cu o prefață a lui Vasile Alecsandri, publicase într-o culegere completă „*Legendele sau basmele românilor*”. Academia i-a alocat și o sumă de două mii de franci, dar, din motive rămase necunoscute, acest proiect nu a ajuns să vadă lumina tiparului<sup>61</sup>. Abia între anii 1895-1903, când patriotul basarabean nu mai era în viață, un alt folclorist român, Iuliu A. Zanne (1855-1924), un discipol al lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, publică lucrarea „*Proverbele românilor*”, în zece volume, incluzând în volumul VIII al lucrării cele 16 350 de tipuri de proverbe din manuscrisul lui Iordache Golescu, realizând, astfel, una dintre cele mai complete opere de paremiologie românească, realizându-se astfel, post-mortem, și proiectul filantropului român basarabean Mihail Stroescu.

În iarna anului 1889, la numai 53 de ani, Mihail Stroescu moare la Odessa, acolo unde el, fiind bolnav, își petrecea o mare parte a vieții.

Această tristă veste a fost publicată de revista *Familia* în Nr. 4, apărut la 22 ianuarie<sup>62</sup>. Numărul precedent fusese tipărit la 15 ianuarie 1889, ceea ce înseamnă că marele filantrop, patriot român, filosof și înțelept Mihail Stroescu s-a stins din viață între zilele 15 și 22 ianuarie. În *Enciclopedia Română* a lui C. Diaconovich, editată la Sibiu în anul 1904, data morții lui Mihail Stroescu este indicată „15 stil vechi (27 stil nou) iunie 1889”<sup>63</sup>, exact în același an și în aceeași zi murea Mihai Eminescu. Evident, dintre aceste două opinii, mergem pe mâna revistei *Familia*, întrucât avem informația veridică din prima sursă. Cât privește eroarea tirajată de *Enciclopedia Română* pare să aibă o explicație și trebuie privită mai mult ca o intuiție, încercând să găsească o anume paralelă între cei doi mari români: Mihai Eminescu și Mihail Stroescu.

Și aici nu este o greșală, deși au murit în luni difeite, totuși, putem constata un șir de similitudini în viața lor. Ambii au fost mari români, care au servit, până la sacrificiu, neamul românesc și credința creștină. Ambii au colaborat cu revista *Familia*, al cărui proprietar, redactor și editor a fost Iosif Vulcan. Ambii au avut tangență cu orașul Odessa, pe același motiv de boală. Mihai Eminescu și-a scris cu câțiva ani înainte de moarte testamentul, cu versuri profunde: „Nu voi mormânt bogat, / Cântare și flamuri, / Ci-mi împlețiți un pat / Din tinere ramuri”. Și Mihail Stroescu și-a redactat în repetate rânduri *Testamentul*, care de asemenea te lasă profund mișcat: „Rog să fiu înmormântat acolo unde mă va găsi moartea, într-un simplu sicriu din lemn vopsit în negru, fără niciun fel de căptușeală, să-mi citească un singur preot, fără niciun fel de ceremonii, să nu-mi ridicați niciun fel de monument, decât o simplă cruce din lemn, și niciodată să nu faceți niciun fel de mese pentru pomenirea mea. Încălcarea acestei ultime mele dorințe din suflet ar însemna jignirea memoriei mele. Totodată, eu aș dori ca după moartea mea să fie repartizate săracilor din localitatea unde voi înceta din viață o sută de ruble, iar celor mai săraci țărani din satele Pociumbouți și Costești douăzeci de vaci cu viței. Toate cheltuielile pentru înmormântarea mea nu trebuie să depășească o sută de ruble”<sup>64</sup>.

Soția sa, Eliza Stroescu, va duce cu vrednicie la bun sfârșit toate pornișurile și planurile lui Mihail Stroescu și va gestiona cu succes proprietățile și activitățile lor comune. Această femeie de mare frumusețe și noblețe se va stinge din viață la vârsta de 80 de ani, în anul 1930.

## Note ■

<sup>1</sup> Nicolae Iorga, *Basarabia noastră*, p. 58.

<sup>2</sup> Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Secolele XIV-XVII*, p. 326.

<sup>3</sup> *Ibidem*.

<sup>4</sup> Maria Magdalena Szekely, *Noi contribuții la genealogia familiei Stroici*. În: „Arhiva Genealogică”, 1995, 1-2, p. 65-75 și anexele.

<sup>5</sup> *Ibidem*; N. Stroescu, *op. cit.*; Karadja Constantin, Karadja Marcela, *Documentele moșiiilor cantacuzinești din Bucovina*. În: „Buletinul Comisiei istorice a României”, Vol. X, București, 1931, p. 18, 21.

<sup>6</sup> Alexandru I. Gonța, *DIR. Indicele numelor de persoane*, p. 611; *Documente privind istoria României. Veacul XVI*, vol. III, p. 368, 435, 440; vol. IV, p. 15, 230, 247; *Veacul XVII*, vol. I, p. 155, 234; vol. V, 234.

<sup>7</sup> Maria Magdalena Szekely, *Noi contribuții la genealogia familiei Stroici*. În: „Arhiva Genealogică”, 1995, 1-2, p. 65-75 și anexa 3.

<sup>8</sup> N. Stroescu, *op. cit.*, p. 327.

<sup>9</sup> Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 2006, p. 115.

<sup>10</sup> N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 326-327.

<sup>11</sup> Gh. Pungă, *Contribuții la biografia marelui logofăt Luca Stroici*. În: *Arhiva Genealogică*, 1994, 1-2, p. 183-184.

<sup>12</sup> *Ibidem*, p. 189.

<sup>13</sup> *Ibidem*, 195.

<sup>14</sup> *Documente privind istoria României. Veacul XVI*, vol. III, p. 339, nr. 414; vol. I, p. 257, nr. 344; *Veacul XVII*, vol. IV, p. 124, 273; vol. V, p. 275-276; Alexandru I. Gonța, *DIR. Indicele numelor de persoane*, p. 394; Maria Magdalena Szekely, *Noi contribuții la genealogia familiei Stroici*. În: „Arhiva Genealogică”, 1995, 1-2, p. 67-70.

<sup>15</sup> Maria Magdalena Szekely, *Boieri hieleni și înrudirile lor*. În: „Arhiva Genealogică”, 1994, 1-2, p. 219-228.

<sup>16</sup> Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 148.

<sup>17</sup> N. Stoicescu, *op. cit.*; Maria Magdalena Szekely, *Noi contribuții la genealogia familiei Stroici*. În: „Arhiva Genealogică”, 1995, 1-2, p. 71; *Documenta Romaniae Historica. Moldova. Volumul XXI*, p. 426, nr. 333.

<sup>18</sup> Alexandru I. Gonța, *DIR. Indicele numelor de persoane*, p. 254; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 443; *Documente privind istoria României. Veacul XVI*, vol. III, p. 120.

<sup>19</sup> *Documente bucovinene. Volumul V. 1705-1760*, Cernăuți, 1939, p. 60.

<sup>20</sup> Karadja Constantin, Karadja Marcela, *Op. cit.*, p. 51-66. A nu se confunda cu fiul lui Dumitrașco, fratele lui Ioan Stroescu jitnicer, care la fel avea un fecior Grigoraș Stroescu și era de asemenea comis.

<sup>21</sup> *Moldova în epoca feudalismului. Volumul VIII*. Chișinău, 1998, p. 98-99, 187-188.

<sup>22</sup> Gheorghe Bezviconi, *Din trecutul nostru*, 17-20, 1935, p. 102.

<sup>23</sup> *Ibidem*.

<sup>24</sup> *Ibidem*.

<sup>25</sup> ANRM, fond 37, inv. 4, dos. 1522, f. 161<sup>v</sup>-162.



- <sup>26</sup> În document figurează data de 25 noiembrie 1633, or este lucru știut că Alexandru Iliș a domnit doar până în aprilie 1633. În acest caz, fie este vorba de o greșală tehnică a celui care a întocmit schița, fie este invocat un act domnesc de proveniență indoielnică.
- <sup>27</sup> În realitate Suretul „di pi ispisoc vechi, pi sârbie, de la Irimia Moghila v[oie]v[od], d[omn] țării Moldovei, scris în Iaș[i] di Drăgan Tăutu” este „din let 7114 [1606], Apr. 7 zile (subl. n.). – vezi: *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacul XVII. Volumul 2 (1606-1610)*. București, 1953, p. 22-23.
- <sup>28</sup> Lucian-Valeriu Lefter, „Boierii noștri credincioși”. *Conexiuni genealogice în sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare*. În: „Analele Putnei”, VI. 2010, 1, p. 266 (253-282); *Documenta Historica Romanae*, Vol. II, doc. Nr. 264; *Documenta Historica Romanae*, vol. III, doc. Nr. 230.
- <sup>29</sup> Maria Magdalena Székely, *Obârșia lui Luca Arbore. O ipoteză*. În: *In honorem Paul Cernovodeanu*. București, 1998, p. 419.
- <sup>30</sup> *Ibidem*.
- <sup>31</sup> Dinu Poștarencu, *Neamul Stroescu din Basarabia*. În: „Tyragetia”, Anuar XV, Chișinău, 2006, p. 325.
- <sup>32</sup> ANRM, fond 88, inv. 1, dos. 1932, f. 2, 3, 3<sup>v</sup>.
- <sup>33</sup> Gheorghe Bezviconi, *Boierii Kazimir*. În: *Din trecutul nostru*, 1935, nr. 17-20, p. 45-48.
- <sup>34</sup> ANRM, fond 88, inv. 1, dos. 376, f. 150-151<sup>v</sup>.
- <sup>35</sup> ANRM, fond 88, inv. 1, dos. 376, f. 60<sup>v</sup>-61.
- <sup>36</sup> Gheorghe Bezviconi, *Frații Stroescu*. În: *Din trecutul nostru*, nr. 17-20, 1935, p. 104.
- <sup>37</sup> Vieru-Ișaeș Maria, *Gheorghe V. Stroescu: Un mormânt salvat. O viață necunoscută. Un posibil filantrop*. În: „Literatura și arta”, 3 decembrie 2020, p. 8.
- <sup>38</sup> ANRM, fond 88, inv. 1, dos. 376, f. 59-59<sup>v</sup>.
- <sup>39</sup> Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru. Volumul II*, p. 163.
- <sup>40</sup> ANRM, fond 88, inv. 1, dos. 376, f. 156-156<sup>v</sup>.
- <sup>41</sup> Gheorghe Bezviconi, *Frații Stroescu*, p. 102.
- <sup>42</sup> *Ibidem*.
- <sup>43</sup> ANRM, fond 88, inv. 1, dos. 376, f. 135-135<sup>v</sup>.
- <sup>44</sup> *Ibidem*, f. 142-143<sup>v</sup>.
- <sup>45</sup> Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru. Volumul II*, p. 108.
- <sup>46</sup> *Ibidem*, p. 133.
- <sup>47</sup> A.D. Xenopol, *Centenarul răpirii Basarabiei*. În: „Noua Revistă Română”, 1912, Vol. XII, p. 34.
- <sup>48</sup> Gheorghe Bezviconi, *Din alte vremi*, București, 1940, p. 23-24.
- <sup>49</sup> ANRM, fond 88, inv. 1, dos. 376, f. 58-58<sup>v</sup>.
- <sup>50</sup> C. Diaconovich, *Enciclopedia Română*, Tomul. III, Sibiu, 1904, p. 1028. Renert, *Figuri basarabene (Mihail Stroescu)*. În: „Viața Basarabiei”, 30 iunie 1933, p. 1.
- <sup>51</sup> ANRM, fond 88, inv. 1, dos. 376, f. 153.
- <sup>52</sup> ANRM, fond 65, inv. 1, dos. 403, f. 8<sup>v</sup>.
- <sup>53</sup> Gheorghe Bezviconi, *Frații Stroescu*, p. 103-104.
- <sup>54</sup> ANRM, fond 8, inv. 1, dos. 1553, f. 166-166<sup>v</sup>.
- <sup>55</sup> Renert, *Figuri basarabene (Mihail Stroescu)*. În: *Viața Basarabiei*, 30 iunie 1933, p. 1.
- <sup>56</sup> Ion Pelivan, *Scrisoarea lui Mihail Vas. Stroescu către Bogdan Petriceicu Hasdeu*. În: „Luminătorul”, Nr. 10-11-12, 1943.
- <sup>57</sup> Renert, *op. cit.*

<sup>58</sup> Gherghe Bezviconi, *Profiluri de ieri și de azi*, Bucurști, 1943, p. 287.

<sup>59</sup> „Luminătorul”, Nr. 10-11-12, 1943.

<sup>60</sup> Ion Pelivan *istoric al mișcării de eliberare națională din Basarabia*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, bibliografie și indice de nime de Ion Constantin, Ion Neghei și Gheorghe Negru. București, 2012, p. 122.

<sup>61</sup> Georges Bengesco, *Une famille de boyards lettres roumains au dex-neuvieme siecle – LES GOLESCO* (O familie de boieri cărturari români în secolul al XIX-lea – GOLEȘTII). Paris, 1921, p. 93.

<sup>62</sup> *Familia*, 1889, Nr. 4, 22 ianuarie.

<sup>63</sup> C. Diaconovich, *Enciclopedia Română*, Tomul. III, Sibiu, 1904, p. 1028.

<sup>64</sup> ANRM, fond 8, inv. 1, dos. 1553, f. 166-166<sup>v</sup>.

## Mircea COLOȘENCO

### Trecute ambiții boierești



M.C. – istoric literar și editor. Absolvent al Facultății de Filologie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. În 1969 a absolvit și cursurile de biblioteconomie la Biblioteca Centrală de Stat din București. A lucrat muncitor, profesor, bibliograf, redactor de ziar. A colaborat la revistele „Manuscriptum”, „Revista de istorie și teorie literară”, „Lucefărul”, „Ateneu”, „Steaua”, „Convorbiri literare”, „Jurnal literar”, „Literatorul” ș. a. Editează (inclusiv în colaborare) operele scriitorilor I. Creangă, I. Barbu, L. Rebreanu, N. Stănescu, G. Bacova, N. Labiș, Al. Macedonski, G. Topârceanu ș.a.

O știre lapidară a Visteriei Moldovei făcea cunoscut faptul că, în 1850, pe moșia Gugești din ținutul Fălciu, proprietatea Catincăi Balș (născută Dimachi), soția hatmanului Teodor/Tudoriță Balș, au fost statornicite iarmaroace lunare și un târg săptămânal („Buletin Foaie Oficială”, Iași, XVIII, 1850, p. 114). Lucrul în sine nu era deosebit în epocă. Mulți boieri procedau asemenea pe motive practice: înlesneau negoțul local prin valorificarea produselor agricole și manufacturiere proprii și ale sătenilor.

Altceva ne-a atras atenția.

Catinca (n. Dimachi/Dimany), cea de-a doua soție a hatmanului Teodor Balș, era fiica lui Nicolae Dimache (1777-1836), boierul poet erotic elegiac, apreciat în cercurile culte ieșene ale vremii. Istorici literari ai acelor momente spirituale (Petre Haneș [*Istoria literaturii românești*, ediția a III-a, București, 1946], Eugen Simion [*Dimineața poezilor*, Cartea Românească, 1980] și alții) l-au trecut sub tăcere. Totuși, G. Călinescu l-a integrat între V. Pogor și I. Prale, caracterizându-i producția lirică drept fiind „de inspirație veche, pe motivul zădărniceii (G. Călinescu, *Istoria literaturii române. Compendiu*, Editura pentru literatură, 1968, p. 52). Ceea ce interesează

îndeosebi este comedia în versuri a lui Nicolae Dimache *Sfatul familiei*, întrucât acțiunea acesteia are loc pe meleaguri apropiate Gugeștilor, în urbea Bârlad; este una dintre primele creații de gen din literatura română, rămasă în mss.

Un alt detaliu care ne-a atras atenția este cel referitor la hatmanul Teodor Balș (1790-1857). În 1837 era pârcălab de Galați. Atunci l-a îndemnat pe profesorul ieșean Gh. Săulescu (1798-1864), cu studii la Seminarul Socola din Iași, dar și în Grecia ori la Viena, poet și autor didactic, să cerceteze ruinurile cetății Caput Bovis, la sud de Galați, numită și Ghertina, apoi Țiglina/Trighina („Foaie pentru minte, inimă și literatură”, Brașov, 1838, p. 81-88). Rodul acelor cercetări arheologice de teren și de arhive a fost înmănușiat în paginile unei cărți: *Descrierea istorico-geografică a cetății Caput Bovis (Ghertina)*, 1837. Mai târziu, cetatea a fost cercetată de Vasile Pârvan, în 1912, și ulterior de Gh. Ștefan ș.a., numită Barboși, dovedindu-se a fi cetate geto-dacică.

Tot la Galați, pentru unele înlesniri acordate negustorilor, în special celor eleni, Regele Othon al Greciei i-a acordat „Ordinul Regal al mântuitorului” în grad de comandor („Albina românească”, Iași, 1844, p. 141).



Ordinul Mântuitorului

La fel va proceda însuși Sultanul, decorându-l, pentru alte merite aduse Porții Otomane, cu „Ordinul Nișan”, gradul întâi, clasa a doua („Buletin Foaie Oficială”, Iași, 1850, p. 105).

În 1846, era Logofăt al Dreptății.

Istoricul Octav-George Lecca subliniază faptul că „genealogia dinastiei Balșa (din care făcea parte și orgoliosul mare boier Teodor Balș – *n. ed.*), în linie neîntreruptă și probată în mod istoric, începând de la primul «de Baux» până la ultimul Balșid, se păstrează în familie (Octav-George Lecca, *Familiile boierești române. Istorie și genealogie după izvoare istorice*, București, Muzeul Literaturii Române, f. a., p. 87).

Așa se face că, după expirarea domniilor de șapte ani, în Țările Române, după vodă Grigore Alexandru Ghica (1849-1856), hatmanul Teodor Balș este numit de Sublima Poartă, la 11 iulie 1856, caimacam/locotenent domnesc al Principatului Moldova, tocmai când se vehicula național și european intensiv unirea celor două voievodate – Moldova cu Muntenia. Dar el s-a dovedit un inveterat antiunionist, desființând instituțiile moderne ale Principatului create de domnitorul Gr. Alex. Ghica: Seminarul și Gimnaziul de la Mănăstirea Neamț, Facultatea de Drept din Iași, Banca Națională, Legea Presei. N-a avut parte să-și multiplice intențiile de subaltern oficios al Austriei și Turciei, adversarele actului de Unire. Moare cinci luni mai târziu numirii în funcția de caimacam, la 17 februarie 1857, în locul lui venind numit de aceeași Sublimă Poartă Nicolae Vogoride (17 febr. 1857 – oct. 1858), un alt antiunionist (ginerele lui Gh. Asachi), îndepărtat și el, după care caimacămia a fost ținută de o tripletă de mari boieri, cu vederi naționale moderne (Vasile Sturdza, Anastasie Panu, I. A. Cantacuzino), care au pregătit Unirea, înfăptuită la 24 ianuarie 1859, la București, sub Alexandru Ioan Cuza, când s-au desființat privilegiile și rangurile boierești, s-a instituit responsabilitatea ministerială, reglementându-se prin lege relațiile dintre proprietari și țărani.

Praf și pulbere s-a ales din deșertăciunile marilor oligarhi, a celor de o seamă cu Teodor Balș, Nicolae Vogoride etc.!

Vorba Ecclesiarhului: *Vanitatea vanităților toate sunt vanități!*

## A plecat în eternitate istoricul Ion Agrigoroaiei...



Am aflat vestea tristă: Profesorul Ion Agrigoroaiei ne-a părăsit.

Ion Agrigoroaiei s-a născut în Chișinău, în decembrie 1936, în cadrul României întregite. După reinstaurarea regimului sovietic în Basarabia (1944), familia Agrigoroaiei a fost nevoită să se refugieze dincolo de Prut. La Iași, Ion Agrigoroaiei a absolvit Liceul „Constantin Negruzzi” (1954), apoi Facultatea de Istorie a Universității „A. I. Cuza” (1958). A trecut

toate treptele unui cadru universitar, de la preparator la profesor. În 1975 a susținut teza de doctor în istorie.

Cunoscut specialist în Istoria contemporană a românilor, Profesorul Ion Agrigoroaiei a fost preocupat de problemele Reîntregirii României în 1918, având cercetări speciale referitoare la Unirea Basarabiei cu Patriamă România. A avut contribuții deosebite la examinarea vieții culturale și spirituale a basarabenilor în cadrul României întregite, a fost interesat de marile tragedii ale basarabenilor cotropiți de URSS (1940, 1944), de deportările efectuate de Moscova în anii 1941, 1949 și 1951.

Profesorul Ion Agrigoroaiei a susținut pe toate căile cercetarea istorică în Republica Moldova. Împreună cu regretatul coleg Gheorghe Palade, regretatul profesor a elaborat și publicat monografia *Basarabia în cadrul României întregite (1918-1940)* (Agrigoroaiei, 1993), volum în care a

fost expus adevărul despre România interbelică, în special cu referire la Basarabia, istoricul considerând dintotdeauna că istoria Basarabiei este o una locală, este parte a Istoriei Neamului Românesc.

Reputatul Profesor a fost îndrumătorul tezelor de doctorat, realizate și de către tineri specialiști din Republica Moldova. Astfel, sub îndrumarea distinsului Profesor, la 30 ianuarie 2010, Viorica Olaru-Cemîrtan a susținut cu brio teza de doctor în istorie, publicată ulterior cu un *Cuvânt-înainte* semnat de Ion Agrigoroaiei (Agrigoroaiei 2013). Interesul sporit al cititorilor față de problematica deportărilor a făcut ca autoarea lucrării să completeze cu noi date precedenta ediție și să publice, în 2017, ediția a doua, care a beneficiat de un alt *Cuvânt-înainte* (Agrigoroaiei 2017). Regretatul Profesor a scris: „Am remarcat necesitatea unor astfel de studii care să înfățișeze, la realele dimensiuni, politica aplicată de puterea bolșevică prin dezrădăcinarea a mii și zeci de mii de oameni, supuși unui regim dur de exterminare, cu un număr extrem de mare de victime (morți sau cu traume sufletești grave). Și aceasta cu atât mai mult, cu cât dezbateră își menține actualitatea prin ținuta sa științifică și prin mesajul moral, prin necesitatea de a acționa în continuare, cu fermitate, în apărarea drepturilor fundamentale ale omului” (Agrigoroaiei 2017: 11).

Totodată, Profesorul Ion Agrigoroaiei a fost invitatul Facultății de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova, unde a ținut prelegeri în fața studenților, a participat la diverse conferințe științifice cu comunicări, a vizitat alte instituții de învățământ, muzee, complexe memoriale etc. Profesorul Ion Agrigoroaiei fost întotdeauna îngăduitor cu colegii basarabeni.

Trecerea în eternitate a celui care a fost Ion Agrigoroaiei este o grea pierdere a breslei istoricilor români. El va rămâne veșnic în memoria noastră.

Adresăm condoleanțe familiei, rudelor, prietenilor, tuturor celor care l-au cunoscut și apreciat.

Dumnezeu să-l odihnească!

8 noiembrie 2021

*Prof. univ., dr. hab. Anatol Petrencu,  
președintele Asociației Istoricilor din R. Moldova „Alexandru Moșanu”*